

<36629091130013

S

<36629091130013

Bayer. Staatsbibliothek

Biogr. 1189^r

MAGISTER VACARIUS

PRIMUS IURIS ROMANI

IN ANGLIA PROFESSOR

EX ANNALIUM MONUMENTIS ET OPERE ACCURATE

DESCRIPTO ILLUSTRATUS

IURIS ROMANI

IN BONONIENSIS SCHOLAE INITIIS FORTUNAM

ILLUSTRANS

EMENDATIONEM INTERPRETATIONEM HODIERNAM

IUVANS

STUDIIS

CAROLI FRIDERICI CHRISTIANI

WENCK

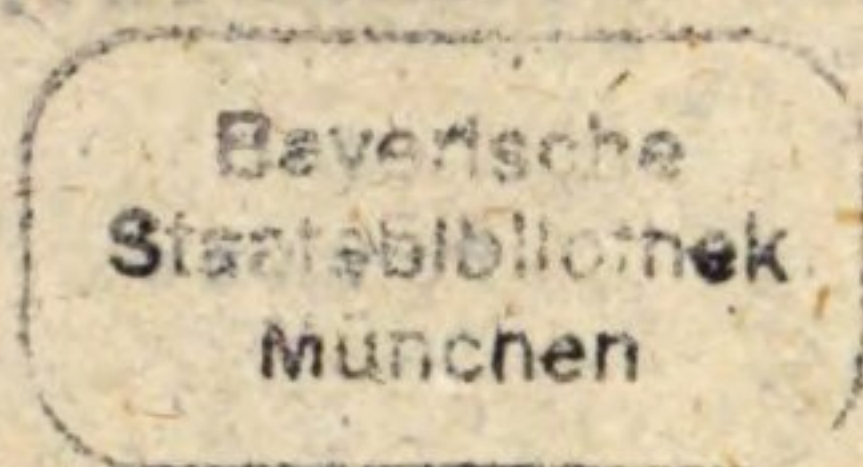
IUR. DOCT. ET PROF. LIPS.

LIPSIAE

SUMTIBUS C. H. F. HARTMANNI

MDCCCXX.

35 C

Quum plures sint iuris Romani epitomae, diu ante resuscitatam literarum lucem scriptae, eiusque originis clarissima saepe indicia prae se ferentes, sed externis de causis a nemine, qui iurium vel domesticorum vel peregrinorum historiam scrutetur, negligendae: postremum fere locum, sive aetatem, cui debetur, sive eam, qua hucusque usi sumus, eius notitiam spectemus, obtinet ea, qua vir quidam doctus, gente Longobardus, de cuius ipso nomine dubitatur, in Anglia medio fere duodecimo aerae nostrae seculo pauperum in usum confecta, iuris Iustiniani notitiam inter Saxones atque Normannos, Angliae tum temporis incolas, primus propagasse perhibetur. Quod opus quum in lucem publicam protrahere non diligenti et sedula investigatione, sed fortunae beneficio nobis datum sit: constituimus ante omnia, quae de auctore libri eiusque fati aliunde comperta habemus, colligere nostrisque observatiunculis augere; tum librum ipsum accuratissime describere, quaeque nobis diligenter eum iterata vice perlustrantibus memoratu digna occurrerunt, cum lectoribus communicare.

— 2 —

§. I.

*Locus Chronici Normannorum profertur,
et ex parte illustratur.*

Ac librum quidem ipsum non aliunde neque accuratius lucusque cognovimus, quam e manca satis et imperfecta descriptione, in vetere Normannorum Chronico, quod Andreas Duchesne, (*Quercetanus* olim dicere amabant) cum aliis eiusdem argumenti libris evulgavit, exhibita. In eo enim Chronico ad annum MCXLVIII. haec leguntur ^{a)}:

Obiit Bechardus ^{b)}, VI. Abbas Becci, cui successit Rogerius ^{c)} Magister Vuacarius ^{d)} gente Longobardus vir honestus et iurisperitus, cum leges Romanas anno ab incarnatione Domini MCXLIX. in Anglia discipulos doceret, et multi tam divites quam pauperes ad eum causa discendi confluerent. Suggestione pauperum de Codice et digesta (sic!) exceptos IX libros composuit, qui sufficiunt ad omnes legum lites que in scolis frequentari solent decidendas si quis eas perfecte noverit.

Quorum verborum sedulus lector facile animadvertet, eam, quam editor sequutus sit sententiarum singularum distinctionem, pluribus laborare difficultatibus. Nam si priora

a) Historiae Normannorum scriptores antiqui, ex MSCr. Cod. ed. And. Duchesne, Turonensis. (Lut. Paris. 1619.) p. 985.

b) Legendum esse *Lethardus*, ex historia docet Seldenus lib. mox cit. p. 144.

c) In hoc nomine apud ipsum Duchesne linea desinit, omissa tamen omni distinctionis nota.

d) Fortasse *Baccalarius*, notat Duchesne in marg., quam conjecturam recte Seldenus ead. pag. infelicem et frustraneam vocat.

verba uno contextu legimus, neque prius quam in v. *confluerent* acquiescimus, ut *Rogerus Magister Vacarius* sit successoris Lethardi nomen, cum per se inauditum est dignitatis nomen inter duo propria positum, tum incredibilis et illis Angliae temporibus parum accommodata ratio capessendae ecclesiasticae dignitatis, si quis ius civile docuisset; ut taceam ineptum hoc esse, ut quis propter id, quod ao. MCXLIX. fecerit, ei, qui ao. MCXLVIII. obiit, successisse dicatur, verba autem postrema (*Suggestione pauperum* etc.) puncti nota a praecedentibus segregata, non habere, quo referantur, et quasi in aëre natare. Itaque dubitari nequit, quin, si vel ab aliis argumentis omnibus discesseris, ratio cri-seos illorum verborum structuram immutari iubeat. Quod commodius fieri nullo modo potest, quam ponenda post nomen *Rogerii* puncti nota, delenda autem ea, quae post v. *confluerent* inepte posita est, ut, his uno quasi spiritu lectis, diversae simul personae constituantur *Rogerus*, recens creatus *Becci Abbas*, et *Magister Vacarius*, iuris civilis professor atque epitomator.

Quae omnia parum animadvertit sedulus, sed face critica nonnunquam destitutus historiarum indagator Ioannes Seldenus, qui in historica, quam ad Fletam conscripsit, Dissertatione, primus, quantum equidem scio, de *Vacario* exposuit^{e)}, deceptus autem ea, quam Andr. Duchesne exhibuerat, loci illius primarii scriptura, *Vacarium cum Rogerio, Abbate Becci*, imo hunc cum *Rogero Beneventano*, primae in Codicem Summae aucto-

e) Diss. historica ad Fletam [adi. Fletae ab ipso Lond. 1647. editae, inserta, Eius Opp. (Lond. 1726. III. Voll.) T. II. p. 1036 — 1120., et Christ. God. Hoffmanni historiae iuris Romano-Inustinianci Vol. I. (ex repetita anni 1734. praelectio-

re ^f), confudit, atque ita quidquid de tribus hisce hominibus, genere, conditione, ingenio, nomine adeo diversissimis, in monumentis editis ineditis relatum reperiret, tamquam de uno dictum accepit. Unde hanc confinxit fabulam, Rogerium, iuris civilis Bononiae praeceptorem, non modo Summam Codicis, cui suam deinde opposuit Placentinus, sed et tractatum de praescriptionibus aliaque scripsisse, mox ea, quam inferius narrabimus, occasione in Angliam profectum, iuris Romani scholam ibi condidisse, dictum inde *a vacando* Vacarium, quemadmodum *ab accurrendo* suum nomen ipse derivet Accursius ^g); tum ad clericos transeuntem monasterii Beccensis, literarum laude tunc maxime conspicui, Priorem, mox Abbatem factum; imo illi post eius, de quo mox plura dicentur, Theobaldi mortem, oblatam esse Archiepiscopi Cantuariensis, Angliae primatis, provinciam: qua tamen constanter recusata, placide illum in monasterio suo anno MCLXXX. obiisse. Quae omnia quamvis recte constituto Chronici loco in unum cadere hominem nullo modo possint, praesertim si Abbati Beccensi plenum *Rogeri de Bailleul* nomen fuisse meminerimus ^h): plerique tamen, qui post Seldenum Vacarii mentionem iniecerunt, in eorundem errorum aut omnium aut quorundam, communionem venerunt, et si de Rogerio Beneventano vel dubitarunt vel

ne) P. II. cuius operis omnium manibus triti paginas affero] Cap. VIII. §. 3 — 5. p. 145 — 152.

f) De quo vide plures etiam scriptores allegantem Ill. Chr. Gottl. Haubold in Inst. hist. iur. Rom. lit. P. I. Sect. 1. §. 23. IX. p. 36.

g) Gl. ad L. 63. §. 10. D. ad SCt. Trebell. (XXXVI. 1.)

h) Cf. prox. nota q).

negarunt, certe Rogerium Abbatem Becci constanter affirmarunt fuisse Vacarium, nonnulli adeo reperta meliori verborum Chronici scriptura, quibus Seldeni auctoritas ita imposuit, ut quae dixerit unde probaverit, minus accurate inquirerent. Accidit enim tale quid Arthuro Duck ⁱ⁾, Ioanni Gottl. Heineccio ^{k)}, Bernardo de Mont-

i) Eius librum de usu et authoritate iuris civilis Romanorum in dominiis principum Christianorum, duobus post Seldeni opus annis, (Lond. 1649.) primum prodisse constat. Ibi lib. II. cap. 8. parte 2. §. 27. 28. 30. (pag. 359. sqq. edit. quae Lugd. Bat. 1654. prodit) de Vacario exponit. Et locum quidem Chronici Normannici rectius distinctum exhibet, (vv. *Obiit — Rogerius* plane omissis, reliquisque una periodo scriptis); sed nihilominus errores Seldeni alios non improbat, alios suos facit. Sunt enim §. 28. verba eius haec: *Hunc Vacarium valde celebrat clariss. Seldenus, existimans eum fuisse Rogerium illum, qui inter ICTos Italos ex Irnerii schola numeratur, et qui scripsit Tractatum de praescriptionibus ab interpretibus nostris saepe laudatum; eundemque fuisse authorem illius Summae, ex cuius invidia Placentinus suam Summam composuit etc.; et fuisse hunc Vacarium virum celeberrimum ex eo constat, quod post lectionem iuris in Anglia Abbas Beccensis in Normannia factus est, et post mortem Theobaldi electus est Archiepiscopus Cantuariensis, quam tamen electionem sive religione, sive vitae monasticae amore ductus repudiavit, et in monasterio Beccensi obiit anno MCLXXX.*

k) In Hist. iuris civ. Rom. ac Germ. (anno 1753. primum edita) lib. I. §. 416: „inter primos ICTos Bononienses celebratur Rogerius Vacarius, qui in Angliam ius civile intulit,“ et lib. II. §. 57: „ius civile deinde publice in Anglia cum applausu exposuit Rogerius Vacarius, gente Longobardus, coaevus Irnerio, Martino, Bulgaro ICTis, et postea Abbas Beccensis.“ Locum Chronici non excitat acquiescens in auctoritate Seldeni.

Alteserra ^{t)}), et Donat. Ant. d'Asti ^{u)}), meliorem verborum Chronici distinctionem sequuti, firmissimis contra Seldenum argumentis defendit egregius historiae illius aevi literariae sospitator Maurus Sarti ^{v)}), cuius opera id denique sumus consequuti, ut Vacarii nomen non appellativum, *a vacando* ductum, quod ridicule commentus erat Seldenus, sed proprium esse, neque ad hunc Ictum, quae aut de Rogerio Abbate Beccensi, aut de Rogerio Beneventano, ipsis inter se diversissimis, scriptores annalium referant, pertinere intelligamus. Unum tamen non abs re addidit Gustavus Hugo, Vir Celeberrimus ^{x)}), patrium Icto nostro nomen *Wacker* fuisse, quod ut *Weneri* nomen in *Irnerii* aut *Guarnerii*, ita prius in *Odoacri*, serius in *Vacarii* formam abiisse videatur. Atque hunc nuper sequutus est Ill. Ern. Spangenberg ^{y)}).

t) Rerum Aquitanicarum (Tolosae 1648.) lib. III. c. 15. p. 217.

u) Hunc primum putaverim, qui Chronici verba *Magister* — *no-*
verit una periodo posita exhiberet. Itaque Rogerii nulla apud
eum mentio. Proximo tamen post Seldenum anno scribens,
fabulis eius vix potuit imbui.

v) Dell' uso e autorità della ragion civile nelle provincie dell'
Imperio Occidentale etc. (in Nap. 1720. 22.) lib. I. c. 4. et 9.
p. 75. 173. Huic iniuriam facere videtur Sartius, ceteroquin
laudato, exprobrans, quod Rogeriam Glossatorem et Roge-
rium Becci Abbatem miscuerit; quippe id apud eum non reperio.

x) De claris archigymnasii Bononiensis Professoribus. T. I. P. 1.
(Bonon. 1769.) p. 49 — 54. et p. 57.

y) Lehrbuch der civilistischen Literär-Geschichte (Berlin 1812.)
§. 56. p. 42. 43., et in iterata edit. cui titulus: Lehrbuch
der Geschichte des Röm. R. seit Justinian, oder der juristi-
schen und meist civilistischen gelehrten Geschichte (Berlin
1818.) §. 118. p. 129. 30.

z) Einleit. in das Röm. Justinian. Rechtsbuch (Hannov. 1817.) p. 104.

§. II.

Verba Gervasii Dorobornensis ad Vacarium pertinentia expenduntur.

Et sane Vacarium, postquam Bononiae ius civile didicisset, fortasse etiam docuisset, in Angliam delatum Oxonii idem tradidisse, locus Gervasii, monachi Dorobornensis, (qui indice Seldeno seculo decimo tertio ineunte floruit) demonstrat, ideo praecipue magni faciendus, quia ex eo et quo in oppido docuerit noster, quod Chronici auctor praetermiserat, cognoscimus, et domicilii ab illo mutati causas atque occasionem divinamus. In eo enim libro, quo vitas Archiepiscoporum Cantuariensium persequitur, Theobaldi, Regibus Stephano et Henrico II. summo munere functi, historiam enarrans, haec habet ²⁾:

(2) Historiae Anglicanae Scriptores X. (Londini 1652.) pag. 1665. Hunc locum Seldenus, quum Fletam ederet, ignorabat, unde Diss. Cap. VII. §. 3. extr. p. 146. „*Utrum vero Oxoniae, Cantabrigiae, Londini, aut Theobaldi antistitis Cantuariensis in aedibus, aliisve id genus sive secularium sive regularium, professus fuerit praelegeritque hic Rogerius ille, non omnino liquet. Nec an certo aliquo loco, quod tamen veri est multo similis.*“ Primus eum, antequam in Collectione ista ederetur Gervasius, e MS. biblioth. Cottonianae adhibuit Duckius l. cit. §. 27. p. 359. mox alii. Tribus autem post Duckium annis Collectioni isti, se auctore et suasore editae, praemisit Seldenus: *Iudicium de scriptoribus X. nunc primum editis*, (insertum etiam eius Opp. T. II. p. 1124 — 1176.), ibique pag. XLII. Gervasii aetatem eam, quam dixi, definit, tum pag. XLV. locum hunc de Vacario, non laudato Duckio, tangens, opinionibus in Dissertatione prolatis inhaeret.

Theodaldus (ex Abbate Beccensi archiepiscopus Cantuariensis factus et consecratus ao. MCXXXVIII.) ad Romanum pontificem pro pallio profectus est. Quo suscepto a Romano pontifice Innocentio secundo, *Theodaldus* in Angliam rediit, et a Cantuaritis honorifice susceptus est. Erat autem in diebus istis Apostolicae sedis legatus *Henricus*, *Wintoniensis* episcopus, qui erat frater regis (*Stephani*). Hic cum de iure legatili privilegium suum plusquam deceret extenderet in immensum, suumque archiepiscopum et episcopos Angliae, ut sibi occurrerent, quolibet evocaret, indignatus *Theodaldus*, et *Thomae* (*Becketi*) clerici *Londoniensis* industria fretus, egit apud *Celestinum* papam qui *Innocentio* successit, ut amoto *Henrico* *Theodaldus* in Anglia legatione fungeretur. Oriuntur hinc inde discordiae graves, lites et appellationes antea inauditae. Tunc leges et causidici in Angliam primo vocati sunt, quorum primus erat magister *Vacarius*. Hic in *Oxonefordia* legem docuit ^{a)}, apud Romam magister *Gracianus* et *Alexander* qui et *Rodlandus* in proximo papa futurus ^{b)}, canones compilavit.

a) Illic locus forsitan illustrat origines universitatis literarum Oxoniensis, *Henrico III.* Rege antiquiores, de quibus dubitabat *Christoph. Gottl. Heinrich* [*Geschichte von England* (Leipz. 1806 — 10.) T. I. p. 532.] praesertim si conferatur cum simili *Thomae Wikii*, quem e MS. biblioth. Cotton. affert *Seldenus* Diss. cit. Cap. VI. §. 3. p. 137: „Ao. MCXXXIII. Magister *Robertus Puellein* scripturas divinas quae in Anglia obsoleverant apud Oxonium legere coepit etc. Sed videtur magis monastica fuisse disciplina. De *Becketo* tamen legum Doctore Oxoniensi v. nota t) prox.

b) *Alexander* nempe III., cui antea *Rolando Bandinello* nomen erat.

Regnabat enim illa tempestate in Anglia atque Normannia Stephanus Blesensis, ab Adela, Guilielmi Conquestoris filia, originem ducens. Is Henrici I., avunculi sui, beneficiorum immemor, ut filiam illius Mathildam (prius Henrico V., Imperatori Romano-Germanico, tum Godofredo Plantagenet, Comiti Andegavensi, nuptam) ex eaque nepotem Henricum successione excluderet, mature curaverat, idque, quum sua non destitueretur virtute, tanto successu, ut regnum ao. MCXXXV. occuparet. Sed quum nec deessent, qui Mathildae causam tuerentur, et tam Barones quam clerici multi, quorum illa aetate potestas maxima, illi eiusque filio Henrico, crebro in Angliam irruentibus faverent, perpetuis bellis foedaque direptione regnum vexabatur. Quae, ut ab argumento nostro aliena, hic referre non attinet. Tanta tamen erat rerum vicissitudo, ut capto aliquando Stephano, Mathilda per aliquot annos regnum administraret; mox liberato eodem fugere cogeretur. Quae gravissima contentio non prius est sopita, quam cum, mortuo Stephani filio Eustachio, heres regni deesset. Tunc enim ao. MCLIII. ita res composita est, ut Henricus (qui secundus eius nominis postea in Anglia regnavit) Stephani successor publice agnosceretur; quo iure proximo statim anno, quum Stephanus obiisset, usum eum esse constat.

In tantis igitur reipublicae turbis, quum neminis certum esset et constans imperium, regique quotidie resisterent, quorum aut potentia frangenda, aut gratia ambienda esset, Astraeam ex Anglia profugisse mirum esse non potest. Pleni sunt querelis de vi ac iure manuario tunc unice valido historiarum libri ^{c)}; quumque duo

c) „Sub his temporibus dum in contrarium rapiuntur partium studia, his Stephano regi, illis Imperatrici (Mathildae) ad-

inprimis hominum ordines essent opulentorum ac potentium, Barones ac clerus, utrorumque, ut fieri solet, inter tumultus crevit superbia. Nos vero pro argumenti ratione in conatibus cleri illustrandis subsistamus.

Erant autem, quum regnum susciperet Stephanus, Anglicanae ecclesiae principes Guilielmus, Archiepiscopus Cantuariensis, Angliaeque primas, cui Summus Pontifex ad Henrici I. preces etiam legati a latere dignitatem concesserat ^{d)}, et Henricus, Wintoniensis episcopus, Stephani frater, hac ipsa cognatione reliquorum luminibus officiens. Itaque quum ao. MCXXXVIII. supremum diem obiisset Guilielmus, legationem quidem confestim a Pontifice impetravit Henricus, qua illum vacante sede Cantuariensi admodum gloriatum esse nar-

haerentibus, neuter Principum aut imperiose agere, aut quod ad iustitiam pertinet exercere valuit. Silent leges et ius scelerum datum est. Digladiantur inter se Proceres, et provinciarum motus inde effervescunt. Castella quippe, inquit Neubrigensis, per singulas provincias studio partium surrexerant, erantque in Anglia quodammodo tot Reges, quot Domini castellorum, habentes singuli percussuram proprii numismatis, et potestatem subditis regio more dicendi iuris."

Ita Henr. Spelmann in Cod. legum vett. et statutorum regni Angliae, a Guilielmo I. ad annum IX. Henrici II. inserto Dav. Wilkins legibus Anglosaxonicis ecclesiasticis et civilibus (Lond. 1721.) p. 314. His plane congruunt, quae habet Dav. Hume Geschichte von England. Aus dem Engl. (Bresl. und Leipz. 1767.) T. I. cap. 7. p. 237.

d) Hume lib. cit. c. 6. p. 227. Reges Angliae, ne extraneum legatum recipere cogerentur, semper eo incubuisse, ut uni de suis, et praecipue Cantuariensi, mandatum Pontificium impetrarent, pluribus exemplis ostendit L. Thomassin, Ancienne et nouvelle discipline de l'église (à Paris 1725. III. TT.) T. I. Liv. II. c. 119. p. 1315. sqq.

rat Gervasius^{e)}); Archiepiscopus autem Cantuariensis, ipsius Stephani eiusque coniugis machinationibus, non est electus, sed Theobaldus, Abbas Becci, a quo monasterio iam antea ad eandem dignitatem Lanfrancus atque Anselmus pervenerant. Sed ea electio duplici occasionem dedit simultati, quae et inter Stephanum ac fratrem, et inter Henricum atque Theobaldum exerceretur: quo ipso fieri non potuit, quin Theobaldus, fratrum reconciliationem metuens, etiam a Rege sibi putaret cavendum.

Et Henricus quidem astutior, Theobaldus fuisse videtur imperiosior. Ille enim quum per aliquot annos Mathildae causam adversus fratrem defendisset ^{f)}, minusque apud eam praesidii reperisset, reconciliata cum Stephano gratia, totis viribus id egit, ut eum sustineret; suamque ipsius auctoritatem adversus Theobaldum, iam communem inimicum, defenderet ^{g)}. Hic (qui et Thomam Becketum, alumnum suum et successorem, ad tantam, quantam deinde praestitit, pertinaciam informasse videtur) acerrimus et suae potestatis et ecclesiasticorum iurium vindex exstitit; de quo diu defuncto et Io. Sarisberien-
sis ^{h)} (ipse eiusdem disciplina usus) episcopo cuidam Britanniae scribit: *Recolitis quomodo bonae memoriae Theobaldus, Cantuariensis ecclesiae archiepiscopus, amicus, vester quoque familiaris, pro tuendo iure ecclesiae et constitutionibus apostolicae sedis pertulerit*; et Gervasius non sine indignatione refert ⁱ⁾, eum, neglectis conventus sui necessitatibus, maximis ecclesiae bonis ad suam

e) In Chronico, Collect. cit. pag. 1343. 44.

f) Hume l. cit. c. 7. p. 236 — 40. Heinrich T. I. p. 276 — 84.

g) Hume ibid. p. 241. sq. Heinrich ibid. p. 286. sqq.

h) Epist. 301. in Biblioth. Patr. Max. T. XXIII. pag. 535.

i) In vita Theobaldi cit. p. 1667. 68.

unice auctoritatem defendendam ab usum esse. Accedit, quod ad domus Andegavensis, Mathildae puta et Henrici postea II., causam magnopere illum inclinasse, rerum gestarum memoria probat.

Inter huiusmodi igitur homines summa orta esse dissidia quis mirabitur? praesertim quum magnam dignitatis aemulationem excitaret legatio Wintoniensi delata. Qui enim huic, ut archiepiscopus, praecerat ab eoque obedientiam exigebat Theobaldus, eidem, ut legato, cedebat in conciliis ac synodis, moremque et alias gerere tenebatur, quemadmodum id ipse Gervasius loco nostro satis aperte indicat.^{k)} Qui potestatis et secularis cum ecclesiastica, et clericalis cum clericali conflictus cum alias sese exseruit^{l)}, tum appellationes illas procreavit, ad Romanam scilicet curiam directas, quas non modo Gervasius vocat *inauditas*, sed scriptores omnes in Anglia antea in usu non fuisse consentiunt.^{m)} Nam qui causam suam tueri aliter adversus aemulum non poterat ad S. Pontificem provocabat. Cuius rei initiis quum turbulentis hisce temporibus resisti non potuisset, plurimum deinde ea, ut ubique, ita in Anglia valuit, ad Summi Pontificis totiusque cleri potentiam adaugen-

k) Verba illa Gervasii *suumque archiep.* — *evocaret* nisi de synodis aut conciliis ab Henrico pro arbitrio convocatis accipienda sint, fateor me non intelligere quid significant.

l) Sic Guilielmum, quem Stephanus contra Theobaldi et plerorumque clericorum voluntatem, Archiepiscopum Eboracensem intruserat, quum Theobaldus consecrare nollet, Henricus ut legatus consecravit. Gervasii Chron., Coll. cit. p. 1357. et v. Theob. p. 1665. Sed is post victoriam a Theobaldo relatum depositus est in concilio Rhemensi a. MCXLVII.

m) Spelmann l. cit. p. 315. Hume l. cit. c. 7. extr. p. 243.

dam. ⁿ⁾ Primus autem eius auctor ipse Henricus Wintoniensis fuisse perhibetur, ea in Synodo, quam, fratri tunc infensus, ao. MCXXXIX. Wintoniae, legati usus iure habuit; in qua cum a fratre violentiae aliquot episcopis, qui castella, Baronum exemplo, intra dioeceses muniverant, illatae rationem exigeret, regius autem orator Albericus de Ver nullo modo cessurum captivosque episcopos dimissurum esse regem nunciaret: Sarisberiensis primo, mox reliqui episcopi, auctore legato, pontificem appellantes, Romam se esse quosdam de suis ablegaturos indicarunt. ^{o)} Quod etsi non factum esse tunc quidem videatur, rexque fortiter resistens reditum se legatis concessurum negaret, idem tamen simul ipse Romam appellans tela clericorum non tam fregit, quam acuit. ^{p)} Neque ei rei imitatores defuerunt. Sic ut ea tantum, quae praesto sunt exempla, commemorem, (quippe nec omnia perscrutari mihi licuit, et leviora multa aevi oblivio obruit) Prior Cantuariensis Ieremias, quem Theobaldus sibi refractarium amoverat, Pontificem appellans, ab Henrico legato restitutus est, se tamen munere ab-

ⁿ⁾ Has appellationes Henricum II. statutis Clarendonianis (ao. MCLXIV.) abrogare voluisse constat. (v. Hume T. I. c. 8. p. 259. Heinrich T. I. p. 315.) Sed illi Thomas Becketus, successoribus Pontifices renitebantur, (Id. ib. p. 334. 422. 423.), neque prius ad curiam Romanam in causis ecclesiasticis provocari desiit, quam fracta ab Henrico VIII. Pontificis in Anglia potestate (ao. MDXXXIV. Heinrich T. II. p. 257—259.)

^{o)} Hume l. c. p. 256. Heinrich T. I. p. 277.

^{p)} „*Regi innotescere agi inter episcopos de Romano Pontifice implorando; Regem id ne faciant prohibere, et missis reditum interdicere: sed interea semet Romam appellare.*“ Sunt verba Alberici de Ver, quae e Guil. Malmesburiensi (p. 182.) refert Spelmann lib. cit. p. 284.

dicavit. ^{q)} Imo in conventu Londinensi (ao. MCLII) quem et Proceres et clerus frequentarunt, cum id ageret Stephanus, Henrico usus adiutore, ut filius sibi Eustachius successor et agnosceretur et coronaretur: non modo princeps Theobaldus fortiter id denegavit, ^{r)} sed reliqui etiam episcopi, contra nimiam, ut videtur, Wintoniensis audaciam, appellationis ad Pontificem refugio usi sunt ^{s)}.

^{q)} Gervasii Chron. p. 1359. et v. Theob. p. 1667. Atque harum appellationum tantus erat post plures adhuc annos in Anglia abusus, ut qui eo subsidio usi essent clerici, his, qui ipsis praecessent, non modo in ea, de qua Pontificem appellassent causa, sed simul in omnibus aliis usque ad sententiam latam obsequium denegarent; quo spectant duae Alexandri III. epistolae, altera ad suffraganeos Cantuarienses, altera ad archiepiscopum data, in Collect. Decr. a Boehmero ed. (App. Corp. iur. Canon.) tit. LI. c. 22. 29. p. 291. 93.

^{r)} Heinrich T.I. p. 292. — Humius quidem l. cit. p. 242. id rationibus politicis factum esse putat, propter auctam matrimonio inito Henrici Andegavensis potentiam. Sed si et ante acta, et quae subsequuta sunt, consulueris, modumque, quo ea res gesta est, respexeris (mox enim aufugit Theobaldus in Normanniam), vix dubites factum esse omnino amore Andegavensium, in Blesenses odio.

^{s)} *Theobaldus Cantuariensis — — Concilium habet generale apud Londinum, ubi Rex Stephanus et filius Eustachius, et Angliae Proceres interfuerunt, totumque illud concilium novis appellationibus infrendunt.* (Ergo hic rursus etiam rex ipse Romam appellasse videtur.) *In Anglia namque appellationes in usu non erant, donec eas Henricus Wintoniensis Episcopus, dum Legatus esset, malo suo crudeliter intrusit. In eodem namque concilio ad Romani Pontificis audientiam ter appellatus est.* Spelmann lib. cit. p. 315. Pleraque horum sumta sunt e Gervasii Chronico p. 1371. et v. Theobaldi p. 1667.

Quamquam illo tempore impotens Wintoniensis Henrici animus fractus iam erat atque prostratus. Narrat enim Gervasius, Theobaldum de nimia adversarii superbia iratum, Romam ablegasse amicum fidelissimum, futurum muneris successorem, Sanctumque ecclesiae, Thomam Becketum, (saepius iamiam in Italia, imo Bononiae commoratum^{t)} ibique ad eam, qua excelluisse dicitur in causis orandis decidendisque, versutiam evectum^{u)}), qui de legatione in ipsum transferenda cum

t) Duck l. cit. §. 29. (qui eum etiam redeuntem Bononia legum doctorem Oxonii creatum esse perhibet), Sarti lib. cit. p. 52. Locus Guilielmi Stephanidae (in v. Sti Thomae p. 12.), a Grupenio lib. cit. p. 294. adductus, ubi de Thoma: *impetrata a domino suo Archiepiscopo transfretandi licentia, per annum studuit in legibus Boloniae, postea Autissiodori* (Auxerre), aut emendandus videtur, ut legatur *Bononiae*, aut explicandus e vulgari, quod scriptor ille sequutus videtur, celeberrimae urbis nomine, (quemadmodum inepte etiam loquitur is, qui Humium vernaculo sermoni donavit T. I. c. 8. p. 252. „*Hierdurch war er in Stand gesetzt nach Italien zu reisen, wo er sich zu Boulogne auf das bürgerliche und canonische Recht legte*“! Rectissime Heinrich T. I. p. 310.) Nam quam inde comminiscitur Grupenius scholam Boloniensem (zu Boulogne sur mer) eius nusquam occurrit mentio, certe non ea fuit, in qua quis *studere posset in legibus*, quae sunt verba Bononiae propria. Autissiodoriensis autem schola Beccensi similis fuisse videtur, a Lanfranco fundatae, (de qua v. Ill. Savigny Geschichte des Röm. R. im Mittelalter T. II. p. 225. sq. coll. p. 119.) et commemoratur in loco Trithemii e chron Hirsaaug. ad eum. CMLII. excitato a Boehmero Iurispr. Eccl. lib. V. tit. 5. §. 4.

u) „*Liberalium quoque disciplinarum scholas tandem egrediens ad Theobaldum, Cantuariensem Archiepiscopum, se contulit, et industria promerente in brevi dignus fuit, ut ei familiarissimus haberetur — — cum in causis perorandis et decidendis ac populis instruendis tota eius industria versaretur.*“ Sunt verba Matth. Paris ad A. 1162., quae debeo Grupenio l. cit. p. 293.

Coelestino II. Pontifice ageret. Iam quum Coelestinus ne sex quidem mensibus integris regimen ecclesiae gesserit,^{v)} colligimus, Thomam aut exeunte ao. MCXLIII., aut MCXLIV. ineunte in Italiam esse profectum. Vicissim autem Henricus non modo de retinenda legatione, sed etiam, quo certius omne Theobaldi iugum excuteret, de Wintoniensi dioecesi, paucis aliis additis, in provinciam commutanda, cuius ipse esset Archiepiscopus, elaborabat, idque a Coelestini successore, Theobaldi, ut videtur, inimico, Lucio II. (qui duobus tantum et quod excurrit mensibus S. Pontifex fuit)^{x)} ao. MCXLV. iam impetraverat, quum subita huius mors rem omnem nondum consummatam inflecteret.^{y)} Nam qui post Lucium Petri sedem per octo annos et quatuor menses occupavit, Eugenius III., non modo promissis antecessoris non stetit, sed etiam, Blesensium domui infensus, causam omnem, adempta (ao. MCXLVI.) Henrico legatione, inque Theobaldum adversarium translata,^{z)} huius in gratiam diremit; mox adeo in Stephanum omnemque Angliam interdicto animadvertit, quum ille Theobaldi successibus iratus, vel potius a fratre instigatus,^{a)} e concilio Rhemensi, quod rege invito adierat, reducem, Angliae finibus prohibuisset.^{b)} Et Stephanus quidem interdicti

v) De re per se satis nota videant tirones Ioannis Doviati Praenotiones Canonicas lib. II. cap. 39. §. 2. T. I. p. 511. ed. Schott.

x) Vid. Doviatus I. cit. §. 3.

y) Vide loca probantia allegantem Heinrich T. I. p. 288.

z) Hume T. I. p. 241. Heinrich T. I. p. 289.

a) Quod aperte narrat Gervasius tam in Chronico p. 1563. quam in vita Theob. p. 1667.

b) Hume et Heinrich locc. modo laudd.

violentia Theobaldum restituere coactus, tanto pertinaciorē habuit in conventu Londinensi, ut dixi, adversarium.

Talibus igitur temporibus Gervasius *leges et causidicos in Angliam primo vocatos esse* narrat, quorum primus fuerit magister Vacarius, idque clarius etiam exprimit Ioannes Sarisberiensis, eo, quem integrum paulo post illustrabimus, loco referens: *domum venerabilis patris Theobaldi, Britanniarum primatis, leges Romanas in Britanniam ascivisse*. Quae ut suo ordine illustrentur, inquiramus

I. quis, unde, et quando in Angliam adduxerit Vacarium, ipsasque leges peregrinas? — Nam quod Sarisberiensis ait, *domum Theobaldi* in Angliam adscivisse leges, id Seldenus ^{c)} et plerique scriptores eum sequenti tunc putant factum esse, quum pallio petito Theobaldus ex Italia rediret (h. e. ao. MCXXXIX.) *Domus* igitur Theobaldi nomine intelligunt eos, qui tunc in itinere Theobaldum comitati sint, a quibus non modo legum codicem, sed etiam Vacarium, probante Archiepiscopo, in Angliam translatum esse putant. Quibus obstare videtur cum voculae *domus*, qua Sarisberiensis nulla plane itineris a Theobaldo instituti mentione adiecta utitur, latior, et a *comitatu* omnino diversa significatio; tum verborum Gervasii a nobis exhibitorum nexus, in quibus iter quidem Theobaldi prius, leges autem et Vacarium tunc demum commemorat, quum controversias Theobaldi et Henrici narrasset. Quare ut negare non possumus, plures fortasse legum libros a Theobaldo eiusque asseclis, pallio petito

c) Diss. ad Fletam Cap. VII. §. 3. p. 144. et Nott. ad Fortescutium de laudibus legum Angliae Cap. III. Opp. T. III. p. 1901. Quaedam contra eum iam disputavit Grupen. l. cit. p. 295.

Roma redeuntibus, in Angliam illatos esse: ita nec Sarisberiensem de hoc solo tempore, sed potius de toto institutionis et disciplinae genere, quod inter clericos suos introduxerit Theobaldus, intelligendum putaverim; nec leges Romanas ab eo eiusve amicis ex sola Italia petendas fuisse contenderim, quum monasterium Beccense, in quo Lanfrancus ante docuerat, haud dubie quasdam saltem illarum partes iam antea possederit,^{d)} quae ideo a Theobaldo, Becco Cantuariam migrante, vel inde asportari potuerint. Particula autem *tunc* in loco Gervasii non de certo quodam temporis momento, sed indefinite intelligenda videtur, (*um diese Zeit*).

Alia est, quae ad Vacarium spectat, quaestio. Hunc enim, natum inter Longobardos, Bononia (qua alia celebrior schola tum quidem non floreret) abductum, Irnerianaeque scholae surculum fuisse, senem adeo Irnerium audire potuisse, Maurus Sarti^{e)} coniicit, neque quod huic opinioni aliqua cum veri specie opponi possit aut alibi, aut in opere Vacarii infra describendo (in quo potius

d) Sat notus est Roberti de Monte locus, de quo Grandus, Brenckmannus (in Epist. ad Hesselium) Senckenbergius, alii, exposuere, ubi a Lanfranco atque Garnerio leges Romanas Iustiniani apud Bononiam repertas aliisque expositas esse tradit. Quem sive de toto iuris Iustiniani corpore, sive cum Brenckmanno de solo Codice accipias, verisimile tamen est, Lanfrancum ea, quae tunc repererit, Beccum etiam transtulisse, praesertim cum idem Robertus de Monte testetur, eum *de secularibus et divinis literis tractasse, in illa famosa schola, quam Becci tenuit*. Quamvis igitur concedam Eichhornio, (Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte. Zweite Abtheilung. Gött. 1812. §. 265. nota g. 612. 13.) Lanfranci disciplinam ab Irneriana fuisse diversissimam, eundem tamen ius civile in Italia tantum, non Becci, docuisse, largiri non possum.

e) Lib. laud. pag. 52.

Bononiensium frequentissima occurrit mentio) reperiri posse censeo.^{f)} Itaque quum Theobaldum ipsum Bononiae fuisse ignoremus,^{g)} in eius autem domo longe reliquos antecelluerit Thomas Becketus, tunc quidem Londinensis clericus, (quem iuris studio, in quod illum Bononiae incubuisse paulo ante commemoravimus, per omnem vitam magnopere delectatum esse constat,^{h)}): verisimillimum mihi videtur, hunc ipsum virum, quum, ut Gervasius refert, ad Coelestinum ablegaretur, migrandi in Angliam auctorem fuisse Vacario. Ceterum vel sic annum definire non licet, quum quando redierit Becketus ignoremus; conici autem potest, nec ante annum MCXLIII., quo Pontificatum suscepit Coelestinus, nec post annum MCXLVI., quo causam legationis, ut dictum est, diremit Eugenius III., venisse in Angliam Vacarium. Certe ao. MCXLIX. eum ibi iam docuisse, e Chronico Normannorum constatⁱ⁾. Quodsi

f) Unus, quod sciam, Grupenius (v. supra p. 7. n. q) nostrum e schola Beccensi ortum dixit, sed una ratione, quod ibi Abbatem factum putaret. Quo argumento ei crepto, *Longobardum* Bononiae fuisse informatum profecto verisimilius est.

g) Quod maxime obstat Sartio (lib. cit. p. 50.) Vacarium pariter ac leges a Theobaldo, pallio petito redeunte, in Angliam adductum esse censi. Brevem etiam fuisse Theobaldi in Italia commorationem Gervasius in Chron. docet. Sartio tamen adstipulatus est Spangenbergius (l. cit.) falsum etiam itineris annum allegans.

h) Thomam in ipso exilio in legum et canonum studia ita incubuisse, ut Ioannes Sarisberiensis, amicus, eum avocandum, Psalmosque ei et Sti Gregorii opera commendanda censeret, e Baronio refert Thomassin Op. cit. T. II. l. I. c. 91. p. 591. Add. locum Petri Blesensis allatum a Seldeno Diss. c. VIII. §. 1. p. 156. 57. et Grupenio p. 294.

i) Falso Silberradus ad Heinecc. l. cit. tradit, eum hoc anno coepisse docere, quod ne conciliari quidem potest cum alte-

II. causam translati in Angliam iuris peregrini, ipsiusque, inter alios causidicos Vacarii requiras, cavendum esse videtur, ne cum Rapino Thoyras, (de quo scriptore mox plura dicentur), Henr. Spelmann^k) Mauro Sarti^l) atque Ulr. Grupen,^m) verba Gervasii strictius iusto interpreteris, neque e particula *tunc* cum iis, quae proxime praecedunt, arctissime coniuncta, colligas, causam translati peregrini iuris atque Vacarii, in solis super legatione contentionibus, aut appellationibus eo tempore ortis ponere illum voluisse. Nam mihi quidem nihil aliud scriptor noster dicere videtur, quam eodem tempore et *lites atque appellationes inauditas* esse ortas, et legum etiam atque causidicorum transitum factum; quarum rerum si alteram ex altera derivari oporteat, magis profecto consentaneum est dicere, introducto iure peregrino novas et inauditas persequendi iuris rationes (praesertim appellationes), crescente etiam litium multitudine, esse ortas, quam lites et appellationes novas subito, nescio unde, illatas, necessarium fecisse ad leges extraneas refugium. Cuius rei nec apud Sarisberiensem ullum reperitur vestigium. Quamvis igitur non negaverim, potuisse Theobaldum in gravissima cum fratre regis contentione, quaerere aliquid in Vacario aliisque quos adsciverit, causidicis inque ipsis legum libris prae-

ra, quam sequitur, opinione, eodem anno eum Abbatem Beccensem factum esse. Praeterea haud dubie prius scholam aperuit, quam tantus, quantum Chronicon Norm. praedicat, ad eum fieret confluxus.

k) „Videntur quippe (leges) cum appellationibus huc transmigrasse, quarum prima, quod sciam, mentio in concilio Wintoniensi ao. 1139.“ Spelmann lib. cit. p. 315.

l) In opere cit. p. 50.

m) Lib. laud. p. 294. extr.

sidii, ipsum tamen legum studia hac una de causa iuvisse mihi neutiquam persuadeo. Nam quum illa aetate potestas cleri iure Romano, cui Canonicum esset superstructum, niteretur, seculares autem leges a clero spernerentur et reiicerentur: Theobaldus (qui praesertim illam potestatem adversus Stephanum aliosque defendendam susciperet) aevi morem sequutus, ut clerus Anglicanus iuris peregrini praeceptis imbueretur, prudenter curasse, ideoque Ictos ex Italia, in qua haec studia non ita pridem revixerant, ad se delatos, lubens recepisse ac fovisse videtur, quorum fortasse ope etiam summos tumultus iusque manuarium, de quo conquerentes scriptores paulo ante audivimus, compesci posse putaret. Quo iure recens imbuti clerici quum uterentur, fieri non potuit, quin lites atque appellationes nascerentur, quarum in simplicibus Saxonum et Normannorum legibus causa omnis atque occasio deerat. Atque sic sponte deducimur ad eam, quae superest, gravissimam quaestionis partem:

III. Quae potissimum leges tunc in Angliam delatae sint? quique sint *causidici*, quorum in ordinem a Gervasio refertur Vacarius? — Seldenus quidem quum Gervasii locum ignoraret, sola sequutus Sarisberiensis verba, Iustinianeae tantum opera tunc in Angliam allata esse non dubitabat, ⁿ⁾ neque ipse, qui Gervasio usus est, Duckius. ^{o)} Sed idem ille Seldenus sententia deinde mutata ^{p)} Gervasii locum *de iuris tantum Caesaris canonico sive coniuncti sive potius nimium immersi com-*

ⁿ⁾ Diss. cit. Cap. VII. §. 3. p. 144.

^{o)} Loco laud. §. 27. 30. Add. Silberrad ad Heinecc. loc. cit.

^{p)} In iudicio de X Scriptoribus hist. Angl. p. XLV. (Opp. T.

*plicatique peritis, eorumque in Anglia tunc origine capiendum, atque illis etiam temporibus aut Ivonis Carnotensis aut Gratiani Decretum in Angliam illatum esse scribit. Quod non aliunde, quam e nexu verborum Gervasii collegisse potest. Atque eum sequutus esse videtur unus, quem sciam Vacarii iniecisse mentionem, Angliae historiographus, Rapinus - Thoyras^{q)}, cuius narratio ut aliis scatet erroribus, quos recensere piget, ita hoc potissimum habet offensionis, quod contra expressa Sarisberiensis aliorumque auctorum testimonia solum Gratiani decretum tunc in Angliam allatum, atque in schola Vacarii illustratum esse perhibet. Qua in re profecto longe est Seldeno incautius versatus, recteque a Mauro Sarti^{r)} vituperatus est. *Leges* enim, quas dicit Gervasius (qui deinde *canonum* et *Gratiani* disertam facit mentionem) aut *Romanas leges*, quas vocant Sarisberiensis et Chronici Normannorum auctor, vix possumus ex illius aevi usu canones et Romanae curiae sanctiones intelligere, aut eas tantum Romanorum leges, quas Gratiano placuerit operi suo inserere; ut taceam a. MCXLIX.*

II. p. 1175.) cum quo loco cf. nott. ad Fortescutium de laudibus legum Angliae Cap. III. Opp. T. III. p. 1901.

q) Histoire de l'Angleterre (à Basle 1740. IV TT.) T. I. p. 191. ubi haec: „*Le droit canon, compilé par Gratien en 1151 sous l'autorité d'Eugène III., s'introduisit dans ce Royaume à l'occasion des demelez que l'Archevêque de Cantorbéry eut avec l'Evêque de Winchester, touchant la legation. Ces procès donnerent occasion à des canonistes Italiens de s'établir en Angleterre, et d'introduire peu à peu l'étude de ce nouveau droit dans l'université d'Oxford, ou Vacarius en fut le premier Professeur.*“ Cf. versio vernac. cui praefatus est Baumgarten (Hal. 1755.) T. I. p. 643.

r) Operis cit. pag. 54.

quo Vacarium in Anglia docuisse scimus, Gratiani opus ne absolutum quidem fuisse videri.^{s)} Ceterum etsi nimis sibi indulgentem Gallum non probem: Seldeni tamen opinionem, recte intellectam, admodum mihi placere fateor. Quum enim legum Romanarum, quibus clerus utebatur, Pontifices se quasi amplificatores emendatoresque iactitarent: verisimillimum est, eam in terram, in quam ius Romanum clerici transferrent, fuisse illos etiam quicquid ecclesiasticae sanctionis reperire potuerint, allaturos. Itaque non modo Theobaldum eiusque assecclas simul cum iure Iustiniano Canonum et Decretalium Collectiones, quarum plures ante Gratianum exstiterant, praesertim Ivonem, Angliae intulisse coniicio, sed etiam Gratiani opus vix absolutum in Britanniam migrasse pro certo affirmo. Possem in ipsis Gervasii verbis aliquid praesidii quaerere, qui mihi videtur non sine ratione a Vacario et legibus transire statim ad Gratianum.^{t)} Sed gravius est, quod in Glossis ipsi Vacarii operi adiectis, maximamque partem in schola Vacarii ortis (qua de re dicetur inferius) Decretum Gratiani aliquoties citatur, quodque omnino constat, antequam exiret seculum duodecesimum, utriusque iuris volumina crebro esse in Anglia descripta.^{u)} Promiscue igitur iuris utriusque

s) Vid. praeter alios C. F. Eichhorn lib. cit. §. 271. p. 637.

t) Illud apud eos, qui de Gratiano exposuerunt, me legere non memini, quod innuit Gervasius, Rolandum nempe, postea Alexandrum Pontificem, Gratiano in compilando Decreto fuisse adiutorem. Hugucio quidem in scholiis (v. Doviati Praen. Can. lib. IV. c. 3. §. 4. T. II. P. I. p. 50. ed. Schott.) editum fuisse dicit Decretum docente Iacobo Bononiae in Legibus, et Alexandro in Theologia, sed de ope ab eo praestita nihil.

u) Provocant Seldenus in Iudic. etc. loco saepius cit., et Grunpenius lib. cit. pag. 295. (qui tamen de solis iuris Romani libris) ad Historiam Coenobii Burgensis vel Petroburgensis,

libros in Angliam tunc auctore ac suasore Theobaldo delatos esse non dubito; neque tamen mihi persuadeo, Vacarium canones et Gratianum aut Ivonem praeter mentionem, in illustrando iure civili necessariam, peculiaribus scholis illustrasse, quod alii fortasse post eum advenae fecerunt. Qua in re non modo consentientibus Chronici, Gervasii, (qui praesertim *legem* singulari numero docuisse Vacarium tradit) et Sarisberiensis verbis inhaereo, sed ipso Vacarii opere nitor, e solis iisque limpidissimis iuris Romani fontibus deducto. Neque Gratianum certe ante annum MCLIII. interpretari facile potuisset, quo ipso tempore num scholae adhuc vacaverit, sequenti paragrapho esse dubium ostendam.

Superest, ut de iis, quae Vacario attribuuntur, nonnulla dicamus, Et de *magistri* quidem titulo commodior erit infra dicendi locus. *Causidici* autem vocabulo illo aevo, saltem in Anglia, homines cuiusvis generis facundia excellentes, ut vel in foro vel in schola causas orare, aut iudicis etiam vel scabini munere fungi possent, dictos

Roberto de Serapham adscribi solitam. In ea (quam ut MS. Seldenus, ut editam Grupenius laudat, affert enim pag. 34.) narratur Benedictus, ab ao. MCLXXVII. ad ann. MCXCIV. Abbas Petroburgensis, cum aliis rebus optime de monasterio meritis esse, tum plurimos libros describendos curasse, inter quos, praeter theologicos aliosque plures hi sunt ad utrumque ius pertinentes: *Decreta Gratiani*, *Item Decreta Gratiani*, *Summa Ruffini de Decretis*, *Summa Iohannis Faguntini* (Seldenus coni. *Faventini*) *de Decretis*, *Decretales Epistolae*, *Item Decretales Epistolae* (videntur intelligi collectiones Decretalium Alexandri III, Bernardo Circa antiquiores, is enim suam *Breviarium Extra vagantium* nominavit) *cum Summa sic incipiente Olim*, (quod verbum male Grupenius l. cit. sequentibus adiunxit, quasi *olim* descriptae fuerint Institutiones) *Institutiones Iustiniani cum Authenticis et Infortiato*, *Digestum vetus*, *Tres partes cum Digesto novo*, *Summa Placentini*, *Totum*

esse ^v), plura exempla ostendunt a Io. Seldeno, etsi ad Gervasium non respiciente ^x), allata. Sane locum, quem e diplomate coenobii Abindoniensis ai. circiter MLXX. affert, ubi de monachis quibusdam legitur: *eis tantam seculariam facundiam et praeteritorum memoriam eventorum infuisse, ut ceteri circumquaque facile eorum sententiam ratam fuisse quum edicerent approbarent: sed et alios plures de Anglia causidicos per id tempus in abbazia ista habitos esse, quorum collationi nemo sapiens refragaretur, quibus rem ecclesiae publicam tuentibus, eius oblocutores elingues fierent*, hunc, inquam, locum quoad priorem partem de scabinis esse intelligendum facile apparet: sed ubi de tuendis ecclesiae iuribus sermo est, *causidicum* omnino pro oratore accipiendum putaverim. Porro quod Guilielmus Malmesburiensis Ranulphum, summum regis Guilielmi II. administrum, *invictum causidicum* nuncupat, proposita simul regula: *nullus clericus nisi causidicus*, aut quod ipsum Albericum de Ver, quem supra regis Stephani mandatarium commemoravi ^y), *hominem* dicit *causarum varietatibus exercitatum*, omnino spectat ad idoneam quorumcunque negotiorum (hae enim sunt *causae*) administrationem. Nec alio sensu, ut ali-

Corpus Iuris in duobus voluminibus. Multa in his sunt memoratu digna; Codicis mentio omissa, cuius loco Institutionibus atque Authenticis additur Infortiatum, tres partes Digesto novo praemissae, denique nomen *Corporis iuris* iam tum in Anglia adhibitum, cuius censetur antiquissimum exemplum esse in diplomate anni MCCLXII. quod Sartiis edidit. Sed hunc librorum Indicem antiquiorem esse, dubium non est.

^v) Ita mihi quidem temperanda videntur, quae de hac voce ad solos scabinos referenda disputat Ill. Savignius Operis cit. T. I. 410.

^x) Diss. cit. Cap. VII. §. 7. p. 153.

^y) Vide supra pag. 15.

quid addam Seldeno, scriptor eiusdem aevi Ioannes Sarisberiensis ²⁾ *de damnifica causidicorum lingua, funibus argenteis, vincienda* conqueritur; nexus enim omnis docet, eum hos potissimum intelligere, qui ad principes de negotiis et causis quibuscunque referrent. Itaque cum *causidicorum primus* dicitur Vacarius, nihil aliud innui videtur, quam fuisse illum, ut reliquos, qui tunc in Angliam migraverint, neque infacundum, et in rebus (nempe ad eas, quarum mentio praecedit, *leges*) gerendis exercitatum: quod de plerisque illa aetate Ictis praedicari potuisse notum est.

§. III.

Explicatur locus Ioannis Sarisberiensis de Vacario.

Quae fuerint Vacarii in Anglia fata, praeter haec, quae Chronicon Normannorum suppeditat, (multos nempe et divites et pauperes ad scholas eius confluisse, eaque re illum commotum epitomen iuris Iustiniani condidisse) prorsus ignoraremus, nisi notitiam eorum, ut memorabilem, ita valde abruptam servasset nobis Ioannes Sarisberiensis, maximae vir non modo in Anglia, sed in omni ecclesia auctoritatis, qui Vacarii, si non institutione, consuetudine certe usus est ^{a)}, cuiusque opera, licet inepta

²⁾ Policrat. lib. V. c. 10. p. 290. ed. a. MDCXXXIX. Sic in antiquo iuris Vocabulario s. v. *Pragma* legitur: *inde Pragmaticus i. e. causidicus*. Cf. infra Notas ad rubricas Vacarii, ad lib. I. c. 15.

^{a)} Ortus Sarisberia Theobaldo primum, mox Thomae (quem et in exilio comitatus est) adhaesit, Cantuariensis ecclesiae clericus; tandem Carnotensis Episcopus factus. *Policratium* sive *de nugis curialium*, unde locus noster repetitus est,

multa, saltem asperrimo scripta stylo, contineant^{b)}, tamen non solum, ut dicebat Iustus Lipsius, pannos purpureae et aevi melioris fragmenta^{c)}, sed historiae etiam illius temporis satis larga neque adhuc exhausta praesidia offerunt^{d)}. Is igitur de foeda aetatis suae conditione, ut

scripsit, saltem absolvit ao. MCLIX. vivo et valente Theobaldo. Neque enim modo Hadriani IV. Pontificis (qui sedit ab ao. MCLIII. ad mensem Septembrem ai. MCLIX.) saepe tamquam vivi et fautoris meminit (v. c. l. VI. c. 24. l. VIII. c. 23.), sed etiam in exitu operis (l. VIII. c. 25.) obsidionem Tolosae ab Henrico II. ipso ao. MCLIX. institutam (Hume T. I. c. 8. p. 250. Heinrich T. I. p. 304.) commemorat. Alterum autem opus cum hoc edi solitum, *Metalogicus*, duobus annis post scriptum est. In eius enim fine (lib. IV. c. 42.) Hadriani mortem ortumque schisma luget, belli etiam, quod post pacem ao. MCLX. initam, proximo anno inter Ludovicum VII. et Henricum II. redintegratum est (Heinrich T. I. p. 306.) mentionem iniicit. Denique *venerabilem Theobaldum, Cantuariensem archiepiscopum in aegritudinem incidisse, ut incertum sit quicquid sperari oporteat*, eumque sibi *omnium ecclesiasticorum sollicitudinem iniunxisse* et ibi et in Prologo operis narrat. Obiit autem Theobaldus eodem ao. MCLXI.

b) Non nisi in summa aevi barbarie dici poterat *gelehrt*, et praesertim *geistvoll*, quibus verbis eum praedicat S. Ven. Spieker Geschichte D. Mart. Luthers T. I. (Berl. 1818.) p. 92. Illa autem, si consilium eius spectes, verissima sunt: „*Mit zunehmendem Ernst und bitterm Spott verfolgte er die Sündhaftigkeit der Geistlichen, und die Rohheit der Sitten.*“

c) Ut ex aliis operibus, ita et e Pandectis ac Codice non raro lacinias quasdam suae orationi immiscet, quae an critici subsidii aliquid praestent, accuratius inquirendum est. Pauca enim sunt, quae Petrus Bondam delibavit loco mox cit., et tantum huiusmodi loca, in quibus nominatim ad leges provocat Sarisberiensis.

d) Sic hospes *Placentinus*, vir sanguine generosus, habens prudentiam mundi huius in timore domini, cuius graves quosdam sermones de civitatum Italiae fati affert Policrat. lib. IV. c.

solet, conquestus, et praecipue in *tyrannos* (quo nomine hos maxime principes designat, qui ecclesiae vellent imperare,) graviter invectus ^{e)} secundum eius, quae sola penes me est, editionis Lugduno Batavae ai. MDCXXXIX. et Bibliothecae Patrum ^{f)} lectionem, quam post Ioannem Seldenum ^{g)}, qui plures editiones contulit, licet ab aliis errore, ut videtur ^{h)}, immutatam, sequuntur etiam Petrus Bondam ⁱ⁾, et Ulricus Grupen ^{k)}, haec habet :

Imitantur plurimi Oziam, sacerdotalia praesumentem, sed lepram eius paucissimi erubescunt ^{l)}. Plures tamen imitantur Antiochum, qui non cum devotione, ut offerat vice sacerdotis, sancta ingreditur,

11. pag. 245. ed. cit., non alius mihi videtur, quam ICTus celeberrimus.

e) Policrat. lib. VIII. c. 22.

f) Biblioth. Patrum Max. T. XXIII. (Lugd. 1677.) p. 404.

g) Diss. cit. Cap. VII. §. 3. p. 143. sq. et in nott. ad Fortescut. loco saepius cit.

h) Diversissima nempe verba excitaverat I. P. de Ludewig in vita Iustiniani pag. 313. nota 315., vir in huius modi rebus omnino negligentior. Excitat nostri *Poliorectica*! Cum ex eo, tum e silentio Seldeni, quem plures edd. conferentem tanta diversitas latere non potuisset, atque ex ipsa verborum a Ludewigio allatorum natura colligo, eum e memoria, vel e charta in qua eius argumentum consignaverat, locum excitasse. Mirum autem, virum sollertissimum Christianum Gottl. Schwartz, ita se hic Ludewigio mancipasse, ut ex eo solo verba depromeret, non inspectis Sarisberiensis exemplis, in Diss. An omnia Pandectarum exemplaria e Florentino manaverint, inserta eius Exercitatt. acad. ab Harlesio (Norimberg. 1783. 8.) editis, pag. 212.

i) In Animadversionibus criticis ad loca quaedam iuris civilis depravata (Franequer. 1746. 4.) Cap. XI. p. 51.

k) Lib. cit. p. 291.

l) I. Chron. 26. v. 16 — 21.

sed ut deleat, si quid est in templo domini sanctum.^{m)}

*Cum enim Antiochus desolationis et abominationis idolum fabricasset, libros legis Dei combussit igni et scidit eos, et apud quemcunque inveniebantur libri testamenti domini, et quicumque observabant legem Dei, secundum edictum regis Antiochi trucidabant eum.*ⁿ⁾

Vidi temporibus meis nonnullos sacerdotali se immiscentes officio, et humeros temerarie supponentes, ut arcam praeriperent ab humeris Levitarum, loci immemores, qui in praesentem diem dicitur Ozae percussio.^{o)}

Alios vidi, qui libros legis deputant igni, nec scindere verentur, si in manus eorum iura pervenirent aut canones.^{p)} *Tempore regis Stephani a regno iussae sunt leges Romanae*^{q)}, *quas in Britanniam domus venerabilis patris Theobaldi, Britanniarum primatis asciverat. Ne quis etiam libros retineret edicto regio prohibitum est*^{r)}, *et Vacario no-*

m) I. Maccab. 1. v. 23.

n) I. Maccab. 1. v. 57 — 60.

o) Sic haud dubie legendum, ut in marg. est editionis, quia utor, et Bibliothecae Patrum. Nam *orae perc.* nihili est. Ceterum unde rem petierit Ioannes ignoro.

p) Ludewigius et Schwartzius: *dep. igni, si in manus eorum iura venirent*; loco utique mutilato.

q) *Temp. Steph. reg. a. 1130. leges Romanae interdictae*, Lud. et ex eo Schw. Annum insititium vel annales demonstrant, qui Stephanum demum ao. MCXXXV. mortuo Henrico I. regnum obtinuisse docent. *V. interdictae* Glossam sapit, quamquam aut in vv. *a regno* vitii quid latere, aut v. *exsulare* vel simile excidisse putem.

r) Ap. Ludew. et Schw. vv. *quas — asciverat* plane desunt, et locus sic exhibetur: *interdictae* (v. not. praec.) *ne quis vel iaris libros retineret.*

(stro ^{s)}) *indictum silentium; sed Deo faciente* ^{t)}) *eo magis virtus legis invaluit, quo eam amplius nitebatur impietas infirmare.*

Cuius loci plura verba exhibui, quo magis appareret, de iniuria ecclesiae illata queri scriptorem; eam autem partem, quae spectat ad leges a Theobaldo Angliae illatas, antecedenti paragrapho sufficienter illustravi. Iam in iis, quae nunc commentamur, verbis manifestum est, Stephanum cum Antiocho Epiphane comparari, qui uti legis Mosaicae Codicem deleverit, ita Stephanum quoque leges omnes exterminatum ivisse edocemur. Fuerat enim Ioannes noster, ad exemplum Theobaldi, fautoris sui, Stephano infensus, fidelissimus autem Henrici II. assecla, quem ideo in opere suo saepius, aliquoties cum gravitate, laudat, (quippe nulla tunc inter eum atque episcopos flagrabant dissidia, a Thoma demum Becketo suscitata), Stephanum contra saepe tecto nomine *tyranni*, uno autem loco diserte nominatum, atris coloribus depingit, ubi eum simul Henrico, omnium virtutum regiarum exemplo, opponit. ^{u)}) Itaque h. l.

s) *Vacario Professore* Ludew. *Vicario Prof.* Schw. Iam *Professorem* aliquem hoc tempore dici, ineptum est. Sed *Vicario nostro* habet etiam P. Bondam, licet eandem, quam nos, editionem sequutus, in qua id, ut in Bibl. Patr., ad marg. notatur. Seldenus tamen in sola Remboldina editione a. MDXIII. reperit *Vicario*, quod omnino ineptum, sed intrusum est ab iis, qui loca Chronici et Gervasii ignorantes, veram lectionem non intelligerent.

t) *Favente* Ludew. et Schw. e glossa.

u) Policrat. VI. c. 18. Est ille locus omnino cum nostro conferendus, praecipue haec: „*Novorum permisit (Deus) sublimari favorem, et in regno alieno regnare hominem contemptorem boni et aequi, cuius consilium infatuatum est ab initio, cuius causa in iniquitate et perfidia fundata est negli-*

nobis narrat id, quod sane gravissimum est, Stephanum leges a Theobaldo illatas exsulare edicto iussisse, ne quis eas retineret, prohibuisse, (ideoque aut vendi exteris, aut ad exemplum Antiochi comburi voluisse) Vacario autem earum interpreti silentium imposuisse, ne scilicet amplius illas Oxonii vel alibi profiteretur. Ac de eadem re, omis-
sa tantum Vacarii mentione, exstat alius philosophi et naturae linguarumque scrutatoris, celeberrimi Rogerii Baconis (quem seculo tertio decimo, regnante Eduardo I. scripsisse constat) locus, quem ex inedito eius Theologiae Compendio, vel *Opere minore* ^v), cuius liber MS. in bibliotheca Cottoniana forte asservabatur, protulit Io. Seldenus ^x):

Omne regnum habet sua iura, quibus Laici reguntur, ut iura Angliae et Franciae. Et ita fit iustitia in aliis regnis per constitutiones, quas habent, sicut in Italia per suas. Quapropter cum iura Angliae non competant statui clericorum, nec Franciae, nec Hispaniae, nec Alemanniae, similiter nec iura Italiae ullo modo. Quodsi debeant Clerici uti legibus patriae, tunc est minus inconveniens, ut Clerici Angliae utantur legibus Angliae, et Clerici Franciae

gentem disciplinae, ut eo non tam regnante, quam concutiente et collidente clerum et populum, provocarentur omnes ad omnia. Mensura namque iuris vis erat“ etc. etc. (quibus confirmatur, quod dictum est supra pag. 11. sq.) Tum: „*Quid multa? In diebus istis multiplicata sunt mala in terra, ut si quis ea summatim recenseat, historiam Iosephi possint excedere.*“ In filium quoque Stephani Eustachium (de quo et lib. VIII. c. 21. p. 669. ed. cit.) invehitur.

v) Quippe *Opus maius* miserat Baco ad Clementem IV. P. R., idque editum est a Sam. Iebb. Lond. 1733. Compendium autem hoc, quod *Opus minus* vocavit, nonnulla, ut fit, continere videtur, quae ab illo absunt.

x) Diss. cit. C. VIII. §. 2. p. 161.

utantur legibus Franciae. Quapropter maxima confusio clericorum est, quod huiusmodi constitutionibus laicalibus subdantur colla. Rex quidem Stephanus allatis legibus Italiae in Angliam prohibuit, ne ab aliquo retinerentur: si igitur laicus princeps laici principis alterius leges respueret, multo magis omnis clericus deberet respuere leges laicorum. Addo etiam, quod magis concordant iura Franciae, et e converso, propter vicinitatem regnorum et communicationem maiorem gentium istarum, quam Italiae et illarum. Quare deberent magis Clerici Angliae subiicere se legibus Franciae et e converso, quam legibus Italiae.

Quibus quidem in verbis manifestum est Baconem *legum Italiae* nomine solum ius Romanum intellexisse, quod *laicorum leges* vocat; ecclesiasticarum enim legum usum adeo non fuisset vituperaturus, ut potius id unum reprehenderet, eas aut non sufficere, aut non solas clericis adhiberi. Improbat enim iuris Romani inter clericos usum, quem constat esse antiquissimum ^{y)}, atque ita loquitur, quasi illi lege Italiae *ut patria* uti voluerint, haud dubie propterea, quia omnes illa aetate clerici, ubicunque nati, cives Romanae ecclesiae, et Romanae quasi glebae adscripti censebantur. Sed quod ad institutum nostrum attinet, a quo reliqua sunt aliena, Baconem, quamvis de edicto Stephani, pro consilii ratione mitius iudicare, imo fere probare illud videatur, rem tamen omnem e Sarisberiensi opere repetiisse censeo, nisus et verborum similitudine, et eo, quod de re satis digna memoratu vel nihil prorsus vel pauxil-

y) Cf. S. Rev. Chr. Gottl. Biener Diss. de Germano lege sua vivente (Lips. 1805.) §. 4. p. 11. et §. 10. p. 30. sqq. Ill. Savigny Op. cit. T. I. p. 115. sqq.

lum addit, quod desit in scriptore antiquiore. Itaque in Stephani moliminibus describendis atque iudicandis Sarisberiensis maxime narrationi erit inhaerendum. Ut igitur ordine certo versemur

I. ante omnia: quas leges Stephanus prohibuisse videatur, inquiramus. Quum enim et Baco de legibus tantum laicorum, ut dixi, disserat, et Sarisberiensis *leges Romanas* nominet, plerique auctore Seldeno ^{z)} has solas prohibitas esse censuerunt. Sed Baconis cur non videatur maxima auctoritas, iam dictum est, neque consilium, quo verba ista scribebat, legum ecclesiasticarum prohibitarum mentionem iniici patiebatur. Quod autem attinet ad Sarisberiensem, Seldenus ipse, mutata deinde sententia ^{a)}, eum de iure etiam Canonum edicto Stephani prohibito loqui, ex eo colligit, quod edictum illud manifesto inter iniurias ecclesiae illatas referatur; eumque sequutus esse videtur Henr. Spelmann. ^{b)} Quamvis igitur illud Seldeni argumentum parum firmitatis habere videatur, (satis enim offendebatur ecclesia, si quis clero ius Romanum, quo Baconis adhuc tempore utebatur, eriperet) iisdem tamen de causis, quibus supra defendi Theobaldum utriusque iuris fontes in Angliam derivasse, verisimile mihi videtur Stephanum eosdem regni sui finibus exclusisse. Accedit, quod in verbis illis: *nec scindere verentur, si in manus eorum iura pervenirent aut canones*,

z) Diss. ad Fletam Cap. VII. §. 6. p. 152. Thomassin Op. laud. T. II. L. I. c. 91. p. 594. Dreyerus et Grupenius ll. ll. etiam Silberrad. ad Heinecc. l. cit.

a) In nott. ad Fortescut. l. saepius laud.

b) Lib. sup. laud. p. 318. quamquam verba eius sibi contraria sunt: „Stephanus leges civiles et canonicas Angliam docet, prohibetque edicto, ne ab aliquo retinerentur.“ (?)

Stephanum etsi non nomine, re tamen ipsa vellicat Ioannés; sequentia enim, his ut fidem faciant, proferuntur. Sed gravissimum huius opinionis praesidium ex eo loco petendum est, quo plura Stephani impie facta, atque hoc etiam edictum, omisso tamen regis nomine, recenset. Nam ubi docet, quomodo hostes ecclesiae (quos *Dathanitas et Abironitas* vocat) principibus, ut eandem infestent, persuadeant, haec habet ^{c)}: *Narrant quis tyrannus domesticum aut familiarem suum in quam ecclesiam sine electione intruserit, quis clerum ut indignum et ignotum eligeret terroribus et damnis impulerit, quis metropolitenum compulerit reprobabilem consecrare ^{d)}, quis Episcopos religiosos in exilium egerit ^{e)}, aut actos ab aliis coëgerit exulare, quis ecclesiam et res sacras oneraverit muneribus sordidis, quis indignis suppliciis torserit religiosos, quis vilipenderit et pessumdederit clerum, quis in provincias induxerit ferale iudicium ^{f)}, quis leges et canones exterminaverit a finibus suis.* Quae quidem opprobria, etsi, quomodo singula in Stephanum cadant, rimari non potuerim, (neque enim gestarum rerum omnium nobis superest memoria) noluisse tamen Sarisberiensem in quemquam alium, quam in Stephanum sub tyranni vocabulo latentem emittere, ea ostendunt, quae ex historia illius confestim probari possunt, praesertim postremum. Neque enim alium illius aevi principem

c) Polier. lib. VII. c. 20. p. 490. sq. ed. cit.

d) Haec spectant ad Guilielmum intrusum a Stephano in Archiepiscopatum Eboracensem, ad quem consecrandum minis adigere voluerat Theobaldum. Vid. supra pag. 14. nota l.

e) Haec ad Theobaldum etiam ipsum referri possunt, e concilio Rhemensi redeuntem.

f) I. e. proscriptionem, qua Pontifex regnante Stephano in Angliam animadverterat. Vid. supra pag. 18.

praeter Stephanum tale quid tentasse cognovimus. Quare certum iam atque ad liquidum perductum est, voluisse Stephanum leges et Romanas et ecclesiasticas, modo Angliae illatas, denuo in exsilium mittere. Quodsi

II. annum huius edicti requiras, nihil a nobis certi definiri potest. Plerique scriptores, qui huius rei mentionem faciunt, circa annum MCL. eam accidisse perhibent ^{g)}, non alia, quantum equidem intelligo, ratione moti, quam quod in Chronico Normannorum ao. MCXLIX. docuisse Vacarium reperirent, ideoque proximo anno haud dubie silentium ei impositum esse putarent. Sed ut taceam, eos certe, qui nostrum ipso ao. MCXLIX. Abbatem Beccensem factum esse somniant, mirum in modum sibi repugnare, quum eodem aut sequente anno necessarium fuisse credant, ut a iure civili in Anglia docendo arceretur ^{h)}, nihil aliud e Chronico colligi potest, quam edictum Stephani dicto anno aut iamiam sublatum, aut nondum emissum fuisse. Quorum prius non sine veri specie retulit Silberradus. ⁱ⁾ Censet enim, regem Theobaldo propter concilium Rhemense se invito frequentatum (ao. MCXLVII.) succensentem, instigante

^{g)} v. c. Thomassin et Dreyerus (qui vitio typogr. habet *quingentesimum* pro *quinguag.*) locc. laudd. Praeiverat Seldenus, qui sub annum MCXLIX. factum esse dicit Diss. cit. Cap. VII. §. 4. p. 149.

^{h)} Ipsi id accidit Seldeno, qui Cap. VII. §. 3. p. 145. Vacarium usque ad annum MCXLIX. quo Abbas Becci factus sit, iura docuisse tradit, mox ea addit, de quibus nota praec. dictum.

ⁱ⁾ In nota ad Heinecc. hist. iur. sup. cit. Sed hic dum Scyllam vitat, in Charybdin incidit. Narrat enim, Vacarium, quem Rogerium vocat, anno MCXLIX. *docere coepisse*: mox addit eidem, quum Theobaldus e concilio Rhemensi redux proscriptus esset a Rege, h. e. *duobus annis ante*, impositum esse silentium. Scilicet nondum loquutus erat!

Henrico Wintoniense, non modo Archiepiscopum, sed etiam leges, quarum illum sciret fautorem ac patronum, exulare iussisse; reconciliata vero inter Theobaldum atque regem gratia, mox edictum regium vel revocatum esse vel contrario usu evanuisse. Fateor, mihi hanc coniecturam pluribus de causis magnopere probari, quarum praecipuae hae sunt: quod rectius ita explicari potest, quomodo epitome Vacarii (quippe serius composita) ad nostra pervenire tempora potuerit, quam alias regis imperium facile omnium manibus potuisset eripere: quod demonstratur edicti rursus sublatis occasio idonea; denique quod postrema Sarisberiensis verba: *eo magis virtus legis invaluit*, videntur sic aliquid lucis accipere ex tanto, quantum e Chronico cognoscimus, Vacarii successu, quo adeo ad iuris Iustiniani epitomen condendam adigeretur. Ceterum ubi coniecturae apertus est campus, nihil etiam magnopere impedit, quin postremis vitae Stephani annis (MCLII. LIII.) edictum regium prodiisse statuas. Potuit eius rei occasio esse Decretum Gratiani illo fere tempore Angliae illatum; potuit eius et iuris Romani prohibitionem ulcisci velle Stephanus interdictum pontificium legationemque fratri ademptam, internis autem, quibuscum conflictaretur, tumultibus impediri, quominus edicto obsequium exigeret, opusque Vacarii prorsus dele-ret. Atque sic edicti rursus sublatis ratio in regno Henrici II. mox inchoato quaerenda, deque eo verba Sarisberiensis accipienda erunt. Tu igitur ipse, scriptionis nostrae lector, nobis et doctrinae copia et ingenii acumine superior, elige ex his coniecturis, *cui dicas: tu mihi sola places!*

III. Ambitum prohibitionis sufficienter Sarisberiensis ipse explicat. Nam quum *igni deputatos libros* dicat, videtur ratio edicti omnino haec fuisse, ut apud quem

iuris civilis aut canonum libri post tempus lege definitum (quo vendi transferrique ad externos possent) reperirentur, ei erepti publice comburerentur. Neque solus haud dubie Vacarius (quem quum *nostrum* dicat Sarisberiensis, eo, quo haec scriberet, tempore adhuc vixisse colligimus) ius Romanum praelegere prohibitus est, sed et si quis fortasse alius ex illis, quos Gervasius commemorat, *causidicis* tale quid in lege vel canone esset conatus. Fortasse igitur ne in Vacarium quidem nominatim conceptum fuit edictum, sed Sarisberiensis eum ut excellentem familiarumque suum commemoravit. Fortasse ne mentio quidem scholasticae institutionis facta est in edicto, quum, prohibitis legum libris, ultro cessaret publica illarum interpretatio.

IV. Causa edicti proxima quidem secundum haec, quae modo diximus, pendet a tempore, quo illam factam esse statuamus. Remotior autem mihi non videtur in defendendis moribus et institutis patriis contra iuris peregrini impetum quaerenda esse, (quamvis ea, ipsi Rogerio Baconi obversata, fuisset profecto iustissima) sed in frangenda cleri potestate ulciscendoque Theobaldi hostili animo. Etsi enim post annum MCXLIX. emissum esse edictum statuas, numquam tamen veram inter Stephanum et Theobaldum concordiam obtinuisse antea observavimus. Iam quum ius Romanum in maximo apud clericos (ea lege, ut ipse Baconis locus ostendit, vivere gestientes) honore haberi ^{k)}, Ivonem autem vel Gratianum non contemnendam eius partem operibus suis miscuisse, Stephanus videret, atque in gravissimis, quas cum Theobaldo

k) Qua de re praeter alios v. Thomassin Op. cit. T. II. L. I. c. 91. p. 591. sqq.

aliisve episcopis exerceret, contentionibus, singula adversus se tela ex illis quasi pharetris, modo in Angliam delatis, depromi animadverteret, nihil magis est rationi consentaneum, quam hominem minime imprudentem, sed audacem ac superbum, ipsa illa tela recens comparata, manibus inimicorum extorquere voluisse. Quod quo magis elucescat, temperare mihi non possum, quin exemplum alius quidem seculi, sed eiusdem plane indolis afferam, si quis forte iudicet Sarisberiensis verba non satis ostendere, quantopere is, qui ius Romanum et canones impugnaret, clerum simul eiusque auctoritatem laesisse visus sit. Nam de Wenceslao II. ad annum circiter MCCXCIV. haec narrat Cosmae Pragensis Continuator ^{l)}: *Et illo tempore Rex vocaverat Magistrum Goizium, utriusque iuris ^{m)} tam Canonici, quam civilis idoneum professorem, volens instaurare scriptas leges in suo regno. quidam autem nobiles his auditis non modicum doluerunt, ne vigor scripti invalesceret, et ne utilitas aliquorum in iudiciis deperiret, unde Rex propter eos distulit facere suum inceptum. et ipse etiam generale studium Pragae decreverat instaurare, et sui sibi iterum dissuaserunt; et hi non intendebant paci principaliter consulere, sed potius*

^{l)} Hunc locum sane memorabilem unice debeo Henrico Chr. de Senckenberg in Append. III. (quae est: *de receptione iuris Romani in Italia et Germania*) adi. Methodo iurisprudentiae (Francof. 1756.) §. 52. p. 139. Versiculos ibi additos quoniam repetunt, quae verbis allatis continentur, omisi.

^{m)} Haec formula *utrumque ius* inolevit, quum *vix Gratiani* Decretum in scholis legi coepisset. Anno circiter MCLXXII. episcopus Angliae in literis ad Pontificem datis laudat *utriusque iuris peritiam*, in Ricardo, Thomae in Archiepiscopatu Cantuariensi successore, quae literae sunt inter Sarisberiensis epistolas, Epist. 297. T. XXIII. p. 533. Bibl. Patr. Max.

dignitatis clericalis profectibus contraire.

Quod igitur consiliis nobiles Bohemi, id Stephanus edicto efficere voluisse videtur. Sed

V. is effectus quam maxime fefellit Stephanum; nam sive ut Theobaldum, perque eum Summum Pontificem sibi conciliaret, exsequi edictum non potuerit, sive a successore demum Henrico illud tacite sublatum fuerit, certe iuris Romani atque canonici studium atque usum praesertim inter clericos, mortuo Stephano, magis magisque in Anglia effloruisse omnes profitentur ⁿ⁾, ipsaque postrema Sarisberiensis verba ostendunt; donec ab Eduardi primi inde temporibus evanesceret. ^{o)} Et profecto quum monasteriorum claustra rumpere non posset Stephanus; neque exempla legum peregrinarum omnia monachis eripere, neque illarum intra monasteria interpretationem facile impedire potuit. Ceterum sublata prohibitione, num Vacarius publice rursus leges Romanas tradiderit? ea quaestio, si prohibitionem ante annum MCXLIX. factam esse statuas, affirmanda, sin contra, ut dubia suspendenda est; longa enim nocte, in altissimo scriptorum silentio urgetur Vacarius, ut, quamdiu aut vixerit aut in aliis erudiendis operam posuerit, vix coniectura assequi queamus.

§. IV.

Disputatur ad decretalem Alexandri III.

S. P. epistolam.

Per plures tamen annos vixisse et quidem in Anglia Vacarium, et ibi haud dubie supremum etiam diem

ⁿ⁾ Seldeni Diss. cit. c. VII. §. 6. et Cap. VIII. p. 152. 155. sqq.
Duck lib. cit. §. 30. 31.

^{o)} Cf. Spangenberg Einleitung etc. pag. 104. 5. ibique citatos.

obiisse, decretalis epistola docet, e qua simul, quid Vacarium Angliae quasi glebae addixerit, coniecere in promptu est. Alexander enim III. (quem ab ao. MCLIX. ad annum MCLXXXI. ecclesiam rexisse constat) ad *abbatem de Fontibus et magistrum Vacarium* epistolam misit, quae in utraque Decretalium eiusdem Pontificis collectione, Bernardo Circa antiquiore ^{p)}, legitur, tum in ea, quam ut appendicem concilii Lateranensis III. (ao. MCLXXIX. habiti) Ioannes Harduinus edidit ^{q)}, tum in illa, quam e Codice Casselano Iustus Henningius Boehmer publici iuris fecit ^{r)}: migravit etiam in ipsam Bernardi Circae compilationem ^{s)}, unde illam Raymundus in compendium, ut solet, redactam, omissaque *magistri Vacarii* mentione, quasi ad solum abbatem de Fontibus datam, recepit. ^{t)}

^{p)} De quibus v. I. H. Boehmer Diss. de decretalium pontif. Rom. var. collectt. et fortuna, (praemissa T. II. Corporis iur. Canon. ab eodem editi) §. XIII. pag. XXIII. sq. Aug. Frid. Schott ad Ioannis Dovatii Praenott. Canon. lib. IV. c. 16. §. 1. seu T. II. P. I. p. 211, C. F. Eichhorn Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte, Zweite Abth. §. 274. p. 645.

^{q)} Acta Conciliorum et Epist. Decretales etc. stud. Io. Harduini, T. VI. P. II. p. 1734. Est nostrum illius appendicis Partis IV. (quae *de Sponsalibus* inscripta est) cap. 13.

^{r)} Appendix T. II. Corporis iur. Canon. Boehmeriani, p. 317. sq. Est ibi nostrum tituli LVIII. (*de matrimonio contrahendo vel iam contracto et sponsalibus*) cap. 13.

^{s)} Antiquae Collectiones Decretalium, c. Ant. Augustini et Iac. Cuiacii nott. et emendd. (c. Car. Labbaei) Paris. 1609. Ibi in prima, quae est Circae, collectione, epistola nostra legitur lib. IV. tit. 7. (*de eo, qui duxit in matrimonium, quam polluit per adulterium*) cap. 2. pag. 106.

^{t)} Cap. 2. X. de eo, qui duxit in matr. etc. (IV. 7.) Anton. Contius in editione Corporis iuris Canon. (Antverp. 1570. 8.) in qua solet, quae Raymundus omiserat, genuinis e fontibus supplere, inscriptionis tamen hanc partem neglexit.

Quae res tamen fidem eius inscriptionis, in qua veteres collectiones conspirant, quamque ipsa epistolae oratio ad plures directa commendat, labefactare non potest, quum innumera huius generis a Raymundo, quae superflua putaret, omissa esse inter omnes constet. — Sed lectionis varietatem praeterire non possum, ei, quae apud Sarisberiensem obtinet, plane similem, atque ex eodem, ut videtur, fonte natam. Nam apud Harduinum quidem legitur: *M. vicario*. Antonius contra Augustinus notat ^{u)} in Actis concilii Lateranensis esse: *magistro Vacario* (quam ipse in Bernardi opere servat scripturam), unum Tarraconensem librum *Vicario*, Barcinonensem *Vocario* exhibere. Boehmerus autem in Appendice, Cod. haud dubie sui scripturam sequutus, *magistro Vagario* edidit, notata Harduini varietate: in opere contra Raymundiano, ubi omissa supplet, clavis verbis scripsit: *magistro Vacario*. Et sane alia quaevis lectio, si in Sarisberienensi reiicienda, multo magis ab hac inscriptione arcenda est. Nam quum reliquae sint meri errores, una est fortasse ferenda Harduini lectio. Iam nomen *Vicarii*, ut proprium, incognitum est atque inauditum. Quodsi appellativum intellexeris, statuendum est, ad eum, qui curam animarum vice alius inferioris ordinis canonici vel clerici administraret, (quales sunt ii, de quibus in Decretalibus a Raymundo collectis sermo est *vicarii* ^{v)}), datam esse epistolam. (Sed quum hisce vi-

^{u)} In nott. ad Collectt. Decretal. cit. p. 629.

^{v)} Tit. X. de officio vicarii (l. 28. ubi solum cap. 5. de vicario S. Pontificis) et aliis locis. *Generales* enim *vicarii* serius demum introducti in ecclesiam; tempore autem Raymundi vicibus episcoporum fungebantur chorepiscopi, suffraganei, alique, qui *vicarii* non dicebantur. (V. Thomassin Op. cit. T. I. L. II. c. 8. p. 489. Boehmer Iurisprud. Eccles. T. I. p. 597.

cariis iidem essent ordines impetrandi, in quibus ii, quorum vicem sustinerent, essent constituti ^x), non memini usquam eos *vicarios* compellari, quum potius eius, quo gauderent, ordinis titulo ornandi essent, ipsumque illud nomen, quo hodiernum in Anglia ii, qui curam animarum exercent, vocantur (*vicar*), recentioribus deberi videtur temporibus. Quicquid autem sit huius rei, veriparum simile est, *vicario* huiusmodi, simul cum abbate summae auctoritatis, causam esse a Pontifice commissam; multo minus duo appellativa nomina *magistri* et *vicarii* Pontificem omisso proprio in eadem inscriptione coniunxisse. Quare quum *Vacarii* nomen sit proprium, atque in bonis Codd. ab Ant. Augustino repertum, videtur etiam in hac inscriptione, ut in Sarisberiensis loco, depravatum esse ab iis, qui et nomen et hominem ignorarent, quemadmodum id creberrime tam hominum, quam locorum nominibus accidisse omnes sciunt, qui Codices antiquos sunt perscrutati.

Iam hunc, ad quem Alexander III. rescripsit, *Vacarium* eundem esse, qui a Chronici Normannorum auctore, Gervasio, et Sarisberiensis memoratur, Seldenus quidem pro sua de Rogerio Vacario opinione praefracte negat, quippe quem pluribus ante Alexandri III. tempora annis Beccensem abbatem factum esse contendit. *Magistri* igitur *Vacarii* nomen (quod ab eo appellativum haberi supra diximus) postquam Rogerius Beccum migraverit, quasi hereditatem ab eo relictam, ad alium quempiam, qui iura traderet, virum doctum, transiisse putat, quem

sq.) Accedit, quod, si tanta dignitate fungeretur is, ad quem data est epistola, addendum certe erat nomen dioeceseos.

x) Boehmeri Iurisprud. Eccles. T. II. p. 238. sqq.

Alexander III. epistola illa compellarit.^{y)} Cui sententiae relutandae inhaerere piget, quum eiusdem aetatis de hominibus eiusdem nominis testimonia nonnisi gravibus de causis ad diversos trahi debeant, quas Seldeno in iis, quae hucusque disputata sunt, ereptas esse credo. Praeterea cur duo tantum neque tres aut quatuor Vacarii se exceperunt? atque unde explicandum omnium scriptorum ac diplomatum de hoc nomine tamquam appellativo silentium?

Quodsi certum est, hunc, de quo agimus, in Angliam ex Italia advenam, ab Alexandro esse compellatum, sequitur inde id, quod Seldenus pro suae opinionis ratione notare vix potuit, a Sartio autem, qui et ad hanc epistolam docte quaedam disputavit,^{z)} non animadversum esse miror. Nam cum epistola Pontificis ad causae cuiusdam dubiae inquisitionem pertineret, atque in ea de interminatione anathematis ageretur, laico illa, nec soli, nec iuncto Abbate, delegari potuit,^{a)} praesertim ex illius aevi principiis. Clericum igitur aut antea fuisse, aut in Anglia factum esse Vacarium, iam liquido constat, idque Seldeno, modo ne abbati Beccensi Rogerio inhaereat, lubentes concedimus. Si vero in coniecturas exspatiari licet, quum Abbati de Fontibus iungatur noster, quid si huic ipsi monasterio addictus fuerit? Erat enim monasterium *Fontium* [quantum mihi quidem constat eo in loco, qui in comitatu Sommersetano situs in

y) Diss. cit. Cap. VII. §. 4. 5. p. 149. 151.

z) Opere cit. p. 52. §. VIII.

a) Cap. 2. X. de iudic. Cf. Boehmeri Iurisprud. Eccles. Lib. I. tit. 29. §. 21.

colarum sermone hodiernum *Wells* vocatur ^{b)}] fundatum an. MCXXXII. a monachis Eboracensibus, auctore atque suasore archiepiscopo, videturque ibi collegiata fuisse ecclesia, quae a cathedrali Eboracensi penderet. ^{c)} In ea igitur ecclesia potuit Vacarius aut ordinem demum accipere, aut, quod malim, eo dudum recepto beneficium impetrare. A qua coniectura nec abhorret *magistri* titulus, nostro, ut in decretali epistola, ita in Normannorum Chronico et a Gervasio tributus. Nondum quippe illo seculo interque ipsa academiarum initia hi tituli fuere academici ac seculares. Innumeri in libris Decretalium, innumeri (ut, quoniam multae in libris illis recentiores epistolae occurrunt, scriptorem afferam plane coevum) in Ioannis Sarisberiensis epistolis, quas Maxima Patrum Bibliotheca exhibet, *Magistri* occurrunt, qui Bononiae aliave in academia hoc elogium mereri nullo modo potuere. ^{d)} Imo uti *Doctoris* nomen ab antiquissimis ecclesiae temporibus maiorum ordinum

^{b)} Certe in versione Germanica lexi Geographici Martinieriani s. v. *Fontes*, licet dubitanter, traditur haec civitas nomine latino esse intelligenda; idque per se verisimile (nam *Wells* manifeste est vox Anglosaxonica respondens Germanicae *Quellen*) confirmatur aliquanto auctoritate Cambdeni, qui in Britannia (Lond. 1722.) T. I. p. 85. oppidum *Wells*, non addito tamen latino nomine, a fontibus ubique salientibus nominatum esse testatur, ecclesiae etiam ornatum pristinasque divitias commemorat.

^{c)} Chronicon Io. Bromtoni, in Collect. X. Scriptor. cit. pag. 1028.

^{d)} Ita Irnerius, Gratianus a diversis scriptoribus *magistri* audiunt, ita Omnibonus, Gratiano coevus, tam in inscriptione cap. 2. X. de iuram. calumn. (II. 7.) quam ab Alberico trium fontium monacho [v. Boehmeri Diss. de varia decreti Gratiani fortuna, praem. T. I. Corp. iur. Can. ab eo ed. §. X. not. s)] *magister* vocatur. etc.

clericis, praesertim episcopis, proprium fuit, ita *magistri* nomen commune iis fuisse videtur, qui aliis instituendis operam darent. ^{e)} Cuius rei cura et potestas omnis quum penes episcopos esset, venia scholae habendae, et *magistrum* sese praedicandi ab episcopis erat impetrandae, ^{f)} quemadmodum et in recens conditis academiis nemini nisi eorum, quibus illae suberant, Pontificum permissu instituere adolescentes licebat. Itaque et antiquissima quaevis academia a clericis fundata est, et antequam id fieret, quum quidquid superesset doctrinae, penes clerum esset, qui *magistri* titulo utebantur, plerique omnes erant clerici. Illud enim neutiquam negaverim, quod nostris adeo temporibus accidere videmus, nonnullos eo, qui iure ad ipsos non spectaret, et se ornasse et ab aliis ornatos esse titulo; verum id non labefactat regulam, arbitrium eius rei, ut institutionis publicae, fuisse penes episcopos. Quae opinio confirmari etiam videtur titulo Decretalium: *de magistris et ne aliquid exigatur pro licentia docendi* ^{g)}, cuius primo capite, ex Actis Concilii Lateranensis anni MCLXXIX. repetito, sancitur: *ut magistro, qui clericos et scholares pauperes gratis doceret, per unamquamque ecclesiam cathedralem beneficium praeberetur*, [quod tamen novum non fuisse, sed e more veteri instauratum docet Boehmerus, ^{h)}] utque *pro licentia docendi nullus pretium exigat*, qua posteriore sanctione avaritiae episcoporum Patres obviam ivisse videntur. Quid igitur si in Abbazia Fon-

e) Thomassin Operis cit. T. II. l. I. c. 93. p. 604. coll. c. 100. p. 644.

f) v. Gratianum c. 12. Dist. XXXVIII.

g) Lib. V. tit. 5.

h) Iurisprud. Eccles. T. IV. p. 705. sq. et ad caput X. citatum.

tium magistrum scholarum ⁱ⁾ fuisse dicamus Vacarium ?
 eaque dignitate aut eodem tempore, quo Oxonii iura
 profiteretur, iam usum esse, ^{k)} aut postea eam impetras-
 se ? — quamquam has meras esse coniecturas fateor,

i) Ad *magistros scholarum* ut canonicos data sunt v. c. cap.
 67. X. de appellat. (II. 28.) et cap. 7. de his, quae fiunt a
 Praelatis (III. 10.), imo in Io. Sarisberiensis Epist. 19. T.
 XXIII. p. 414. Bibl. Patr. exemplum est duorum magistrorum
 Wintoniensium de iure scholae inter se contendentium.

k) Nam ao. demum MCLXIV. in concilio Turonensi prohibitum
 est, ne quis post votum religionis vel professionem in loco reli-
 gioso factam *ad physicam legesve mundanas legendas exiret*.
 (Cap. 3. X. ne cler. v. mon. secul. negot. se immisc. (III.
 50.) ubi male ipse Boehmerus anni 1180. indicium retinuit).
 Iam illa verba de his tantum, qui discendi causa ecclesias
 vel monasteria relinquerent, accipit Thomassin T. II. l. 1.
 c. 91. p. 593. Boehmerus autem recte notat, v. *legere* hoc
 aevo praecipue de docentibus adhiberi. Praeterea discendi
 causa exeuntes dispensari potuisse ab episcopis, ipse fatetur
 Thomassin cit. l. c. 99. p. 641. Huiusmodi dispensationes
 etiam his, qui docendi gratia abirent, nonnunquam esse datas,
 vel unum probat exemplum, quod habet Seldenus Diss. cit.
 Cap. VIII. §. 2. p. 161. sq. Gravis igitur, quam canon ille
 minatur, poena, ad eos aequae, qui *leges medicinamve* (nam
 quoad theologiam non erat opus) docendi, quam qui easdem
 discendi causa absque dispensatione recederent, pertinuisse
 videtur, quemadmodum locum et Bartholomaeus Brixien-
 sis accepit, (qui in nota marginali Glossae ad c. 3. cit. addita
 habet: *Adde, quod hoc verbum legere convenit et docto-
 ribus et scholaribus*) et Seldenus Diss. cit. Cap. VII. §. 7.
 p. 154. ubi, quomodo Rogerius Vacarius monachus et Prior
 Beccensis eodem (si quis credat!) tempore in Anglia ius
 docere potuerit, explicare annititur. Ceterum magistrum
 potissimum scholarum a necessitate residendi fuisse immu-
 nem, atque ab eo hanc immunitatem postea ad professores
 academiarum, si qui sint canonici, transiisse, sat notum est.
 V. Thomassin T. II. l. III. c. 71. p. 1689. sqq. Boehmeri
 Iurisprud. Eccles. lib. V. c. 5. §. 7. sqq.

eique, qui certa tantum et explorata anquirat, acquiescendum est in eo, Vacarium sine dubio iam tum, cum in Angliam veniret, clericum fuisse. Quod ipsum egregie conspirat cum iis, quae de causis acciti in Angliam cum legibus peregrinis Vacarii antea disputavimus.

Sed superest in ipsa epistola etiam eius, ante quem scripta esse non possit, anni vestigium, cuius indicium debemus Sartio¹⁾, quodque eo certe nobis prodest, ut non admodum brevem fuisse Vacarii in Anglia vitam cognoscamus. Loquitur enim Pontifex de causa bigami, Eboracensis ecclesiae parochiani, qui quum sese contenderet ad ducendam priorem uxorem vinculis ferreis et carcere esse coactum, uxor autem id constanter negaret, *coram venerabili fratre Eboracensi episcopo apostolicae sedis legato*, coactus erat firmare iuramento, se ad secundam, quam sponte duxerat et e qua liberos sustulerat, uxorem non prius esse accessurum, quam lite iudicio ecclesiastico finita. Iam priore uxore ante latam sententiam mortua, quum maritus iurisiurandi religione ad secundam uxorem privato consilio reverti dubitaret, Alexander Abbati de Fontibus et magistro Vacario hoc iniunxit, ut in rem inquirerent, et prouti priorem uxorem a marito aut lubente aut vi coacto ductam, intactamque aut compressam fuisse constiterit, veniam ad secundam redeundi petenti vel concederent, vel sub interminatione anathematis, concessa tamen aliam ducendi licentia, denegarent. Legationem igitur hic commemoratam Rogerio, tunc Eboracensi archiepiscopo, ao. MCLXIV. delatam esse, probat Sartius ex Actis Thomae Becketi, archiepiscopi Cantuariensis, indeque decretalem nostram serius datam, diutius etiam vixisse Vacarium

1) Loco antea cit.

in Anglia, non tamen alio quam *Magistri* titulo ornatum, colligit. Quod sane verissimum est, quamvis neglexisse videatur Sartius legationem Scotiae, post redditam Thomae Anglicanam, Rogerio delatam, ^{m)} ut magno forte post dictum annum intervallo, et quovis usque ad annum MCLXXXI. (Alexandri ultimum) tempore epistola scripta esse possit. Conieceram aliquando, quia causam coram legato Apostolicae sedis, contra parochianum suae dioeceseos ventilatam, praesertim appellatione non interposita, Abbati et Magistro delegatam mirabar, incidisse hanc decretalem in id tempus, quo Rogerius Eboracensis ab officio suspensus est, quod anno MCLXX. factum

m) Legationem scilicet Angliae Alexander III. post Theobaldi mortem successori eius Thomae commisit. (MCLXII.) Sed quum is Henricum Regem graviter offendisset, ipsamque Angliam exeunte ao. MCLXIV. relinqueret, Alexander, (qui tunc cum Friderico I. Imp. et Antipapis conflictaretur), haud dubie ut Regem sibi conciliaret, legationem Angliae Thomae, ut patria absenti, ademtam, in Rogerium archiepiscopum Eboracensem transtulit. (Thomassin Op. cit. T. I. L. I. c. 36. p. 259.) Post aliquot annos, ut et Thomam de auxilio sibi non praestito quotidie querentem erigeret, nec Regem graviter offenderet, Rogerium quidem legatum per Scotiam declaravit, Thomae Anglicanam, excepto episcopatu Eboracensi (ne legati munere in alius legati dioecesi fungeretur) restituit, (v. Io. Sarisb. Epist. 178. T. XXIII. p. 476. Bibl. Patr. Thomassin l. cit.), unde Sirmondus (ad Petri Cellensis Epist. lib. 1. ep. 12. in Bibl. Patr. eod. T. p. 829.) d. VII. Idus Oct. a. MCLXVII. *delatam* esse Thomae legationem dicit, quam Io. Sarisb. epist. 177. p. 474. rectius *confirmatam* (quippe iam olim gestam) vocat. Ab hoc igitur tempore uterque legatus diversa functus est legatione; unde Eboracensis in Decretalibus Alexandri fere semper et simul cum Cantuariensi hoc titulo utitur. Cf. Collectio a Boehmero ed. in App. Corp. iur. Canon. tit. XXX. c. 6. tit. XXXIII. c. 8. XXXV. 1. XLV. 2. LI. 1. LIII. 19. Add. cap. 6. X. de iudic. (II. 1.) et cap. 1. X. de appellat. (II. 28.)

esse constat, ⁿ⁾ atque sic delegationem e nexu, quem supra memoravi inter Eboracensem ecclesiam et monasterium Fontium obtinuisse, [quique ex his etiam, quae in concilio Rhemensi acta esse dicuntur, illustratur ^{o)}] explicabam. Veruntamen ei coniecturae, quum saepe

n) Exsulante enim, propter summa cum Henrico II. dissidia, Thoma Cantuariensi, Rex filium suum regni heredem coronari cupiebat, quod est munus Cantuariensi proprium. Cui rei cum obstaret huius exsilium, adiit Rex Pontificem. Is quum neutram partem vellet offendere, simul ad Rogerium, Eboracensem archiepiscopum, literas mandati dedit de Henrici filio coronando, (quae literae ut sunt a Lyttletono editae, unde particulam earum excitat Heinrich T. I. p. 309., ita leguntur etiam in Collect. Decr. a Boehmero ed. ita tit. LV. c. 4. p. 309. Append. et videtur omnino haec collectio in Anglia facta), ad Thomam autem paulo post alias, quibus ius illius tueretur, totique clero Angliae interdiceret, ne quid quoad regii filii coronationem invito Cantuariensi gereret. Posteaquam igitur Rogerius mandato Pontificio, has posteriores literas ignorans, satisfecerat, ao. MCLXX. Thomas, quamvis interim cum rege in gratiam redierat, graviter aemulo iratus, impetravit a Pontifice decretum, quo is ab officio suspenderetur, idque in ipso reditu in Angliam publicavit. (V. loca scriptorum ap. Heinrich T. I. p. 309. 327. et Humium T. I. c. 8. p. 272. allegata.) Eodem anno post cruentam Thomae caedem, cuius conscius ferebatur Rogerius, apud Rothomagensis archiepiscopum se expurgare coactus est, (quod refert Thom. Stubbs in eius vita, inter Acta Pontif. Eboracensium, in Collect. cit. X. scriptor. p. 1723.) Sed restitutus est, ut docet epistola ab eo in provincia promulgata, quae est inter Io. Sarisberiensis epist. 288. Bibl. Patr. max. T. XXIII. p. 530. ubi etiam sibi tribuit titulum: *legati sedis Apost.*

o) Quippe Guilielmum illum (de quo supra pag. 14. nota l) in concilio Rhemensi accusatum esse a clericis Eboracensibus et Henrico Murdac Abbate de Fontibus (qui postea ipse Eboracensi provinciae praefuit) narrat Gervasius in Chronico, cit. Coll. p. 1363.

Pontifices eandem rem diversis ordine et gradu clericis investigandam commiserint, quo certius ipsis de eius veritate constaret, inhaerere non sustineo; idque unum cum Sartio affirmandum censeo, post annum MCLXIV. superstitem in Anglia fuisse Vacarium. Reliqua enim eius fata in altissimo annalium silentio ignoramus, neque ingenium eius aliunde, quam ex opere, quod reliquit, cognoscimus.

§. V.

Operis Vacarii descriptio in Chronico Normannorum obvia declaratur. Tres illius, de quibus hodie constat, Codices commemorantur.

Cuius quidem operis nulla ante aliquot annos nisi in Chronico Normannorum suppeditata notitia utebamur, quae, licet paucissimis comprehensa verbis, primaria tamen, quae scire nostra interest, capita non obscure indicat. Discimus enim exinde, confecti operis *tempus* annum MCXLIX. non superare, neque igitur illud ex Italia a Vacario asportatum, sed in Anglia esse elaboratum. Ad quam rem probandam si cui parum sufficere videatur solius Annalistae fides, is primum altissimum de Vacarii compendio apud scriptores Italos ipsosque Glossatores silentium; deinde *causam* etiam eius conditi, a scriptore additam, ut verisimillimam, ita Angliae magis, quam Italiae congruam esse, perpendat. Pauperum enim suggestionem, quorum simul cum divitibus maximus ad eum esset confluxus, fecisse dicitur epitomen. Iam in Italia, quae illo tempore, praeter obscuriores alios, Irnerium, Bulgarum, et Martinum Gosiam magistros habuerat, neque librorum iuris tanta penuria, neque eorum, qui illis scribendis darent operam, tanta raritas, aut tantus

pauperum ad haec potissimum studia concursus fuit, ut huiusmodi compendio esset opus: unde quicquid huius generis Italia tentavit, id multo hoc, de quo agimus, libro brevius, et propius ad Institutionum similitudinem compositum esse scimus. In Anglia vero ad iuris civilis studia tot egenos homines invitasse videtur aut ipsa tantum rei novitas, et advenae, praesertim, ut ostendimus, clerici nomen atque veneratio, aut summa, quam supra descripsimus, iuris incertitudo, qua ad ius peregrinum, tanquam ad sacram ancoram, omnes fugiendum esse statuerent. Neque excerptorum huiusmodi ante inventam typographiam in usum pauperum factorum alia exempla, praesertim in Bibliis, desunt. — *Fontes* porro Vacariani operis cognoscimus, dum illud e Codice et Digestis, mero igitur iure Iustiniano *excerptum*, i. e. excerptum ^{p)} esse edocemur. Quo ipso discernitur illud ab alia epitome, quam eadem aetate in Anglia homo inter eruditissimos sui temporis referendus, Guilielmus Malmesburiensis, condidit. Is enim ad calcem ineditae atque ex Haymone Floriacense excerptae Imperatorum a Iustiniano ad Carolum Magnum historiae, cui ipse successionem insequentium usque ad Henrici V. obitum addiderat, *congruum* censuit *leges Romanorum apponere; non eas, quas Iustinianus fecit: esset enim hoc ingentis operis et laboris; sed eas, quas Theodosius, filius Archadii, a temporibus Constantini usque sub titulo uniuscuiusque Imperatoris collegit.* ^{q)} E quibus verbis atque ex iis, quae mox de

p) Savigny Op. cit. T. II. p. 132.

q) Haec eius verba affert Seldenus Diss. cit. Cap. VII. §. 2. p. 142. qui locus omnino videndus, et conferendus cum Eiusdem Uxore Ebraica lib. III. c. 12.

Novellis et de Gaii atque Pauli scriptis adduntur, verissime collegit Ill. Savignius ^{r)}, (id quod Seldenum opus manu sua tenentem, sed de genuini Theodosiani Codicis excerptis cogitantem, fugit) esse hanc breviarii Alariciani epitomen, quae quoniam in Angliae bibliothecis hodie-
num latet, Seldeno autem teste multum valet ad loca in editionibus depravata restituenda, optandum est, ut aliquando aut edatur, aut diligenter publicos in usus excutiatur. Ceterum quoniam Iustinianeas etiam leges sibi notas esse ipse Malmesburiensis prodit, eosdem, qui Iustinianum corpus in Angliam attulerint, etiam Theodosianum (Alaricianum dicere debebat) simul attulisse iudicat Seldenus, quorum prius Vacarius, posterius paulo ante Guilielmus in compendium redegerit. Quod mihi quidem nullo pacto placet. Breviarium enim Alaricianum, quamvis nunquam in Anglia, ut alibi, vim legis nactum, tamen diu ante Vacarii aetatem Angliae esse illatum, et per se verisimillimum est, praesertim si ad nexum, qui a Conquestoris tempore illi regno cum Gallia intercessit, respexeris, et luculenter ostendit is, cui tam multa debemus, Savignius. ^{s)} Quumque Guilielmus anno MCXLII. obierit, opusque illud historicum extremis fere vitae annis conscripserit, (Henricus enim V. in cuius morte desiit, ad annum usque MCXXV. imperavit), confirmari mihi non parum videntur, quae de tempore iuris Iustiniani Angliae illati supra disputavimus. ^{t)} Neque tamen Guilielmus in excerptendo breviario aut eundem, quem in Iustiniano iure Vacarius, aut similem finem sequutus est. Ille enim quum

r) Op. cit. T. II. p. 60.

s) Ibid. p. 159 — 163.

t) Vid. p. 19. sq.

historiae Imperatorum leges eorundem adderet, id non alio consilio, quam ut hae illam illustrarent, gestaque Imperatorum rectius iudicarentur, nulla scholae ratione habita, fecisse videtur: hunc ex ipso Chronico discimus soli scholae opus suum destinasse. Quo minus mirum videbitur, tam parvo temporis intervallo duo huiusmodi opera in eodem regno oriri potuisse.

Neque *formam* epitomes Vacarianae ignorare nos patitur Annalista, qui illam IX. libris constituisse narrat, quem numerum a librorum Codicis, qui in scholis maxime legerentur, numero esse repetitum, et per se clarum est, et infra apparebit luculentius. Denique quae maxima sit *utilitas* eius operis, his verbis docet: *qui (libri) sufficiunt ad omnes legum lites, quae in scholis frequentari solent, decidendas, si quis eos perfecte noverit.* In quibus quum, quae sint *legum lites*, obscurum videretur, nuperrime Ill. Hugo *legum lectiones* substituendum esse coniecit.^{u)} Sed neque congruit huic vocabulo sequens *decidendi* verbum, neque quomodo, quod multo facilius intellectu est, in difficilius mutari potuerit, apparet: unde *legum lites, quae in scholis frequentari solent*, videntur esse eae disceptationes, quas super controversiis vel veris vel fictis in medii aevi scholis habitas esse scimus. Quae quum e rhetorum antiquorum (Porcii Latronis, Senecae, Quintiliani aliorumque innumerabilium) disciplina, in medii aevi scholas transiissent, necessario evenit, ut, quemadmodum apud illos accidisse et testimonia multa et exempla hodiernum obvia docent, quidam causarum huiusmodi ac controversiarum maxime celebrium numerus existeret,

^{u)} Lehrbuch der Geschichte des Römisch. Rechts seit Justinian
§. 118. not. 1. p. 131.

quae in plerisque omnibus scholis, idque iteratis vicibus, et ferme a singulis discipulis in utramque partem tractarentur, quas inde noster *frequentari solitas* dicit. Ante Irnerii vero aetatem nulla videtur iurisprudentiae in scholis ratio habita, nisi quae cum rhetoricis illis ac dialecticis exercitationibus (nec postea plane neglectis) necessario esset coniungenda. ^{v)} Itaque Vacarii, qui inter primos Irnerianae disciplinae surculos eminet, opus Chronici auctor rectissime commendare potuit, tanquam ad umbraticas illas lites subsidia praebens quam maxime idonea. Quo clarius apparet, Vacarium, licet a consilio iuris Romani in fora Angliae intrudendi neutiquam alienus fuisse videatur, suum tamen opus non substituere hac etiam ratione Iustiniano, sed intra scholae umbram omnino cohibere voluisse.

Sed quae hucusque e verbis Chronici derivavimus, neglecta sunt a plerisque, qui Vacarii opus attigerunt, qui sane, quum nunquam illud oculis usurpassent, minus certum de eo ferre potuere iudicium. Ac Ioannes quidem Seldenus, pro sua opinione Pseudo-Vacarii i. e. Rogerii scripta recensens, parum abesse videtur ab ea opinione (licet nusquam aperte declarata), Summam illam, quam ex Odofredi testimonio viginti chartarum numerum non excedentem composuit Rogerius, quam Placentinus nova elaboranda aemulatus manibus hominum eripuit, ipsum illud esse opus, quod in Chronico designetur. ^{x)} At eam opinionem cum verba Chronici, tum quae adversus Seldenum universe disputavimus, prorsus infirmant. Quod ipsum Sartius intelligens, Ro-

^{v)} Savigny Op. cit. T. I. p. 405. sq. coll. T. II. p. 119—121.

Adde locum Petri Blesensis indicatum supra p. 21. nota h.)

^{x)} Diss. Cap. VII. §. 3. 4. p. 145. 146 — 149.

geriumque utrumque diligenter a Vacario secernens, quum nullum putaret ne in ipsis quidem Angliae bibliothecis vestigium eius libri reperiri, quod in Chronico scripsisse perhiberetur Vacarius, in hanc inclinavit sententiam, nihil tale unquam ab illo elaboratum, Annalistam autem nescio quibus aliis aliorum lucubrationibus (Summis puta aut Apparatibus), quas a Vacario confectas opinaretur, esse deceptum. ^{y)} Quam sententiam quum primas ad historiam iuris literariam curas publici iuris faceret, Celeberrimus Hugo amplexus est. ^{z)} Sed eam ut aliis nunc argumentis impugnem, non opus est: quum ipsis iam rerum experimentis, eorumque ipsorum, qui negaverant, agnitione sciamus, vera nobis retulisse Chronici auctorem, et Vacarii opus hodiernum exstare. Innotuerunt enim ab aliquot annis tres Codices in diversissimis Europae locis delitescentes, quorum fortasse similes alios, praesertim Anglicanos, ignoramus; sed in quorum unius vestigia si incidisset Sartijs, opinioni suae ipse valedixisset. Nam

I. primum quidem Vir Consultissimus Ludov. Frid. Griesinger, quo magis Sartium atque Hugonem refelleret, ad locum hucusque neglectum catalogi bibliothecae Ant. Augustini nos ablegavit, ^{a)} cuius Tarracone anno MDLXXXVII. evulgati accuratiorem descriptionem excerptis nonnullis stipatam Georg. Christiano Gebauero

^{y)} Loco cit. §. XIV. p. 52.

^{z)} „*Sein (des Vacarius) Compendium über das Röm. Recht ist nicht bewiesen*“ Vid. locum excitatum p. 8. nota x.)

^{a)} In egregiis animadversionibus ad Hugonis historiam iuris literariam primae praelectionis, insertis den Heidelbergischen Jahrbüchern der Literatur, ad annum 1813. T. I., ubi nostra res agitur p. 122.

debemus. ^{b)} Inter alios enim Codices latinos ad ius Caesareum, h. e. Iustinianum spectantes, quorum ibi descriptionem, haud dubie ab ipso Augustino factam, ^{c)} repetiit Gebauerus, unus est, inter latinos numero CCCLXXX. ^{d)}, ita designatus :

Incerti auctoris breviarium sive excerpta ex enucleato iure Digestorum et Codicis, pauperibus Anglicis destinata, ac novem libris comprehensa.

Regulae iuris.

Liber in membranis annorum CD. forma folii.

quam descriptionem recte annotavit Griesingerus isti, quod in Chronico Normanniae commemoratur, operi, sive argumentum, sive aetatem (qua coevum hunc Codicem Vacario fuisse cognoscimus) respexeris, ita convenire, ut, modo nomen Vacarii Augustinus addidisset, nullus omnino foret dissensus. Quod nomen, Annalista illo nondum edito, nec in ipsa libri fronte obvium, vix scire potuit Augustinus; ut adeo miremur, unde hoc, quod de pauperibus *Anglicis* habet, petierit. Nam *pauperibus* quidem destinatum esse opus, Vacarius ipse in prologo operis ita professus est, ut facile ex eo depromere posset Augustinus; *Anglicis* autem scriptum esse, quum Chronico Normanniae careret, non poterat nisi aut ex tralatitiis eorum, a quibus librum acquisiverat, sermonibus, aut, quod multo malim, ex ipsa Codicis sui inscriptione cognoscere. Ha-

^{b)} In Mantissa de libro rarissimo: *Bibliotheca Antonii Augustini, Terraconensis Antistitis*, addita Eius Narrationi de Henrico Brenckmanno, de manuscr. Brenckm. etc. (Gott. 1764.) pag. 177 — 202.

^{c)} Gebauer l. cit. p. 198.

^{d)} Apud Eund. pag. 197.

buisse igitur Augustinum inter alios longe praestantiores thesauros Vacarii genuinam epitomen, dubitari nequit; sed regulae illae iuris utrum a Vacario ipso collectae, an scribae aut possessoris arbitrio Codici illi additae fuerint, praesidiis ad eam rem necessariis destituti, discernere non possumus.

II. Celeberr. Hugo, arrepta illa notitia a Griesingero sibi suppeditata, non modo illud addidit, Codicem illum Augustini in bibliotheca Scorialensi, in quam literariae Augustini opes sive legati sive emtionis iure pervenisse creduntur ^{e)}, hodie (si recte se habeat Catalogus Codd. Scorialensium a Plüerio confectus) non amplius exstare; sed illud etiam observavit, ^{f)} quod inde neglecta Codicis Augustini mentione repetiisse videtur Spangenbergius ^{g)}, alium operis nostri Codicem a Bernardo de Montfaucon ^{h)} inter monasterii Beccensis divitias recenseri: unde in secundis historiae literariae curis vera retulisse Chronici auctorem agnovit. ⁱ⁾ Et recte. Legitur enim apud Montefalconium haec Codicis Beccensis descriptio, et ad Chronici et ad Augustini verba proxime accedens:

Libri ex universo enucleato iure excepti, et pauperibus praesertim destinati. Sequitur ordinem codicis

e) Gebauer ibid. pag. 201. sq.

f) In dem Civilistischen Magazin T. V. pag. 24 — 26.

g) Einleitung etc. pag. 585.

h) Biblioth. biblioth. manuscr. pag. 1254, num. 146.

i) „Er (Vacarius) war der Verfasser eines Werks über das Röm. Recht in neun Büchern, der Zahl, die beym gewöhnlichen Codex und bey den Authentiken auch vorkommt, und das man mit der biblia pauperum vergleichen kann.“ Locum indicavimus pag. 8. nota x.)

Iustiniani. Auctor est Rogerius, Abbas Becci septimus; in fol.

quemadmodum id iam antea vir immensae lectionis Ulricus Grupen indicaverat, ^{k)} sed ita, ut, quum locum Chronici mutilum exhibuisset, ^{l)} plenum eius indicii usum facere non posset. Nam illud quidem, ut mox videbimus, non est strictissime accipiendum, quod ad ordinem Codicis compositus liber perhibetur; verum haec verba pariter, atque ea, quibus auctor libri designatur, ex verissimo Hugonis iudicio, non pertinent ad ipsam operis inscriptionem, sed addita sunt aut a Montefalconio, aut ab alio recentiore catalogi Beccensis auctore, ^{m)} Seldeni erroribus imbuto. Ceterum quum inscriptionis verba dubitationi, an hoc diversum sit ab eo, quod in Chronico commemoratur, opere, locum nullum relinquant, cavendum est, ne quis arbitretur, ipsos illos errores in eo aliquid reperire praesidii, quod huiusmodi Codex in Monasterio Beccensi asservetur: inde enim auctorem operis huic monasterio praefuisse, veri esse similis. Nam quum literas Becci multo, quam alibi illa aetate diligentius cultas esse sciamus, ⁿ⁾ neutiquam statuendum, libros eius aevi omnes, qui in eo monasterio reperiantur, intra illud scriptos, nedum ortos esse. In

k) Lib. cit. pag. 295.

l) Vid. supra pag. 7. nota q.)

m) Cf. supra pag. 6. nota l.)

n) Grupen lib. cit. p. 290. 91. et sequentibus passim. Nettelbladt Init. hist. litt. p. 243. Savigny Op. cit. T. II. p. 225. sq. Adde locum Gervasii Dorob. in vita Anselmi, Collect. cit. p. 1656. *Lanfrancum adiit (Anselmus) in Normannia, ad quem audiendum de diversis mundi partibus confluebant quicunque sapientiae vel eloquentiae profectus appetebant.*

arctissima autem Normanniae cum Anglia coniunctione, quae per aliquot post Vacarium secula duravit, °) quum praesertim monasterium Beccense in magno apud Anglos honore haberetur, [quippe ex quo et ante Theobaldum aliquot Abbates ad Cantuariensium archiepiscoporum summam dignitatem pervenerant, p) et post eum multi in praefecturas apud Anglos sacras erant adsciti, q) cuius adeo Abbas certas in ipsa Anglia ecclesias, certis intervallis visendas, sibi haberet subiectas, r)] : mirum esse nullo modo potest, opus clerici tam grave, tam in scholis celebratum, quemadmodum in aliis Europae bibliothecis, et nisi bellorum civilium tumultibus omnia ibi exempla interierint, haud dubie etiam in Anglicanis, ita et in Beccensi monasterio asservari.

III. Vir Celeberrimus, omnisque verae eruditionis strenuus assertor, Fridericus Carolus de Savigny, in praestantissimo opere, cuius in parte aliqua sequente de ipso haud dubie Vacarii libro multa exponet, quae avidè expectamus, visum sibi Vacarii Codicem, nunc quidem aliud agens, commemorat, s) cuius inscriptionem ait hanc esse :

Incipit prologus libri ex universo enucleato iure excepti.

Quam rem quum paulo accuratius nosse magnopere mea interesset; pro ea, qua excellit, humanitate, nunciavit mihi

o) Nempe ad annum usque MCCCCL. V. Heinrich Geschichte von England T. II. p. 87. sq.

p) Lanfrancus puta et Anselmus, quorum tamen prior per aliquod temporis intervallum Cadomensis (Caën) Abbas fuerat.

q) Seldenus Diss. cit. Cap. VII. §. 3. p. 146.

r) Gervasius in v. Anselmi loco cit.

s) Op. saepe cit. T. II. p. 132. nota 144.

Vir Illustris, eum Codicem in Capituli Pragensis bibliotheca, signis *I. XVII.* instructum, asservari, prologum operis his verbis incipere: *Insita ratio a natura* etc., glossas autem, quarum sat multae adscriptae sint, quum in iis subinde nominetur Vacarius, ab aliquo eius discipulo videri profectas. Quae omnia quum maximam partem conspirent cum iis, quae nos ipsi alium Codicem evolventes observavimus, nihil superest, quam ut iteratas publice Viro egregio, qui ea nos ignorare non passus sit, gratias agamus.

§. VI.

Quarti Codicis forma externa describitur.

Neque vero ego unquam, aliis occupatus studiis, in hanc omnem causam tam diligenter inquisivissem, nisi secunda quaedam fortuna ante biennium ipsum Vacarii opus in manus meas pertulisset. Offeritur mihi a viro, ad quem non contemnendus librorum apparatus hereditario iure pervenerat, scriptus liber membranaceus, satis et spissus et antiquus, Codicem Iustinianum, ut ille quidem opinabatur, comprehendens. Equidem primo ad spectu mirabar faciem operis huiusmodi libris insolitam; mox Pandectarum loca Codicis fragmentis inspersa deprehendens, possessorem erroris sui convincebam. Ceterum paulo diligentius inquirenti obtulit se eorum, quae de Vacario legissem, memoria, neque me vel tota operis ratio, vel praemissus prologus, vel nominis vestigia hinc inde obvia, quin illius opus genuinum tenerem, dubitare siverunt. De fatiis tamen libri, atque eo, in quo prius delituerit, loco, quam in recentissimi possessoris manus perveniret, frustra aliquid comperire laboravi. Quid multa? acquiri librum, deque eo confestim ad rempublicam literariam referre constituo, quod factum esset

maturius, nisi plures causae, et publicae et privatae, hucusque me impedivissent.

Est igitur Codex meus formae eius, quam minoris folii vocant, quamque inter homines harum rerum peritos antiquissimis librorum nostrorum exemplaribus propriam esse constat: quae quo sunt recentiora, eo solent esse grandiora. Scriptus est in membranis maximam partem integris, quamvis non elegantissimis, sed aliquoties consutis (quod extremae potissimum accidit), hinc inde etiam vestigia antiquioris, sed plane deletae, nec, ut videtur, requirendae scripturae, praesertim in margine, offerentibus. Si ab uno loco infra accuratius indicando ^{t)} recesseris, quo non sine eius, ut videtur, culpa, qui recentiore aetate in Codicis formam has membranas redegit, aliquot folia exciderunt, certe plenissimus est. Scriptura ipsa quum sit ita comparata, ut fundum operis binae in singulis paginis sat tenues columnae constituent, tum in margine largissima sint illae plerumque quasi limbo quodam eiusdem argumenti cinctae, distinguuntur illae et singulorum ferme foliorum vacuae partes ampla glossarum segete, tam interlinearium, quam marginalium, minutissimis literis, tamque compendiose scriptarum, ut divinari magis, quam legi debeant: inter quas antiquae cum forma, tum argumento magnopere praestant recentioribus, res levissimas scriptura illepida complectentibus. Et mihi quidem, si quid in re lubrica decidendum, Codex hicce seculo certe tertio decimo recentior non videtur; adeo scatet verborum compendiis, in literarum non inelegante, gothica scilicet, sed minore forma. Distinguendis sententiis signum praeter punctum nullum adhibetur, id

^{t)} Vide Notas ad Rubricas Vacarii, ad lib. IV. c. 17. sqq.

vero saepe etiam commatis aut coli vicem sustinet. Recentius introductae literae ac diphthongi nullae occurrunt: unde v. c. in ipso verborum exitu $\int$ ubique non s, plerumque u, rarissime v occurrit. Titulorum inscriptiones hisque similia, rubro colore insignita, initiales literae cum capitum (quae elegantissimae), tum aliae, nunc rubrae, nunc coeruleae; nec tamen usquam istae picturarum ineptiae comparent, quae recentiores libros non paucos dedecorant. Singulis etiam foliis numerus libri, ad quem pertineat, rubicundo coeruleove colore praescriptus est. Denique ne quid praetermittam eorum, quae ad externum libri habitum spectare videantur, compactus est Codex longe serius, quam scriptus; utitur enim indumento eo, quod de ligno, pelle suilla figuris decorata, obducto, (*Hornband* nostri vocant) a seculo ferme decimo sexto fieri solebat. Claustrorum tamen firmamenta periere. Addita etiam est in totius operis fine numeri nota, sed obfuscata, et ita scripta, ut (quemadmodum id prior quidam Codicis possessor annotavit) annum et CMXI, et MCXI, imo, ut mihi videtur, quoniam sutura imam extremae literae partem fortasse consumsit, etiam MCXL. designare possit. Quorum numerorum, sive ad Vacarium, sive ad scribam illos referas, quum sit alius alio ineptior, literae autem singulae prae omni reliqua operis scriptura palluerint, parum abest, quin illam anni notam e priore quodam membranarum usu, cuius vestigia hinc inde occurrere iam ante dixi, residuam et quasi superstitem esse ideoque ab opere nostro prorsus alienam censeam. Ex iis autem, quae de externa libri forma hucusque disserui, non iniuria colligere mihi videor, id quod et internis quibusdam signis confirmatur, exemplum meum non coevum Vacario, et in ipsis forte eius lectionibus adhibitum, sed secundarium, i. e. ex originario

quodam, cum glossis, quae in eo reperirentur, praecipuis descriptum esse aut in Anglia, aut fortasse in Normannia; nam si in alia orbis terrarum parte id factum esset, non potuisset tamdiu omnis huius operis notitia deesse.

§. VII.

Prologus operis et ea, quae prologum excipiunt, exhibentur.

Iam vero, ut internam operis nostri rationem accuratius intelligamus, exhibendus nobis est ante omnia prologus; neque enim aliunde rectius, quam ex ipsis auctoris verbis, totum eius consilium diiudicatur. De inscriptione tamen operis aliquid praemittendum. Quae cum in meo Cod. prorsus desit, (nam quod prologo praescriptum est *Cod.*, recentior manus haud dubie eius addidit, qui Codicem Iustinianum se possidere autumaret) ea, quae videatur a Vacario profecta, ex reliquorum trium Codd. consensu dignoscenda est. In his nimis diffusa et haud dubie ab Augustino locupletata est, quam ex eius Bibliotheca attulimus, descriptio: non deletis tamen iis, in quibus reliqui Codd. conveniunt: *excerpta ex enucleato iure*. Unde mihi quidem verissima et a Vacario profecta videtur haec inscriptio: *libri ex universo enucleato iure excepti*, in quibus *enucleatum ius* est a Iustiniano grandibus libris collectum et constitutum. Illa autem: *pauperibus praesertim destinati*, librarii ex ipso prologo addidisse videntur. Quem quidem prologum tanto libentius nunc exhibeo, quanto firmiter ex eo apparet, Vacarium et honestissimae voluntatis hominem, et pro aetatis suae conditione, minime infacundum, sed latini sermonis satis gnarum fuisse. Est tamen ille in meo Cod. ut ea omnia, quae mox operi ipsi praemissa cognoscemus, literis scriptus multo, quam reliquum opus, minutioribus, com-

pendiisque adeo crebris, ut haec sit pars totius libri lectu longe difficillima. Sed quemadmodum ille, exceptis aliquot, in quibus adhuc haeremus, locis, legendus videtur, sententiarum distinctione non quae in Cod. est, sed quae esse debet, adhibita, hic est :

Insita ^{u)} ratio suum in nobis non sine periculo ^{v)} ita maxime perdere potest officium, si nobis ipsis more beluarum vivere perperam studeamus. Aliorum enim necessario non modo contempnere nos oportebit utilitatem, verum plerumque etiam insidiari saluti qd' *necessitati* ^{x)} esse, naturali, quae inter omnes versatur homines, cognationis lege probatur. ^{y)} Cum etiam alia nobis lex sit posita celitus, quae nos ad omnium vice mutua fraternum invitat atque compellit obsequium, utriusque legis viam duce domino perficere cupiens, quo [facile omnes ad boni et equi scientiam ^{z)} provocarem, ea quae magis ad eius periciam artis, etiam

u) Litera *I* in Cod. meo minutissima est, sed relicto appingendae initiali amplissimo spatio, quam deinde librarius addere neglexit. Ceterum hoc prologi initium non plane congruit cum eo, quod ex Cod. Pragensi nobis indicavit Savignius. Ibi enim est: *Insita ratio a natura*, sed quum sequentia ibi ignoremus, iudicare ea de re non possumus.

v) *piculo* est in Cod. Intelligi debet periculum aut morum depravandorum, aut quod ab aliis resistantibus immineat. In alio scriptore conicerem: *piaculo*.

x) Ad v. *saluti* supple: propriae. Sed quid sibi hic velint literae *qd'*, quod vel quidem denotantes, non intelligo. Omissis iis primum est conicere: *necessitatis esse*. Saltem haec subest sententia.

y) Florentini verba ante oculos habuit, in L. 3. D. de I. et I.

z) Vix opus est, ut moneam, respici ad definitionem Ulpiani vel potius Celsi: *Ius est ars boni et aequi*.

usum rerum ^{a)} cotidianarum ^{b)} necessaria mihi visa sunt ex libris ^{d)} ^{c)} iustiniani et codice decerpendo, cum

a) Reum Cod. manifesto vitio.

b) Etiam hic locus probat, non soli scholae vixisse Vacarium. Cf. pag. 28.

c) Posset hoc legi *Domini*. Sed ita omnis in hoc prologo Digestorum mentio deesset, in Chronico Norm. obvia. Unde non dubito *Digestorum* legendum esse, et esse hanc eam siglam, e qua deinde orta est vulgata ff. V. Ill. Cramerī Progr. de sigla Digestorum. Kilon. 1796., quod quanquam ipse nunquam vidi, argumentum tamen novi ex Hugonis Civilistischem Magazin T. III. p. 110. sqq. coll. pag. 186. Quod tamen ibi docetur, Tilium primum esse huius de origine siglae ff. sententiae auctorem, minus verum est. Nam eadem sententia iam legitur in Fasciculo temporum, cuius auctor est Wernerus Rolevincius, patria Westphalus, monachus Carthusianus. In eius enim Fasciculi (cuius penes me est editio Argentine per Iohannem prysz, a. dom. MCCCCLXXXVII. impressa) fol. 54b., quum ad Iustiniani aetatem ventum esset, legitur hic locus sane memorabilis: *Iste Iustinianus excellentissimus fuit per omnia. Nam in ipso concurrerunt tria, quae principem gloriosum faciunt, sc. potentia, sapientia, et religiosa mens ad divinum cultum. Per primum hostes superavit, per secundum iustis legibus mundum ordinavit, per tertium deum glorificavit, eiusque ministris ecclesias edificando, opes plures donavit. Nota, quod leges civiles, quae romanae dicuntur, ante istum insignem virum proluxae fuerunt, quas ipse admirabili brevitate correxit, et ad XII libros coartavit, et omnibus unum codicem ordinavit, quem codicem iustinianum (sic!) appellari voluit. Fecit etiam librum institutionum, quem in IIII distinxit libros. Novas quoque leges, quas ipse fecerat, in unum volumen redactas, novellas vocari statuit, quae communiter authenticae appellantur, et sunt per collationes distinctae. Omnium etiam magistratuum et iudicum seu iuris consultorum leges, quarum II^m. (duo millia) librorum esse dicebantur, grandi*

magno labore prestante domino p. l'a^{d)} in parvum
collegi volumen. Quibusdam enim, qui mihi sugges-
serant opus hoc facientium instantium^{e)}, et
ut brevitati studerem, poscentibus, quedam in ordine
quidem textus componendo prius, alia vero postea in
glose spargendo locum, codicem et precio levissimo com-
parandum et brevi tempore perlegendum, et tenuioribus
precipue destinatum, divina donante liberalitate per-
feci; sed cum ea, que in scholis frequentari solent^{f)},
magis elegerim, IX ex^{no} iust distribuitur titulos
librorum,^{g)} tamen in parte aucto in parte diminuto

labore abbreviari fecit, et ad numerum librorum L. redegit,
et ipsum librum digestorum seu pandectorum (sic!) appel-
lari mandavit. et debet scribi per dg. sed hodie mirabili
errore apud omnes per duplex ff. scribitur, quasi per miste-
rium dicatur, quia communis error faciat legem. Causa
autem est, quia dg. antiquitus quandam simi-
litudinem in scribendo habebant cum ff. du-
plicato. His legibus totus mundus ex tunc et deinceps
usque nunc ordinatur et regitur, paucis exceptis, quae per
sacros canones sunt prohibitaе tamquam mortiferae, quia
cum lege divina non poterant concordari, aut non conveniunt
christianorum moribus. etc.

d) Etiam haec quid sibi velint, non decido. Nexum tamen ora-
tionis inspicienti videntur esse *pro litera* i. e. verbis legum
receptis, quod nos dicimus: buchstäblich. Sic *naturali* in
Cod. scribitur: ^a nli.

e) Manifestum mendum. Nexus et sequentia ostendunt, legen-
dum esse: *faciendum, instantibus*. Ceterum hinc deprompta
sunt vv. Chron. Norm.: *suggestione pauperum*.

f) Haec quinque verba repetiit Auctor Chron. Norm.

g) Locus corruptus. Quid scriptum fuerit post v. ex, rasura
legi prohibet. Sed nexus loci scripturaeque vestigia punctum
etiam manifeste positum produnt fuisse C. Hinc una, quae

numero, et ob id etiam necessitate quadam eorum ordine variato. Ut autem sacrarum legum atque librorum, ex quibus hoc descendit compendium, summo

tangente digito ostenderem auct^{h)} et laudes, pauca de codice iustiniⁱ⁾ confirmando iure veteri enucleando adieci praefationi.

Haec igitur praefatio egregie ostendit, ea, quae de opere nostro retulit Chronici Normannici auctor, esse verissima; quippe et consilium et occasionem eius conficiendi ipsis fere Vacarii verbis retulerat. Ceterum nonnulla, quae videantur declaratione indigere, inferius illustrabo: nunc extremis verbis immoratus, ut simul totius rationis, qua in excerptis legibus usus sit Vacarius, luculentum exhibeatur specimen, afferam ea, quae ille, ut librorum iuris auctoritatem et laudes ostenderet, ex prologo Codicis de Iustiniano Cod. confirmando, eiusdemque titulo de Veteri iure enucleando depromsit. Quibus post pauca interposita adiungit titulorum de Iustitia et Iure, et de Origine iuris epitomen. Quae nos eo commodius omnia exhibere possumus, quam in his quatuor foliis negligentius paulo, quam reliqua, scriptis, nihil neque ipse Vacarius glossae in locum sparserit (quod quomodo sit intelligendum, mox apparebit) neque alii margini amplissimae quidquam praeter paucissimas quasdam ac levissimas Glossulas alleverint. Itaque quum primam primae pagi-

antecedentibus absorberi potuit, vocula addita, legendum: in IX. ex Codice iustiniano (i. e. iustiniano, ut paulo ante nota c.) apud Rolevincium) distribuitur titulos librorum, sc. codex meus.

h) Non decerno, utrum auctorem an auctoritatem legendum sit, posterius tamen veri similis videtur.

i) An hic inserenda copula?

nae columnam prologus impleat, in altera continuo haec sequuntur:

IMPPR. Mene p. p. Summa ^{k)} *R. publice initio* ^{l)} *de stirpe duarum rerum, armorum* ^{m)} *atque legum, veniens, vimque suam exinde muniens, felix romanorum genus omnibus anteponi rationibus* ⁿ⁾ *omnibusque* ^{o)} *dominari, tam praeteritis effecit temporibus, quam deo propicio in eternum efficiet. Istorum etenim alterum alterius* ^{p)} *auxilio semper eguit, et tam militaris res in tuto legibus* ^{q)} *collocata est, quam ipse legis* ^{r)} *armo-*

k) Const. Haec quae necessario quoniam ad veterem Cod. pertinet, a Vacario omissa est. Porro pluralis numerus: *Impp.* fere semper a librariis adhibetur pro singulari. *Iustiniani* nomen omissum miror, nam quod ad reliquam inscriptionis partem, erat ea sane a Vacarii consilio aliena. Litera autem *S* a pictore erat supplenda, qui id neglexit. Sed litera *I* grandis est et elegans.

l) Sic perspicue Cod. meus; MSCr. et edd. libri hucusque collati: *tuitio*. Fortasse prius praeferendum, ut *initio* respondeat τῇ *exinde*, et *summa reipublicae* sit, genere dicendi satis latino, forma eius omnis atque conditio, quatenus vim atque potentiam populi auxit.

m) Omittitur scilicet, quod nec Hal. habet, nec edit. Codicis antiquissima s. l. et a. quam descripsi in der Ien. A. L. Z. 1818. n. 8. p. 63. sq. quamque ad hanc constitutionem adhibui, et literis E. A. notabo.

n) Omnes hucusque: *nationibus*, quod verissimum.

o) Om. *gentibus*, cum Cod. Gott. ap. Spangenbergium, et E. A.

p) *Alter alterius* vitiose E. A.

q) *Legibus in tuto* Vulg. et Hal. *res mil. leg. in t.* E. A.

r) Sic aut vitio aut antique pro *leges*.

rum podio ^{s)} *seuatae* ^{t)} *sunt.* ^{u)} *Merito igitur ad primam communium rerum sustentationem vel semitam, nostram mentem nostrosque labores* ^{v)} *referentes, militaria quidem agmina multiplicibus et omnem providentiam continentibus* ^{x)} *conteximus.* ^{y)} (Const. Summa §. I.) *Sed cum* ^{z)} *necessarium multitudinem constitutionum tam in tribus codicibus vectaribus* ^{a)} (sic!) *relatarum, quam post earum confectionem posterioribus temporibus adiectarum, ad brevitatem reducendo, caliginem earum recte* ^{b)} *iudicium diffinitionibus insidiantem penitus extiripare* (sic!) *ad hoc commune beneficium prestandum,* ^{c)} *deo presule bono* ^{d)} *animo*

s) Sic perspicue cum Cod. Gott. Vacarius, non *praesidio*, quod in edd. omnibus. Vid. Spangenb.

t) Excidit litera *r*.

u) Hic in E. A. pictum paragraphi signum.

v) Sic cum Cod. Gott. et E. A. Vacarius, nisi quod E. A. *et semitam*. Cod. Gott. *rerum regionumque*. Atque ea lectio haud dubie praestat vulgatae ac Haloandrinae: *sustentationem, nostram sententiam et mentem laboresque nostros* etc., quae pleonastica. Videtur ad v. *mentem* adscriptum glossema: *sententiam* quum in textum migrasset, affine et difficilius vocabulum *semitam* expulisse.

x) Excidit v. *modis* fortasse ob finem lineolae.

y) Edd. recte: *correximus*. Ceterum reliquam principii partem: (*et tam — effecimus*) iam omittit Vacarius, nexu sane non valde turbato. Quare sequitur litera *S* coerulea, nec tamen linea abrumpitur.

z) Omisit *sit*, quod est in edd. omnibus.

a) *Veter. cod.* edd.

b) *Rectis* edd.

c) *Praest. benef.* edd.

d) Ita saltem legendum videtur, quod in Cod. meo est *b'o*. Edd. habent *prono*, quod profecto elegantius.

nos edidimus,^{e)} et electis viris gloriosissimis tam doctrina legum, quam experientia rerum, studioque pro republica^{f)} indefesso et laudabili,^{g)} sub certis finibus magnum laborem commisimus, per^{h)} quem tam trium veterum gregoriani^{h)} atque theodosiani codicisⁱ⁾ constitutiones, quam alias plures^{k)} post easdem (sic!) codices a theodosio diue memorie, ceterisque post eum retro principibus, a nostra etiam clementia positas, in unum codicem felici nostro nomine^{l)} nuncupandum colligi precipimus.^{m)} (Const. Summa §. II.) ad istum autemⁿ⁾ laborem et tanti operis consummationem electi viri,^{o)} omnia, que eis mandavimus, cum sedula et pervigili industria moderataque digestionem cum dei auxilio ad prosperum tulerunt terminum, et eundem novum tertium^{p)} codicem

e) Sic etiam E. A. Vulgo: *dedidimus*.

f) Sic cum E. A. Vac. Vulgo: *studioq. reip.*

g) Om. vv. *proposito pollentibus*, nullo sententiae damno (quum ablativi referri possint ad v. *gloriosissimis*) sed aliquo numeri.

h) Om. *Hermogeniani*, si consilio, inepte; iam enim praecedens numerus fallit.

i) *Codicum* edd.

k) Sic etiam E. A. Vulgo: *plurimas alias*.

l) Sic Vacarius cum Cod. Gott. et E. A. Vulgo: *vocabulo*.

m) Ita pro vulg. *praecepimus* etiam E. A. Ceterum reliqua omnia §. 1. verba hic a Vacario omittuntur, nec tamen, quod miror, litera picta, imo ne maiuscula quidem sequitur.

n) *Enim* Vulg.

o) *Electi*, vir excellentiss. etc. edd. Sed quoniam Vacarius totum, qui in Constitut. sequitur, Decemvirorum catalogum omittit, recte scripsit *viri*.

p) Sic perspicue Cod. meus; *Iustinianum* Vulg. *Iustiniani* E. A. Mutata lectio vix quadrat ad tres veteres codices, quorum

nobis optulerunt, ita compositum, ut et rebus profuturus esset omnibus, ^{q)} et nostro convenisset imperio. ^{r)} (Const. Summa §. III.) Sciant igitur omnes tam litigatores, quam disertissimi advocati, de cetero solum eidem nostro codici insertis nostris ^{s)} constitutionibus necessitatem uti esse, ^{t)} falsi crimini subdendis his, qui contra hoc ausi fuerint facere, ^{u)} cum sufficiat earundem constitutionum nostri codicis, ^{v)} adiectis etiam veteris iuris ^{x)} interpretatorum laboribus, ad omnes dirimendas lites: nullaue dubitatione emergenda, vel ^{y)} eo, quod sine die ^{z)} consule quedam posite ^{a)} sunt, vel quod ad cunctas ^{b)} personas rescripte sunt, ^{c)} cum omnes generalium constitutionum vim optinere procul dubio. ^{d)} (Const. Summa

in antecedentibus non sublata mentio, quamvis unum nominare omiserit Vacarius.

q) Communibus edd.

r) Iam §. 3. non ad literam, sed excerptam ponit Vacarius. Sequitur S rubicunda.

s) Nostris male hic additum, quod corrumpit sententiam.

t) Foedum vitium. Necesse esse uti Vulg. nec. est uti E. A.

u) Fac. ausi fuerint Vulg., et omisso v. hoc E. A.

v) Scribae forsitan vitio hic excidit v. recitatio.

x) Adi. et. veterum iuris Vulg. adi. veterum iuris etiam int. E. A.

y) Om. ex cum Hal. in E. A. et aliis.

z) Excidit copula.

a) Compositae edd. quidem compos. E. A.

b) Sic liquidis literis, pro certas. Voluit fortasse: non ad cunctas.

c) In E. A. hic adduntur vv: nisi aliquo privilegio facte sint, quorum ego, qui plurimas ad h. l. et veteres et recentiores edd. inspexi, nusquam alias reperi vestigium.

d) Excidit est. Tum omissis reliquis §. 3. verbis, Vacarius pergit ad §. 4., unde sequitur S coerulea.

§. IV.) Si quae vero pragmatice sanctiones ^{e)} minime in eodem codice ^{f)} recepte sunt, civitatibus forte vel corporibus vel scolis vel scriniis vel officiis vel aliter ^{g)} persone impertite sunt, eas, siquidem aliquod privilegium speciali beneficio indulgemus ^{h)}, omnino ratas manere: si vero pro certis capitulis facte, ⁱ⁾ tunc tenere, cum nullis nostri codicis adversantur constitutionum, ^{k)} precipimus. ^{l)} (Const. Cordi §. IV.) Nulla alia extra corpus iust. constitutio legenda est, ^{m)} nisi postea varia rerum natura aliquid novum creaverit, quod nostra sanctione indigeat: hoc etenim nemini dubium est, quod si quid in posterum melius inveniat, et ad constitutionem veterem ⁿ⁾ sit redigendum,

e) Om. relativum quae, quod in edd.

f) Nostro cod. Vulg. codice nostro E. A.

g) Alicui edd.

h) Indulgent Vulg. indulget E. A.

i) Sunt additur in edd.

k) Nulli — constitutioni edd.

l) Iam deserit Vacarius Const. Summa reip.; et ex insequente Const. Cordi reliqua excerpt, nulla addita eius rei nota, nisi quod lit. N. rubra est. Incipit enim a §. 4. dictae Const., nec ab initio eius §., sed ab eadem media.

m) Orationem imperativam in enunciativam hic immutavit Vacarius. Nam in edd. est: *nulla alia extra corpus eiusdem Codicis constitutione legenda* (eligenda E. A.) ut sint ablativi absoluti. Praeterea dum posuit *corpus iustiniani* vel *iustinianum* videtur haec verba pro sui temporis ratione etiam ad omnem iuris a Iustiniano redacti ambitum retulisse. Ceterum hic etiam locus confirmat, quae de nomine corporis iuris dixi pag. 27. nota u.)

n) Sic legenda videntur compendia: *constom uetm.* In edd. est: *ad const. necessario*, (in E. A. *ad hanc const. nec.*

hoc a nobis ^o) constuatur (sic!) et in aliam congregationem referatur, que novellarum nomine significetur constitutionum. ^p) (§. V.) Cuius codicis ^q) scripturam ad similitudinem nostrarum constitutionum ^r) et ^{d'}. ^s) sine ^t) signorum dubietate ^u) (§. III.) iam vacuatis vel si quae similes vel si quae contrarie invenirentur circumductis, ^v) et a proprii codicis congregatione ^x) separatis.

^o *IMPr.* ^y) *iust. Tribuniano eminentissimo questori sacri palatii. Deo auctore nostrum gubernante impe-*

pessime). Lectio Vacar. defendi potest, si redigere ad *constit. veterem*, interpretemur: referre ad eam, accommodare ei aliquid. Sed forsitan scriba edere voluit: *neccm* (quod affine est ductibus in Cod. obviis) i. e. *necessariam*, quam lectionem vulgatae praeferrem.

- ^o) Om. et quod in edd.
- ^p) *Const. signif.* edd. Omisso iam initio §. 5. ex ea media quaedam repetit Vacar., sed sequitur simplex maiuscula.
- ^q) Hoc v. nexus causa addidit Vacarius.
- ^r) Sic perspicue, sed sine dubio scribae errore, editum pro: *instit.*
- ^s) I. e. Digestorum. Vid. pag. 67. nota ^c)
- ^t) Om. v. *ulla* quod in edd.
- ^u) Excidisse videntur vv. *conscribi iussimus*, nunc enim foede hiat oratio; quippe iam redit noster ad §. 3. cuius quaedam verba alio nexu posita, et ne minimo quidem scripturae indicio addit.
- ^v) Cum horum vv. a Vacario prorsus immutata sit structura, prius vel delendum est, et recte fluet oratio: *vacuatis si quae sim., v. si quae contr. inv. circumd.* etc.
- ^x) *Aggregatione E. A.*
- ^y) Sequitur *Const. Deo auctore epitome*, ex titulo Codicis, ut ipse ait Vacarius, *de veteri iure enucleando* deprompta. Equidem praeter illam antiquam Cod. editionem, atque recentis-

rium, quod nobis a celesti maiestate traditum est, et bella feliciter peragimus, et pacem decoramus, et statum r. p. sustentamus: et ita nostros animos ad dei omnipotentis erigimus adiutorium, ut neque armis confidamus, neque nostris militibus, neque bellorum ducibus vel nostro ingenio, sed omnem spem ad solam^{z)} summe providentiam trinitatis; unde et totius mundi, elementa processerunt, et ideo^{a)} dispositio in orbem terrarum producta est. (§. I.) Cum^{b)} itaque nil^{c)} tam studiosum in omnibus rebus invenitur,^{d)} quam legum auctoritas, que et divinas et humanas res bene disponit, et omnem iniquitatem expellit: reperimus

simam et Pandd. et Cod., adhibui Franc. Car. Conradi historiam Pandd. authenticam (Hal. 1730.) ubi pag. 87. sqq. verba Constitutionis fidelissime ad Florentini Codicis fidem composita exhibentur, collatis etiam antiquissimis Cod. editionibus, Moguntina et Basileensi. Lectiones autem Florentinas, a scopo meo alienas non enotabo. Inscriptio apud Vacar. fere eadem est, quae in Codice legitur, quam Hal. etiam in Pandd. (ubi plerumque prolixior legitur) retinet. Litera *I* grandis coerulea, *T.* in nomine Tribun. minor rubra, *D.* in v. *Deo* rubra.

^{z)} Excidit v. *referamus*. Spangenh. edidit: *ad solam provid. ref. s. trin.*, quod et Hal. in Cod.

^{a)} Sic certe legendum videtur, quod in Cod. meo est: *io*. Edd. cum Flor: *eorum*, Hal. Char. et Russ. *rerum*. Fateor, Florentinam mihi non placere, sed nec *ideo* accommodatum est huic loco. Fortasse librarius noster scribere debebat: *rr* (i. e. *rerum*), et aberravit in *io*.

^{b)} Litera *C* rubro picta est; qualis in reliqua huius constitutionis parte, quae uno contextu iuncta legitur non amplius occurrit.

^{c)} *Nihil* edd.

^{d)} *Inveniatur* E. A. cum Basil. apud Conradum.

autem omnem legum tramitem, qui ab urbe romana^{e)} condita et romulis^{f)} descendit temporibus, ita esse confusum, g) ut in infinitum extendatur, et nullius humane nature capacitate concludatur: primum nobis studium fuit^{h)} a sacratissimis retro principibus initium sumere, et eorum constitutiones emendare, et vie dilucide tradere: quatenus in unum codicem congregate, et omni supervacua similitudine et iniquissima discordia absolute, universis hominibus promptum suae sinceritatisⁱ⁾ prebeant presidium. (§. II. in edd.) hocque opere consummato,^{k)} cum ex paucis et tenuioribus revelati,^{l)} ad summam et plenissimam iuris emendationem pervenire properemus,^{m)} et omnem sanctionem romanamⁿ⁾ emendare, et tot^{o)} dispersa volumina, uni codici^{p)} indita ostendere, quod nemo

e) Sic cum Mog. et Bas. etiam E. A. Spāngenb: *Roma*, ut Florent. — Hal. et Al. nomen omittunt.

f) *Romuleis* edd. recte.

g) *Confusum* vit. typogr. E. A.

h) *Fuit stud.* edd. omnes.

i) *Serenitat.* (quod et Mog.) *preb. pres.* E. A.

k) *Hocque consumm. op. et in etc.* E. A. cum Mog. Caeterum Vacarius hic plane omittit verba: *et in uno volumine nostro nomine praefulgente coadunato.*

l) Sic vitiose (ut et in ed. Mog.) *pro relevati*, quod et E. A. habet.

m) Sic cum Basil. etiam E. A. Pleraeque edd. cum Flor. *properaremus.*

n) *Roman. sanct.* edd. Plenius etiam est in Const: *et colligere et emendare*, sed duo verba omisit Vacarius.

o) *Auctorum om.* Vacar.

p) Sic perspicue meus Cod., cum C. Gott. Hal. Cont. Russ. et Char. — Vulgo: *uno codice*, quod et Florent.

alius neque separare ^{q)} neque optare ausus est: res quidem nobis difficillima ^{r)} immo magis impossibilis videbatur; sed manibus ad celum erectis et eterno auxilio invocato, eam quoque curam nostris reposuimus animis, deo freti, qui et res penitus desperatas dare ^{s)} et consummare ^{t)} sue virtutis magnitudine potest. (§. III. in edd.) tibi ^{u)} primo et hoc opus commisimus, ^{v)} et iussimus quos probavimus ^{x)} ad sociandum laborem eligere. His itaque collectis, ^{y)} et nobis ^{z)} tuo testimonio placitis, totam rem faciendam permisimus. ^{a)} (§. IV. in edd.) Iubemus igitur vobis antiquorum prudentum, ^{b)} quibus auctoritatem conscribendarum interpretandarumque legum sacratissimi principes prebuerant, libros ad ius civile ^{c)} pertinentes et legere et eliminare: ubi ^{d)} ex omni-

q) Vitiose pro: sperare.

r) Difficilima E. A. fere ad Flor.

s) Donare edd. et Flor.

t) Confirmare E. A. cum Mog.

u) Omittit Vacar. prima §. 3. verba: *Et ad tuae sinceritatis optimum respeximus ministerium.*

v) Hic rursus om. vv: *ingenii — acceptis.*

x) Sic liquido scriptum, pro eo, quod recte in edd. *probaveris.* Tum hic omittuntur vv. eos, ex quibus facienda sit electio, indicantia: *tam ex — sedis.*

y) Om. vv: *et in nostrum palatium introductis.*

z) *Nobisque* edd.

a) Postrema §. verba: *ita — celebretur*, omittuntur.

b) Sic etiam E. A. Recentiores cum Flor. *prudentium.*

c) *Romanum* edd. omnes. Et mihi quidem praeplacet, quod posuit Vacarius.

d) *Ut* edd. omnes. Sed ubi optime congruit sequentibus apud Vacarium.

bus ^{e)} *materia colligatur, nulla, secundum quod possibile est, neque similitudine neque discordia derelicta, ex his* ^{f)} *hoc colligi, quod unum pro omnibus sufficiat.* ^{g)} (§. V. in edd.) *Cumque hec materia a summi numinis* ^{h)} *liberalitate collecta fuerit, oportet eam pulcherrimo opere exstruere, et quasi proprium* ⁱ⁾ *templum iusticie consecrare.* ^{k)} *Omnibus auctoribus iuris equa dignitate pollentibus, et nemini quadam prerogativa servanda, quia non omnes in omnia, sed certi per certa* ^{l)} *meliores vel doctiores* ^{m)} *inveniuntur:* ⁿ⁾ (§. VI. in edd.) *et* ^{o)} *omnes, qui relati fuerint in hunc codicem prudentissimi viri, habeant*

^{e)} *Ex his omnibus* E. A., Mog., Basil., quae lectio in Cod. videtur esse vulgata. Sed Spangenb. edidit: *ex his omnis*, quae scriptura e Pandd. Flor. in Cod. migravit.

^{f)} *Sed ex his edd.* Quodsi praecedat *ubi*, i. e. *cumque*, recte abest *sed*.

^{g)} Reliqua §. pars: *Quia — sanctionem* a Vacarii opere abest.

^{h)} Sic Cod. Gott., et Hal. (qui tamen praepos. omittit) et al. *summa nostri numinis* Vulg. et Flor. *a summa no. num.* E. A. cum Bas. Et sane Dei liberalitas in hunc locum non quadrat.

ⁱ⁾ Om. *et sanctissimum*, vel quod C. Gott., Mog., Bas., et E. A. habent: *sacratissimum*.

^{k)} *Vv. et in libros — habeat* omittuntur.

^{l)} *Vel meliores* edd.

^{m)} *Deteriores omnes*, etiam Flor. Habet profecto, quo commendetur lectio Vacarii, cui accommodatum est, quod prior disiunctiva omittitur.

ⁿ⁾ Iam omittit Vacarius §. 6. initium, et postremam eius partem statim annectit.

^{o)} Sic etiam Hal. habet. Vulg. et Flor. *ut*. Sed Vacario nexus causa copula erat praeferenda.

auctoritatem, tamquam si ^{p)} eorum studia ex principalibus constitutionibus profecta, et a nostro divino ore fuerant ^{q)} profusa. Omnia enim merito nostra facimus, quia ex eis omnis impertitur ^{r)} auctoritas: nam qui non ^{s)} subtiliter factum emendat, laudabilior est eo, qui primus invenit.

IMPPR. ^{t)} iust. ad senatum. Tantā circa nos divine humanitatis est providentia, ut semper nos extra ius ^{u)} liberalitatibus sustentare dignetur; post bella enim pertica ^{v)} eterna pace sopita,

p) Si et eorum C. Gott. Mog. Bas. E. A.

q) Sic cum Flor. C. Gott., fuerint Vulg. et E. A. Praeterea ordine inverso in edd. fuerint ore.

r) Mendosus locus scribae vitio. Recte edd: quia ex nobis omnis eis, quod pronomen abesse non potest. Tum impertietur (vel impartietur ut E. A.) rectius videtur praesente tempore.

s) Sic liquido Vacar. In E. A. ut Mog. negatio deest, quam constat Florentiae a secunda manu additam. Nolo de loco vexato decernere; fateor tamen, gravissimum necdum infirmatum mihi videri Gronovii adversus negationem disputantis argumentum, quod inserta ea, antiqui omnes ICTi non subtiliter fecisse dicantur. Itaque aut omittenda videtur negatio, aut cum ed. Basil. legendum non insubtiliter, quam lectionem afferri etiam video ab Accursio.

t) Omissa reliqua omni parte Const. Deo auctore, progreditur Vacarius ad Const. Tanta excerptam. Unde splendide picta litera I, litera T minor, sed coerulea. In inscriptione populorum omnium mentionem omittit.

u) Mira lectio, cum Codd. et edd., quantum constat, omnes: ut semper aeternis liberal. nos sust. dign. Si insolentior lectio semper praeferenda esset, non dubitarem Vacarianae palmam tribuere, praesertim quum statim sequatur: aeterna pace.

v) Scriptum ptica, quod Parthica (quemadmodum erat scribendum) legi non potest.

postque ^{x)} vandalicam gentem ereptam, et cartaginem
immo ^{y)} omnem libiam romano imperio iterum sociatam :
et leges antiquas, iam senio pregravatas, per nostram
vigilantiam prebuit in novam pulcritudinem et mo-
deratum pervenire compendium. ^{z)} (§. I. in edd.)
Sed cum omnia percunctabamur, ^{a)} suggestum est, duo
pene milia ^{b)} librorum esse conscripta, et plus quam
trices centena milia ^{c)} versuum a veteribus effusa,
que necesse erat ^{d)} omnia et legere et perscrutari, et ex
his, si quid ^{e)} optimum esset, ^{f)} eligere, quod celesti
fulgore et summe trinitatis favore confectum est, ^{g)} et
in libros l. ^{h)} omne, quod utilissimum erat, collectum

x) Post E. A. cum Mog.

y) Magis add. omnes, certe per pleonasmum.

z) Iam sine externo indicio a principio ad. §. 1. mediam nos
abripit Vacarius.

a) Sic etiam C. Gott. et E. A. Plerique *percont.* Ceterum recte
hic propter mutatum orationis nexum omissa sunt vv. *a prae-*
fato viro excelso.

b) Sic Flor. et E. A. Plerique *millia.*

c) Haec est genuina et vulgata in Codice lectio, (nam quod
antt. edd. ut Mog. et E. A. *trices* habent, nihili est). Altera
trecenties decem millia e Pandd. Flor. huc translata. Sed
non videtur dubium, orationi latinae et Graecae constitutioni
unice accommodatam esse priorem numeros exprimendi ratio-
nem.

d) *Esset* edd.

e) *Si quidem* cum al. E. A.

f) *Fuisset* Flor. et E. A., imo Hal., tacente Spangenh., qui
nescio unde edidit *sit*, notatque Cont. Russ. et Char. habere
esset.

g) Omisit vv. *secundum — fecimus.*

h) *In l. libros* E. A. Recentt. *in quinquag. lib.*

est; ⁱ⁾ nomenque libris imposuimus ^{d'} ^{k)}. seu pandectarum, quia ^{l)} omnes disputationes et decisiones in se habent legitimas. ^{m)} (§. XV. in edd.) Contrarium autem aliquid in hoc codice positum sibi nullum locum *vencabit*, ⁿ⁾ nec invenitur, si quis subtili animo diversitatis rationes excutiet. ^{o)} Sed est aliquid novum inventum, vel occulte positum, quod dissonantie querelam dissolvit, et aliam naturam inducit discordie fines effugientem. (§. XVI. in edd.) Sed ^{p)} et si quid forsitan pretermissum est, quia ^{q)} in tantis milibus ^{r)} latitabat, ^{s)} quis reprehendere recto animo possit, ^{t)} primo quidem propter ingenii mortalis exiguitatem ^{u)} deinde quod ^{v)} multo utilius est pauca idonea effuge-

i) Rursus omisit vv. et omnes — relicto.

k) Eadem, quam aliquoties notavi, sigla; in edd. *Digestorum*.

l) Haec est vulgata lectio; quae habet E. A. Unde et cur quod ediderit Spangenb. ignoro.

m) Iam non modo reliquam §. 1. particulam, sed et quae §. 2 — 8. de ordine, §. 9. de compilatoribus, §. 10. de inscriptionibus legum, *Digestorum*, §. 11. de Institutionibus, §. 12 — 14. de auctoritate et interpretatione operum Iustinianeorum disseruntur, ut a consilio suo aliena, omittit Vacarius. Sequitur C rubra.

n) Nullum sibi loc. edd. *vencabit* ex errore scribae, *vendic.* etiam E. A. *vind.* recentiores.

o) *Excuiat* E. A. cum al.

p) Novae §. initium lit. S. coerulea hic insignitur.

q) Quod edd.

r) Om. vv. quasi in profundo positum. Tum edd. hoc repreh.

s) Rursus omisit et cum — derelictum est.

t) Possit an. E. A.

u) Omisit vv. deinde — propriam.

v) Quia E. A.

re^x), quam multis inutilibus preuagrari. y) (§. XVII. in edd.) Mirabile autem^z) ex his libris emersit, quod multitudo antiqua presente breuitate paucior invenitur; homines enim, qui ante^a) lites agebant, licet multe leges fuerant posite, tamen ex paucis lites perferebant, vel propter inopiam librorum, quos^b) comparare eis impossibile erat, vel propter ipsam insciam,^c) et ideo^d) uoluntate iudicum magis, quam legitima auctoritate lites detinebantur. e) (§. XIX. in edd.) has^f) itaque leges et obseruate et adorate,^g) et omne, quod hic positum est, hoc et^h) unicum et solum obseruari censemus. Nemo enimⁱ) nec in iudicio nec in alio certa-

x) Effundere E. A. cum C. Gott. et Mog.

y) Homines omisit Vacar. preuagr. est vitium scribae, pro pregrav. Passivum est etiam in E. A. Activum Florent. Ceterum deest hic novae §. omne indicium.

z) Aliquid omisit Vacarius.

a) Sic cum Hal. etiam E. A. Plerique antea.

b) Quod E. A.

c) Vitiose pro inscitiam. Inscientiam E. A.

d) Hoc v. in nulla ed. legitur, unde in Mog. Bas. et E. A. natus error, et voluntatem.

e) Sic aperte in Cod. meo, nec forsitan male, pro: dirimebantur. Ceterum absque omni externo indicio iam transit Vacarius ad §. 19., omissis praesertim, quae §. 18. de interpretatione authentica leguntur.

f) Sic etiam E. A. Videtur haec esse vulgata, hasce autem e Flor. Pandd. huc migrasse.

g) Ador. et obs. edd. servate E. A. cum Mog. Ceterum iam omittitur ὅντις: et omnibus — quia.

h) Et ab edd. abest. In E. A. etiam hoc omittitur.

i) Haec duo vv. propter ea, quae in antecc. omisit Vacar., hic addidit. Ceterum vv. quia — censemus in Const. ipsa pa-

mine, ubi leges necessarie sunt, ex aliis libris nisi ab ^{k)} institutionibus nostris et ^{l)} d' et constitutionibus a nobis compositis vel promulgatis aliquid ^{m)} recitare vel ostendere conetur: nisi temerator uelit falsitatis crimini subiectus una cum iudice, qui ei audienciam accommodauerit, ⁿ⁾ penis gravissimis laborare. ^{o)} (§. XXI. in edd.) Si quid uero ^{p)} ambiguum fuerit uisum, hoc imperiale dominium ^{q)} per iudicem referatur,

renthetice accipienda sunt; nam sequentia pendent a vv. *nemoque vestrum audeat* etc., unde apparet, pessime in edd. puncti notam poni post v. *censemus*, pro distinctione minus plena.

k) *Iisdem* (vel *hisdem* quod habet E. A.) hic omisit Vacar., quippe qui nondum commemoraverat Institutiones.

l) *Nostrisque digestis* edd. Sed quia *to iisdem* omisit Vacar., non male v. *nostris* ad Instt. traxit.

m) Sic et Cod. Gott. Vulg.: *vel recit.*

n) Haec est genuina omnium Cod. Iust. exemplarium lectio, nisi quod in nonnullis, (ut Mog. Bas. E. A.) est *accommodavit*. Quod in recentioribus quibusdam est: *eorum aud. patiatur*, id inconsiderate receptum e Cod. Flor., in quo ipsa nostra lectio a secunda manu adscripta est.

o) Transit hinc ad exitum §. 21. sed absque indicio.

p) Vv. *ut supra diximus* recte neglexit Vacarius, quia non receperat §. 18.

q) Mira lectio! Codex offerre videtur: *dm̄*. Iam paulo post vox *dominum* scribitur *dn̄m*. Sed nostro loco dubium, utrum sit *m* an *ni*. *Domini* autem huc non quadrat. Itaque putavi, *dominium* legisse Vacarium, quia nullam aliam video rationem, qua scriptura a lectione omnium librorum: *hoc ad imperiale culmen* alienissima explicari possit ita, ut sententia sit idonea. Ceterum hanc lectionem neutiquam praefero vulgatae, sed summam diversitatem miror, cuius quum in Codd. hucusque collatis nullum appareat vestigium, videtur sane

et ex auctoritate augusta manifestetur, cui soli concessum est leges ^{r)} condere et interpretari. (§. XXII. in edd.) Eandem ^{s)} penam falsitatis constituimus ^{t)} aduersus eos, qui in posterum leges nostras per signorum ^{u)} obscuritatem ^{v)} ausi fuerint ^{x)} conscribere. Omnia enim et quoad ^{y)} nomina prudentum ^{z)} et titulos librorum et numeros ^{a)} per sequenciam ^{b)} litterarum uolumus non per signa ^{c)} manifestari. Ita ut qui talem librum sibi comparavit ^{d)}, in quo signa posita sunt in quali-

Vacarius iis adhuc esse, qui nondum Bononiae sub examen essent vocati, quod ex aliis quoque argumentis infra apparebit.

r) Sic et E. A. Plerique cum Flor.: *et cond.*

s) Neque hic novae §. ullum indicium; *autem* hic omisit Vacarius ut in Basil. ed.

t) *Et adv.* edd.

u) Haec constans est librorum Cod. Iust. (etiam E. A.) lectio; et in ipsis Pandd. solus Flor. habet *siglorum*.

v) *Obscuritates* edd.

x) *Fuerant* cum Mog. E. A.

y) Rursus ab omnibus libris recedit Vacar., in quibus: *omn. en. id est et nom.*; Hal. tamen vv. *id est*, E. A. copulam *et*, Basil. tria vv. *id est et* omittunt. Lectio autem Vacarii sensu optima.

z) Hic etiam E. A. habet: *prudentium*.

a) Neque haec lectio statim reiicienda, prae vulgata: *et titulos et librorum numeros*, imo fere praeferenda videtur, quia clarius est, qui sint *tituli librorum*, numeros autem non modo *librorum*, sed omnes per literas scribi voluit Imperator.

b) Excidit initio vocabuli nota g, ut esset *consequentiam*. — E. A. cum plerisque et Flor. *consequentias*.

c) Etiam hic, ut in seqq. (ubi non amplius monebo) e Cod. Flor. recentt. *sigla*.

d) Pleraeque edd. ut et E. A. *comparaverit*. Al. cum Flor. *paraverit*.

cumque loco^{e)} libri vel uoluminis, sciat inutilis se esse dominum codicis; ^{f)} neque enim licentiam aperimus, ex tali codice in iudicium aliquid recitare, ^{g)} qui in qualicumque^{h)} sua parte signorum habeat ⁱ⁾ maliciam.^{k)}

Nullam igitur causam inuidie ex huiusmodi compilatione ^{l)} locum habere, etiam ex suprascriptis apparet. Nam si nec hi, qui iustiniani iura receperunt, ^{m)} a signorum penitus abstinent malicia, immo et innumera eius alia impune negli-

e) Sic et Hal. Al. ut E. A. *qualemc. locum.*

f) *Codicis dom. edd.*

g) *Recitari* E. A. cum Hal. et al.

h) *Quacunque* edd.

i) *Habet* edd.

k) Sic et E. A. Mog. et Basil., et plures ap. Spangenberg. *Malitias* ex Cod. Florent. intrusum. Iam sequuntur verba quaedam Vacarii, praecedentibus continuo addita, soloque lit. N colore rubicundo, distincta, quibus consilium suum defendere videtur adversus alios illud improbantes, tum transitum munit ad excerpta e Pandectis.

l) Nempe hanc, cui praefatur, intelligit. Non tam contra Stephanum et alios in Anglia inimicos, (quippe qui omni iuri Romano adversati esse videntur) quam Bononiensibus olim collegis, aut his, qui Bononiensis scholae praeceptis sese imbuissent, haec scribere videtur Vacarius, quos, quum nunquam, ut iam dixi, simile quid tentavissent, angurabatur sibi esse obiecturos: quod contra ipsam Iustiniani prohibitionem, novam ex eius legibus epitomen conderet, atque ita earum, quas omitteret, auctoritatem diminueret. Quibus ita occurrit, ut alia quoque Iustiniani praecepta (nempe de siglorum usu) aperte negligi, a se autem hanc epitomen non in fori, sed in scholae usum scribi, ostendat.

m) Itali puta, aut clerici.

gunt atque contempnunt precepta, quid prohibet pauca ueluti in collem aliquem, eis maxime, qui legibus istis non utuntur,ⁿ⁾ cumulare, ut infra septa iusticie quasi ex loco eminenti conspiciendo, dicant^{o)} si-
ne magno labore accedere ad optata. ante autem quam^{p)} singulorum veniant tractatum, non est ab re ab ipsis principiis, iuris origine atque processu, tanquam ingressum quendam ad communem omnium noticiam preparare.^{q)}

^o
Ulp'. Lege I. l. i. iust'.^{r)} Iuri operam daturum

n) Hic locus confirmat, quod paulo ante pag. 52. sq. contendi, Vacarium hanc epitomen non in Italia, sed in Anglia demum condidisse.

o) Procul dubio legendum: *discant*. Cf. §. 2. I. de I. et I.

p) Hic excidisse videtur praepos. *ad*.

q) Hanc oratiunculam Vacarii, profecto minime incomitam, iam excipiunt tituli Digestorum *de Iustitia et Iure* et *de Origine iuris* excerpti, ad quos contuli tres Codices Digesti veteris in bibliotheca Paulina servatos, atque a me descriptos in der Ien. A. L. Z. 1818. no. 9. p. 68. sq. Primum et sane praestantissimum ex iis, qui illic commemorantur, quoniam a titulo: *de Legibus et Sctis* incipit, adhibere non potui. Quare ut lectores sciant, in quo Cod. reperta sit unaquaeque lectio, quemvis Cod. eodem numero notabo, quo in isto Ephemeridum loco designatus est, nempe II. III. IV. Paragraphos ex edd. recentioribus appono.

r) Ut in opere ipso, ita hic quoque Vacarius inscriptiones reliquas negligit (unde nec ex quo Pandd. titulo sequentia reperit, profitetur), primas tamen singulorum titulorum, saltem ex parte retinet. Illud autem singulare, quod hoc loco *legem primam* designat. Numerus non hodiernus, sed infra lineam productus. Porro *U* coerulea, *L* (in v. *lege*) rubra est,

prius nosse oportet, unde nomen iuris descendat. Est autem ^{s)} iusticia appellatum, nam ut eleganter ^{v)} celsus diffinit ^{u)} ius est ars boni et equi: ^{v)} (§. I.) cuius merito quis nos sacerdotes appellat; ^{x)} iusticiam namque colimus et boni et equi noticiam profiteamur, equum ab iniquo separantes, licitum ab illicito ^{y)} discernentes, bonos non solum metu penarum, uerum etiam exortatione premiorum ^{z)} efficere cupientes, ueram, nisi ^{a)} fallor, philosophiam ^{b)} et ^{c)} non simulatam affectantes. (§. 2.) Cuius ^{d)} studii due sunt positiones publi-

sequens autem I (in v. iuri) deest, quia pictor eam addere neglexit. Ceterum ex tribus Codd. III. plenam inscriptionem, II. omisso libri numero, IV. nullam habet.

s) Excidit in Cod. Vacarii meo praepos. a, ad quam in solo Cod. II. inter lineas adscriptum: *ius*, ut esset: *est autem ius* etc. quam vulgatam dicit Brenckmannus.

t) Elleganter C. IV.

u) Sic et C. IV. diffinit C. II. III.

v) Ordo verborum hucusque relatorum in meo Vacarii Cod. turpiter corruptus, signis tamen coaevis restitutus est.

x) Ita et Codd. Paulini, non *appellet*.

y) Inlicito C. II. IV.; in posteriore etiam vitiose iteratur: *separantes discernentes*.

z) Ad hanc lectionem unus accedit C. III. in quo: *ver. et. prem. exhort.* (rell. ut Vacar. sine adspiratione) *eff.* In duobus reliquis est ut Florent. *verum etiam prem. quoque* etc. per pleonasmum.

a) Ni C. II.

b) *Ph'iam*. Cod. Vacar. *filosofiam* C. II. quasi recentissimos orthographiae magistros scriba audivisset; *phylosophyam* C. IV. In C. III. recte.

c) Haec copula, ut in Florent., ita in Paulinis deest.

d) Proprium hoc Vacario; nam Codd. alii habent *huius*. Sed

cum et priuatum. e) Ius est quod ad statum R. f) Romane spectat, priuatum aduersus g) singulorum utilitatem spectat; h) sunt enim quedam publice utilia, quedam priuatim. Publicum ius i) in sacerdotibus, k) in magistratibus consistit l), priuatum tripertite collectum est. Collectum est enim m) ex naturalibus preceptis aut gentium aut ciuilibus. (§. 3.) Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit. Nam ius

C coerulea est, propter primae §. initium, etiam in Codd. designatum.

e) In initio lineolae oblitus est scriba iterare v. *publicum*.

f) *Rei* Codd.

g) Hoc a prima manu; sed recentior punctis hoc v. subnotavit, et substituit: *quod ad* ut habent omnes Codd.

h) In C. II. III. verbum omittitur, ut in Florent.; *pertinet* C. IV. ut multae edd. Vacarii lectio hucusque unica est.

i) Omisit Vacarius vv. *in sacris*, quae in omnibus leguntur.

k) *Et in* C. III.

l) Sic etiam Codd. cum Hal., non *constitit* quod male Flor.

m) Prorsus nova lectio et fortasse genuina; saltem quomodo in hodiernam abire potuerit, facilius intelligitur, quam quomodo hodierna in hanc; et vim maiorem nescio quam habet repetitio, quae etiam clarius indicat, non aliunde, quam a fontibus iuris repetitam esse hanc divisionem. Florentiae est: *tripertitum est: collectum etenim est* etc. His conspirant Codd. Paulini, nisi quod *enim* exhibent, et quod sequitur *est* om. in C. II. — Ad Vacarii lectionem prorsus accedit Codex meus Institutionum (quem olim Io. Dav. Koeler possedit, unde de eo quaedam Schwartzius in Schol. philol. ad prooem. Instt.) in §. 4. Inst. de I. et I. Quo in loco (ex hoc Digestorum deprompto) quum paulo magis quam nostro discrepent editiones, egregie in illo libro: *quod est tripertite collectum. Collectum est enim* etc., solo geminationis auxilio.

istud non ⁿ⁾ *humani generis proprium est,* ^{o)} *sed omnium animalium, que in celo,* ^{p)} *que in terra, que in mari nascuntur, avium quoque commune.* ^{q)} *Vt* ^{r)} *maris et* ^{s)} *femine coniugatio,* ^{t)} *liberorum procreatio et educatio.* ^{u)} (§. 4.) *Ius gentium est, quo gentes humane utuntur, quod a naturali recedere facile est intelligere,* ^{v)} *quia illud omnibus animalibus, hoc solis hominibus inter se commune sit.* ^{x)} (L. 2. D. de I. et I.) *Veluti erga deum religio, ut parentibus et patrie pareamus.* (L. 3. D. eod.) *Et* ^{y)} *vim atque iniuriam propulsemus. Nam iure hoc euenit, ut, quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit, iure fecisse estimetur.* ^{z)}

n) Sic cum Flor. Vacarius. In Codd. nostris additur *solum*.

o) Hoc v. abest a Flor. et C. II. Rell. cum Vacario agnoscunt.

p) Haec tria vv. nec Codd. nostri nec Florentinus agnoscunt, sed inseruntur hic a multis. Videntur ex pr. Inst. de I. nat. gent. et civ. huc migrasse, sed ibi omissa sunt vv. *avium* etc.

q) Hic edd. et Codd. omnes add. *est*, quod Vacar. anticipavit.

r) Sic prima manus, sed recentior punctis additis scripsit: *hinc descendit*, quod in omnibus.

s) *Atque omnes*.

t) Sic etiam Codd. pro Flor. *coniunctio*. Iam omisit Vacarius vv: *quam nos matrimonium appellamus*.

u) *Hinc lib. procr. hinc ed.* omnes. Hic rursus omisit Vac. vv. *videmus — censi*. Recentior autem manus ea in margine supplevit.

v) *Fac. int. licet* ut Flor. C. II. IV. *int. fac. licet* C. III.

x) Hic ut in seqq. omnis inscriptio (quam Cod. II. III. ubicunque non observo contrarium, plenam habent) omissa, posita tantum lit. *V* rubra.

y) Sic manus pictoris, nam *E* coerulea; sed recentior nigris literis adscripsit *Vt*, quod est in omnibus.

z) Solennis permutatio, pro *existimentur*, quod omnes.

Et cum inter nos cognationem quandam natura constituit, ^{a)} consequens est, hominem homini insidiari nefas ^{b)} esse. (L. 5. D. eod.) E ^{c)} hoc iure gentium introducta sunt bella, ^{d)} discrete gentes, regna condita, dominia distincta, agris termini positi ^{e)} et ^{f)} edificia ^{g)} collata. ^{h)} (L. 6. D. eod.) ius civile, ⁱ⁾ quod neque in totum a naturali iure ^{k)} vel gentium recedit, nec per omnia ei servit: itaque cum aliquid addimus vel detrahimus iuri communi, ius proprium i. civile ^{l)} efficimus. (L. 6. §. 1. L. 7. 8. 10. D. eod.) Hoc ^{m)} igitur civile ⁿ⁾ ius nostrum constat aut ex scripto aut

a) Constituerit C. II. cum Hal.

b) Nefas Codd.

c) Sine externo vestigio omittit L. 4.; E rubra. Libri omnes ex.

d) Bella sunt C. II. IV. Om. sunt in C. Flor. et III.

e) Positif C. II.

f) Haec copula a libris omnibus abest.

g) Edifitia C. IV. edificia C. III.

h) Sic et Codd. mei, nisi quod in II. colata. Edd. collocata. Iam Vacar. reliquam huius L. partem omittit; sed una serie sequentem iungit.

i) Male hic om. est, quod in libb. omnibus.

k) V. iure quod in Cod. Flor. non est, in C. III. a secunda manu hic adscriptum, in rell. a prima, sed in C. IV. post v. gentium.

l) Proprium ius id civile C. II.

m) Litera H coerulea est, ut in nova lege.

n) Hoc v. nullus hucusque liber obtulit, nec in Codd. Paull. reperitur, qui omnes: hoc ig. ius.

ex non scripto, °) ut apud grecos P) ius civile est, quod ex legibus, plebiscitis, senatusconsultis, decretis principum, auctoritate prudentum q) uenit. Ius pretorium est, quod pretores introduxerunt, adiuuandi vel supplicandi vel colligendi r) iuris civilis gratia, propter utilitatem publicam, quod et honorarium dicitur s) ab honore t) pretoris u) sic nominatum. v) Nam et ipsum ius honorarium quasi x) uiua vox est (iuris civilis. y) Iusticia est constans et perpetua uo-

- o) *Aut sine scr.* libri omnes. Certe §. 3. Inst. de Iure nat. gent. et civ. non dubito legendum esse: *aut ex non scr.*, quod edd. ante Haloandrum, et Codd. Russardi omnes exhibebant, (meus: *aut non scr.*). Sed Hal. e Pandd. intrusit *sine*; recentissimus autem editor scripsit *aut non ex scr.*
- p) Graecorum hic neque ap. Vacar., neque in Codd. Paull. vestigium, sed quum in his sequatur post v. *grecos* inscriptio L. 6. (in qua C. III. lib. I. *diffinitionum*; C. II. lib. II. *diffinimus*; C. IV. nomen tantum, sed falsum: *Paulus*) Vacarius continuo eius verba agglutinavit, quasi haec sint, quae apud Graecos legantur. Unde et omisit *autem*, quod in libris omnibus.
- q) Sic et C. IV. Rell. ut Flor. *prudentium*.
- r) Foedi errores, pro: *supplendi vel corrigendi*. Postremum etiam v. alia manus adscripsit.
- s) Hac voce omissa C. II. *quod et honorar. ab hon. pretorum sic nom. est.*
- t) Sic etiam Codd. Paul. non *ad honorem*, quod Flor.
- u) Solus C. III. *pretorio*, rell. cum Flor. *pretorum*.
- v) L. 8. absque indicio externo sequitur.
- x) Hoc v. cum C. Flor. omittit C. III. Habent C. II. (post v. *vox*) et IV. In Vacar. a prima manu erat: *nox*!
- y) Transit hinc ad L. 10. nullo indicio. Sed mox §. 1. initio, in v. *Iuris* ponitur initialis rubra.

luntas ius suum cuique^{z)} tribuens. Iuris precepta sunt haec: honeste uiuere, alterum non ledere, ius suum cuique tribuere.^{a)} Iurisprudencia est diuinarum atque^{b)} humanarum noticia, iusti atque iniusti scientia. (L. 11. 12. D. eod.) Ius^{c)} pluribus modis dicitur: uno modo quidem^{d)} id, quod semper equum est ac bonum ius dicitur, ut est ius naturale; altero modo quod omnibus aut pluribus in quacunque^{e)} ciuitate utile, ^{f)} ut est ius ciuile. Nec minus ius ^{g)} dicitur etiam cum inique decernit, relatione scilicet facta non ad id, quod ita pretor fecit, ^{h)} sed ad illud, quod pretorem facere conuenit. Alia significacione ius dicitur locus, ⁱ⁾ in quo ius redditur, appellatione collecta^{k)} ab eo, quod

z) In C. III. factum: *unicuique*. Tum *tribuens* omnes, ubi Flor. *tribuendi*.

a) Haec tota de iuris praeceptis ῥῆσις in C. II. omissa erat, et in fine demum legis suppletur. Ceterum Codd. et edd. omnes: *suum cuique*.

b) Et C. II. Tum post *humanarum* ap. Vac. excidit vox *rerum*.

c) Nulla nec hic nec usque ad exitum tituli picta litera, aliudve finitae legis vestigium.

d) Cum Flor., quod nullus Codd. nostrorum. Sed: uno m. quidem id q. s. eq. ac b. est C. IV. uno quidem m. id q. s. e. a. b. e. III. uno modo dicitur id q. s. eq. a. b. e. ut ius nat. II.

e) Sic et C. III. IV. *unaquaque* II. *quaque* Flor.

f) Est add. libri omnes.

g) Hic om. Vacar. vv. *recte* — *reddere*, hiantes iam sententia, quoniam deest v. *Praetor*. Ceterum v. *civile*, quod in vulgatis addi dicit Brenckm., a Codd. nostris abest.

h) Pr. ita fecisset C. II., qui mox iterum ad id.

i) Hoc v. deest in C. II. Mox reddatur IV.

k) Collata libri omnes. Mox nullus Cod. nostrorum recedit a Flor., quamvis Brenckm. doceat, vulgatam habere: *in id*.

fit, in eo ubi fit, quem locum determinare hoc modo possumus: ubicunque pretor salva maiestate imperii sui, saluoque more maiorum, ius dicere constituit, is locus recte ius^{l)} appellatur. Nonnunquam ius etiam pro necessitudine dicimus, veluti: est mihi ius cognationis vel affinitatis.

Gaius li. i.^o m) Facturus legum vetustarum interpretationem, necessario prius ab urbis initiumⁿ⁾ repetendum existimaui, non quia uelim uerbosos commen-

l) Ius recte C. IV.

*m) Hic grandis litera G rubro picta (quam mox excipit F coerulea) novi tituli initium prodit. Sed rubrica ipsa deest, in qua et successore prudentium C. II. et successione eorum III. IV. Porro Paulus lib. I. ad legem XII tab. C. II. rectum C. III., Gaius simpliciter IV. Vacarius semper utitur decurtatis inscriptionibus. Ceterum hic statim monebo, non abrumpi orationem infra in v. *Necessarium*, in quo verba Pomponii incipiunt, sed ita continuari ne initiali quidem posita, quasi totus titulus sit Gaii. Quod quamvis Vacario usitatum sit, qui semper unum initio tituli nomen ponit, monendum tamen putavi, quia alias picta litera novae legis initium designare solet, et quia etiam a Ioanne Laur. Lydo de Magistrat. Rom. lib. I. c. 26. locus in Digestorum L. 2. §. 22. 23. de O. I. relatus, tanquam e Gaii ad XII tabb. commentario petitus affertur; idemque c. 34. alium, quem dicit iuxta priorem positum, e Gaio affert, qui in Digestis his verbis non legitur. Excitat idem lib. I. c. 48. etiam Pomponium; sed is, ut argumentum ipsum ostendit, non est Ictus noster, sed alius, fortasse Atticus. Videntur ergo compilatores celeberrimam L. 2. de O. I. e Gaii et Pomponii scriptis consarcinasse, idque etiam L. 1. apposita indicare voluisse, qua alias facile carere poteramus.*

n) Scribae error, pro initiis.

tarios,^o) sed quod in omnibus rebus animaduerto id perfectum esse, quod ex omnibus partibus suis^p) constaret. Et certe rei cuiusque potentissima^q) pars principium est. Deinde si in foro causas^r) dicentibus nephas, ut ita dixerim, uidetur esse, nulla prefatione facta iudici rem exponere, quanto magis interpretationem promittentibus inconueniens erit, omissis iniciis,^s) atque illotis, ut ita dixerim, manibus, protinus materiam interpretationis tractare. Namque, ni^t) fallor, iste prefationes et libentius nos ad lectionem^u) propositae materie perducunt,^v) et, cum ibi uenerimus, huius^x) euidentiore prestant intellectum. (L. 2. D. de O. I.) Necessarium^y) itaque nobis uidetur ipsius inprimis^z) iuris originem atque processum^a) demonstrare: (§. 1.)^b)

o) Facere hic omisit Vacarius, quod libri omnes agnoscunt.

p) Suis part. libri omnes.

q) Cuiusque rei potissima Flor. c. r. potentissima Codd. Paull.

r) Causam C. II. Mox nefas Codd. Paull.

s) Vv. atque origine non repetita om. Vacar. Mox: inlotis u. i. d. man. protinus lotis mat. ridicule Cod. IV.

t) Nisi omnes libri.

u) Lectiones C. II.

v) Sic et Codd. Paull., non producant, quod Florent.

x) Hoc v. quod Florentiae abest, etiam tres Codd. nostri agnoscunt.

y) Praemittunt Codd. Paulini duo plenam inscriptionem, IV. Pomp.

z) Haec vox a libris omnibus abest.

a) Pronexum Cod. II., unde corrector fecit proverum.

b) Et quidem hic aut omisit, aut non inuenit Vacarius, quod

in initio ciuitatis nostre populus sine certa lege, ^{c)} sine iure certo primum agere instituit, omniaque manu a regibus gubernantur. ^{d)} (§. 2.) Postea ^{e)} aucta ad ^{e)} ^{f)} modum ciuitate, ipsum romulum traditur diuississe (sic!) populum in xxx. partes, ^{g)} quas curias appellauit, propterea quod tunc r. publice curam per sententiam ^{h)} partium earum expediebat. Itaque ⁱ⁾ leges quasdam et ipse curiatus ad populum tulit. Tulerunt et sequentes reges. ^{k)} (§. 3.) exactis demum ^{l)} regibus, lege tribunata ^{m)} omnes leges he exoluerunt. Iterumque cepit populus romanus incerto magis iure et consuetudine aliqua uti, quam per latam legem. ⁿ⁾

libri omnes habent. Tum in initio solus C. IV., reliqui sine praepos.

c) Sic et C. III., rell. ut Flor. *lege certa.*

d) Profecto elegans lectio. Libri omnes: *gubernabantur.*

e) *Autem* add. C. II.

f) Ita scriptum in Cod. Vacar. Vix puto, hoc legi posse: *ad aliquem*, sed nihil idoneum succurrit. *Ad aliquem aucta civ. modum* C. IV.

g) Sic et C. II. IV., nisi quod in priore *triginta*. In C. III. ut Florentiae est: *traditur pop. — divis.*, et item *triginta*. Mox *quas partes cur.* omnes libri.

h) Sic et C. IV. Rell. *sententias* ut Flor.

i) *Et ita* libri omnes. Mox *et om.* C. III; *curiatus* C. II.

k) Hic omisso loco, qui de iure Papiriano exponit, ad §. 3. transit Vacarius.

l) *Deinde* omnes libb.

m) Vitiose pro: *tribunica*, ut mox scribi debebat: *exolev.* Ceterum *hae* deest in Codd. Paull., e quibus II. offert: *omnes leg. aboleverunt.*

n) Sic etiam Codd. Paulini. Vv. *idque prope viginti annis*

(§. 4.) *Postea ne diutius hoc fieret, placuit publica auctoritate decem viros constitui* ^{o)}, *per quos peterentur leges.* ^{p)} *eboreas perscriptas pro nostris* ^{q)} *composuerunt, ubi* ^{r)} *possint leges apcius percipi. datumque* ^{s)} *eis ius eo anno in ciuitate fieri, unde uti* ^{t)} *leges corrigerent et, si opus esset, interpretarentur. Qui ipsi* ^{u)} *cum aduerterent aliquid deesse istis primis legibus, ideoque sequenti anno alias duas eisdem in titulis* ^{v)} *adiecerunt, et ita ex accidenti appellate sunt leges XII. t.* ^{x)} (§. 5.)

passus est om. Vacar., et pergit ad §. 4., cuius prima lit. P quum in lineolae initium incideret omissa, hand dubie ut pictor eam suppleret.

^{o)} *Constitui viros libb. omnes — X. habet C. IV.*

^{p)} *Parum concinne hic omisit Vacar. vv. a Gr. — tabulas. Tum eburneas C. III.*

^{q)} *Vitio an consilio ita scriptum sit apud Vacar. decernere nolo. Libri omnes rostris.*

^{r)} *Ut omnes, mox apertius; sed apcius e compendio.*

^{s)} *Est add. omnes, sed C. II. om. eis, tum habet in eo anno.*

^{t)} *Mira lectio, cuius nullum in hodiernis libris vestigium. Compendia *fi' un'* aliud quid denotare vix possunt. Sed quis non praeferat vulgatam: *summum*? — Ut C. III. Tum C. II. ut Vacar. Rell: *et corrig. et si* etc. Florentinam nullus.*

^{u)} *Quod si ipsi C. III. quod ipsi II. qui et ipsi IV. Tum animadverterunt omnes et edd. et scripti.*

^{v)} *H. e. (si genuinam v. *titulus* significationem respicias) pariter pro rostris. Sed haec lectio, per se non mala, parum congrua est Vacario, qui superius *tabularum* mentionem omisit, ut v. *duas* iam non habeat, quo referatur. *Eisdem tabulas* C. II. III. *eisdem tabulis* IV.*

^{x)} *Solus hic C. II. *duodecim*. Iam locus de Hermodoro omittitur, sequiturque *H coerulea*.*

*His legibus ita^{y)} latis cepit, ut naturaliter euenire so-
let, si interpretatio desideraret prudentium auctorida-
tem, necessariam esse disputationem fori.^{z)} Hec
disputatio, et hoc ius, quod sine scripto uenit composi-
tum prudentibus^{a)}, propria parte aliqua non appella-
tur^{b)} ius ciuile. (§. 6.) Deinde ex his legibus eodem
tempore fere acciones composite sunt,^{c)} quibus homines
inter se^{d)} disceptarent; quas accompopulus^{e)} prout uellet
institueret, certas sollemnesque^{f)} esse uoluerunt. Et
appellatur hec pars iuris legis acciones,^{g)} et ita eodem
pene^{h)} tria hec iura esse ceperunt: ⁱ⁾ leges XII. t. Ex*

y) In libb. omnibus hoc v. deest.

z) Locum hunc Florentiae corruptum fortasse sanat Vacarius:
Certe illud si, ubi hodierni libri omnes *ut*, accommodatissi-
mum est. *Ut int. des. prud. auctoritatem et necessariam esse
disputationem fori C. II. et omisso et IV. ut i. d. p. aucto-
ritatem, necessariamque esse disputatione f. III.* Vera lectio
forsitan est *ubi int.* (cuius interpretamentum Vacariana),
quae compendio adhibito facile in *ut* abire potuit. Nam illud:
coepit — necessariam esse durum est, sed non sine exemplo.

a) Edd. et scripti *a prudentibus*.

b) Aut scribae oculus hic aberravit ad v. *appellatur* proxime
rediens, aut consulto omisit Vacarius vv. *ut ceterae — ap-
pellatur*. Si posterius, depravavit sententiam. Mox *D rubra*.

c) *Sunt* om. C. II.

d) *Int. se hom.* libb. omnes.

e) *Quas actionum*, sive *quas actiones* legerit Vacarius, omnes
libri habent: *quas actiones ne pop.* prorsus diversa sententia.

f) Sic Flor. Sed Codd. Paull. *et sollempnes*.

g) *Laciones* vitiose C. II. et antea appellantur. Iam om. Va-
car. vv. *i. e. legitimae actiones*, quae et ap. Hal. desunt
nostri autem Codd. habent.

h) Tempore scriba omisisse videtur, non Vacarius.

i) Omnes libri: *nata sunt*.

his fluere cepit ius ciuile. Ex hisdem legis acciones composite sunt. ^{k)} *Omnium tamen harum* ^{l)} *et interpretandi scientia et acciones apud collegium pontificum erant: ex quibus constituebat quis, qui quoquo anno preesset.* ^{m)} (§. 7.) *Postea cum* ⁿ⁾ *claudius proposuisset et ad formam redegisset has acciones, Gneius* ^{o)} *flavius scriba eius libertini filius, subreptum librum populo tradidit, et adeo fuit id munus gratum* ^{p)} *populo, ut tribunus plebis fieret, et senator et edilis curulis.* ^{q)} (§. 8.) *Deinde evenit, ut plebs in discordiam cum patribus perveniret et secederet, sibi que iura constitueret, queque plebiscita vocantur.* ^{r)} *Mox cum revo-*

k) In C. III. haec ita depravata: *leges XII tab. ex his fluere ceperunt. ius civ. ex hisdem. legis acciones comp. sunt.*

l) Earum C. IV.

m) Etiam huius loci singularis est lectio. Libri omnes: *ex quibus constituebatur quis quoquo anno praeesset privatis.* Sed postremam vocem male omisit Vacar. forsitan invitus, si illa ἐξῆς sequenti: *et fere — usus est*, quam negligendam putavit, adhaeserat. Neque probo illud *constituebat quis*, nisi putes, Pontificem Maximum hunc e collegio designasse, qui praeesset privatis.

n) Appius add. libri omnes.

o) Gnaeus Flor. gneus C. III. gnauus II. gaius IV., in quo et mox: *scriba ei liberti filius, surrept.*

p) Gr. f. *id mun.* libri omnes.

q) Postremi vocabuli loco in meo Vac. Cod. nota posita est, cui repetendae typi vulgares non sufficiunt; *et ed. et curulis* C. III. *curilis* II. Iam omittit Vacar. locum, qui est de Flaviano Aelianoque iure, et ipsius §. 8. initio verba: *cum esset — actiones* meram repetitionem continentia.

r) Quae iura plebis scita voc. Flor. Nostri Codd. *que pleb. voc., tum plebisita* C. III. *plebissita* II. Mihi quaeque perplacet.

cata est ^{s)} plebs, quia multe discordie nascebantur de his plebiscitis, placuit ea pro legibus observari lege ortensia lata. ^{t)} (§. 9.) Demum quia plebs difficile convenire cepit, populus ^{u)} multo difficilius, necessitas ipsa curam r. publice ad senatum deduxit. Itaque cepit se interponere, ^{v)} et quicquid constitueret, observabatur, ^{x)} idque ius appellabatur consultum. ^{y)} (§. 10.) Eodem tempore magistratus ^{z)} iura reddebant, et ut cives scirent, ^{a)} quod ius de quaque re quisque dicturus esset, seque premunirent, edicta ^{b)} pretorum ius honorarium constituerunt: honorarium dicitur, quod ab honore pretoris uenerat. (§. 11.) Nouissime ^{c)} sicut

s) *Esset* C. IV.

t) *Pro leg. plac. et ea obs. lege Hort. Flor. pro leg. plac. ea obs.* tres Codd. nostri. Sed *lata* solus III. agnoscit, *Hortensia* solus IV. Rell. *Ort.* Iam vv. *et ita* — *esset* omittuntur; et in verbo sequenti litera neglecta, scriptum enim est: *emum*. Libri omnes: *deinde q. diff. p. conv. c.*

u) Inter haec vv. in meo Vacar. Cod. spatium vacuum sat grande relictum est, nescio qua de causa. Flor. *pop. certe multo*, quod et C. III. IV., sed in II. media vox deest. Vv. *in tanta turba hom.* rursus om. Vac. Tum *et necess.* C. IV.

v) *Ita cepit senatus se int.* libb. omnes.

x) *Conservabatur* C. III. quod nisi ex mere errore natum, posset ad curam aedilium referri.

y) *Senatusconsultum* libb. omnes. Tum apud Vac. sequitur litera *E* rubra.

z) *Et mag.* libb. omn. *Eo temp.* C. II.

a) *Scir. civ.* omn. libb. Tum *quacunque re* C. IV.

b) *Premunirent* etiam Codd. nostri, cum Hal., ubi vitiose Flor. *praemuniret*. Tum tria vv. omisit Vac.: *proponerent, quae edicta* litera etc.

c) Etiam hic litera *N* rubra.

ad pauciores iuris constituendi iura ^{d)} transisse ipsis rebus dictantibus uidebatur, per partes euertit, ^{e)} ut necesse esset r. publice per unum consuli; ^{f)} igitur constituto principe datum ^{g)} ei ius, ut, quod constitueret, ratum esset. (§. 12.) ita in ciuitate nostra aut iure i. lege ^{h)} constituitur: aut est proprium ius civile, quod sine scripto in sola prudentum interpretatione consistit: aut sunt legis acciones, que formam agendi continent: aut est ⁱ⁾ plebiscitum, quod sine auctoritate parum (sic!) est constitutum: aut est magistratum edictum, unde ius honorarium nascitur: aut senatusconsultum, quod solo ^{k)} senatu constituyente inducitur (sine lege: aut ^{l)} principalis constitutio, i. si, quod principes constituunt, ^{m)} pro lege seruetur. (§. 13.) Post originem iuris et processum cognitum consequens est, ut de magistratum nominibus et origine cognoscamus, quia ⁿ⁾ per eos, qui iuri dicundo presunt, effectus rei ac-

d) Huius loci lectio omnino fluctuat; C. Flor. *vias*, rell. omnes *via*. Vacarii lectio, ut unica, ita neutiquam probanda. Codd. Paull. omnes eam, quam Gebauerus expressit, nisi quod in C. IV. est (quod in IX Mss. repererat Brenckmannus) *ad pauc. viros iuris*, et mox in C. II. vitiose: *videbat*.

e) Vitiose pro: *evenit*, quod omnes libb.

f) Hic omittuntur vv. *Nam Senatus — poterat*.

g) Est additur ubique. Mox *proprium ius* C. II.

h) Haec vv. *i. lege* ipse scriba inter lineas supplevit.

i) Est in omnibus omittitur.

k) Solum C. II.

l) Hic est additur in omnibus libris.

m) Ut quod ipse princeps constituit hic habent scripti et editi, quos scio, omnes libri. Mox in v. *Post P. coerulea*.

n) Hic omittuntur vv. *ut exposuimus*.

cipitur; quantum^o) enim ius in ciuitate esse, ut sint, qui iura gerere possint. p) post hoc demum^q) de auctorum successione dicemus, quod constare ius non possit^r) nisi sit aliquis iuris peritus, per quem sit^s) cotidie in melius produci. (§. 14.) Quod^t) ad magistratus attinet, initio ciuitatis huius constat reges omnem potestatem habuisse, (§. 15.) hisdem temporibus et tribunum insclerum^u) fuisse constat. Is autem erat, qui equitibus preerat, et veluti secundum locum a regibus optinebat^v) (§. 16.) Exactis deinde regibus, consules constituti sunt duo; ^x) dicti sunt ab eo, quod plurimum r. publice consulerent: qui tamen, ne per omnia regiam potestatem sibi uendicarent, lege lata factum est, ^y) ne possent in capud (sic!) ciuis^z) romani animaduvertere

o) Quantum est en. ut Flor. habet C. III. parum est en. cum Hal. C. II. IV.

p) Nisi sint — regere omnes, et haud dubie rectius.

q) Dein C. Flor. Deinde Codd. Paull.

r) Non potest ius C. Flor. non possit ius Codd. Paull.

s) Vitiose pro possit; cotid. in mel. C. III. In C. II. cotid. deest.

t) In Cod. Vacarii est Id, sed manifesto pictoris vitio, qui pro litera Q fecit I; nam addita d est, qualis in compendio Qd esse solet. Ceterum haec v: quod — attinet in C. IV. prorsus adhaerent §. praecedenti, (deinde In initio). In C. III. et post produci et post attinet pictum est signum §.

u) Sic liquido scriptum; etiam C. II. sclerum pro cel.

v) Hic omittuntur vv. quo in num. — eiiciendi, et sequitur E coerulea.

x) Hic omissa vv. penes — rog. est. Mox C. IV. dicti sunt aut. ab eo.

y) Ut ab iis provocatio esset omisit Vacarius, hinc neve mutavit in ne.

z) Eius C. II. cuius C. III. IV.

iniussu populi. ^{a)} (§. 17.) Post demum, cum census iam ^{b)} maiori tempore agendus esset, censores constituti sunt. (§. 18.) Populo ^{c)} deinde aucto cum orirentur ^{d)} bella, re exigente placuit maioris potestatis magistratum ^{e)} constitui. Itaque dictatores proditi sunt: ^{f)} hunc magistratum, quoniam summam habebat potestatem, ^{g)} non erat fas ultra sextum mensem retineri. ^{h)} (§. 20) his temporibus, cum plebs a patribus secessisset, ⁱ⁾ tribunos in monte sacro creavit, qui essent plebei ^{k)} magistratus, dicti tribuni, quod tunc ^{l)} in tres

a) Omissa vv. *solum* — *iuberent*. Sequitur *P. rubra*. Pro *demum* omnes *deinde*.

b) Florentiae deest *praepos.*, quam agnoscunt etiam C. II. (in quo *vitiose consensus pro census*) et IV. Tum *augendus* offert cum his etiam III. Mox omissa vv. *et consules* — *officio*.

c) Etiam hic litera *P* coerulea.

d) *Crebra oriri*. ubique editum, *orirentur* Codd. Paull. constanter. Post v. *bella* omittuntur *et* — *interdum*.

e) *Magistratus* C. III.

f) Hic omissa vv. *a quibus* — *data est*.

g) *Pot. hab.* omnes libb.

h) Sic etiam trifolium Codd. nostrorum non *retinere*, ut edi solet. Praeterea in C. IV. *ultra sext. mens. al. annum retin.*, ut solent nonnunquam in hoc Cod. et in aliis variae lectiones in ipso verborum contextu a scribis enotari. Sed haec profecto inepta. — Iam §. 19. qui de Magistris equitum, prorsus omittit noster, et sine externo indicio ad tribunos plebis transit.

i) *Recessisset* C. II. Iam temporis definitionem negligit Vacarius, omittit etiam v. *sibi post tribunos*.

k) Sic et C. III. *plebi* IV. *plebei*, ut editur, II.

l) Sic etiam C. III. IV., non *olim*, quod Flor. Sed in C. II. utraque lectione coniuncta: *quod tunc olim in tres* etc.

partes populus diuisus erat, et ex singulis singuli creabantur.^{m)} (§. 21.) Itemque ut essent, qui edibus praesent, in quibus omnia sataⁿ⁾ sua plebs deferebat, duos ex plebe constituerunt, qui etiam ediles appellati sunt. (§. 22.) deinde cum errarium (sic!) populi auctius esse cepisset, ut essent, qui illi^{o)} praessent, constituti sunt questores, qui pecuniae praessent, dicti^{p)} ab eo, quod inquirende et conservande pecuniae causa creati essent.^{q)} (§. 26.) Deinde cum placuisset creari etiam ex plebe consules,^{r)} ut aliquid plus haberent patres,^{s)} placuit duos ex numero patrum constitui. Ita^{t)} facti sunt ediles ciuiles; (§. 27.) cumque consules aduocarentur bellis confinitimis,^{u)} neque esset, qui in ciuitate

m) Om. rectior derivatio vel quia — creab. Sequitur I rubra.

n) Sic liquido scriptum non scita! Quae permutatio ut facilis esset, ita $\tau\acute{o}$ sata hodiernum nobis placere posset, quum rei frumentariae curam habuisse Aediles inter omnes constet, si modo messes sata dici potuissent. Nam profecto horreorum magis servandorum causa, quam ut illis aedibus, in quas plebiscita deferebantur, praessent, creati sunt aediles.

o) Illis C. IV.

p) Sunt addit. C. II.

q) Erant libb. omnes. Iam §. 23 — 25. omittit Vacarius, haud dubie quia de quaestoribus parricidii, Decemviris, XII tabb. Tribunis militum ea narrantur, quae aut antiquata, aut iam satis commemorata videbantur. Sequitur litera D coerulea.

r) Non male omisit vv.: coeperunt ex utroque corpore constituti. Tunc

s) Ut aliquo pluris patr. hab. Flor. ut aliquos plures, p. h. C. III. IV. etiam II. nisi quod aliquo.

t) Et ita C. IV., tum curules libb. omnes, currules C. III.

u) Avocarentur — finitimis Codd. Paull. ut alii.

(ius reddere posset, ^{v)}) factum est, ut pater ^{x)} quoque crearetur, qui urbanus appellatus est, qui ^{y)} in urbe ius redderet. (§. 28.) Post aliquot demum ^{z)} annos, non sufficiente eo pretore, quod multa turba etiam peregrinorum in civitatem veniret, ^{a)} creatus est ^{b)} alius pretor, qui peregrinus appellatus est ab eo, quod plerumque inter peregrinos ius dicebat. (§. 29.) deinde cum esset necessarius magistratus, qui haste ^{c)} preesset, x. viri militibus iudicandis ^{d)} sunt constituti. (§. 30.) Constituti sunt ^{e)} eodem tempore IIII viri, qui curam (earum ^{f)}) agerent, et triumviri monetales heris (sic!), argenti, auri flatores, et triumviri capitales, qui car-

v) Possit C. IV.

x) Vitiose pro praetor; factum est quod in urbe ius redderet. C. II.

y) Quod edd. et scripti libri. Eo quod C. IV. Mox lit. P. rubra.

z) Deinde libb. omnes.

a) Venirent C. II.

b) Et addunt Codd. nostri cum Flor.

c) Heste C. III. IV. istis. C. II.

d) Sic quod non intelligeret, immutavit Vacarius, ubi hasta; ibi milites fuisse arbitratus. Codd. nostri consentiunt in Florentina decemv. in litibus, in qua sane quid sibi velit praepositio, vix intelligitur. Tum constituti sunt C. II.

e) Lit. C. coerulea. Hanc lectionem, ab Haloandro receptam, reperi et in C. IV. Reliqui duo: Eod. temp. const. sunt etc. Sane Florentiae videtur redeuntium verborum similitudo scribam fefellisse. Ceterum ante v. quatuorv. omnes cum Flor. inserunt et.

f) Vitiose pro viarum. Tum agerent tres Codd. quum sit Flor. gererent.

ceris custodiam haberent, ut, cum animadvertenti^{g)} oporteret, interventu eorum fieret. (§. 31.) Et quia magistratus^{h)} uespertinis temporibus in publicum esse inconueniens erat, V. uiri constituti sunt cis tiberim et ultra tiberim,ⁱ⁾ qui possint pro magistratibus fungi.^{k)} (§. 35.) iuris ciuilis scientiam plurimi et maximi uiri professi sunt.^{l)} Ex omnibus, qui scientiam nacti sunt ante tiberium^{m)} publice professum neminem traditur. Ceteriⁿ⁾ adhuc uel in latenti ius ciuile retinere cogitabant, solumque consultatoribus uacare potius, quam dicere se uolentibus^{o)} prestabant. (§. 36.)

g) Vitiose pro animadverti. Mox fieret eorum C. III. Tum littera E rubra.

h) Magistratibus libb. scripti et edd.

i) Sic etiam C. III. IV. In C. II.: *quinquev. sunt cis tib. qui poss. etc.*

k) Iam omittit Vacarius reliqua de magistratibus §. 32 — 34., et transit ad persequendos ICTos, sed absque indicio externo.

l) *Plur. uiri et max. uiri* C. III. Iam omissa vv. *sed qui — quidem.*

m) Hic in C. Vacarii vacuum spatium. Quippe scriba legere aut intelligere non poterat v. *Coruncanium*, quod Codd. nostri recte. Paulo ante C. IV. *nati.*

n) *Autem* add. omnes. Tum sequens compendium non decido, utrum *adhuc* legendum sit, quod Hal. et nostri Codd., an *ad hunc*, quod Flor. Sed ad priorem lectionem magis accedere videtur.

o) *Consultatoribus* C. III. *consultoribus* II. *consultationibus* IV. Tum *vocare* C. II. qui et *dicere vol. se*; sed *discere volentibus* se communis lectio omnium. Latet omnino aliquid vitii in h. l., nam illud *vacare — se praestabant* durissimum est. Fortasse ad Vacarii et Cod. II. vestigia legendum: *consultatoribus, vacare potius quam dicere se uolentibus, se praestabant*; ut v. *vacare* pendeat non a v. *praestabant*, sed a

Fuit ^{p)} *autem in primis peritus publius papirius, qui leges ūas* ^{q)} *in unum contulit; ad hunc* ^{r)} *apius claudius unus ex x. uiris, cuius maximum consilium in xii. t. conscribendis* ^{s)} *fuit. Post hunc apius claudius eiusdem generis maximam scientiam habuit; hic centimanus appellatus est, et apiam uiam strauit, et claudiam aquam* ^{t)} *induxit, et de pō* ^{u)} *in urbe non recipiendo sententiam tulit; hunc etiam acciones scripsisse traditum est.* ^{v)} *Idem apius claudius, qui uidetur ab hoc processisse* ^{x)} *litteram inuenit, ut pro ualesiis ualerii, et pro fusiis et furii.* ^{y)} (§. 37.) *Fuit post eos maxime scientie simphronius,* ^{z)} *quem pop. ro. prius* ^{a)} *appel-*

v. *volentibus.* Sensus: qui Ictos potius cuius auxiliii indigo vacare, quam continuo sermone de legibus dicere optabant. *Discere et dicere* facillime permutantur: qua permutatione facta, sequens *se* necessario erat omittendum.

p) Litera *F* initio lineolae deest, a pictore neglecta.

q) Quid voluerit scriba, nescio; si *veras*, ineptum. Hodie omnes recte *regias*.

r) *Ab hoc* omnes hodie libb. tum *Appius*.

s) *Conscilium* C. III. *conscrib.* etiam C. II.; rell. ut edd. *scribendis*. Sequitur lit. *P* coerulea, ubi hodie nullum §. initium.

t) Sic et C. IV. Alias *aq. claud.*

u) *Piro* C. II. *puro* III. *pyrro* IV.

v) Omissa sunt vv. *primum — extat.*

x) In solo C. IV. haec litera excidit, in quo et antea *ad hoc*.

y) *Ut p. v. v. essent et pro fusiis furii*, Codd. nostri, nisi quod in IV. est vitiose *alesiis*, in II. *furiis*. Tum pictor male posuit *S* rubicundam, pro *F*.

z) Sic et C. IV. *sinfonius* II. *sinphronius* III. Verum: *Sempron.*

a) Nota, quae hic legitur, accedit ad similitudinem lit. *n*. Orta sunt haec *prius n* e Gr. vocabulo, quod non intellexisse videtur Vacarius. — Sic *quem populus romanus appellavit* est

lavit, nec quisquam ante hunc aut post hunc hoc nomine cognominatus est. ^{b)} *gaius sapius* ^{c)} *nasica*, qui optimus a senatu appellatus est, cui etiam publice domus in sacra uia data est, quo facilius consuli posset. ^{d)} Deinde *quintus mutius*, qui ad cartaginenses missus legatus, cum essent due cesseret, ^{e)} una pacis, altera belli, arbitrio sibi dato, ^{f)} utram uellet, referret romam, utramque sustulit, et ait: cartaginenses petere debere, utram mallent accipere. ^{g)} (§. 38.) demum *sextus celi* ^{h)} et fratres eius *elius* et *atilius* ⁱ⁾ maximam scientiam in profitendo habuerunt, ^{k)} *atilius* autem primus a populo appellatus est sapiens, ^{l)} (§. 43.)

in C. III. Sed $\omega \phi \omega \nu$ appell. est in II., graecis autem et latinis literis ($c \omega \phi \omega n$ sophon app.) vera lectio in C. IV. reperitur.

b) Est omittitur in C. II.

c) Vitiose pro *Scipio*; *sipio* C. IV. Tum *nasicca* C. II.

d) Possit C. II. IV.

e) Sic vitiose pro *tesserae*; *texere* C. II. Vocem *positae*, quam omnes libri offerunt, Vacar. omisit aut non invenit.

f) Donato C. III. Mox *inferret* idem; *referre* II. IV.

g) Hic quae de Coruncanio iterantur, noster omittit.

h) *Caelius* teste Brenckmanno etiam Florentiae legitur, pro Vulg. *Aelius*. Codd. Paulini cum Bynckersh. et Campensi *cecilius*, sed in II. inter lineas adscripta vulgata.

i) Et frater eius *Publius Aelius* et *Publius Atilius* Flor. et edd. et sic Codd. nisi quod *Attilius* C. III. *actilius publius* II. *publ. el. et atil.* IV.

k) Omittuntur vv. *Ut — fierent.*

l) A pop. sap. app. est libri omnes. Iam omittit Vacarius ea omnia, quae de aliis ICTis reliqua §. 38. parte, tum §. 39. 40. 41. 42. narrantur, et ad ea transit, quae de Servio Sulpicio §. 43. continet. Qui a Pomponio iam §. 42. comme-

Seruius sulpicius cum in causis orandis primum locum aut pro certo post marcum tullium optineret, ^{m)} traditur ad consulendum quintum mutium de re amici sui peruenisse. cumque eum ⁿ⁾ sibi respondisse de iure seruius parum intellexisset, iterum quintum interrogasse et a quinto mutio responsum esse, nec tamen percepisse, et ita iurgatum ^{o)} esse a quinto mutio. Namque eum dixisse, turpe esse patricio et causas ornanti, ^{p)} ius, in quo uersaretur, ignorare. Ea uelut contumelia seruius tactus ^{q)} operam dedit iuri civili, ^{r)} institutus a balbo lictilio, ^{s)} instructus autem maxime a gallo aquilio, qui fuit cercine. ^{t)} itaque libri quam plures eius extant cercine confecti. hic autem ^{u)} cum in le-

moratus, hic, quum simpliciter secundum lectionem Florentinam vocetur *Seruius*, Vacarius *Sulpicii* nomen aut ex antecedentibus supplevit, aut e libris vulgatis retinuit, in quibus (ut et in Codd. nostris) est: *Serv. autem Sulpicius*.

m) Tulium C. IV. obtin. C. II.

n) Enim C. III.

o) Obiurgatum recte omnes.

p) Et nobili et causas oranti libri omnes. Sed priora vv. Vacarius omisit, ornanti fortasse scribae imputandum. Singularis est C. II. lectio: esse turpe patricio et nobili et causas orare et ius etc. Scilicet non alterutrum turpe esse dixit, sed ignorantiam cum voluntate causas orandi coniunctam. — Mox idem Cod. versatur.

q) Sic et Codd. nostri, praeter III. in quo: tactus seruius.

r) Omittit Vacarius vv. et plur. — audit.

s) Sic pro lucilio; Lucillo C. IV.

t) Cercinnie hic et paulo post C. II.

u) Ita legendum ā. apud Vacarium. In libris particula omit-
titur.

gatione perisset, statuam R.^{v)} *pro rostris posuit. huius uolumina copula*^{x)} *extant. Reliquie autem prope c et lxxx.*^{y)} *libros. (§. 45.) fuit trebati cornelii maximi auditor,*^{z)} *fuit ante questorius, nec ultra proficere uoluit, cum illi augustus etiam*^{a)} *consulatum offerret. (§. 46.) Preterea fuit quintus*^{b)} *tubero. fuit autem patricius et transiit*^{c)} *a causis agendis ad ius ciuile, maxime postquam quintum ligarium*^{d)} *accusa-*

v) *Ei populus Romanus*, libri omnes. Videtur apud Vacarium excidisse lit. *p.* Mox omittit *vv. et hodieque — Augusti.*

x) Vitiose pro: *complura*, ut *reliquie* pro *reliquit*. — *Huius autem volum.* C. III.

y) *c. et octuaginta* C. II. *c. et octog.* IV. (in quo etiam *reliquid*) *centum et octog.* III. — Mox sine omni vestigio externo omittitur §. 44. integra, sane nexu sententiarum prorsus interrupto. Nam ne *vv. quidem eodem tempore* retenta sunt, aut *vv. qui idem Corn.*, pro quibus male C. II. *quidem.*

z) Hic male omittuntur *vv. fuit Aulus — heredem*, quum falleret fortasse scribae oculos his rediens *v. fuit*. Nam quae sequuntur, non de Trebatio, sed de Cascellio narrat Pomponius. *Autem* pro quo Vac. ante. hic omittit C. II.

a) *Etiam Augustus* libri omnes. Mox reliqua omnis §. pars omittitur.

b) Lit. *P.* coerulea. In Pandd. ipsis neque verbi *praeterea*, neque praenominis *Quinti* vestigium apparet; sed legitur Florentiae: *Post hoc quoque tubero fuit*, in nostris autem aliisque Codd. levi varietate: *Post hos quoque* etc. Ex ingenio haec immutasse Vacarium non puto, quum verum Tuberonis praenomen haud dubie ignorauerit. Quare particulam *quoque* omnino frigidam putaverim e compendio verbi *quintus* ortam, qui error ideo fuit facilius, quia idem nomen Ligario mox tribuitur. — Verba: *qui ofilio operam dedit* noster omittit, unde sequens *fuit autem* misere claudicat.

c) *Patritius* C. II. IV. *transit* (ut etiam Florentiae est) III. IV.

d) *Legarium* C. II. *legarius* III., falsissima lectio, sed quae

uit nec optinuit apud gaium cesarem. Is autem ^{e)} quintus ligarius, qui cum affrice horam ^{f)} teneret, infunium ^{g)} tuberonem applicare non permisit nec aquam haurire, ^{h)} quo nomine eum accusavit, permisit nec aquam haurire, ⁱ⁾ et cicero defendit, et extat eius oratio satis pulcherrima, que inscribiturum ^{k)} pro quinto ligario. tubero doctissimus quidem habitus est iuris ^p ^{l)} et priuati, et complures utriusque operis libros reliquit. ^{m)} (§. 47.) post hunc ⁿ⁾ maxime auctoritatis fuerunt antei^{us} capito, qui offilium secutus

confirmat, *Quinti* nomine intellectum esse a nonnullis Tuberonem, ideoque praenomen illud haud dubie praecessisse. — Mox *obtinuit* C. II.

^{e)} Sic etiam C. III., tell.: *Is est quintus*, orta varietas e compendiis scribendi *ā* et *ē*. Mox *legarius* C. IV., qui *et africe*.

^{f)} Aspirationem hanc (pro *oram*) etiam addit C. IV., *curam* C. III.; per se non inepta lectio, sed parum conveniens v. *teneret*.

^{g)} Sic mero scribae vitio in Vacario legitur pro *infirmum*. — Mox *aplicare* C. III. IV.

^{h)} *Aurire*, ut Flor., C. III. IV., imo in II. quoque aspiratio recentius addita. — Ceterum in C. III. legitur: *apl. n. perm.*, *nec aquam aur. non permisit*, quae iteratio similis est ei, quae statim in Vacario occurrit.

ⁱ⁾ Manifestum est, haec quatuor vv. e linea praecedente errore scribae esse iterata.

^{k)} Vitiose additae duae literae. — Paulo ante *pulcherimae* C. III. IV., mox *legario* tres nostri.

^{l)} I. e. *publici*, quod sane e nota ipsa non facile divinares.

^{m)} Omissis vv: *Sermone* — *habentur* sequitur initium §. 47. sed absque nota externa.

ⁿ⁾ Hoc C. III. — Mox vitiose Vacarius et quidem iteratis vicibus *anteius*, ubi Flor. *Ateius*, tres Codd. nostri *atteius*.

est et antistius labeo. °) Ex his antei^{us} consul p) labeo noluit cum offeretur q) ei ab augusto consulatus, quo suffictus fieret, r) honorem susciperet, sed plurimum studiis operam debere, s) et totum t) annum ita diviserat, ut rome VI mensibus u) cum studiis esset, et v) VI mensibus secederet et conscribendis libris operam daret. x) Hi duo primum veluti diversas sectas fecerunt. Nam antei^{us} cupito in his, que ei

- o) Antius labeo C. II. Omittit Vac. vv: qui — Trebatio; sequitur autem lit. E rubra, ut videatur Vacarius novae hic §. initium reperisse.
- p) Omittitur fuit, quod libri omnes agnoscunt.
- q) Offeretur C. IV. auferetur III.
- r) Copulam hic addunt Codd. nostri, quam et in Florentino obviam, Taurellus tanquam insititiam notavit, quoniam ibi sequitur suscipere; et sane haec, omissa copula, verissima lectio videtur. — Tum onorem C. II., in quo et paulo ante sufectus.
- s) Sic liquido Vacarius. Libri omnes dedit. Vix potest hic esse merus scribae error. Fortasse hic vestigia supersunt antiquae lectionis: noluit — suscipere, (ubi scriba vitiose addidit lit. t) sed (sc. voluit, cuiusmodi ellipses non sunt infrequentes) plurimum studiis operam dedere, pro quo male scriba debere.
- t) Tantum C. II.
- u) Sex menses C. III. Et verbum quidem, pro nota numeri utraque vice etiam reliqui duo Codd. habent, mensibus autem post quinque vocabula intermedia ipse offert C. III. — Tum studiosis offerunt libri omnes, quod Vacariani operis scriba ex antecedentibus depravasse videtur.
- v) Haec copula, quam et tres Codd. nostri agnoscunt, Florentiae non legitur.
- x) Dedit vitiose C. III. Tum hic omittuntur vv. Itaque — versantur.

tradita sunt, y) perseuerabat, labeo ingenii qualitate et fiducia doctrine, qui et ceteris operibus z) sapientie operam dederat, plurima innovare instituit, a) et ita anteio sabinus successit, labeoni nerua, qui adhuc eas defensiones b) auxerunt. Hic etiam nerua cesaris c) familiarissimus fuit. Massurius d) sabinus in equestri ordine fuit et publice primus scripsit, posteaque hoc cepit beneficium dari a tiberio cesare, hoc tamen e) illi

y) *Fuerant* C. III. IV., recte cum Flor. et rell., quos scio, libris; male in C. III. *tradite*. In C. II. plura verba hic suppleta sunt a recentiore manu, quae nescio unde scripsit: *que ei interdicta fuerunt*; quam correctionem, scilicet! primus tentasse videtur is, qui perseverantiam cum pertinacia confunderet, cui non nisi adversus prohibitiones locus daretur. Sed haec ab ingenio Capitonis alienissima.

z) *Fiducia* C. IV. Tum Id.: *qui etiam pre ceteris operis sap. operam ded.* Rell. duo nostram, sed pro *operibus, operis*.

a) *Plurimum* — *constit.* C. II. — Tum post v. *anteio* om. Vac. vv.: *Capitoni Massurius*, ubi *masurius* C. II., *mansurius* III.

b) Sic vitiose, pro *dissens.* Vacarius — *qui ad* (hic rasura aliquot literarum) *dissensiones diviserunt* C. II. *qui adhuc easdem discensiones aux.* III. *qui adh. eas dissensiones auferunt* IV.

c) *Eciam* C. II. III. — *Cesari tres nostri cum Flor.* — *familiarissimus* G. II.

d) *Masur.* C. II. Tum *Sabinus* om. C. IV.

e) *Benefitium* C. II. IV. — *dare* vitiose C. III. Tum *tn* C. II. IV., quod videtur esse *tantum*, quae vox huic loco longe aptior, quam *tamen*. Nam videtur hoc velle Pomponius, solum Masurium per aliquod tempus auctoritate publica de iure respondisse. Veruntamen in Cod. Vacarii est *tn*, in C. IV. *tam*, unde origo certe erroris clarissima. — Mox sequitur litera *E* rubra, quasi in initio §.

concessum erat. Et ut obiter sciamus ante tempora augusti publice p^o scripsit posteaque f) respondendi ius principibus non dabatur, sed qui per fiduciam g) studiorum suorum habebant, consulentibus respondebant, neque responsa utique signata dabant, sed plerumque iudicibus ipsi h) scribebant, aut testabantur, qui illos consulebant. primum i) diuus augustus, ut maior iuris auctoritas haberetur, instituit, k) ut ex auctoritate eius responderetur. l) Ex illo tempore peti hoc beneficium m) cepit. et ideo primus n) princeps adrianus, cum ab eo pretorii peterent, ut sibi liceret reddere, o) R^osit eis, hoc non peti sed prestari solere, et ideo, si quis p)

f) Manifestum est, eum, qui Vacarii opus scripsit, (quem pluribus iamiam speciminibus cognovimus in exitu prologi versatum esse negligentius) haec tria vv. e superioribus repetiisse, deceptum voce publice hic redeunte. — Idem post v. ius male omisit a. — Pro principibus C. II. habet principalibus.

g) Qui per fiduciam habebant sc. ius. Non prorsus inepta lectio, nec tamen communi praeferenda. — abbebant. C. III.

h) Ipsi C. III. ut Hal.

i) Primus libri omnes; diuus aa C. II.

k) Sic Vacarius. Libri omnes constituit. Mihi illud, si quid externi ponderis accesserit, praeferendum videretur.

l) Responderent libri omnes. — Sequitur E coerulea, ubi periodum continuant editores, et copulam addunt, quam et Codd. nostri habent.

m) Pro beneficio libb. omnes.

n) Optimus libb. omnes rectissime, ut mox viri praetorii, ubi verbo pepercit scriba Vacarii — cum alio viri vitiose C. IV.

o) Ortum e R^odere i. e. respondere, quod in libris, nisi quod C. III. vitiose: ut sibi licere responderet.

p) Excidit v. fiduciam maxime necessarium.

sui haberet, delectari se, populo ad respondendum se pararet. Ergo sabino concessum est a tuberio cesario, ^{q)} ut populo Raderet. Explicit prologus.

§. VIII.

Interna operis forma et conditio describitur

Iam per vestibulum ingressos lectores, ipsam aedificii a Vacario conditi rationem accuratius inspicere oportet. Et

I. quod ad *formam* eius attinet, hoc praecipue proprium huic epitomae est, quod, quae sunt ipsa Vacarii in prologo verba, *quaedam in ordine textus composuerit prius, alia vero postea in glossae locum sparserit*. Quod uti pauperiorum maxime gratia factum, ne codex, cuius margines vacuae relinquerentur, aut nimis prolixus aut mancus et imperfectus existeret, ita a solo Vacario institutum, nec nisi e studiorum illius temporis ratione recte aestimandum esse videtur. Nam uti omne iuris Romani studium clericis debuit initia, ita iidem in glossis ad iuris libros aut conscribendis, aut docendo pronunciandis, id tantum imitati et secuti esse videntur, quod in illustrandis et explicandis sacris literis diu ante fecissent. Postquam enim ipsum *glossae* nomen, quo apud Graecos obscuriora verba interpretationis indiga designarentur, ^{r)}

q) Vitiose, ut cessare quod in C. III. — Iam reliqua ICtorum serie omissa, filum abrumpit Vacarius, arbitratus, haud dubie haec tantum de responsis prudentum necessario fuisse addenda.

r) „ — interpretationem linguae secretioris, quas Graeci γλωσσας vocant — “ Quintil. Inst. Or. lib. I. cap. 1. extr.
„glossemata i. e. voces minus usitatas“ Id. lib. I. cap. 8.

ad ipsam interpretationem esset translatum, mediæ ævi clerici animadversiones huiusmodi latinis bibliis addiderunt. Quorum quum Strabus, Fuldensis monachus, Rabani Mauri discipulus, primus *ordinariam* sive *magistrallem* glossam medio seculo æræ nostræ nono condidisse vulgo crederetur, ^{s)} id iam aliquot ante eum decenniis a Pacifico, Veronensi Archidiacono, factum esse, Scipio Maffei eleganter ostendit. ^{t)} Quapropter ipsum glossas scribendi consilium, glossæ in ordinariam et extraordinariam discrimen, eiusque ordinandæ rationem, primi librorum Iustinianeorum enarratores Bononienses, qui omnes aut clerici fuere aut monachi, a sacra scriptura in libros illos transtulisse mihi videntur, ^{u)} neque ex eo, quod pauca glossæ ante Accursium ordinatæ exempla nobis supersunt, sequitur, illa vel non extitisse vel rara illo tempore fuisse. Maxima quippe pars eorum, quos Accursio antiquiores habemus, librorum, ipsis scholis Bononiensibus adhibita ita videtur, ut paucissimis Irnerii aliusve nobilioris magistri glossis fortasse a scriba fundamenti loco positæ, plures aliæ possessorum, prouti ab alio ad alium transiret Codex, sive ab ore magistri pendentium sive alios libros evolventium, industria allinerentur; ^{v)}

Cf. du Fresne Praefat. ad Glossar. Serr. med. et inf. Lat. §. XXXVIII.

s) V. præter alios Doviatiæ Praenot. Canon. lib. I. c. 28. §. 4. T. I. p. 199. ed. Schott.

t) Veronæ illustratæ P. II. Lib. II. p. 33. sq. editionis, quæ Veronæ 1732. forma maxima prodit.

u) Idem iam innuit Sarti tum in prooem. Op. cit. §. XXI. tum in vita Irnerii §. V. pag. 8. et 15. sed ita, ut de interlinearibus tantum glossis cogitaret, quum sacrae scripturae fuerint et marginales.

v) Quod ipso Codice Vaticano no. 1427. quem Sarti tanto-

quemadmodum et in Accursianis libris multa saepe singulis paginis quasi extra oleas adscripta, nonnunquam nominato praeceptoris vocabulo, reperiuntur. Sed nec ordinatas glossas ante Accursium defuisse, luculenter ostendunt cum ii libri, quorum margines antiquissimae quaedam notulae, sed nil fere nisi locorum vel obstantium vel consentientium farraginem comprehendentes, iusto tamen ordine compositae, occupant, ^{x)} tum alii manifesta glossae ordinatae exempla, ad quae Accursius se applicuisse videatur, exhibentes. ^{y)} — Neque effatis Sartii inhaerendum est, contendentis, genuinas Irnerii glossas, quae non nisi interlineares fuerint, in exemplari Codicis Iustiniani Vaticano aliisque similibus nobis esse servatas. ^{z)} Nam quamvis breves atque elegantes fuisse Irnerii glossas, longeque ab illa, in quam deterior aetas exspatiata est, prolixitate remotas, lubens concedam: marginales tamen multas praesertim singularum legum *Summam* exhibentes, fuisse, ipsum Authenticarum in margine collocatarum exemplum, tum Odofredi, glossas

pere laudat, confirmatur, secundum ea, quae Maurus Fattorini observat in Append. ad Sartii vit. Irnerii §. V. Op. cit. T. I. P. II. p. 187., deinde alio no. 1428. de quo id ipse Sartius testatur T. I. P. I. p. 159. 227. et Fattorini l. cit. p. 188. denique Digestis Vaticanis no. 1408. de quibus Sartius ipse in v. Azonis T. I. P. I. p. 100.

^{x)} Quod in nonnullis foliis Digesti Veteris bibliothecae Paulinae occurrere monitum est in der Jen. A. L. Z. l. supra cit. p. 66.

^{y)} Sic Codex Paulinus Infortiati sine tribus partibus, scriptus quum vix absolutum nedum in vulgus notum esset opus Accursii (v. Jen. A. L. Z. l. cit. p. 69.) glossas Hugolini Presbyteri egregie ordinatas exhibet.

^{z)} In vita Irnerii §. V—VII.

Irnerii interlineares ab aliis secernentis, diligentia, denique antiqui libri probant, in quibus etiam Scholia marginalia non pauca, quibus inter lineas nullus concedebatur locus, Irnerio satis aperte tribuuntur. ^{zz)} Sed quum certatim omnes Irnerii laboribus suos admiscuerint, Codicumque possessores singuli quicquid placeret allevarent, non nimis audacter pronunciare mihi videor, nullum hodie superesse, qui puram Irnerii glossam servet, librum: quippe Vaticanus ipse Accursii et Homoboni nonnulla continet, ^{a)} quae nos an singulis Irnerii glossis nihil vel additum vel detractum sit, dubitare certe patiuntur.

Quodsi marginalis eaque ordinata glossa primis Bononiae antecessoribus neutiquam fuit incognita, potuit sane Vacarius, qui legum verba alia in textu, binis, ut supra dictum, columnis, ^{b)} alia in margine poneret, profiteri, spargere se nonnulla *in glose locum*, i. e. eum, in quem alias glossa scriberetur. Qua in re uti secutus esse videtur Authenticarum Codici Iustiniano et Institutionibus adscriptarum exemplum, ita a scribis etiam non mediocris diligentia adhibita est. Nam sicubi aliquid, is certe, qui meo libro insudavit, in textum, ut fit, retulisset, quod in margine fuisset ponendum, id secundis curis animadvertens, tam in margine quam inter lineas notavit, rubris literis adscribens: *Glosa*. ^{c)} Ceterum ipse Vacarius in hoc discrimine faciendo satis accurate versatus est: nam quae primaria sunt in quovis ti-

zz) Quod de Codice Digestorum Vaticano no. 1408. ipse fatetur Sartius loco antea cit.

a) V. Fattorini in Append. ad Sartii v. Irnerii l. cit.

b) Cf. p. 63.

c) Cf. Not. ad Rubr. lib. III. c. 52. lib. IV. c. 9.

tulo, definitiones, divisiones, legum edictorumve verba, omninoque praecepta generalia, in textum recepit; quicquid autem illustrationi magis atque exemplo inserviret, in margine posuit.

II. *Divisio operis et ordo.* Hac igitur usus methodo Vacarius materiam operis in IX ex Codice Iustiniano titulos librorum, i. e. in novem libros, quorum singuli certos comprehendunt titulos, a se digestam esse, ipse profitetur. Nam quod ad libros attinet, Glossatores, quamvis duodecim libris Codicis interdum uterentur, exempla tamen pleraque a maioribus tradita accepisse, quae novem tantum libros, reliquorum autem, utpote minus utilium, aut nihil aut epitomas continerent, satis hodie constat, ^{d)} quemadmodum ipsam etiam Novellarum in novem collationes (a quibus quicquid videretur usu destitui segregatum, atque inter *extravagantes*, vel *extraordinarias authenticas* relatum esset) ^{e)} divisionem Irnerio antiquiorem esse, recte docere videtur F. A. Biener. ^{f)} Quorum equidem alterum putaverim ad alterius imitationem factum esse, quo magis Novellae atque Codex, ut argumenti, ita divisionis similitudine sese commendarent. Quare tres postremi Codicis libri, qui in scholis aut nunquam aut raro legebantur, paucissimis instructi sunt glossis, inque vulgaribus libris omni fere inscriptionum quoad singulas leges ornamento carent, imo si quae esset ex iis constitutio laudanda, id nominato simul libri, in quo occurreret titulus, numero (qui in reli-

^{d)} V. amicissimi F. A. Biener *Historia Authenticarum Codici R. P. et Institutionibus insertarum.* (Lips. 1807.) p. 34. sq.

^{e)} V. Cramer in Hugonis *Civ. Mag.* T. III. p. 116. sqq.

^{f)} Lib. cit. pag. 27. in nota.

quis superfluous videbatur) faciendum erat. g) Itaque quum simplici Codicis nomine illo aevo non nisi novem libri, reliquis in Volumen reiectis, venire solerent, Vacarium operis ad similitudinem, ut ipse ait, Codicis compositi, novem constituisse libros, mirum esse nequit: eundem tamen ab omni postremorum librorum Codicis usu non abstinuisse, mox apparebit. — Illud potius mi-

g) In libro, qui inscribitur: *Utriusque iuris methodus*, cuius auctor canonista fuit, impresso Lovanii per Egidium van der Heerstraaten MCCCCLXXXVIII. vicesima tertia Februarii (v. Panzer A. Typ. T. I. p. 517. no. 50.; qui tamen minus recte ita effert; *Meth. legendi utr. iur.*, quod in meo certe exemplo non invenitur: sed in una, quam praeterea affert, eiusdem libri editione, eaque antiquiore, Colon. MCCCCLXXXI., T. I. p. 288. no. 89., rectiorem habet inscriptionem) ubi de ratione allegandi sermo est, haec leguntur: *In Codice lex allegatur, vna Rubrica et liber in genere. Et si lex est longa, allegatur §. vel responsa (??) verbi gracia: Qui luxuriatur contra naturam ultimo supplicio puniatur C. de adulter. l. cum vir: vel si longa lex non sit distincta per §. vel responsa (??) dicas le. tali circa principium, medium, vel finem. In tribus vero ultimis libris C. allegatur liber in specie, sive in particulari, ut: li. X. XI. vel duodecimo. Sunt enim duodecim libri Codicis. Consimilia his leguntur in libello: Modus legendi abbreviaturas in utroque iure, ni fallor, recentiore et saepissime impresso, (v. Panzer T. V. p. 268. sq. T. X. p. 442.) in quo adeo docemur: ultimos tres libros longe post primos novem esse compositos; et in ipso introitu Declarationis titulorum legalium, impressae Lipczk per mauricium Brandis anno LXXXIX. decima quarta mensis Iulii (quam Ioanni de Aurpach non sine veri specie tribuit Freytag Appar. litt. T. II. p. 1452.) Atque haec ipsa regula in Glossatorum antiquorum operibus fere semper observatur.*

rum videatur, quod *titulos librorum* commemoret Vacarius. In meo enim exemplo neque inter ipsam operis seriem, neque in eo, quem mox commemorabo, Indice, vox *tituli* usquam occurrit, sed singulorum librorum *Capita* numerantur. Quod ipsum a Codice Iustiniano repetitum est, cuius illo aevo non *titulos*, sed *capita* vel *capitula* a multis relata esse, tum MSti. Vaticani, de quo testatur Sartius, ^{h)} tum Ivonis Carnotensis, in quo F. A. Biener id animadvertit, ⁱ⁾ exempla ostendunt. Ceterum ex ipso, quod inter praefationem Vacarii, quae *titulos*, et opus, quod *capita* refert, obversatur dissidio, colligi posse videtur, librariis magis, quam ipsis iuris auctoribus has, quae ab usu communi recedant, appellationes deberi.

Iam quoad ordinem operis declarat Vacarius, se *titulorum* quidem rationem e Cod. Iustiniano repetiisse, *sed tamen in parte aucto, in parte diminuto numero, et ob id etiam necessitate quadam eorum numero variato*. Et sane ordinem Codicis plerumque secutus est quoad argumenta singulis libris assignanda; in ipsis autem argumentis pertractandis non raro illo ordine neglecto, Pandectis sese applicuit, aut omittendo titulos, qui pro consilii ratione superflui, aut supplendo, qui necessarii esse viderentur. E qua rubricarum e diversis fontibus repetitarum coniunctione, aliquoties ipsius Vacarii error, certe ordo minus idoneus, ^{k)} saepius etiam hoc vitii emersit, ut eae Pandectarum et Codicis rubricae sese exciperent,

^{h)} In v. Irnerii §. VII. Operis de archigymn. Bonon. T. I. P. I. p. 15.

ⁱ⁾ Lib. cit. p. 22. Cf. Savigny Op. cit. T. II. p. 292. not. 79.

^{k)} Cf. e. g. Rubricae Vacarii in Append. exhibitae lib. II, c. 18. et lib. IX. c. 30. quaeque ibi notavimus.

quarum altera alteram comprehenderet, ut unam recipi praestitisset. ¹⁾

Sed age! singulorum librorum argumenta quam celerissime percurramus.

Ac liber quidem primus argumenta libri primi Codicis, quae instituto viderentur accommodata, comprehendit, quibus quaedam, sed pauca respondent primi Pandectarum libri capita; sed his adduntur undecim tituli e libris Codicis X. et XI. deprompti, de iure fisci praesertim agentes, quos consilio sane non inepto ei loco adiunxit Vacarius, quo de iure publico et officio magistratuum ageretur, usus simul ea occasione Digestorum lib. XLIX. tit. 14.

Secundus Vacarii liber, qui secundo Iustiniani Codicis respondet, simul argumenta lib. II. III. et IV. Pandectarum, multaque ex iis loca offert.

Tertio libro Vacarius ea maxime, quae Codicis libro tertio, Pandectarum autem a lib. V. ad XI., (i. e. secunda earum e divisione Iustiniana parte) continentur, complexus est, sed ita, ut hinc inde ad *πρωτα* rediret.

In quarto autem libro Codicem Digestis cedere iussit. Nam non modo ea enarravit argumenta, quae Codicis lib. IV. exhibentur, sed doctrinam etiam pignoris prouti lib. VIII. Codicis a tit. 14 ad tit. 35. explicatur, ita in hunc locum transtulit, ut hocce libro simul quicquid a XII. Digestorum ad XXII. pertractatur, comprehenderet.

Quintus liber quinto Codicis, Digestorum autem libris a XXIII. ad XXVII. respondet.

1) Cf. in Append. notata ad lib. VI. cap. 13. et 19. lib. IX. c. 24. etc.

Sexto libro ea continentur, quae Codicis lib. VI. et Digestis libb. XXVIII. ad XXXVIII.

Septimus Vacarii liber libri VII. Codicis, simulque e libro VIII. titulorum a 54 ad 57. *de donationibus agentium*, compendia, e Pandectis autem praeter quintum et sextum libri XXXIX. titulum, libros a XL. ad XLII. et librum XLIX. excerptos offert.

Quum ex octavo libro Codicis Vacarius aliquot argumenta (pignora scilicet et donationes) aliorum coniecisset, ipse hanc operis sui partem non modo reliquis libri VIII. titulis implevit, sed etiam e libro VI. tit. 2. superius neglectum inque duas partes Pandectarum exemplo scissum, omninoque crimina privata et extraordinaria e libro Cod. IX. huc transtulit; complexus simul Digestorum libri XXXIX. titulos tres priores, tum libros a XLIII. ad XLVII., sed nonnullos etiam ex anterioribus libris titulos quasi fugitivos inserens.

Nonus denique liber nihil nisi reliquam libri IX. Codicis partem, et qui huic respondet librum XLVIII. Pandectarum comprehendit.

E quo brevi conspectu id saltem apparet, Vacarium Digesta et Codicem exacte inter se comparasse, et quasi in unum opus ita conflasse, ut neutri libro totum se manciparet. ^{m)} Neque ulla utriusque pars praetermittitur, e

m) Non indignum animadversione est in *utriusque iuris methodo*, de qua modo dixi, eadem ferme ratione Pandectarum atque Codicis ordinem inter se comparari his verbis: *Primus et secundus libri Codicis correspondent prime parti digestorum. Tercius liber Cod. corresp. secunde parti dig. Quartus liber Codicis corresp. tercie p. dig. Quintus liber Cod. corresp. quarte p. dig., maxime quoad quinque ultimos libros illius partis (XXIII—XXVII.). Sextus liber Cod. corresp. quinte p. dig., et sexte p. quoad duos pri-*

qua aliqua saltem rubrica depromta non sit, excepto duodecimo Codicis, quinquagesimo Pandectarum, extremo igitur cuiusque collectionis, libro. Qua in re mirari subit, primum, duobus postremis Pandectarum titulis non usum esse nostrum, quippe quorum nec rubricas recepit,ⁿ⁾ nec locos, quantum succurrit, ullos in opus suum retulit: arbitratus haud dubie regulas iuris accommodatius ex argumentis singulis derivari,^{o)} easque pariter ac verborum significationes in iis, quae excerpserit, pro consilii ratione sufficienter tradi; deinde in tractandis iis argumentis, quae a titulo inde secundo libri XXXV. ad exitum libri XXXVIII. Pandectarum occurrunt, Codicem adeo praeferri, ut aut nulla, aut paucissima Digestorum

mos libros illius partis (XXXVII. XXXVIII.) Septimus liber Cod. corresp. sexte p. dig., quoad tertium quartum quintum et sextum libros eiusdem partis (XXXIX. — XLII.) et septime parti principali dig., quoad quintum lib. eiusdem partis (XLIX.) quoad materiam appellationum (tit. 1 — 13.). Octavus liber Cod. corresp. sexte p. dig. quoad duos ultimos libros (XLIII. XLIV.) illius partis, et septime p., quoad duos primos libros illius partis (XLV. XLVI.) et etiam quarte p. dig. quoad duos primos libros illius partis, (XX. XXI.) quoad materiam hypothecarum et pignorum. Nonus Cod. corresp. septime et ultime p. dig. quoad tertium et quartum libros (XLVII, XLVIII.) qui terribiles vocantur. Alii ultimi tres libri Cod. possunt reduci ad quinquagesimum et ultimum librum dig.

n) Inscriptum quidem est lib. VI. c. 38. *de verborum et rerum significationibus.* Sed v. quae ibi in Append. notavimus.

o) Si regulae iuris in exemplari Augustini cum opere nostro coniunctae (v. pag. 58.) a Vacario ipso collectae fuerunt, minus etiam mirum est, quod in maiore opere nullum huiusmodi titulum posuerit,

de lege Falcidia, ad S^Ctum Trebellianum deque reli-
quis hisce argumentis loca occurrunt. Quod cur factum
sit, difficile dictu est. ^{p)}

Sed quum non parum et nostra et lectorum intersit,
ut omnem Vacarii rationem accuratius cognoscant atque
perspiciant, neque in brevissima illa delineatione subsi-
stant, iungemus huic opellae singulorum, quae novem Va-
carii libris continentur, capitum indicem, cum Codice
et Digestis diligenter collatum, atque ita compositum, ut
singuli tituli quo e fonte manarint, facile cognosci queat.
Qua in opera adiuti quidem sumus MS. nostro, in quo
prologum excipiunt membranae duae, indicem capitum
omnium Vacarii eleganter conscriptum atque pictum ex-
hibentes. Sed is index quemadmodum opere ipso re-
centior est, (certe exemplo nostro serius insertum, et
membranarum color, et scripturae diversitas prodit) ita
vitiis laborat non paucis, quibus ad opus ipsum accurate
conferendum adacti sumus, caret etiam iis ad Digesta et
Codicem remissionibus, quas in maiorem lectorum com-
moditatem addendas esse putavimus.

III. *Modus componendi loca.* Et in binis quidem
illis columnis, quas fundum operis constituere paulo ante
dictum est, sane non alia nisi Pandectarum et Codicis lo-
ca, eaque ex iis tantum titulis, qui eandem quam ipse ca-
piti suo praeposuisset rubricam gererent, deprompta ^{q)}

p) Cf. Not. ad lib. VI. c. 47. sqq. Coniiciebam Vacario eam
Pandectarum partem, quam *Tres partes* dicebant, minus no-
tam fuisse, quippe teste Odofredo serius repertam. Sed
quum aliquot tamen loca, imo ubi de bonorum possessioni-
bus agitur, plura huius Pandectarum partis occurrant (v.
Nott. ad lib. VI. c. 2. 4. 5. 8. 9.) veritati cedo. Add. Not.
ad Ind. Rubr. init.

q) Cuius regulae rarissimae sunt exceptiones, v. c. lib. I. c.
5. et 12. ubi v. not. in Append.

ita collocavit, ut quoties ex utroque fonte hauriendum putaret Pandectarum loca omnia Constitutionibus Codicis praemitteret. ^{qq)} In quibus excerptis ita versatus est, ut neque integram semper legem, neque adeo paragraphos, sed nonnunquam pauca tantum verba eligeret, consilio maxime idonea. Iam primo in quovis capite Pandectarum loco praemittitur nomen eius, cui debetur ICti, plerumque in compendium redactum, (v. c. *Ulp. Gai. Iul.*) reliqua autem inscriptionis pars, et in posterioribus fragmentis nomina adeo ICtorum prorsus omittuntur. Post primum enim illud nomen una serie et sine omni linearum interruptione omnia Pandectarum loca ad idem caput spectantia quasi ab uno illo ICto profecta, sese excipiunt, ea tantum distinctione adhibita, ut quoties aut nova lex, aut novus, omissis intermediis, paragraphus sequeretur, pictum paragraphi signum, quale in Codd. esse solet, sive rubrum sive coeruleum, tum litera prima item picta, sed diversi plerumque coloris, poneretur. Eademque plane ratio in constitutionibus Codicis observatur, quibus ubi vel initio tituli (cui Digesta non fuerint adhibita) vel post Pandectarum Fragmenta collocantur, praemittuntur literae: *Imppr.* sive ab uno profecta fuerit proxime sequens constitutio, sive a pluribus. Qui inscriptionum defectus non tam inde derivandus est, quod non usus sit Vacarius exemplis plenas inscriptiones offerentibus, (certe id dissimile veri mihi videtur) quam ex usu inscriptionum tunc temporis nequaquam intellecto, ^{r)}

^{qq)} Ab hoc ordine tamen bis vel ter recessit Vacarius. V. Not. ad lib. III. c. 10.

^{r)} Sic et in Ivonis Carnotensis, qui non multum aetate superat Vacarium, operibus, quicquid e iure Romano receperit inscriptione truncatum esse observat Savigny Op. cit. T. II. p. 291.

consilioque eius, qui pauperum necessitatibus sese accommodaret.

Alia plane ratio est eorum, quae glossae in locum sparsit Vacarius. Ea enim quum sint illustrando textui destinata eisdemque, quibus ille, literis scripta, et variis e fontibus repetiit, non in Codice Pandectisque subsistens, et liberius composuit, partim legum verba in brevius contrahens, aut sententiam mutatis verbis exhibens (quod in textu non factum), partim Notas quasdam et quasi Scholia immiscens, non modo a se, sed etiam ab aliis antiqui iuris enarratoribus profecta. Horum autem omnium, quae in margine promiscue collocavit Vacarius, de quibus singulatim mox erit dicendum, quum perpetuus sit cum ipso textu nexus, quo non recte percepto aenigmata saepe in margine legere tibi videaris, difficillimum tamen est, primum legum verba a Notis et Scholiis accurate discernere (quamvis enim sint utrorumque signa quaedam, ut mox commemorabo, externa, desunt tamen non raro aut fallunt), deinde ea in textu loca reperire, ad quae singulae marginis partes, continuo sese excipientes, nec nisi maiusculis rubris distinctae, debeant referri. Nam etsi ea sit mei certe MS. oeconomia, ut singularum paginarum margo nec plura nec pauciora contineat, quam quae ad textum in eadem scriptum referantur, non raro tamen unius verbi occasione tota locorum ceterum alienissimorum series adscripta est, aut tam congrua est in pluribus textus locis sententia, ut nota marginis quorsum sit referenda dubites. Imo ubi plura textus capita eadem in pagina leguntur, illud ipsum quae notae singulis capitibus sint accommodatae, quum haec capitum distinctio in margine desit, non sine labore interdum explorandum est. Et in meo quidem exemplo a secundo libro ad initium octavi adiu-

vatur hoc negotium literulis rubris a prima, ut videtur manu, tam in textu quam in margine congrue eademque ratione, quam in glossatis Voluminum utriusque iuris editionibus ^{s)} animadvertimus, positis. Sed in reliquis libris hoc subsidio (quod fortasse ad omnes extendit Vacarius) mihi carendum fuit; neque illud sibi prorsus constat; sunt enim multae literulae aut omissae, aut falso positae, aut pluries repetitae, ut dubitationi non parum loci relinquatur.

In materia autem marginis describenda primum de legum verbis ibi collocatis dicamus. Et e Codice quidem ac Pandectis plurima leguntur, secundi quasi ordinis loca, sive ex titulis eandem quam caput illud, cui adscriberentur, rubricam gerentibus, sive aliunde repetita, et, prouti ferret textus occasio, posita. Unde nec Pandectarum et Codicis loca hic, ut in textu, iunctim, sed promiscue leguntur; in lectorum tamen commoditatem additur plerumque in cuiusque segmenti fine fontis, e quo petatum sit, designatio, verbis: *ut & eod.*, vel *ut C. eod.* (sc. titulo); si vero diversa sit tituli et Vacariani capitis rubrica, illa additur: *ut &. de minoribus*. Quod si partes legum singularum, non eae integrae, aut earum principia afferuntur, lex ipsa etiam designari solet, nunc numeris: *ut & eod. L. I.*, vel *II.*, nunc verbis primis: *ut &. eod. Si procuratorem*, vel: *ut C. eod. Cum iudices*.

Institutionibus autem ne in margine quidem adornanda magnopere usus est noster, qui uno tantum, si recte memini, loco, illas non tam excerpserit, quam sen-

s) In MSS. enim plerumque non literas, sed longe minora et obscuriora signa adhiberi, constat.

tentiae suae probandae adhibui ^{t)} Idque factum videtur secundum naturam operis compendiarium, continua oratione conscripti, quod quum pauperrimo cuique propter summam brevitatem ipso Vacarii opere parabilius esset, nec poscere nec facile admittere videretur novam epitomen.

Inter ipsa autem legum verba Vacarius, ut iam dixi, in margine etiam ea posuit, quae ab ipso essent aut elaborata aut saltem perpolita et idoneis locis assignata. Nam notas quasdam nunc longiores nunc breviores adpersit, quibus interdum recentior manus adscripsit: *Nota vac.*, aut *W.* Quod externum signum ubi deest, quum eadem sit scriptura, non aliter quam ex argumenti et styli ratione leges atque notas discernas. Nam continent plerumque legis cuiusdam aut in margine praecedentis aut in textu positae explicationem, vel diversarum in textu et margine collocatarum sive inter se sive cum aliis conciliationem, nonnunquam cum opinionum contrariarum brevi refutatione coniunctam, eaque ratione et ad aevi illius, et ad Vacarii indolem cognoscendam maximopere faciunt. Quod eo dignius animadversione mihi videtur, quo rariores nobis supersunt Irnerianae scholae reliquiae, praesertim intemeratae, e quibus illius, de qua tam multa multi fabulantur, aetatis, ipsiusque Irnerii eiusque sodalium, qui fere heroibus των μυθων aequiparari possunt, ingenium et operam vere cognoscere ac diiudicare queamus.

His Vacarii notis atque scholiis simillimae sunt Authenticae Irnerianae, aliaeque Novellarum partes, item in margine conspicuae. Authenticas enim istas constat ni-

t) V. Not. ad Ind. rubr. lib. VIII. c. 31.

hil aliud origine sua fuisse, quam scholia e Novellis repeta, atque a primis Bononiae Antecessoribus Codicis libris adiecta. Quae quum initio inter glossas legerentur, literulis quibusdam aliisve signis (plane eadem ratione, qua Vacarium usum esse modo diximus) cum ipsis Codicis legibus coniunctae, unde illas *signasse*, *assignasse* Irnerius eiusque sectatores dicuntur, ^{u)} postea ab Accursio in ipsum Codicis textum videntur esse intrusae. ^{v)} Praescribebantur autem singulis authenticis litterae: *C. N.* vel *Con. No.*, i. e. *Constitutio nova*, ^{x)}

^{u)} Biener lib. cit. p. 35. sq. et p. 48. In *Declaratione titulorum legalium* paulo ante cit., ubi *libri Autenticorum* i. e. Novellarum rubricae inchoantur, nomen *autentici* declaratur, atque haec inter alia leguntur: *Nam autentice sunt quaedam leges utiles et nobiles, quas Irnerius excellens legum doctor collegit, ex libro autenticorum eas in librum codicis circa suas leges ponendo.*

^{v)} Biener lib. cit. p. 46. sq.

^{x)} Ioannes Bapt. de Gazalupis (quem foedo errore, cuius fontes nunc frustra anquiro in *Diar. Ien. lit. ai.* 1818. no. 7. p. 52. Odofredi, a quo duobus ferme seculis distat, discipulum dixi) in tractatu: *de modo studendi et vita doctorum* (haec enim vera libelli inscriptio) ubi de compilatione iuris civilis agit, haec habet: *Advertat etiam novitius quod ante autenticas quae sunt inserte C. solet esse scriptum Con. no. id est Constitutio nova.* In impressis tamen libris hae notae nunquam adhibitae videntur. Ceterum istius Gazalupi, vel Caccialupi tractatus princeps editio ea esse videtur, quae sine loci et anni indicio prodiit teste Panzero *Annal. T. IV. p. 104. no. 268.*, ubi quod dicitur editus MCCCCLXVIII. ad descriptionis tempus referendum est. Scripserat enim hic auctor antequam communi usui pateret typographia (Cf. Panzer *T. III. p. 12. no. 39.*). Secundam Bononiensem editionem anni MCCCCLXXXIII. habet Panzerus *T. I. p. 226. no. 170.*

quae et apud Vacarium, quoties adhibet authenticam, reperiuntur; collationis et tituli numerus nonnunquam additus, plerumque omittitur. Quamvis autem eadem plerumque sint authenticae, quas hodiernum legimus, haud raro tamen aut breviores aut longiores, aut aliis plane comprehensae verbis leguntur: quod mirum esse non potest, si quantas illae interim mutationes ab Azone, Hugolino, maximeque Accursio passae sint memineris. Praeterea aliquot locis eae occurrunt authenticae, quas, neglectas ab Accursio, aut antea in omnia exemplaria non receptas, hodie praeter libros fortasse scriptos non legas: aliae vero aut desunt, cum in editis legantur, aut alio certe titulo, quam quo hodie, positae reperiuntur. Neque eae omnes, quae prorsus absunt, Vacario recentiores censendae sunt. Quemadmodum enim, ubi quendam titulum Codicis omitteret, authenticam in eo positam recipere et aliorum collocare potuit, ita multas neglexisse videtur, quamvis titulum, sub quo legerentur, retineret, quas ab usu remotas, aut superfluas indicaret. — Nonnullas tamen ipse Vacarius scripsisse videtur, quibus a recentiore manu eadem, quae Scholiis antea commemoratis verba, (*Nota vac.*) adscripta sunt. ^{y)} Praeterea aliquot locis integrae Novellarum ipsarum partes, e versione vulgata repetitae, aut brevioris cuiusdam, ideoque omissae authenticae locum occupant, ^{z)} aut authenticis ipsis vel praemittantur, vel subiiciuntur. ^{a)} Et uno quidem in loco ipse scriba non

Sed postea hic libellus saepe editus est ad calcem Vocabularii iuris, et Expositionum Sebast. Brantii.

y) V. e. gr. Not. ad lib. I. c. 4.

z) Cf. Not. ad lib. IV. c. 16. sq.

a) V. e. c. Not. ad lib. I. c. 2.

compendium se aliquod, sed ipsa Novellae verba proponere, adscripto in margine rubris literis verbo *authent.* i. e. autenticum, indicare voluisse videtur. ^{b)} Et recte. Nam epitomes Iulianae in ipso Vacarii opere nullum occurrere vestigium, re diligenter examinata, decernere posse mihi videor. Quod eo magis mireris, quo propior Vacarius ipsi fuit Irnerio, cui Iuliani compendium non modo cognitum, sed per aliquod etiam tempus pro genuino *autentici*, i. e. latini Novellarum textus, fonte habitum fuisse inter omnes constat. ^{c)} Et quamvis hic error non modo ab aliis, sed ab Irnerio quoque ipso agnitus fuerit, ea tamen semper mansit Iuliani auctoritas, ut qui non paucis post Accursium annis scripsit, Albericus Rosata, novellarum (i. e. Iuliani) librum authenticum esse antiquiorem ratiunculis quibusdam parum idoneis demonstraret, simulque, quod certe animadversione dignum, libros suae aetatis commemoraret, in quibus authenticum et novellae uno volumine iungerentur. ^{d)}

^{b)} V. Not. ad lib. IV. c. 17.

^{c)} Cf. Odofredum ad Const. *Cordi*, ap. Bienerum p. 27. Galupium in lib. cit. cuius verba repetita sunt in Diar. Ien. 1818. sched. 7. p. 52.

^{d)} In Comin. ad Codicem (cuius penes me est editio, quae Lugduni 1534. forma max. prodit), ubi ad Const. *Cordi*, Fol. 6., verba eius sunt haec: „*Sed de libro novellarum magis dubitatur, utrum sit liber iuris civilis. et quidam habent coniunctum cum autentico et ita ego habeo. communiter tamen non bene reperitur.* Ex huiusmodi libris eas Voluminis editiones fluxisse, quae Iuliani epitomen comprehendunt, facile conicias: mireris tamen, eos hodie aut interiisse, aut delitescere, quemadmodum ex accuratissimo Codicum et editionum Iuliani recensu, quem praestantissimo Hauboldo debemus (Zeitschr. für geschichtl. Rechtswiss. III, Bd. 2t. Heft) intelligitur.

Quapropter non ignoratam a Vacario Iuliani epitomen, sed, praelata posteriore Irnerii sententia, consulto neglectam censeo.

Quod denique ad Fridericianas attinet Authenticas, Friderici II. leges, integro fere post Vacarium seculo latas, ab eo recipi non potuisse, sponte apparet. Sed Friderici etiam I. Authenticae, quarum secundum veriorum sententiam ^{e)} duas esse constat, quum sint leges anno demum MCLVIII. in comitiis Roncaliensibus conditae, in id opus, quod anno MCXLIX. scriberetur, recipi non potuerunt. Una tamen ex illis, academiarum quasi columna, Auth. *Habita*, a secunda manu adscripta est imae marginis parti, ad eundem titulum, cui eam ipse Fridericus inseri iussit, ^{f)} eadem plane ratione, qua id quoad alteram illarum (*Sacramenta puberum*) in MS. Codicis Iustiniani Vaticano accidisse Sartius refert. ^{g)} Neque tamen ex ea re pro certo colligi posse videtur, exemplum nostrum ante annum MCLVIII. scriptum esse: quum quae Vacarius ipse non receperit, ea nec a scriba longe seriori, si quidem ex fide agere vellet, alio in loco quam in margine poni potuerint. ^{h)}

^{e)} Biener Diss. cit. p. 50.

^{f)} Vid. Not. ad Vacarii lib. IV. c. 14.

^{g)} In v. Irn. §. V. Op. cit. p. 14.

^{h)} Quanquam enim scripturae ratio vix patitur, ut Codicem meum seculo duodecimo praeterlapso exaratum censeam, (qua in re consentientem habeo Consult. Clossium, qui illum praesens inspexit, cui iam peregrinanti acclamo: χαίρειν καὶ εὖ πράττειν!) ob glossarum tamen, de quibus mox videbimus, naturam coevum eum ipsi Vacario non putaverim, (Cf. supra pag. 64.) Illud mirum est, non modo Auth. *Sacramenta puberum*, sed etiam omne controversiae inter Martinum et Bulgarum agitatae, quae illius legis causa et occasio extitit, vestigium abesse. Cf. Not. ad lib. II. c. 22.

§. IX.

De Glossis operi additis exponitur.

Quamvis autem ipsum Vacarii opus ad textus et glossae formam esset compositum, pro illius tamen temporis et Vacarii, iura ex hoc breviario docentis, conditione, nova suborta est glossa, cuius, ut iam antea dictum est, satis ampla seges tum inter lineas, tum in medium inter textum et columnas marginis spatium, tum in extremam quamque marginis partem sparsa est. Quae quidem glossae et scriptura et argumento sunt diversae. Nam quod ad scripturam attinet, etsi omnes sint propter usitata illis temporibus scripturae compendia, et literarum minutias lectu difficillimae, sunt antiquiores a diversis manibus, (quarum utra utram aetate superet, difficile est iudicatu) ita tamen sedulo et diligenter, tamque continente oratione scriptae, ut non ab auditore exceptae, sed ex alio exemplo descriptae videantur; sunt aliae recentiores eaeque breves, sed item non ab uno, ut videtur, scriptore profectae, quas fugiente calamo a lectoribus vel auditoribus additas esse facilius credas. Quoad argumentum autem glossae interlineares brevissimas, ut semper, verborum sententiarumque declarationes, notata interdum lectionis varietate, exhibent; marginalium vero quae sunt antiquae aut summam et brevem illustrationem legum singularum, aut, quod longe crebrius est, solutiones legum sibi obstantium, diversasque super ea re diversorum magistrorum opiniones, offerunt: recentiores multa alia et leviora offerunt; nonnunquam tamen ad eadem loca, quibus antiquior manus prospexerat, commentantur, ita, ut nova explicatio a veteri prorsus recedat.

Ac de origine quidem harum Glossarum si quaeras

tam crebra in antiquioribus *magistri* vel *Vacarii* mentio est, tam frequenter verba illa: *Magister dicit, Vac. ita soluit, Mag. vel Vac. haec ita legit* eorumque similia recurrunt, ut e lectionibus Vacarii magnam earum partem fluxisse, negari nequeat. Neque ab ea origine abhorret, quod multorum Ictorum opiniones, aut verbo *alii*, vel *Bononienses* comprehensorum, aut nominatorum, ut Irnerii, Iacobi, Martini, Bulgari, Rogerii, Placentini recensentur, et nunc approbantur, nunc refutantur; ii enim omnes Icti quum Vacario in Anglia docente aut mortui iam essent, aut saltem docerent, potuit ille imo debuit pro perpetuo glossatorum, a primis ad novissimos, more, diligentem eorum habere rationem: eamque iam in Scholiis inter leges positis nonnunquam indicatam, in lectionibus ipsis uberius persequi atque exornare. — Enimvero plerasque earum Glossarum, quae in meo Codice leguntur, non ab ipsius Vacarii ore exceptas, sed ab aliquo eius successore, opinionum illius bene gnaro, traditas esse, ea mihi loca probant, in quibus ipse Vacarius, praelata aliorum sententia, refellitur. Quis enim credat, formulas: *id quod magister dicit nequaquam potest esse verum*; ⁱ⁾ *nota sequens sonat (i. e. consonat) primae solutioni, non solutioni Vacarii*; ^{k)} *haec lex maxime adversatur sententiae magistri*; ^{l)} *quod est contra Vacarium, aut quod videtur esse contra sententiam magistri*, ^{m)} similesque quibus dissensus tectius interdum declaratur, quaeque in iis, quas antiquissimas iudicare debemus, Glos-

i) V. Nott. ad Vac. lib. VII. c. 18.

k) V. Not. ad Vac. lib. IV. c. 63.

l) V. Not. ad lib. II. 34.

m) V. Not. ad lib. II. c. 36.

sis, occurrunt, ex ipsis Vacarii lectionibus oriri potuisse? — Accedit, quod Vacarii mentio non in antiquis tantum, sed etiam in recentissimis Glossis reperitur, quae quum Azonis, Ioannis Cremonensis omninoque seniorum Irnerianae scholae magistrorum multam mentionem contineant, quumque, ut dixi, multa aut repetant ex antiquis, aut iis contraria contineant, ex eodem fonte manare nullo modo potuere.

Quapropter etsi concedendum sit, maximam Glossarum cum antiquarum tum recentiorum partem ex Vacarianae doctrinae rivulis derivatam, aut occasione eius natam esse, nullas tamen earum ab ipso Vacarii auditore exceptas putaverim. Itaque de alia earum origine quaerendum est. Iam opus nostrum saepe illa aetate lectum atque descriptum esse, ex glossis huiusmodi: *haec Rubrica in quibusdam libris non est apposita; ⁿ⁾ quidam dicunt haec esse partem tituli sequentis ^{o)}* apparere videtur, praesertim quum etiam leges, quae allegantur, siquidem in Vacarii opere receptae sed sub alia quam in Digestis aut Codice rubrica positae sint, non ad posteriorem, sed ad priorem rationem allegari ^{p)} ipsa Vacarii Scholia hinc illinc in opere posita non raro citari, imo in citando ea, quae in margine sunt posita, lit. G. (glossa) adiecta diligenter ab iis legum verbis quos in textum receperat Vacarius discerni animadverterim. Sed quum a pluribus aliis, praeter ipsum Vacarium, opus hocce publice declaratum esse nec historiae monumenta doceant, nec veri simile sit, (esset enim tunc haud dubie a pluribus scriptoribus comme-

ⁿ⁾ Gl. ad lib. IV. c. 78.

^{o)} V. Not. ad lib. IV. c. 59.

^{p)} V. Not. ad lib. IV. c. 34. et aliis.

moratum, neque eruditorum oculis tam diu sese^T subtraxisset) vix dubito, quin sint hae glossae a diversis Codicis possessoribus ex uno vel pluribus aliis exemplis, quae Vacarii interpretationes in scholis prolatae continerent, ita collatae, ut aliquid non raro sui vel alieni iudicii adderent. Sic enim et recentiorum magistrorum mentio ipsi de Vacarii sententiis relationi adiuncta, et sermo qui interdum occurrit directus,^{q)} quum de Vacario semper oratio indirecta adhibeatur, quomodo oriri potuerit in promptu est. Quodsi malis in uno alterove Galliae vel Normanniae monasterio opus hocce iuri civili docendo adhibitum, atque sic e diversis lectionibus Glossas nostras ortas esse, non repugnabo: quippe ea res non potuit magnopere valere ad gloriam Vacarii extra monasteria proferendam, memoriamque operis plenius conservandam: occurrunt autem nonnulla in ipsis Glossis loca, quae huic opinioni videntur esse accommodatiora.^{r)}

Quidquid autem sit huius rei, saltem in Anglia aut

q) „Concedo bene quod hic fuit pena promissa“ Gl. ad L. 8.

D. Si quis caut. in iud. sist. „Hanc legem sic arbitror esse intelligendam etc. Gl. ad L. 8. D. in quib. caus. pign. v. hypoth. Idem dico de viro etc. Gl. ad L. 5. C. de sec. nupt. etc.

r) Sic ad L. 48. pr. D. de acquir. rer. dom. Gl.: *supra de usuris fructus* (intelligitur L. 45. D. de usur.) *contra. Solutio: hic et ibi solvitur in legendo.* (Cf. Not. ad lib. I. c. 3.) Quae verba quum ipsius Vacarii esse non possint, habitas esse super eius opere lectiones omnino probant. Simul prodere videntur exemplum nostrum magistri fuisse, non discipuli, quod etiam e locis not. q) allatis verisimilius. Huc etiam spectat quod alicubi Placentini sententia refertur, verbis omnibus, quibus in illius Summa legitur, retentis. Cf. Not. ad lib. IV. c. 46.

Normannia ortas esse has glossas non modo externa multa argumenta, sed etiam interna clamant. Sic duobus in locis conditionis in legibus commemoratae exemplum profertur hoc: *si rex veniet in Angliam*, ^{s)} quod ad crebram regum, praesertim Henrici II. plurimum in Gallia commorantis, absentiam referendum, et fortasse ab ipso Vacario profectum est. Porro lingua anglica et gallica tanquam vulgares commemorantur, et latinae opponuntur, ^{ss)} Tum *panium civilium* interpretatio, quod sint *redditus* (sic!) *illi cotidiani, qui ex bursa domini regis procedunt, qui inter immobilia connumerantur* ^{t)} Italorum illius temporis ingenium et conditionem sapere non videtur. Denique rerum et vocabulorum plurimum Italis incognitorum, [v. c. *leuca*, ^{u)}

s) Eorum locorum alter est L. 16. pr. D. de cond. indeb. ad vv. *sub conditione*; ubi ad v. *repetitur* addit Gl.: *Si autem antequam rex veniat solverim, sed antequam repetam veniat, non possum repetere postea, quia ex postfacto confirmatur quod dubium erat.* Alterum v. infra in Not. ad lib. VI. c. 29. Add. Not. ad lib. IV. c. 13.

ss) Gl. ad L. 9. §. 3. D. de iur. et facti ignorant. (ap. Vac. I. cap. 10.) etiam propter ea, quae ad conditionem temporum spectant, memorabilis ita se habet: *Argumentum* (sc. hinc sume) *contra eum qui litteras citatorias laico lectorem non habenti destinavit.* Item *argum. contra eum, qui cum ibi litiget ubi est copia aduocatorum, petit ut aduocatus aduersarii sui gallica vel anglica lingua alleget,* (sc. argumenta sua), *quasi ipse cum laicus sit latinam linguam non intelligat.*

t) Gl. ad L. 31. §. 2. C. de iure dotium. Extrema glossulae verba repetita videntur ex praefatione Nov. VII. Sed de re, quam Glossator in mente habuisse videtur, v. Cangius in v. *panis curialis*.

u) Ad vv. L. 1. D. Si quis caut. in iud. sist., *vicena millia passuum* Gl. interlin. recentior: *vel X miliaria s. X leu-*

altecus, ^{y)} *lecator* ^{x)}] usus, eandem opinionem, si quid necesse, luculenter confirmat.

Ceterum in glossis illis e scriptoribus aureae aetatis Terentius semel allegatur ^{xx)}; praeterea omnes corporis Iustiniani partes, etiam Institutiones saepe excitantur, sed compendia etiam illa Novellarum in Cod. posita, Authenticarum nomine iam veniunt, quamvis nec authentici desit mentio. ^{y)} Imo uno in loco ^{z)} dubium non est, *Novellarum* nomine Iuliani compendium designari, quo scilicet Glossatores, praesertim in declarandis Authenticis, non raro utebantur. ^{a)} Porro secunda Pandectarum pars binis, quantum equidem deprehendi locis,

cas, quod vocabulum Anglis pariter ac Gallis (quibus inde remansit v. *lieu*) in usu fuisse, ab his haud dubie ad illos delatum, ostendunt loca in Cangii Glossar. med. et inf. latin. s. vv. *Leuca*, et *Bannum leugae*.

^{y)} Ad L. 26. C. de usur. Gl. hoc exhibet Summarium: *In specierum fenori dationibus, et in pecuniis transiecticiis, et similibus his, in quibus est incertum conditionis periculum, ut quae piscatoribus vel allecis in apparatus dantur item etc. usure usque ad centesimas extenduntur.* Iam vox *alecium*, *altec*, *altecium*, a Cangio affertur ea tantum significatione, qua piscem ipsum denotat. Glossatori autem nostro *alleci* sunt halecum captatores, quorum magnas iam medio aevo initas esse societates, inter omnes constat. Atque eam verbi significationem propriam puto iis regionibus, quae hoc piscationis genus exercebant.

^{x)} *Pantomimus i. e. lecator bonus* Gl. ad L. 43. in f. D. de A. E. V. de qua voce Gallica v. Cangius.

^{xx)} V. Not. ad lib. II. c. 9.

^{y)} V. Not. ad lib. IV. c. 28. lib. III. c. 1. lib. II. c. 3. et alias. Etiam *authentica cum authenticis suis*, quod sane mirum, excitatur. V. Not. ad lib. I. c. 3.

^{z)} V. Not. ad lib. IV. c. 28.

^{a)} E. c. Odofredus ad Auth. *Sed et si quis* C. de secund.

foreiati nomine excitatur, in quorum primo etiam *trium partium* expressum est nomen.^{b)} Quod autem ad ius Canonicum attinet, Gratiani uno quidem in loco nominatim fit mentio,^{c)} alias opus eius simplici *canonum* nomine^{d)} aut omni designatione omissa allegatur.^{e)} Sed difficilior est de *decretalibus* quae hinc illinc commemorantur^{f)} quaestio, quarum quanam collectione au-

nupt. „*Premittam vobis veriore lecturam quae colligitur in libro novellarum.*“

b) V. Not. ad Ind. rubric. init. et lib. VII. c. 21.

c) „*Hic solet queri utrum idem esset contractus in sponsalibus et in matrimonio, sive coniugio. quod videtur secundum decreta, quia dicit grac. quod sponsalia sint initiatum matrimonium, nuptie consummatum*“ etc. Gl. antiqua ad initium tituli *de sponsalibus*, quod est apud Vacarium lib. V. c. 1. Innuuntur verba Gratiani post c. 34. C. XXVII. qu. 2. posita, ubi in edd.: *Vnde inter sponsum et sponsam coniugium est sed initiatum, inter copulatos est coniugium ratum*; quod postremum verbum fortasse ex Glossa illa emendandum.

d) „*Huic derogatur per canones c. XXVI. per totum,*“ Gl. ad L. 4. C. de maleficis et mathemat. (apud Vacar. lib. IX. c. 14.) eiusque verba: *Nullis vero implicanda criminibus* etc. Dubitari nequit Gratiani Causam XXVI. designari. Cf. Not. ad lib. I. c. 7. lib. IX. c. 21.

e) V. c. in Gl. ad L. 1. D. de iudic. (ap. Vacar. lib. III. c. 1.) vv. *Si se subiiciant aliqui* etc. quae sic se habet: *laici non clerici, clerici enim de non suo iudice suum facere non possunt, ut c. IX. q. 2. c. nullus (1.) C. 3. Q. 6. non liceat (c. 14.) XI. q. 1. Inolita (c. 42.)*

f) „*Haec autent. innovata et illa similiter si clericum per decretales tit. de clericis ante secularem iudicem c. I. et III.*“ ita Gl. ad Auth. *Clericus* C. de episc. et cler.,

cfores harum glossarum usi sint, nondum ausus sum decernere, praesertim quum ne iis quidem in locis, ubi *canones* citantur, certus sese locus nobis semper obtulerit. 8) Magnae autem erga Summum Pontificem eius-

ubi mihi non dubium videtur, ipsum Gratiani opus, inque eo cap. 1. et 3. C. XI. q. 1. designari. Sed aliter res se habet in Gl. ad L. 7. C. de iure fisci (Vacar. lib. I. c. 18.) ubi ad vv. *lite pendente* haec: *In extra ut lite pendente uxores* etc. c. 1. *Contra in extra Significaverunt.* (Num fortasse tit. LI. c. 32. collectionis Decretalium a Boehmero editae innuitur?) *Solutio: si petatur fieri divorcium quia sunt in linea consanguinitatis uel affinitatis uel secunda uel tertia, non debet interim uiro suo uxor restitui. si sint in linea affinitatis uel consanguinitatis quarta uel quinta et sic deinceps, debet uiro suo restitui interim, et tali ratione, quia in uno casu posset papa dispensare, in alio non.* Sunt in his et alia memoratu digna: sed quae decretales designentur, mihi in antiquis iuris Canonici collectionibus parum versato, deprehendere nondum licuit. — Porro ad tit. de his, qui notantur infamia (Vac. lib. II. c. 11.) ubi sermo est de luctu feminarum Gl.: *Omnia ista innovantur per decretalem tit. de secundis nuptiis c. Super illa vero quaestione*, ubi apparet quidem, eam Alexandri III. epistolam intelligi, quae in Collectione Boehmeriana tit. LXIV. c. 2. legitur, et apud Raymundum est cap. 4. X. de secund. nupt. (IV. 21.), sed ex ista collectione, quamvis in Anglia facta, eam petiisse glossatorem, non ausim decernere. Et similes alios locos praetermittimus.

g) „*Secundum canones potest christianus ferre testimonium contra paganus*“ Gl. ad L. 22. C. de haeret. Novi quidem quae de Iudaeis cauta sunt cap. 21. X. de testibus (II. 20.), neque igitur de analogia iuris Canonici dubito, quum paganos deterioris etiam hac in re conditionis, quam Iudaeos esse constet (cf. Boehmer Iurisprud. Eccles. lib. V. tit. 6. §. 70.), expressam tamen hac de re constitutionem ecclesiasticam, qualem Glossa indicare videtur, ignoro.

que iussa reverentiae, oppido multa sese offerunt testimonia.^{h)}

§. X.

Statuitur de pretio operis, eiusque et glossarum additarum vario usu.

Sed inutilis esset ac lumine suo destituta omnis, quam in describendo Vacarii libro collocavimus opera, nisi iudicium aliquod nostrum de illius et pretio et usu adderemus.

Ac pretium quidem huic operi hodie statuendum, totum pendet ab illa, quam mox instituemus, de usu eius disputatione. Sed quum historiae studiosum deceat scriptorem quemlibet ex aetatis qua vixit, modulo ac conditione aestimare, non parum mihi laudandus, imo admiratione dignus videtur Vacarius. Nam quum ante eum plures similia tentassent, Petrus maxime ille, auctorque Brachylogi, qui nobis ut antiquiores ita maiore in pretio habendi videantur, nemo aut tam amplum, aut tam absolutum opus perfecit: compendiarium quippe illorum libelli sunt, vix ut primis inde labris ius civile degustare queas; quum Vacarius pleno hau-

^{h)} Unum afferam exemplum. Ad L. 27. D. de Obl. et Act. (Vac. lib. IV. c. 12.) haec legitur Glossa: „Idem forte dici potest de rescripto domini pape, si forte contra ius impetretur. Sed nonne mutare, condere, abrogare potest? Videtur ergo quod lex sit omne eius rescriptum. Refert autem an maneat ius cui obuiat rescriptum, aut abrogatur (sic!) per novum ius. Si abrogatur, quod quidem manifeste exprimendum est, i. e. ut de cetero vetus ius non obtineat, manifestum est rescriptum valere; si uero maneat, contrarium erit dicendum, nec enim ea simul optinere possibile est.“

stu gravissima quaeque et utilissima illius capita tibi praebeat imbibenda. Porro quum reliqui aut iustum ordinem prorsus non curarent, aut ad Institutionum potissimum exemplum sese applicarent, Vacarius novum aliquem coniungendis Pandectis et Codice ordinem alter quasi Tribonianus invenit: quem posteriorem, saepe et maiore nostro damno lapsum, si nihilo minus laudamus, facilius etiam quorundam errorum nobis minime noxiorum in illa aetatis caligine, operisque amplitudine venia danda erit Vacario: ingenioso etiam in delectu legum primi et secundi, ut ita dicam, ordinis faciendo, scholiisque suis hinc illinc admiscendis. Neque tamen difficulter praeter ea, quae iam attigimus vitia, ^{hh)} alia multa deprehenduntur, partim in delectu legum minus recte inito, partim in interpretatione earum minus accurata, partim in doctrinarum quarundam nimia, nec cum prolixitate aliarum concilianda, brevitate, ⁱ⁾ posita: quae tanto maiore excusatione mihi digna videntur, quanto minus hodie causas omnes, quibus inductus aut fortasse coactus Vacarius quaedam omiserit aut negligentius tractaverit, accurate possumus cognoscere.

Quodsi de commodis ex hac quasi chrestomathia hodie percipiendis quaeratur, opus ipsum a Glossis discernere non possumus, quae illud ita illustrent, ut absque iis multa aut plane non, aut falso essemus intellecturi. Est autem de usu tam libri ipsius, quam glossarum critico et exegetico, deinde historico, seorsim disputandum.

Et quamvis librum nostrum inter praestantissima

hh) V. supra pag. 121. sq.

i) V. e. c. quae de tutelis notavimus ad Vac. lib. V. c. 35. et 39.

criseos subsidia referre nolim, nec prius de hac quaestione decerni posse videatur, quam aliis Vacarii exemplis, Pragensi potissimum et Regiomontano, ⁱⁱ⁾ excussis, scilicet ut fortuiti librariorum errores, a vera, quam Vacarius secutus sit lectione, accuratius secernantur, occurrere tamen apud Vacarium non raro eas lectiones, quae in hodiernis, de quibus constet, libris non amplius compareant, vel ea ipsa docent, quae supra ad excerpta in vestibulo operis posita, annotavimus. Sed sunt etiam alia vestigia plura, quae nobis persuadeant, quo secundum aetatem, qua scripsit Vacarius, facile inclinamus, usum esse Vacarium Codicibus inprimis Pandectarum iis, qui nondum essent ad Bononiensem regulam exacti atque constituti. ^{k)} Et quamvis huic opinioni primo adpectu obstare videatur, quod lectiones Pisanae non raro in glossis ex ipso Vacarii testimonio afferuntur, ^{l)} ex hoc ipso tamen probatur, nondum illo aevo omnibus notas fuisse Cod. Pisani lectiones, unde et falsas nonnunquam allegari deprehendimus, ^{m)} et ignorari gravissimas, ⁿ⁾ imo eas, quibus cognitae controversiae

ii) De quo v. Addenda, et in Append. Not. ad lib. II. c. 3 et 19. lib. I. c. 10.

k) Qua de re videndi Duumviri praestantissimi Cramerus in praef. titt. Paud. et Cod. de V. S. (Kilon. MDCCCXI.) praemissa pag. XIII. sqq. et Savigny Op. cit. T. II. p. 146 — 150.

l) V. c. „litera pisana est in via ut dicit magister“ v. Nott. ad lib. III. c. 40. „absit est litera pisana et ita legit Vac.“ v. Nott. ad lib. VII. c. 48. „Nota quod litera pisana datur, sine negatione et ita legit Vac.“ v. Nott. ad lib. VII. c. 80.

m) V. Not. ad lib. VII. c. 48.

n) Cf. v. c. Not. ad lib. IV. c. 62.

ICtorum eius aetatis tolli atque sopiri potuissent. °) Sed gravissimum illius opinionis praesidium inde derivandum est, quod non modo litera Bononiensis Pisanæ P), sed etiam *quidam libri* Pisanis opponuntur, q) quod Florentini Cod. lectiones tamquam *alia litera* designantur, r) imo aliquando in omnibus libris ut falsae notari dicuntur, s) vicissim autem Bononienses lectiones aut in textu occurrunt aut in margine afferuntur eiusmodi, quarum hodie adeo obfuscata memoria sit, vix ut in antiquissimis Codicibus tenue earum vestigium reperias, ab Odofredo autem, Accursio et aliis eiusdem aetatis ducibus prorsus destitutaris. t) Quo etiam id pertinet, quod duobus in locis, quibus in discernendis titulis a Florentino libro vulgares recedunt, posteriores secutus est Vacarius, ne minima quidem diversitatis mentione in glossis iniecta. u) Ex quibus omnibus sequi videtur, nec ab omni parte excussos fuisse ea, qua Vacarius scripserit, aetate libros Pisanos, neque ea ipsa de causa lectionem firmam quam schola sequeretur constitutam: hanc enim ex diligenti Florentinarum praesertim lectionum cum vulgaribus collatione, aucto-

o) Cf. Not. ad lib. IV. c. 33.

p) Cf. Not. ad lib. III. c. 40. lib. VII. c. 80. et lib. VIII. c. 12.

q) V. Not. ad lib. VII. c. 17.

r) V. Not. ad lib. IX. c. 31.

s) V. Not. ad lib. IV. c. 56.

t) Cf. Not. ad lib. II. c. 19. lib. III. c. 24. lib. VI. c. 29. lib. IV. c. 56. lib. VII. c. 80. lib. VIII. c. 22.

u) V. Not. ad lib. VII. c. 22. et 77. coll. Not. ad lib. VII. c. 36.

ritate Bononiensium magistrorum sensim sensimque ortam esse, nobis persuasum est. Sed quanto remotior est Vacarius ab eo tempore, quo vulgata librorum iuris lectio, quam exempla eorum prima typis impressa servant, orta est, tanto maiori usui esse potest, partim ad antiquas lectiones bonas, situ atque pulvere seculorum iniuria obductas, revocandas, partim ad historiam textus accurate constituendam.

Quae omnia etsi nos Pandectarum maxime ratione habita disputavimus, utpote quarum crisis certioribus nitatur firmioribusque fundamentis, tamen nec in Codicis legibus eas deesse lectionis varietates, quae certe examine dignae videantur, ex iis, quae infra afferemus, exemplis cognoscitur, ^{v)} quae pluribus haud dubie aliis augeri potuissent, si per temporis et consilii nostri rationem exemplaria Codicis singulis legibus a Vacario receptis diligenter adhibere licuisset.

Ceterum usus hicce Vacarii criticus multam poscit cautionem ex ipso huius auctoris consilio repetendam. Nam quum partes legum non raro divelleret, recipiens alias, alias vel omittens vel diversum in locum coniciens, prudens sciensque nonnunquam verba quaedam omisisse, aut paululum immutasse videtur: cuius rei multa exempla in constitutionibus supra a nobis exhibitis notavimus.

Exegeticum autem Vacarii usum, qui praecipue ex Scholiis illius et glossis percipitur, neutiquam in vera et idonea interpretatione grammatica aut historica con-

^{v)} V. Not. ad lib. I. c. 14. 17. lib. II. c. 13. lib. VII. c. 37.

Antiquis et bonis Codicis libris usum esse Vacarium vel rubrica cap. 47. lib. VI. docet, ubi v. notata.

sistere ii omnes divinabunt, quibus nec aetatis illius, nec praesertim glossatorum ingenium incognitum est. Sed quo plures occurrunt etiam his in glossis interpretationes verborum ridiculae et a veritate remotae, ^{x)} eo verior atque certior est huius operis in interpretatione dogmatica usus, in qua tantum glossatores antiquiores praecipue praestiterunt, ut hodienum eos duces atque magistros sequi atque admirari fas sit. Neque tamen ego quid Vacarius potissimum in legum interpretatione praestitisse videatur, nunc uberius persequar, quum largam exemplorum copiam simus cum lectoribus communicaturi, unde ipsi ea de re recte possint iudicare. Nam illud quidem in more positum est illius aetatis, quod interpretationes legum omnes per solutiones legum contrariarum proponuntur, unde notae etiam Vacarii pleraeque ad hoc genus referendae sunt. Ceterum ut antiquiores Icti eo in genere recentioribus Accursianae Bartholinaeque scholae asseclis longe sunt simpliciores, et lectu iucundiores, ita in Vacarii notis

x) Duo afferam exempla. „*Ciros manus, grophos scriptura, inde cirogrophum dicitur scriptura a manu privata data,*“ Gl. ad L. un. C. etiam ob chirogr. pec. (ap. Vac. lib. IV. c. 76.). Graecae omnino doctrinae ne minimum quidem vestigium reperi, ignorantiae exempla multa. — „*Dicitur triticaria condictio ab inventore: vel triticaria est, i. e. trituraria, quia sicut in tritura separatur granum a palea, ita per hanc condictionem separatur pecunia numerata ab aliis rebus.*“ Gl. ad rubr. de condict. tritic. (ap. Vac. lib. IV. c. 9.) Priorem opinionem, quae ab inventore nomen derivat, etiam Odofredus commemorat in introitu tituli. Add. Not. ad lib. III. c. 11. — Nec desunt tamen exempla melioris interpretationis grammaticae. Cf. Not. ad lib. VIII. c. 21.

non ineleganter scriptis Irnerianam facundiam et brevitatem agnoscere mihi videor. Imo occurrunt hinc inde vestigia doctrinae, qualem in posteriorum glossatorum scriptis frustra quaeras. y)

Sed ea res me ducit ad postremum eumque gravissimum huius operis eiusque glossarum usum, nempe historicum. Neque hic inhaerebo ei usui, quem ad illius aevi indolem et mores cognoscendos glossatorum scripta praebent: quamquam non satis ille ab historiae scrutatoribus agnosci videatur, sintque a nobis ipsis in superioribus exempla quaedam eius rei insignia e glossis Vacarii prolata. Subsistam in propriis studiis Ictorum, quorum quantum intersit, ut initia Bononiensis scholae, a qua leges Romanae resuscitatae et hinc inde transformatae ad omnes fere Europae populos dimanarunt, bene cognita et perspecta habeant, nemo est, qui nesciat. Sed tamen in ea re quantopere fontibus limpidioribus destituamur, quantumque sit quod etiam post Pancirolli, Sartii, Fattorini, aliorumque operam ignoremus, vel inde apparet, quod gravissimorum quorundam Bononiensis scholae statorum, v. c. Iacobi, Martini, aliorumque, praeter nomina et fata quaedam fabulis non raro accensenda, vix quidquam cognitum habemus, opiniones autem, quarum inter ipsos ingens fuisse perhibetur diversitas, aut paucas aut nullas recensere possumus, ut non tam Ictos, quam doctos homines, quorum historia ut antiqua multis rumoribus et commentis corrupta sit, nosse videamur. Quae res non tantum defectui fontium, sed eorundem indoli tribuenda est; glossatorum enim opera satis multa quum aut calamo aut typis exscripta aetatem tulerint, sitque in

y) Cf. Not. ad lib. VII. c. 30. lib. VIII. c. 1. lib. V. c. 3 lib. VIII. c. 53.

eorum more constanter positum, ut priorum opiniones a recentioribus afferantur et iudicentur, larga ex his scriptis messis colligenda restat ei, qui omnem cum illorum lectione coniunctam nauseam devorare sustineat. Neque enim negari potest, tantam esse in recentiorum glossatorum scriptis styli barbariem, citationum et opinionum acervatarum farraginem, ornatus omnis et decoris inopiam, ut paucissimis tantum fortitudinis datum sit, quantum ad talem laborem exantlandum opus esse videtur. Quo ipso factum est, ut circumforaneas quasdam horum hominum historias omnes norint, dogmatum et opinionum a singulis propositarum imaginem nemo sibi informare possit: quamvis id vel hac ratione non modo utile, sed adeo necessarium videatur, quod ius Romanum non simplex atque purum, sed opinionibus et interpretationibus illorum virorum illustratum, et hinc inde ad ipsos illorum errores iure praesertim Canonico immutatum, in Germania receptum est. Quam tenuis autem hucusque fuerit nostra huius rei scientia, si a paucis recentissimae aetatis operibus, in quibus diligentior glossatorum habitatio est, recedas, vel e parvo decantatae et perpetuo allegatae commentationis Brunquellianae ²⁾ ambitu agnoscas, quae cum sit in suo genere fere unica, paucique postea Brunquellianam diligentiam fuerint imitati, ^{a)} non

²⁾ De sectis et controversis iuris Iustiniani interpretum, quos glossatores appellamus, in Opuscc. T. I. p. 305—330.

^{a)} Praeter ea, quae in Sartii opere hinc inde ad hoc argumentum in universum, et a C. F. Walchio de una eaque celeberrima, quae ad praelationem dotis spectat, controversia disputata sunt, nihil memini, quod huc faciat, prodiisse, praeterquam in scriptis quibusdam dogmaticis, quorum hic ratio haberi non potest.

pauca praestanda restant ei, quem nunquam sine reverentia nominamus Friderico Carolo de Savigny, in praestantissimi operis continuatione, ab omnibus, qui Iurisprudentiam, imo qui bonas literas colunt, avide expectata. Neque enim, pro summa ingenii vi, qua ille coniuncta cum insigni eruditione ac studiorum elegantia pollet, et pro larga, qua ille affluit, fontium omnis generis copia, fieri poterit, quin ultra vulgares fabulas tandem aliquando assurgamus, quidque glossatores singuli, quibus viribus, qua potissimum in iuris parte, quibus virtutibus et vitiis praestiterint, quaeque singulorum opiniones, graviores praesertim, aut interierint, aut aetatem tulerint, accuratius edoceamur, quam id ab ipso Sartio pro consilio operis explicari potuit.

Sed donec eo munere beemur, liceat nobis non contemnendas huius studii symbolas ex ipsis Vacarii glossis colligere. In iis enim Bononiensium aut communi hoc nomine comprehensorum, aut speciatim designatorum, opiniones quaedam et commenta toties excitantur, atque enarrantur, ut eas inter primarios historiae antiquorum glossatorum dogmaticae fontes referre nullo modo dubitem. Certe non paucas opiniones, quarum apud Odofredum atque Accursium aut nulla amplius aut fugitiva tantum mentio fit, in his glossis uberius expositas reperimus. Cuius rei exempla nunc allegare non attinet, quum maxima pars eorum, quae in Appendice exhibituri sumus, ad hoc ipsum argumentum pertineat. In universum tamen exinde discimus, magno iam tunc fervore ingenia fuisse agitata, quae opinionum suarum corroborandarum causa non modo lectionem subinde pro arbitrio mutaverint, (cuius rei sat nota sunt ex Accursio aliisque exempla), sed falsas adeo

Authenticas confinxerint, ^{b)} quae licet ab adversariis obelo notatae, a discipulis et asseclis servarentur et propagarentur. Atque hoc in loco Authenticarum mentione iniecta, silentio praeterire non possum, multum mihi videri ad earum cum universarum, tum singularum historiam persequendam Vacarii opus valere, praesertim si quis illud cum libris Iustiniani Codicis manu exaratis diligenter contulerit, quod nobis quidem, iam nimis diu in hoc libello elimando occupatis, ne nomen datum iusto serius dissolveremus, nunc facere non licuit. Deprehendimus enim, ut iam supra notavi, apud Vacarium Authenticas alias inchoatas tantum, et recentioribus breviores, alias adeo nondum elaboratas, ut integra et longior Novellae pars locum eius adhuc occupet. Praeterea edocemur, illa iamjam aetate diversas Authenticas quamvis eiusdem argumenti, atque ex eadem Novella repetitas, ad locum eundem Codicis diversis in MSS. assignatas ideoque, quum ex suo quisque libro loca excitaret, etiam allegatas fuisse. ^{c)} Imo in alterius Authenticae locum nonnunquam altera prorsus alium in locum a recentioribus posita successit, qua in re non postremae Iacobi, qui Irnerii aequalis fuit, partes fuisse videntur. ^{d)} Quae omnia eiusmodi mihi videntur, ut cum opinione eorum, qui Authenticas aut omnes aut plerasque ab Irnerio profectas esse contendunt, conciliari vix possint: suadeant autem media quadam via incedere, qua primum quidem huius in lectione Codicis sub-

^{b)} Unam certe a Iacobo consarcinatam ipse Vacarius recepit
V. Not. ad lib. VII. c. 55.

^{c)} V. Not. ad lib. III. c. 1.

^{d)} V. Not. ad lib. IV. c. 67.

sidii inventorem Irnerium fuisse non negamus, (hoc enim esset omnem historiae fidem impugnare); sed illud a multis demum eius aut aequalibus aut sequacibus diligentius cultum atque absolutum esse contendimus: quam sententiam, quum mihi nunc non liceat pluribus adstruere, ei qui, ut modo dixi, singularum Authenticarum fata e libris scriptis, et glossatorum operibus persequetur, sponte se oblaturam esse spero. Nam generalia quidem Accursii aliorumque testimonia, ad hanc vel illam Authenticam notantium: *Haec sunt verba Irnerii non legis*, neutiquam mihi sufficere videntur ad Authenticas soli Irnerio vindicandas: quum nihil frequentius sit, quam ut ad principem scholae vel gentis merita sequiorum temporum referantur, neque illa verba glossatores ut historici, sed ut interpretes scripserint.

Quod autem ad Vacarium attinet, eum quidem Irnerii ^{e)} et Iacobi ^{f)} opinionibus nonnunquam inhaerentem, ab iisdem subinde recessisse, Martino autem Gosiae magis, quam Bulgaro propitium fuisse ^{g)}, sufficienter ex hisce glossis cognoscimus. Unde *Bononiensium* et *Bulgari* nomen, ubi adversus hunc posteriorem disputatur, permutari animadvertimus, ^{h)} indeque coniici-

e) V. e. gr. Not. ad lib. II. c. 5. 17. — Sed contra eundem scholia scribit in Nota ad lib. III. c. 68. lib. IV. c. 45.

f) Etiam de hoc id verum esse, id ipsum, quod modo (Nota b.) observavimus, sufficienter probat. Add. Not. ad lib. II. c. 34.

g) Martini opiniones sequitur v. c. in locis excitatis ad lib. II. c. 4. 34. et alibi. Bulgarum acrius insectatur in Gll. quas exhibuimus ad lib. I. c. 9. et II. 34.

h) V. Not. ad lib. I. c. 9. lib. II. c. 17. lib. IV. c. 56.

mus, plerisque in locis, quibus *Bononienses* omisso nomine refutantur, Bulgari scholam esse intelligendam, praesertim cum etiam Placentini, aequalis sui, quem et ipsum Martini asseclam fuisse novimus, opinionum, non minima apud Vacarium auctoritas fuisse videatur. i) Ceterum ut nulli scholae prorsus se addixit Vacarius, ideoque et a Martino atque Placentino k) nonnunquam divortium fecit, ita in opinionibus defendendis admodum tenacem, l) et in arte dialectica satis versatum m) fuisse, plura operis loca nobis persuadent.

§. XI.

Consilium, quod in Notis Appendici addendis secuti sumus, declaratur.

Integrum Vacarii opus typis unquam exscriptum iri vix sperari potest. Nec videtur necessarium. Quum enim

i) Eodem circiter tempore, quo Vacarius in Anglia, Placentinum apud Montispessulanos in Gallia ius Romanum docuisse inter omnes constat. Eius opiniones citatas v. in Nota ad lib. IV. c. 59. lib. VII. c. 74. lib. IV. c. 37. Imo e glossis Placentini locus accuratissime citatur ad lib. I. c. 7. et e Summa eius integra *ῥῆσις* verbotenus describitur ad lib. IV. c. 46. ubi v. Notas.

k) Martino nostrum adversari, Bulgaro adhaerentem, videbis in Notis ad lib. IV. c. 37. lib. V. c. 15. lib. VIII. c. 27. Placentino uno alteroque loco eorum, quos nota praecedenti allegavi, non assentitur.

l) Pertinaciae huiusmodi exempla occurrunt maxime in Notis ad lib. II. c. 37. et lib. V. c. 9. praecipue in vv. *ab hac tamen sententia non recedit Vac.*

m) Eius rei documenta reperies in Not. ad lib. IV. c. 6. lib. VIII. c. 48. et alias.

fundus operis sit ius Iustinianum, consignandis locis a Vacario exhibitis enotandisque iis, quae de suo addenda putavit, praesertim si omnia cum editis iuris Romani libris diligenter conferantur, glossaeque excerpantur, omnium desiderio satisfactum esse videtur. Totum autem librum edere, res esset ipsis typographis molesta, editori molestissima, nec dignam hisce curis atque sumtibus utilitatem offerens. Ac mihi quidem, qui primus accuratorem operis descriptionem proponerem, profecto non licuit aut legum verba singula cum Digestis et Codice conferre, aut omnes glossas expiscari ac describere: occlusi etiam mihi sunt libri Pragensis atque Regiomontanus, quorum alterutrum praesertim ea de causa lubenter inspexissem, ut e glossarum aut similitudine aut differentia, de ipsa earum origine certius mihi existeret iudicium. Itaque non is ego sum, qui omnes Vacarii divitias exhausisse sibi videatur: quam rem si mihi proposuissem, et sero proditurus erat liber, et ad molem nec lectoribus nec bibliopolae iucundam perventurus. Spicilegii igitur et ab aliis et a memet ipso instituendi largam relinquens materiam, ea nunc cum lectoribus communicanda putavi, quae Vacarii librum iterum iterumque perlustranti, ut maxime utilia, scituque iucunda sese obtulerunt. Libros scriptos aut antiquitus impressos non continua serie, sed ad ea tantum loca, in quibus aliquid singulare animadverteram, adhibui, maxime autem versatus sum in glossis iis excerpendis, quae ad historiam iuris dogmaticam gravioris momenti viderentur. Hanc autem integram excerptorum farraginem a mea operis descriptione seiungendam censui, ne verba nostra notarum undis submergerentur: neque aliam commodiorem rationem reperi, quam ut Indici rubricarum, de quo in superioribus dictum est, notas adderem, ea, quae in singulis capitibus animad-

versione digna occurrerent, comprehendentes. Ad quas notas iam in superioribus crebro amandavimus lectores, ubi ex ipso Vacarii opere dicta nostra viderentur esse confirmanda.

Ceterum ubi de glossatorum controversiis agitur, si quando ea res illustratione indigere videretur, non modo Accursium adhibui aliaque notiora glossatorum, veluti Placentini, et Azonis scripta, sed etiam Odofredi ad Codicemⁿ⁾, Digestum Vetus,^{o)} et Novum,^{p)} Commentarios. Sed quum ex Sartio^{q)} didicerim Rogerii, satis antiqui et in ipsis ad Vacarium Glossis excitati^{r)} Icti, tractatum: *de quorundam veterum Ictorum antinomicis sententiis* (quem Sartius eundem esse dicit, qui etiam sub titulo: *Diversitates Dominorum in iure* allegatur) editum esse cum nonnullis aliis a Nicolao Rhodio, eum mihi libellum hucusque paucis cognitum, nedum excussum, e rarissimorum et carissimorum librorum exquisito apparatu, pro incredibili in bonas literas, meque ipsum stu-

n) Ex editione quae, ut in fine notatur, prodiit Tridini impensis domini Ioannis de Ferrariis ac domini Girardi de Zeiis. MCCCCXIII. d. XXX. Ian.

o) Quorum nobis praesto fuit editio, in cuius fine legitur hoc indicium: *Lugduni 1519. die IX. decembris magister Ioannes Saccon imprimebat.*

p) Editis Lugduni 1552: In f: *Excudebat Blasius Guido.* Haec tria volumina bibliotheca Amplissimi Senatus Lipsiensis possidet: sed lecturis ad Infortiatum Lipsia, quantum scio, caret.

q) De claris archigymn. etc. T. I. P. I. p. 59. ubi vitam Rogerii enarrat.

r) V. Not. ad lib. IX. c. 3.

dio, benevole subministravit Vir Ill. Christianus Gottlieb Haubold, quem ego si laudarem, profecto immodestus essem,^{s)} De quo opusculo parum hucusque cognito quaedam exponere tanto minus ab hoc loco alienum est, quanto plura ex eo ipse profeci.

Repererat Nicolaus Rhodius, quemadmodum ipse refert in praefatione ad Albertum, Moguntinensem Archiepiscopum et Electorem, Codicem libellos istos iunctim a se editos comprehendentem Moguntiae in foro, ubi res attritae venire solent (*auf dem Trödelmarkt!*), eosque licet situ paene consumptos agnoverat, agnitos atque redemptos a tristi interitu servaverat, et statim edere constituerat. Magnum igitur a se in describendis atque restituendis his opusculis laborem exantlatum esse gloria-

s) Integer libri, qui Moguntiae anno MDXXX. 8. literis gothicis impressus, sine typographi aut bibliopolae indicio prodiiit, titulus hic est: *Placentini iurisconsulti vetustissimi de varietate actionum libri sex, item Rogerii Compendium de diversis praescriptionibus, eiusdem dialogus de praescriptionibus, Rogerii itidem de quorundam veterum Iurisconsultorum antinomicis sententiis, adprime utilis Enarratio. Eiusdem Catalogus praescriptionum, cum praefatione Nicolai Rhodii qui hos auctores e tenebris erutos in lucem addidit (sic!).* Is, de quo agimus, tractatus ibi implet paginas a 181. ad 208. Introitus hic est: *Inter cetera iuris studia quae eius disciplinae candidatis scientiam cum utilitate coniunctam adferre possunt, inprimis vel utilissimum puto, varias eos legum sententias in memoria habere. Sed quia natura ita comparatum est, ut ea quae quis optime norit meminisse perpetuo non possit, ideo diversitatem sententiarum quae inter maximos legum professores vertitur, quibus legibus, tum vero quibus argumentis ea quae sentiant probent, ego Rogerius deo auctore quam fieri potest*

tur. ^{t)} Sed quemadmodum in Placentini libello nonnulla immutavit, quae tamquam a scopo nostro aliena omitimus, ita opusculo Rogerii, quod is *de dissensionibus dominorum* inscripserat, novum et parum feliciter exscul-

brevissime colligere studebo. — Quod ad aetatem libelli attinet, eius certum indicium est pag. 206., ubi verbis: *ut imperator Henricus statuit, et Honorius confirmavit*, excitatur Decretalis epistola Honorii II., quae est cap. 1. X. de iuram. calumn., circa annum MCXXVII. emissa; post eum igitur annum scriptum est opusculum, sed ante annum MCLVIII. ut not. ^{z)} docebimus.

^{t)} Praestat ipsum Rhodium audire loquentem, qui ita ad Albertum: *Maguntiae tuae etiam hoc memini libentius quod et in ea Placentinus noster una cum Rogerio iam pridem a me sint reperti. Siquidem cum inter deambulandum in foro ubi res variae attritae quidem et obsoletae plerumque solent venire, forte fortuna incidissem in hos libellos situ fere iam obsitos, ex non vulgari tamen bibliotheca, quantum ex venditore poteram aestimare quondam acceptos, atque apertos eos protinus, ut fit, a capite usque ad calcem iterum atque iterum revolvens, tandem video Placentini libellum prae se ferre titulum: de varietate actionum, Rogerii vero compendium, quod erat illius appendix, de diversis praescriptionibus esse inscriptum; gaudebam mecum, recordans illius Caeciliani apud Tullium in Tusculanis quaestionibus: saepe esse etiam sub pallio sordido sapientiam, libellos igitur illos licet attritos et situ pene consumptos, dignos tamen visos, qui aliquando in lucem aederentur (sic!), e vestigio redimo, redemptos in musaeum (sic!) meum transporto. Caeterum quantum laboris in hisce duobus autoribus postea tum describendis tum restituendis a me sit exhaustum, facile poterunt iudicare hi, qui aliquando in id genus rebus periculum fecerunt. Nec vero operae pretium nunc esse censeo, singulis recensendo immorari et cet.*

ptum titulum praefixit, ^{u)} quum genuinus ille plenissime valeat ad Sartii iudicium confirmandum. Ceterum aut lacerum, aut excerpta tantum eorum, quos indicaret, librorum complexum illum Codicem fuisse, tum alia argumenta produnt, ^{v)} tum eius, de quo agimus, opusculi conditio ostendit. Nam et exitu idoneo destituitur, ^{x)} et plures habet lacunas, partim sententiarum hiatu, partim nimia et obscura quorundam locorum brevitate se pro-
dentes. ^{xx)} Nec deest mendorum manifestorum sat larga

u) „Iam vero in Rogerio nihil quod ad titulorum dispositionem spectat a me est immutatum, nisi titulus de Antinomicis sententiis quorundum veterum Iurisconsultorum, quem is suo stilo reddidit de dissensionibus dominorum.“

v) Ut unum commemorem, ita pergit Rhodius: *Praeterea quibusdam praescriptionibus quas Rogerius sine titulo enumeraverat, nos imponimus nomen Catalogus praescriptionum.* Quis vero hic non agnoscat disiecti membra scriptoris, quum compendium de diversis praescriptionibus, et de iisdem dialogus praecesserint?

x) Nempe pag. 208. abrupto subito orationis filo, sequuntur duo capita, cum prioribus prorsus non cohaerentia, imo fine et stylo ab illis diversissima: alterum inscriptum de *Infamibus* (pag. 208 — 215.), de *condictione furtiva* alterum (pag. 215 — 215.), quorum in posteriori praesertim non tam aliorum, quam suas sententias auctor proponit, (v. c. pag. 214. „*Mihi autem videtur quod ex delicto sit* etc.“) quod in libello dissensionum nusquam factum, quippe in recensendis sententiis, et sententiarum fulcris, versanti, non addito proprio iudicio.

xx) Sic v. c. pag. 190. extr. verba: „*Sed uterque dicit et cet.* cum antecedentibus plane non cohaerent. — Porro pag. 194. duabus tantum de evictione a donatore praestanda sententiis enarratis sequuntur haec: *Et haec est tertia sententia dis-*

copiâ, ibi praecipue molestorum, ubi ipsa ICtorum (literis tantum *M. B. Ia.* et cet. indicatorum) nomina, inter se permutata, invaserunt. ^{y)}

Nihilominus hic libellus veneranda antiquitate commendatus, mihi glossas Vacarii examinanti utilissimus fuit, unde eum in notis Indici additis saepissime excitavi, locaque congrua adhibui, iudicio tamen, ne in nimiam molem libellus excresceret, plerumque omissò. Unum certe, quod e glossis didiceram, hic libellus confirmat: non a Bulgaro et Martino inchoatas esse has ICtorum dissensiones, sed cum ipso Irnerio ortas, cuius ipsius quoque opiniones a sententia reliquorum Bononiensium diversae afferuntur. Praecipue autem Iacobus, glossatorum La-
beo, cuius (quamvis eum Irnerius sui simillimum dixerit) hucusque fere solum nomen noveramus, plurimas opiniones novas sibi que proprias defendit, quarum mox ali-

crepans a superioribus etc. sed frustra quaerimus, quae fuerit? — Cumque initio et fine opusculi sententiae singulorum ICtorum accurate proponantur, additis etiam iis, quibus ad easdem defendendas usi sint argumentis, in eodem medio pag. 196. locus est, ubi descriptione omni ommissa, causae tantum, de quibus disceptaverint, non quas singuli defenderint, proponuntur, veluti: *Differunt in l. C. de iudic. l. licet. Differunt in arbitraria cum quis promittit certo loco*, etc. Haec a reliqui operis ratione alienissima. Possent his argumentis plura addi, nisi id a causa, quam agimus, alienum esset.

y) Sic e. gr. in iis, quae pag. 184. sq. de conditione furtiva leguntur, non modo negatio male ommissa est, (in primis enim verbis necessario legendum: *non esse ex maleficio*,)

as Martinus, alias Bulgarus arripuit; ^{z)} qui cum inter se gravius altercarentur, soli deinde harum opinionum auclores a recentioribus habiti sunt. Quemadmodum igitur magnopere opto, ut qualiscunque mea opera nec fautoribus atque patronis careat, et bonis literis non prorsus inutilis fuisse reperiatur, ita in fine commentationis profiteor, videri mihi quam maxime optabile, ut ille *de dissensionibus dominorum* libellus non tam e mutila Nicolai Rhodii editione, quam e melioribus Codicibus, quos in Hispaniae Italiaeque bibliothecis latentes Sartius indicavit, luci publicae reddatur, atque a viro in hoc studiorum genere versato idoneis animadversionibus illustretur. Tam multa enim in hac historiae literariae parte anquirenda supersunt, ut fontes tam puri, tam antiqui, tam limpidi, non modo non negligendi, ut hucusque factum est, sed omni opera explorandi et in succum sanguinemque vertendi videantur.

sed nomina etiam confusa sunt; nam Martino et Iacobo quoad quaestionem de actionis illius fundamento primum sententia negantium esse ex maleficio, mox iisdem contraria affirmantium tribuitur.

^{z)} Sic celeberrima controversia, quae Authenticae *Sacramenta puberum* ansam dedit, in qua recentiores omnes Martinum Bulgarumque nominant, (quod eo magis mirum, quum comitiis Roncaliensibus, in quibus lex a Friderico lata, etiam Iacobum adfuisse constet) in hoc opusculo pag. 194. sq. ita enarratur, ut omni Bulgari mentione omissa, sententia eius una cum argumentis Iacobo tribuatur. Qui locus quum nullam faciat legis Friderici I. mentionem, quae post eam latam, sopita controversia, omitti nullo pacto potuisset, argumento etiam est, libellum ante annum MCLVIII. conscriptum esse.

A p p e n d i x.

Index Rubricarum Vacarii.

Cap. Liber primus.

- I. De summa trinitate et fide catholica et ut nemo de ipsa publice contendere presumat (1). C. I. 1.
- II. De sacrosanctis ecclesiis rebus et priuilegiis earum (2). C. I. 2.
- III. De episcopis et clericis et monachis et assisteriis (sic!) et priuilegiis eorum, et de castrensi peculio, et de redimendis captiuis, et de nupciis clericorum vetitis seu permissis (3). C. I. 3.
- IV. De episcopali audiencia, et diuersis capitulis que ad curam iusque et reuerenciam pertinent pontificalem (4). C. I. 4.
- V. De hereticis (5). C. I. 5.
- VI. De his qui ad ecclesiam confugiunt et ibi exclamant (6). C. I. 12.
- VII. De legibus et constitutionibus senatusque consultis (7). D. I. 3.
- VIII. De longa consuetudine (8). D. I. 3. C. VIII. 53.
- IX. De constitutionibus principum (9). C. I. 14.
- X. De iuris et facti ignorancia (10). D. XXII. 6. C. I. 18.
- XI. De precibus imperatori offerendis et de quibus rebus supplicare liceat vel non (11). C. I. 19.
- XII. Quando libellus principi oblatus litis contestationem faciat (12). C. I. 20.
- XIII. Vt lite pendente et post prouocationem et ante diffinitivam sententiam nulli liceat imperatori supplicare (13). C. I. 21.
- XIV. Si contra ius uel utilitatem publicam per mendacium fuerit aliquid impetratum (14). C. I. 22.

XV. De diuersis rescriptis et pragmaticis sanctionibus (15).
C. I. 23.

XVI. De officio proconsulis (16). D. I. 16. C. I. 35.

XVII. De officio rectoris prouinciæ (17). D. I. 18. C. I. 40.

XVIII. De iure fisci (18). D. XLIX. 14. C. X. 1.

XIX. De iure fiscalis haste (19). C. X. 3.

XX. De venditione rerum fiscalium (20). C. X. 4.

XXI. Ne fiscus rem quam uendidit euineat (21). C. X. 5.

XXII. De bonis uacantibus et de incorporatione (22). C. X. 10.

XXIII. De delatoribus (23). C. X. 11.

XXIV. De sentenciis latis aduersus fiscum (24). C. X. 9.

XXV. De incolis et ubi quis domicilium habere uidetur (25).
C. X. 39.

XXVI. De agricolis et censitis et colonis (26). C. XI. 47.

XXVII. De iure rei publice (27). C. XI. 29.

XXVIII. De publicis et priuatis pascuis (28). C. XI. 60.

Liber secundus.

I. De edendo (29). D. II. 13. C. II. 1.

II. De in ius uocando (30). D. II. 4. C. II. 2.

III. Qui satisfacere cogantur, uel iure iurando promittant, uel
sue promissioni committantur (31). D. II. 8. C. II. 57.

IV. Si quis cautionibus sistendi iudicio causa factis non obtem-
perauerit (32). D. II. 11.

V. De pactis (33). D. II. 14. C. II. 3.

VI. De transactionibus (34). D. II. 15. C. II. 4.

VII. De errore calculi (35). C. II. 5.

VIII. De postulando (36). D. III. 1. C. II. 6.

IX. De errore aduocatorum (37). C. II. 10.

X. Vt que desunt aduocatis partium iudex suppleat (38).
C. II. 11.

XI. De his qui notantur infamia (39). D. III. 2. C. II. 12.

XII. De procuratoribus (40). D. III. 3. C. II. 13.

XIII. Quod cuiusque uniuersitatis nomine uel contra eam aga-
tur (41). D. III. 4.

XIV. De negociis gestis (42). D. III. 5. C. II. 19.

XV. De in integrum restitutionibus (43). D. IV. 1.

XVI. Quod metus causa gestum esse dicetur (44). D. IV. 2.
C. II. 20.

XVII. De dolo malo (45). D. IV. 3. C. II. 21.

XVIII. De calumpniatoribus (46). D. III. 6.

XIX. De in integrum restitutionibus minorum (47). D. IV. 4.
C. II. 22.

XX. Si tutor uel curator interuenerit (48). C. II. 25.

XXI. Si aduersum rem iudicatam in integrum restitutio petatur (49). C. II. 27.

XXII. Si aduersus uendicionem pignoris (50). C. II. 29.

XXIII. Si aduersus delictum (51). C. II. 35.

XXIV. Si aduersus usucapionem (52). C. II. 36.

XXV. Si aduersus creditorem (53). C. II. 38.

XXVI. In quibus casibus in integrum restitutio non est necessaria (54). C. II. 41.

XXVII. Qui aduersus quos in integrum restitui possunt (55).
C. II. 42.

XXVIII. Si minor se maiorem dixerit (56). C. II. 43.

XXIX. Si sepius in integrum restitutio postuletur (57). C. II.
44.

XXX. Si maior factus ratum habuerit quod minor gessit (58).
C. II. 46.

XXXI. Vbi et apud quem restitutio sit petenda (59). C. II. 47.

XXXII. De reputationibus que fiunt in iudicium (60). C. II. 48.

XXXIII. In integrum restitutione postulata ne quid noui fiat (61).
C. II. 50.

XXXIV. De restitutione militum et eorum qui causa rei publice absunt (62). C. II. 51.

XXXV. Eciam per procuratorem causam in integrum restitutionis agi posse (63). C. II. 49.

XXXVI. De temporibus in integrum restitutionis tam minorum quam aliorum qui restitui possunt (64). C. II. 53.

XXXVII. Quibus ex causis maiores in integrum restituuntur (65).
D. IV. 6. C. II. 54.

XXXVIII. De alienatione mutandi iudicii causa facta (66).
D. IV. 7. C. II. 55.

XXXIX. De receptis et arbitris (67). D. IV. 8. C. II. 56.

XL. De iure iurando propter calumpniam (68). C. II. 59.

XLI. Nante caupones stabularii ut recepta restituant (69).
D. IV. 9.

Liber tercius.

I. De iudiciis et ubi quis agere uel conueniri debeat (70).

D. V. 1. C. III. 1.

II. De pedaneis iudicibus (71). C. III. 3.

- III. Qui pro sua iurisdictione dare dariue iudices possunt (72).
C. III. 4.
- IV. Ne quis in sua causa iudicet uel ius sibi dicat (73). C.
III. 5.
- V. Qui legitimam personam in iudiciis habeant (74). C. III. 6.
- VI. Ut inuitus agere uel accusare nemo cogatur (75). C. III. 7.
- VII. De ordine iudiciorum (76). C. III. 8.
- VIII. De litis contestacione (77). C. III. 9.
- IX. De plus petitionibus (78). C. III. 10.
- X. De dilationibus (79). D. II. 12. C. III. 11.
- XI. De feriis (80). D. II. 12. C. III. 12.
- XII. De officio eius cui mandata est iurisdictione (81). D. I. 21.
- XIII. De iurisdictione omnium iudicum (82). D. II. 1. C.
III. 13.
- XIV. Quando imperator inter pupillos et viduas et alias mise-
rabiles personas cognoscet (83). C. III. 14.
- XV. Vbi de crimine agi oportet (84). C. III. 15.
- XVI. Vbi de possessione agi oportet (85). C. III. 16.
- XVII. Vbi de fideicommissis agi oportet (86). C. III. 17.
- XVIII. Vbi in rem accio exerceri debet (87). C. III. 19.
- XIX. Vbi de hereditate agatur, et ubi scripti heredes mitti in
possessionem postulare debent (88). C. III. 20.
- XX. Vbi de ratiocinis agi oportet, tam publicis quam priua-
tis (89). C. III. 21.
- XXI. Vbi causam status agi oportet (90). C. III. 22.
- XXII. Quod quisque iuris in alium statuit uti ipse eodem iure
debet (91). D. II. 2.
- XXIII. Vbi et quando liceat unicuique sine iudice vindicare
se (92). C. III. 27.
- XXIV. De inofficiosi querela (93). D. V. 2. C. III. 28.
- XXV. De inofficiosis donationibus (94). C. III. 29.
- XXVI. De inofficiosis dotibus (95). C. III. 30.
- XXVII. De petitione hereditatis (96). D. V. 3. C. III. 31.
- XXVIII. De rei uendicatione (97). D. VI. 1. C. III. 32.
- XXIX. De publiciana in rem accione (98). D. VI. 2.
- XXX. Si ager vectigalis uel emphiteoticus petatur (99). D. VI. 3.
- XXXI. De usufructu (100). D. VII. 1. C. III. 33.
- XXXII. De usufructu accrescendo (101). D. VII. 2.
- XXXIII. Quando vsufr. dies legati cedit (102). D. VII. 3.
- XXXIV. Quibus modis usufructus (sic!) et usus amittatur (103).
D. VII. 4.

- XXXV. De usufructu eorum que usu consumuntur et minuuntur (104). D. VII. 5.
- XXXVI. De usu et habitatione (105). D. VII. 8.
- XXXVII. Si usufructus petatur et ad alium peruenire negetur (106). D. VII. 6.
- XXXVIII. Quemadmodum usufructuarii caueant (107). D. VII. 9.
- XXXIX. De servitutibus (108). D. VIII. 1. C. III. 34.
- XL. De servitutibus urbanorum prediorum (109). D. VIII. 2.
- XLI. De servitutibus rusticorum prediorum (110). D. VIII. 3.
- XLII. Communia utrorumque prediorum tam urbanorum quam rusticorum (111). D. VIII. 4.
- XLIII. Si servitus vendicetur uel ad alium pertinere negetur (112). D. VIII. 5.
- XLIV. Quando servitus amittatur (113). D. VIII. 6.
- XLV. Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur (114). D. IX. 1.
- XLVI. Ad legem Aquiliam (115). D. IX. 2. C. III. 35.
- XLVII. De effusis et eiectis (116). D. IX. 3.
- XLVIII. De noxalibus actionibus (117). D. IX. 4. C. III. 41.
- XLIX. Familie herciscunde (118). D. X. 2. C. III. 36.
- L. Communi diuidundo (119). D. X. 3. C. III. 37.
- LI. Finium regundorum (120). D. X. 1. C. III. 39.
- LII. Ad exhibendum (121). D. X. 4. C. III. 42.
- LIII. De interrogationibus in iure faciendis (122). D. XI. 1.
- LIV. De aleatoribus (123). D. XI. 5. C. III. 43.
- LV. De religiosis et sumptibus funerum (124). D. XI. 7. C. III. 44.

Liber quartus.

- I. De rebus creditis si certum petatur et de condictione (125). D. XII. 1. C. IV. 2.
- II. De iure iurando siue uoluntario siue necessario siue iudiciali (126). D. XII. 2. C. IV. 1.
- III. De in litem iurando (127). D. XII. 3. C. V. 53.
- IV. De condictione causa data causa non secuta (128). D. XII. 4. C. IV. 6.
- V. De condictione ob turpem uel inhonestam causam (129). D. XII. 5. C. IV. 7.
- VI. De condictione indebiti (130). D. XII. 6. C. IV. 5.
- VII. De condictione furtiua (131). D. XIII. 1. C. IV. 8.
- VIII. De condictione sine causa (132). D. XII. 7. C. IV. 9.

- IX.** De condictione ex lege (133). D. XIII. 2. C. IV. 9.
- X.** De triticaria condictione (134). D. XIII. 3.
- XI.** De eo quod certo loco dari debeat (135). D. XIII. 4.
- XII.** De actionibus et obligationibus (136). D. XLIV. 7. C. IV. 10.
- XIII.** Ne uxor pro marito uel maritus pro uxore conueniatur (137). C. IV. 12.
- XIV.** Ne pater pro filio emancipato uel libertus pro patrono uel seruus pro domino conueniatur (138). C. IV. 13.
- XV.** De constituta pecunia (139). D. XIII. 3. C. IV. 18.
- XVI.** De probationibus et presumptionibus (140). D. XXII. 3. C. IV. 19.
- XVII.** De testibus (141). D. XXII. 5. C. IV. 20.
- XVIII.** De fide instrumentorum (142). D. XXII. 4. C. IV. 21.
- XIX.** Plus ualere quod agitur quam quod simulate concipitur (143). C. IV. 22.
- XX.** Commodati uel contra (144). D. XIII. 6. C. IV. 23.
- XXI.** De pignoratitia actione (145). D. XIII. 7. C. IV. 24.
- XXII.** De exercitoria actione (146). D. XIV. 1. C. IV. 25.
- XXIII.** Ad legem rodiam de iactu (147). D. XIV. 2.
- XXIV.** De institoria actione (148). D. XIV. 3. C. IV. 25.
- XXV.** De tributoria actione (149). D. XIV. 4.
- XXVI.** Quod cum eo qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicetur (150). D. XIV. 5. C. IV. 26.
- XXVII.** Per quas personas nobis acquiritur (151). C. IV. 27.
- XXVIII.** Ad senatusconsultum macedonianum (152). D. XIV. 6. C. IV. 28.
- XXIX.** De peculio (153). D. XV. 1. C. IV. 26.
- XXX.** Quando de peculio annalis est actio (154). D. XV. 2.
- XXXI.** De in rem verso (155). D. XV. 3. C. IV. 26.
- XXXII.** Quod iussu (156). D. XV. 4. C. IV. 26.
- XXXIII.** Ad senatusconsultum velleianum (157). D. XVI. 1. C. IV. 29.
- XXXIV.** De non numerata pecunia (158). C. IV. 30.
- XXXV.** De compensacionibus (159). D. XVI. 2. C. IV. 31.
- XXXVI.** Depositi uel contra (160). D. XVI. 4. C. IV. 34.
- XXXVII.** Mandati uel contra (161). D. XVII. 1. C. IV. 35.
- XXXVIII.** Pro socio (162). D. XVII. 2. C. IV. 37.
- XXXIX.** De contrahenda empzione et uendicione, et de pactis inter emptorem et uenditorem (163). D. XVIII. 1. C. IV. 38.

- XL. De lege commissoria (164). D. XVIII. 3.
XLI. De hereditate et actione uendita (165). D. XVIII. 4. C. IV. 39.
XLII. De rescindenda uenditione et quando liceat ab emptione recedere (166). D. XVIII. 5. C. IV. 44. 45.
XLIII. De patribus qui liberos distraxerunt (167). C. IV. 43.
XLIV. Sine censu et reliquis fundum comparari non posse (168). C. IV. 47.
XLV. De periculo et commodo rei uendite (169). D. XVIII. 6. C. IV. 48.
XLVI. De actionibus empti et uenditi (170). D. XIX. 1. C. IV. 49.
XLVII. De pactis inter emptorem et uenditorem (171). C. IV. 54.
XLVIII. Si quis alteri uel sibi sub alterius nomine, pecuniaue aliena emerit (172). C. IV. 50.
XLIX. De rebus alienis non alienandis et de prohibita rerum alienatione (173). C. IV. 51.
L. De communium rerum alienatione (174). C. IV. 52.
LI. De locacione et conductione (175). D. XIX. 2. C. IV. 65.
LII. De estimatoria actione (176). D. XX. 3.
LIII. De emphiteotico iure (177). C. IV. 66.
LIV. De rerum permutatione (178). D. XIX. 4. C. IV. 64.
LV. De prescriptis verbis et in factum actionibus (179). D. XIX. 5. C. IV. 65.
LVI. De edilicio edicto et redibitoria actione (180). D. XXI. 1. C. IV. 58.
LVII. De monopolis et conuentu negociatorum illicito et artificioso erga laborumque et prohibitis illicitisque conuentionibus (181). C. IV. 59.
LVIII. De nundinis (182). D. L. 11. C. IV. 60.
LIX. De publicanis et uectigalibus et omissis (183). D. XXXIX. 4. C. IV. 61.
LX. De commerciis et mercacionibus (184). C. IV. 63.
LXI. De usuris et fructibus et causis et omnibus accessionibus et mora (185). D. XXII. 1. C. IV. 32.
LXII. De nautico fenore (186). D. XXII. 2. C. IV. 33.
LXIII. De pignoribus et ypotecis et de pactis eorum qualiter contrahantur (187). D. XX. 1. C. VIII. 14.
LXIV. In quibus causis pignus tacite contrahatur (188). D. XX. 2. C. VIII. 15.

- LXV. Si res aliena pignori data sit (189). C. VIII. 16.
LXVI. Que res pignori uel ypotece obligari possunt et que non (190). D. XX. 3. C. VIII. 17.
LXVII. Qui potiores in pignore habeantur (191). D. XX. 4. C. VIII. 18.
LXVIII. De his qui in priorum creditorum loco succedunt (192). C. VIII. 19.
LXIX. Si antiquior creditor pignus uendiderit (193). C. VIII. 20.
LXX. De pretorio pignore (194). C. VIII. 22.
LXXI. Si ex causa iudicati captum sit pignus (195). C. VIII. 23.
LXXII. Si pignus pignori datum sit (196). C. VIII. 24.
LXXIII. De remissione pignoris uel ypotece (197). C. VIII. 26.
LXXIV. De luicione pignorum (198). C. VIII. 31.
LXXV. Si ex pluribus creditoris heredibus uel debitoris partem suam soluerit vel acceperit (199). C. VIII. 32.
LXXVI. Eciam ob cyrographariam pecuniam pignus teneri (200). C. VIII. 27.
LXXVII. De distractione pignorum (201). D. XX. 5. C. VIII. 28.
LXXVIII. Debitorem uenditionem pignoris impedire non posse (202). C. VIII. 29.
LXXIX. Si ex uendito pignore agatur (203). C. VIII. 30.
LXXX. De iure domini impetrando (204). C. VIII. 34.
LXXXI. De lege commissoria in pignoribus tollenda (205). C. VIII. 35.

Liber quintus.

- I. De sponsalibus et arris sponsaliciis et proceneticis (206). D. XXIII. 1. C. V. 1.
II. De donationibus ante nuptias et propter nuptias et sponsaliciis (207). C. V. 3.
III. De nuptiis (208). D. XXIII. 2. C. V. 4.
IV. De incestis et inutilibus nuptiis (209). C. V. 5.
V. Si nuptie ex rescripto petantur (210). C. V. 8.
VI. De secundis nuptiis (211). C. V. 9.
VII. Si secundo nupserit cui maritus usufructum reliquit (212). C. V. 10.
VIII. De dotis promissione et nuda pollicitacione (213). C. V. 11.
IX. De iure docium (214). D. XXIII. 3. C. V. 12.

- X. De rei uxorie actione et in ex stipulatu actione confusa, et de natura dotibus prestita (215). C. V. 13.
- XI. De pactis conuentis tam super dote quam super ante nupcias donatione et parafernis (216). D. XXIII. 4. C. V. 14.
- XII. De dote tanta non numerata (217). C. V. 15.
- XIII. De donationibus inter uirum et uxorem et a parentibus in liberos factis et de ratihabitione (218). D. XXIV. 1. C. V. 16.
- XIV. De diuorciis et repudiis (219). D. XXIV. 2. C. V. 17.
- XV. Soluta matrimonio quemadmodum dos petatur (220). D. XXIV. 3. C. V. 18.
- XVI. Rerum ammotarum (221). D. XXV. 2. C. V. 21.
- XVII. De fundo dotali (222). D. XXIII. 5. C. V. 23.
- XVIII. De alendis liberis a parentibus (223). D. XXV. 3. C. V. 25.
- XIX. De concubinis (224). D. XXV. 7. C. V. 26.
- XX. De naturalibus liberis et matribus eorum, et quomodo iusti estimantur (225). C. V. 27.
- XXI. De testamentaria tutela (226). D. XXVI. 2. C. V. 28.
- XXII. De confirmando tutore (227). D. XXVI. 3. C. V. 29.
- XXIII. De legitima tutela (228). D. XXVI. 4. C. V. 30.
- XXIV. Qui dare tutores uel curatores possunt, et qui dari possunt (229). D. XXVI. 5. C. V. 34.
- XXV. Quando mulier officio tutele fungatur (230). C. V. 35.
- XXVI. De amministratione tutorum uel curatorum et pecunia eorum non feneranda (231). D. XXVI. 7. C. V. 37.
- XXVII. De periculo tutorum et curatorum (232). D. XXVI. 7. C. V. 38.
- XXVIII. Quando ex facto tutorum uel curatorum minores agere uel conueniri possunt (233). D. XXVI. 9. C. V. 39.
- XXIX. De tutore uel curatore qui non satisdedit (234). C. V. 42.
- XXX. Vt cause post pubertatem assit tutor (235). C. V. 48.
- XXXI. Arbitrium tutele (236). D. XXVII. 3. C. V. 51.
- XXXII. De heredibus tutorum (237). C. V. 54.
- XXXIII. De contraria actione tutele (238). D. XXVII. 4. C. V. 58.
- XXXIV. De autoritate prestanda (239). D. XXVI. 8. C. V. 59.
- XXXV. Si ex falsis allegationibus excusatus sit (240). C. V. 63.

XXXVI. De prediis et aliis rebus minorum sine decreto non alienandis uel obligandis (241). D. XXVII. 9. C. V. 71.

XXXVII. Quando decreto opus non est (242). C. V. 72.

XXXVIII. Si quis ignorans rem minoris esse sine decreto comparauerit (243). C. V. 73.

XXXIX. Si maior factus sine decreto factam alienationem ratam habuerit (244). C. V. 74.

Liber sextus.

I. De seruis fugitiuis (245). D. XI. 4. C. VI. 1.

II. De bonorum possessionibus (246). D. XXXVII. 1.

III. Qui admitti ad b. p. possunt et infra que tempora (247). C. VI. 9.

IV. De bonorum possessionibus secundum tabulas. (248). D. XXXVII. 11. C. VI. 11.

V. De bonorum possessionibus contra tabulas quam pretor liberis pollicetur (249). D. XXXVII. 4. C. VI. 12.

VI. De bonorum possessionibus contra tabulas liberti que patronis uel liberis eorum dantur (250). D. XXXVIII. 2. C. VI. 13.

VII. Vnde liberi (251). D. XXXVIII. 6. C. VI. 14.

VIII. Vnde cognati (252). D. XXXVIII. 8. C. VI. 15.

IX. De carboniano edicto (253). D. XXXVII. 10. C. VI. 17.

X. Vnde uir et uxor. (254). D. XXXVIII. 11. C. VI. 18.

XI. De repudienda bonorum possessione (255). C. VI. 19.

XII. De collacionibus (256). D. XXXVII. 6. C. VI. 20.

XIII. Qui possint facere testamentum, et quemadmodum fiat (257). D. XXVIII. 1. C. VI. 21.

XIV. De testamentis et quemadmodum testamenta ordinentur (258). D. XXVIII. 1. C. VI. 23.

XV. De heredibus instituendis (259). D. XXVIII. 5. C. VI. 24.

XVI. De condicionibus institutionum (260). D. XXVIII. 7. C. VI. 25.

XVII. De volgari substitutione (261). D. XXVIII. 6. C. VI. 26.

XVIII. De liberis et postumis heredibus instituendis uel exheredandis uel preteritis (262). D. XXVIII. 2. C. VI. 28.

XIX. De postumis heredibus instituendis exheredandis uel preteritis (263). C. VI. 29.

XX. De iure deliberandi uel adeunda uel acquirenda hereditate. D. XXVIII. 6. C. VI. 30.

- XXI. De acquirenda uel amittenda hereditate. D. XXIX. 2.
XXII. De repudianda uel abstinenda hereditate (264). C. VI. 13.
XXIII. De his quibus ut indignis auferitur hereditas (265). D. XXXIV. 9. C. VI. 35.
XXIV. Quemadmodum tabule aperiantur et testamenta inspiciantur et decernantur (266). D. XXIX. 3. C. VI. 32.
XXV. De edicto dini adriani tollendo et quemadmodum heredes scripti mittantur in possessionem (267). C. VI. 33.
XXVI. Si quis aliquem testari prohibuerit uel coegerit (268). D. XXIX. 6. C. VI. 34.
XXVII. De codicillis (269). D. XXIX. 7. C. VI. 36.
XXVIII. De legatis (270). C. VI. 37.
XXIX. De legatis et fideicommissis primo (271). D. XXX.
XXX. De legatis et fid. secundo (272). D. XXXI.
XXXI. De leg. et fid. primo (273). D. XXX.
XXXII. De leg. et fid. secundo (274). D. XXXI.
XXXIII. De leg. et fid. tertio (275). XXXII.
XXXIV. De leg. et fid. secundo (276). D. XXXI.
XXXV. De leg. et fid. tertio (277). D. XXXII.
XXXVI. De optione et electione legata (278). D. XXXIII. 5.
XXXVII. De fundo instructo uel instrumento legato (279). D. XXXIII. 7.
XXXVIII. De verborum et rerum significatione (280). C. VI. 38.
XXXIX. Si omissa sit causa testamenti (281). D. XXIX. 4. C. VI. 39.
XL. De indicta uiduitate et lege iulia micella tollenda (282). C. VI. 40.
XLI. De fideicommissis (283). D. XXX. XXXI. C. VI. 42.
XLII. Communia de legatis et fideicommissis (284). C. VI. 43.
XLIII. De falsa causa adiecta fideicommissis uel legatis (285). C. VI. 44.
XLIV. De his que sub modo legata uel fideicommissa relinquuntur (286). C. VI. 45.
XLV. De condicionibus insertis tam legatis quam fideicommissis (287). D. XXXV. 1. C. VI. 46.
XLVI. De usuris et fructibus legatorum et fideicommissorum (288). C. VI. 47.

- XLVII.** De incertis personis ad senatusconsultum trebellianum (289). D. XXXVI. 1. C. VI. 48. 49.
- XLVIII.** Ad legem falcidiam (290). D. XXXV. 2. C. VI. 50.
- XLIX.** De caducis tollendis (291). C. VI. 51.
- L.** De his qui ante apertas tabulas hereditatem transmittunt (292). C. VI. 52.
- LI.** Quando dies legati uel fideicommissi cedat (293). D. XXXVI. 2. C. VI. 53.
- LII.** Vt in possessionem legatorum uel fideicommissorum seruandorum causa mittatur, et qui satisfacere debeat (294). D. XXXVI. 4. C. VI. 54.
- LIII.** De suis et legitimis heredibus, et ex filia nepotibus et ab intestato uenientibus (295). D. XXXVIII. 16. C. VI. 55.
- LIV.** Ad senatusconsultum tertullianum (296). D. XXXVIII. 17. C. VI. 56.
- LV.** Ad senatusconsultum orficianum (297). D. eod. C. VI. 57.
- LVI.** De legitimis heredibus (298). D. XXXVIII. 16. C. VI. 58.
- LVII.** De bonis maternis et matrum generis (299). C. VI. 60.
- LVIII.** De bonis que liberis in potestate constitutis ex materno uel aliter acquiruntur, et de eorum amministrazione (300). C. VI. 61.

Liber septimus.

- I.** De mortis causa donationibus uel non mortis et de capionibus (301). D. XXXIX. 6. C. VIII. 57.
- II.** De uindicta libertate et apud concilium manumissione (302). D. XL. 2. C. VII. 1.
- III.** De testamentaria manumissione (303). D. XL. 4. C. VII. 2.
- IV.** De fideicommissariis libertatibus (304). D. XL. 5. C. VII. 4.
- V.** De latina libertate tollenda et per certos modos in ciuitate transferenda (305). C. VII. 6.
- VI.** De seruo pignori dato manumisso (306). C. VII. 8.
- VII.** De his qui a non domino manumissi sunt (307). C. VII. 10.

- VIII. Qui manumittere non possunt (308). D. XL. 9. C. VII. 11.
- IX. Quibus causis serui pro premio accipiant libertatem (309). C. VII. 13.
- X. De ingenuis manumissis (310). D. XL. 14. C. VII. 14.
- XI. Communia de manumissionibus (311). C. VII. 15.
- XII. De liberali causa (312). D. XL. 12. C. VII. 16.
- XIII. De ordine cognitionum (313). C. VII. 19.
- XIV. Ne de statu defunctorum post quinquennium queratur (314). D. XL. 15. C. VII. 21.
- XV. De longi temporis prescripcione que pro libertate non contra libertatem opponetur (315). C. VII. 22.
- XVI. De acquirendo rerum dominio (316). D. XLI. 1.
- XVII. De acquirenda uel retinenda uel amittenda possessione (317). D. XLI. 2. C. VII. 32.
- XVIII. De donacionibus (318). D. XXXIX. 5. C. VIII. 54.
- XIX. De donacionibus que sub modo uel conditione uel certa persona conferuntur (319). C. VIII. 55.
- XX. De reuocandis donacionibus (320). C. VIII. 56.
- XXI. De usucapionibus seu usurpacionibus (321). D. XLI. 3.
- XXII. Pro soluto siue usucapione (322).
- XXIII. Pro emptore (323). D. XLI. 4. C. VII. 26.
- XXIV. Pro herede (324). D. XLI. 5. C. VII. 29.
- XXV. Pro donato (325). D. XLI. 6. C. VII. 27.
- XXVI. Pro derelicto (326). D. XLI. 7.
- XXVII. Pro legato (327). D. XLI. 8.
- XXVIII. Pro dote (328). D. XLI. 9. C. VII. 28.
- XXIX. Pro suo (329). D. XLI. 10.
- XXX. De usucapione transformanda et sublata rerum mancipi et ne mancipi diferencia (330). C. VII. 31.
- XXXI. De prescripcione longi temporis X vel XX annorum (331). C. VII. 33.
- XXXII. Quibus ex causis cessat longi temporis prescripcio (332). C. VII. 34.
- XXXIII. Quibus non obicitur longi temporis prescripcio (333). C. VII. 35.
- XXXIV. Aduersus creditorem (334). C. VII. 36.
- XXXV. De quadriennii prescripcione (335). C. VII. 37.
- XXXVI. Ne rei dominice vel templorum uendicatio longitemporis excepctione submoueat. (336). C. VII. 38.

XXXVII. De prescripcione XXX uel XL annorum (337). C. VII. 39.

XXXVIII. De annali excepctione ytalici contractus tollenda, et de diuersis excepctionibus et prescripcionibus eorum (338). C. VII. 40.

XXXIX. Quomodo et quando iudex ferre debeat sententiam presentibus partibus uel una absente (339). C. VII. 43.

XL. De sentenciis ex periculo recitandis (340). C. VII. 44.

XLI. De sentenciis et interlocucionibus omnium iudicum (341). C. VII. 45.

XLII. De sententia que sine certa quantitate lata est (342). C. VII. 46.

XLIII. De sentenciis que pro eo quod interest referuntur (343). C. VII. 47.

XLIV. Si a non competente iudice iudicatum esse dicetur (344). C. VII. 48.

XLV. De pena iudicis qui male iudicauit, uel eius qui iudicem uel aduersarium corrumpere curauit (345). C. VII. 49.

XLVI. Rescindi sententiam non posse (346). C. VII. 50.

XLVII. De fructibus et litis expensis (347). C. VII. 51.

XLVIII. De re iudicata et de effectu sententiarum et de interlocucionibus (348). D. XLII. 1. C. VII. 52.

XLIX. De exequuncione rei iudicate (349). C. VII. 53.

L. De usuris rei iudicate (350). C. VII. 54.

LI. Si plures una sententia condemnati fuerint (351). C. VII. 55.

LII. Quibus res iudicata non nocet (352). C. VII. 56.

LIII. Comminationes epistolas programmata subscriptiones auctoritatem rei iudicate non habere (353). C. VII. 57.

LIV. Si ex falsis instrumentis uel testimoniis iudicatum sit (354). C. VII. 58.

LV. De confessis (355). D. XLII. 2. C. VII. 59.

LVI. Inter alios acta uel iudicata aliis non nocere (356). C. VII. 60.

LVII. De relacionibus (357). C. VII. 61.

LVIII. De appellacionibus (358). D. XLIX. 1. C. VII. 62.

LIX. A quibus licet appellari (359). D. XLIX. 2.

LX. Quando appellandum sit et infra que tempora (360). D. XLIX. 4. C. VII. 63.

LXI. De appellacionibus recipiendis uel non (361). D. XLIX. 5.

- LXII. De libellis dimissoriis qui apostoli dicuntur (362). D. XLIX. 6.
- LXIII. Nichil nouare appellacione interposita (363). D. XLIX. 7.
- LXIV. Quando prouocare non est necesse (364). C. VII. 64.
- LXV. Que sententia sine appellacione rescinditur (365). D. XLIX. 8.
- LXVI. An per alium cause appellacionum reddi possunt (366). D. XLIX. 9.
- LXVII. Eum qui appellauerit in prouincia defendi (367). D. XLIX. 11.
- LXVIII. Quorum appellaciones non recipiuntur (368). C. VII. 65.
- LXIX. Si pendente appellacione mors interuenerit (369). D. XLIX. 13. C. VII. 66.
- LXX. De his qui metu iudicis non appellant (370). C. VII. 67.
- LXXI. Si unus ex pluribus appellauerit (371). C. VII. 68.
- LXXII. Si de momentanea possessione sit appellatum (372). C. VII. 69.
- LXXIII. Ne liceat in una eademque causa tercio appellare (373). C. VII. 70.
- LXXIV. De cessione honorum (374). D. XLII. 3. C. VII. 71.
- LXXV. Quibus ex causis in possessionem eatur (375). D. XLII. 4.
- LXXVI. De rebus autoritate iudicis possidendis uel alienandis (376). D. XLII. 5. C. VII. 72.
- LXXVII. De priuilegiis creditorum (377).
- LXXVIII. De separationibus (378). D. XLII. 6. C. VII. 72.
- LXXIX. De curatore bonis dando (379). D. XLII. 7.
- LXXX. Que in fraudem creditorum acta sunt ut restituantur (380). D. XLII. 8. C. VII. 75.

Liber octauus.

- I. De interdictis (381). D. XLIII. 1. C. VIII. 1.
- II. Quorum bonorum (382). D. XLIII. 2. C. VIII. 2.
- III. Quorum legatorum (383). D. XLIII. 3. C. VIII. 3.
- IV. Ne nis fiat ei qui in possessionem missus est (384). D. XLIII. 4.
- V. De tabulis exhibendis (385). D. XLIII. 5. C. VIII. 7.
- VI. Ne quid in loco sacro fiat (386). D. XLIII. 6.
- VII. Ne quid in loco publico uel itinere fiat (387). D. XLIII. 8.

- VIII. De uia publica et itinere publico reficiendo (388). D. XLIII. 11.
- IX. De flumine et ne quid in flumine ripae eius fiat quo peius nauigetur (389). D. XLIII. 12.
- X. Ne quid in flumine publico ripae eius fiat quo aliter aqua fluat quam priore estate fluxit (390). D. XLIII. 13.
- XI. De ripa munienda (391). D. XLIII. 15.
- XII. De ui et ui armata (392). D. XLIII. 16. C. VIII. 4.
- XIII. Si per uim uel alio modo turbata fuerit absentis possessio (393). C. VIII. 5.
- XIV. Vti possidetis (394). D. XLIII. 17. C. VIII. 6.
- XV. De superficiebus (395). D. XLIII. 18.
- XVI. De itinere actuque priuato (396). D. XLIII. 19.
- XVII. De aqua cottidiana et estiuia (397). D. XLIII. 20.
- XVIII. De riuis (398). D. XLIII. 21.
- XIX. Quid ui aut clam (399). D. XLIII. 24.
- XX. De noui operis nunciacione (400). D. XXXIX. 1. C. VIII. 11.
- XXI. De dampno infecto subgrundis et protectionibus (401). D. XXXIX. 2.
- XXII. De aque et aque pluue arcende actione (402). D. XXXIX. 3.
- XXIII. De remissione (403). D. XLIII. 25.
- XXIV. De precario (404). D. XLIII. 26. C. VIII. 9.
- XXV. De glande legenda (405). D. XLIII. 28.
- XXVI. De homine libero exhibendo (406). D. XLIII. 29. C. VIII. 8.
- XXVII. De liberis exhibendis et deducendis (407). D. XLIII. 30. C. VIII. 8.
- XXVIII. Vtrobi (408). D. XLIII. 31.
- XXIX. De migrando (409). D. XLIII. 32.
- XXX. De saluiano interdicto (410). D. XLIII. 33. C. VIII. 9.
- XXXI. De exceptionibus et prescriptionibus et preiudiciis (411). D. XLIV. 1. C. VIII. 36.
- XXXII. De exceptionibus rei iudicate (412). D. XLIV. 2.
- XXXIII. De diuersis et temporalibus prescriptionibus et accessionibus possessionum (413). D. XLIV. 3.
- XXXIV. De dolo malo et metus exceptione (414). D. XLIV. 4.
- XXXV. De rebus litigiosis (415). D. XLIV. 6. C. VIII. 37.

XXXVI. De uerborum obligationibus (416). D. XLV. 1. C. VIII. 38.

XXXVII. De duobus reis stipulandi et promittendi (417). D. XLV. 2. C. VIII. 40.

XXXVIII. De fideiussoribus et mandatoribus (418). D. XLVI. 1. C. VIII. 41.

XXXIX. De nouacionibus et delegacionibus (419). D. XLVI. 2. C. VIII. 42.

XL. De solucionibus (420). D. XLVI. 3. C. VIII. 43.

XLI. De acceptilacionibus (421). D. XLVI. 4. C. VIII. 44.

XLII. De pretoriis stipulacionibus (422). D. XLVI. 5.

XLIII. Iudicatum solui (423). D. XLVI. 7.

XLIV. Rem ratam haberi (424). D. XLVI. 8.

XLV. De euictionibus (425). D. XXI. 2. C. VIII. 45.

XLVI. Creditorem euictionem non debere (426). C. VIII. 46.

XLVII. De excepcionibus rei vendite et tradite (427). D. XXI. 3.

XLVIII. De statu hominum (428). D. I. 5.

XLIX. De his qui sui uel alieni iuris sunt (429). D. I. 6.

L. De patria potestate (430). C. VIII. 47.

LI. De adopcionibus et emancipationibus (431). D. I. 7. C. VIII. 48. 49.

LII. De postliminio reuersis et redemptis ab hostibus (432). D. XLIX. 15. C. VIII. 51.

LIII. De infantibus expositis (433). C. VIII. 52.

LIV. De priuatis delictis (434). D. XLVII. 1.

LV. De furtis (435). D. XLVII. 2. C. VI. 2.

LVI. Furti aduersus nautas caupones stabularios (436). D. XLVII. 5.

LVII. Arborum furtim cesarum (437). D. XLVII. 7.

LVIII. Vi bonorum raptorum (438). D. XLVII. 8. C. IX. 33.

LIX. De incendio ruina naufragio rate naue expugnata (439). D. XLVII. 9.

LX. De seruo corrupto (440). D. XI. 3. C. VI. 2.

LXI. De iniuriis et famosis libellis (441). D. XLVII. 10. C. IX. 35. 36.

LXII. De extraordinariis criminibus (442). D. XLVII. 11.

LXIII. De concussione (443). D. XLVII. 13.

LXIV. De abigeis (444). D. XLVII. 14. C. IX. 37.

LXV. De preuicatoribus (445). D. XLVII. 15.

LXVI. De receptatoribus (446). D. XLVII. 16.

LXVII. De expilatoribus et effractoribus (447). D. XLVII. 18.

LXVIII. De crimine expilate hereditatis (448). D. XLVII. 19.

C. IX. 32.

LXIX. Termino amoto (449). D. XLVII. 21.

LXX. De popularibus actionibus (450). D. XLVII. 23.

LXXI. De crimine stellionatus (451). D. XLVII. 20. C. IX.

2⁴.

Liber nonus.

I. De publicis iudiciis (452). D. XLVIII. 1.

II. De accusationibus et inscriptionibus (453). D. XLVIII. 2.

C. IX. 2.

III. Qui accusare non possunt (454). C. IX. 1.

IV. De custodia reorum et exhibicione (455). D. XLVIII. 3.

C. IX. 4.

V. De exhibendis et transmittendis reis (456). C. IX. 3.

VI. De priuatis carceribus (457). C. IX. 5.

VII. Si quis maledixerit imperatori (458). C. IX. 7.

VIII. Ad legem iuliam maiestatis (459). D. XLVIII. 4. C. IX. 8.

IX. Ad legem iuliam de adulteriis et stupro (460). D. XLVIII.

5. C. IX. 9.

X. Ad legem iuliam de ui publica (461). D. XLVIII. 6. C.

IX. 12.

XI. Ad legem iuliam de ui priuata (462). D. XLVIII. 7. C.

IX. 12.

XII. De raptoribus uirginum viduarum nec non sanctimonia-

lium (463). C. IX. 13.

XIII. Ad legem corneliam de siccariis (464). D. XLVIII. 8.

C. IX. 16.

XIV. De veneficiis et maleficiis (465). C. IX. 17.

XV. Sepulcro uiolato (466). D. XLVII. 12. C. IX. 19.

XVI. Ad legem fauiam de plagiaris (467). D. XLVIII. 15.

C. IX. 20.

XVII. Ad legem pompeiam de parricidis (468). D. XLVIII. 9.

XVIII. Ad legem corneliam de falsis et senatusconsulto libo-

niano (469). D. XLVIII. 10. C. IX. 22.

XIX. De falsa moneta (470). C. IX. 24.

XX. De lege iulia repetundarum (471). D. XLVIII. 11. C.

IX. 27.

- XXI. Ad legem iuliam peculatus (472). D. XLVIII. 13. C. IX. 28.
- XXII. De crimine sacrilegii (473). C. IX. 29.
- XXIII. Quando civilis actio criminali preiudicet, et an utramque ab eodem exerceri oporteat (474). C. IX. 31.
- XXIV. De his qui latrones uel aliis criminibus reos occultant (475). C. IX. 39.
- XXV. De requirendis reis absentibus dampnatis (476). D. XLVIII. 17. C. IX. 40.
- XXVI. De questionibus (477). D. XLVIII. 18. C. IX. 41.
- XXVII. De abolicionibus (478). D. XLVIII. 16. C. IX. 42.
- XXVIII. Vt infra certum tempus criminalis questio terminetur (479). C. IX. 44.
- XXIX. Ad senatusconsultum turpillianum (480). D. XLVIII. 16. C. IX. 45.
- XXX. De calumpniatoribus (481). C. IX. 46.
- XXXI. De penis (482). D. XLVIII. 19. C. IX. 47.
- XXXII. De bonis proscriptorum siue dampnatorum (483). D. XLVIII. 20. C. IX. 49.

Sunt igitur novem librorum capita CCCCLXXXV:

Notae ad indicem rubricarum Vacarii.

Antiqua manus in Codice meo initio operis ipsius hanc praemisit Glossam: *De D.* (est sigla de qua dictum p. 67.) *ueteri usque ad soluto matrimonio excepto t. de actionibus; ab solu. matr. usque ad de dona. ca. m. de tribus partibus et forciato; a don. ca. m. usque ad fin. de D. Novo, exceptis 4. titulis.* Quibus igitur Pandectarum partibus usus sit Vacarius et quomodo, demonstrat Glossator: Digesto scilicet veteri eum usum esse usque ad lib. V. c. 15., excepto lib. IV. c. 12., in quo adhibuerit Novum; porro forciatum (vel ut recentiores loquuntur infortiatum) excerptum esse ab eo inde capite usque ad finem libri VI. (ubi notanda fuisset exceptio cap. 17. lib. V., nam titulus *de fundo dotali* est Digesti veteris); denique ab initio lib. VII. ad operis finem Digesto novo inhaesisse Vacarium, si a quatuor titulos recedas, quorum rectius sex numerasset, nam lib. VIII. c. 45. 47. 48. 49. 51. 60. e Digesto veteri deprompta sunt, quamvis cap. 51. solius Codicis loca exhibeat.

(1) In C. Iustin. est *de ea*, et *audeat*. Exhibentur L. 1. 4. C. h. t. In margine nihil. Glossulae paucae nec memorabiles.

(2) In opere rubr. habet: *et rebus*, in Cod. Iust. *et de reb.* Pleraque huius tituli repetuntur: margo etiam stipata est Authenticis Irnerianis, ut vocant, omnibus, excepta Auth. *Haec usus praest.*, et *Item praedium*, quam posteriorem recentior manus in inferiore margine adlevit. Ad L. 1. C. h. t. pertinet haec Nota in margine: *Ius commune est collegiis legari non posse. Iure itaque priuilegii ecclesiis suprema uoluntate relinquere potest.* — Magis memorabile est quod Legis 23. C. h. t. in ipso textu compendium legitur, deinde in margine per modum Authenticae (praemissis literis: *Const. N.*) refertur integrum Cap. 6. Nov. 131, tum (praemissis vv. *Const. N. coll. VIII.*)

Authentica *Quas actiones*, ex ipso illo Novellae loco ab Irnerio repetita sed brevissima: *Quas actiones tricennalis prescriptio secludit, si loco relligioso competant Xl annis clauduntur.* Haec denique excipit locus quem ipsa glossatoris manus tamquam *Notam Vac.* (Vacarii) designat: *Hoc ita demum secundum quosdam, si prescriptio aduersus ecclesiam initium habeat, non si aduersus priuatum ceperit competere. Quia nemo plus iuris in alium transferre potest, quam ipse habet. Sed contra dici potest, quod hoc ius in ecclesiam non transfertur, sed ipsius proprium est;* (quae nota laudatur in alio Scholio ad lib. IV. c. 61. ubi vide). Nulla igitur centenariae praescriptionis mentio; quippe Martino adhaesit Vacarius, quemadmodum ex Rogerio cognoscimus, qui (pag. 194) haec habet: *Varie sentiunt in eo, utrum sola Romana ecclesia centum annorum gaudeat priuilegio; et dicit M. constitutionem positam in authen. vt ec. rom. C. an. g. (Nov. 9.) generaliter innouatam esse per inferiorem constitutionem haec constitutio innouat (Nov. 111.), vt sine distinctione habeant vniuersae ecclesiae praescriptionem Xl annorum. B. vero dicit quod illa prior constitutio innouata sit, non tamen sola ecclesia Romana potest dici hoc priuilegio priuilegiata, sed sola gaudet praescriptione centum annorum, quae qua ratione dicat ignoro. De argumento cf. Savigny Gesch. des R. R. im Mittelalter T. II. p. 190 seq. Opinionum diversitas etiam ex Odofredo apparet qui ad postrema Authenticae verba, sola Romana etc. haec habet: Sed nunquid hec eadem habent locum hodie? Dixit Ir. quod sic, cum suis sequacibus, et hoc nisi sunt probare ex ordine rubricarum, vt hec constitutio inter priores const. de venerabilibus locis. alia rubrica dicit: vt ecclesia romana gaudeat prescri. C. annorum, et dicebant quod illa auc. vt hec constitutio etc. loquitur in aliis ecclesiis, non in romana. Sed dominus meus (Iacobus Balduinus) et dominus Azo dicebant currere praescriptionem Xl annorum romane ecclesie, et dicebant quod illa auc. vt ecclesia ro. gaudeat prescri. C. annorum, est correcta per sequentem auc., vnde dicunt quod ecclesie romane hodie vt omnibus aliis currit prescriptio Xl annorum. Atque eandem opinionem in Summis Placentini et Azonis expressam videbis, ubi de centenaria praescriptione nihil. Contra Ioannes Bassianus in Summa Novellarum et Iacobus de Beluiso ad Nov. 9. opinionem Irnerii sequuntur tamquam per Decretales approbatam; qui*

posterior tamen manifeste dicit *secundum quosdam adiectionem in aut. quas actiones sola Romana etc. esse falsam*, quod et Accursius fatetur *iure legum*, unde hanc adiectionem omisit Vacarius. — In Auth. *Qui res iam dictas Vacar.* simpliciter: *eius autem quod dedit nullam habet actionem*, ubi ea verba quae addi solent Odofr. ait a quibusdam omitti. Tum ad vv. *Sed melius* Gl. interlin: *Hec sunt verba garnerii*, quod prorsus congruit iis quae apud Odofr., Azonem, Accursium leguntur.

(3) Om. vv. *et orphanotr.* — *ptochotr.* Praeter Fridericianas desunt in margine Auth. *Presbyt. minor.*, *Si quis episc.* (quam Odofr. ad L. 14. dicit communiter non legi) *Episcopo nullam*, *Sed hodie*, *Generaliter* (quam ut ab Irnerio profectam expresse designat Odofr.) *Licet*, *Quod pro hac* (quae item secundum Odofr. communiter non consuevit legi) *Presbyt. et diac.*, *Episc. ordo*, *Presbyt. diac. aut subdiac.* Porro Auth. *Sed novo iure* et *Si captivi* a recentiore manu adscriptae, aliae quaedam breviores quam in edd. leguntur; (sic Auth. *Sed dignitas* in v. *potestatis* finitur). Praeterea posito in textu compendio L. 33. h. t., in margine leguntur verba: *Const. N. de Sanctissimis Episcopis* (quae est Nov. 123), cuius verba fere integra e versione vulgata cap. 21. §. 1. 2. referuntur, tum demum adduntur Auth. *Causa et Clericus.* — Ad vv. L. 25. §. 1. h. t. *clerici iurare prohibentur* Gl: *Sed nonne quandoque iurant? ut supra t. prox. (de sacros. eccl.) aut. hoc ius cum authenticis suis. Soluitur in legendo.* In superiore autem marginis parte a manu satis antiqua adscripta est solutio, quod, non nisi ex magna necessitate, ubi vertatur periculum rerum ecclesiasticarum, vel ubi omnibus indistincte id incumbat, ut de calumnia, non vero ibi ubi discretio personarum habeatur, iurare teneantur. Nec silentio praeterire possum Notam inter leges marginis positam, quae pertinet ad vv. *vel ex pacto* L. 56. pr. h. t.: *Aliquando lucrande dotis pacta item donationis propter nuptias inequalia sunt. Quo casu maius pactum ad minus trahitur per legem.* (Intelligitur L. 10. C. de pact. conv. sup. dote) *Mulier cum dat dotem, maritus dabit donationem, et equalia debent esse. Si ergo conuenerit inter eos, ut uxor lucretur duas partes donationis, et uir tertiam partem dotis, maius pretium trahitur ad minus, i. e. cum pars uxoris melior sit quam pars uiri non plus habebit quam uir.* — Legitur hic etiam in margine L. 1. C. ne Christ. mancip.

(4) *Ius curamque* edd. Deest Auth. *Praesides*, quam nec Odofredus commentatur, sed memorat tantum ad L. 19. h. t. Sed praeter reliquas post Auth. *Si litigantium* additur compendium Nov. 119. c. 5. in cuius initio est: *Con. N. c. IX.*, in fine autem: *ut in aut. ut sponsal. largitas*. Glossator initio adscripsit: *Nota Vac.*

(5) Om. vv. *et Manichaeis et Samaritis*. Sed iunguntur sub hac inscriptione excerpta e tit. C. de Iud. et Coelic., in margine etiam quaedam e titt. de paganis, et de apostatis. Ex Authenticis tantum ea exhibetur quae incipit *Idem est*, sed praeterea compendium e Nov. 77. c. 1. pr. et. §. 1. petitum, cui item praemittuntur litterae *Const. N.* Ad L. 13. de Iudaeis, ubi Iudaei die sabbati et conveniri a Christianis, et vicissim illos convenire prohibentur, Gl.: *Arg. contra conuentum qui caret abbate, ut sicut ex priuilegio suo non patitur se conueniri, sic nec alios conueniat. Similiter arg. contra cruce signatos.* Hos scilicet historia docet cruce sumta immunes a creditoribus fuisse: unde Glossator infert nec debitores ab iisdem posse conveniri.

(6) *Vel ibi* edd. Posteriora vv. *et ne quis* etc. ut in Mss. ita a Vacario omittuntur. Pertinet ad hoc caput epitome Nov. 17. c. 7. cui nova manus praemisit: *Const. Nova.*

(7. 8. 9) Haec tria capita Vacario fortasse invito distracta sunt, quae ipse sub communi rubrica coniunxerat. Nam primae in opere ipso additur: *et longa consuet.*, ut argumentum sequentium comprehendat. Continet autem in Ms. meo Cap. 7. mera excerpta e tit. Pandd. 3. lib. I, Cap. 8. tit. Cod. 54. lib. VIII. integrum: quem sequitur praescripto *Pauli* nomine L. 40. et 41. (usque ad v. *minuendo*) D. de LL., et rursus praemisso *Pauli* nomine L. 2. 3. D. de constitut. princ., tum Cap. 9. sola Codicis loca e tit. 14. lib. I. complectitur. A Vacario haec certe aliter distributa opinor. — Ad rubricam Cap. 7. Gl: *Nota quod leges illius tit. dicuntur leges legum, quia ad leges exponendas et interpretandas spectant, omnes autem alie leges, dicuntur leges negotiorum, quia de negotiis interpretandis.* Vacarius igitur universalia praecepta variis in margine exemplis illustravit, quae non repetam. — Graecorum in L. 2. D. de LL. versio in quibusdam differt a Vulgata: nam et Odofredus hic discernit libros antiquos et novos. — Sed maxime memorabiles sunt notae Vacarii de iure consuetudinario et desuetudine, quae ut

rectius intelligantur, praemittam Glossam uberiorem. Nempe ad L. 32. in f. D. de LL. notantur ut contrariae L. 2. C. quae sit longa consuet. (parvo intervallo sequens) et Inst. de iure scripto in fine. (Intelligitur §. 11. Inst. de iure nat. gent. et civ., a cuius tituli §. 3. etiam antiquae editiones nonnullae, v. c. ea quae prodiit Moguntiae MDXXIX. 8. apud Ivonem Schöffler, novum titulum incipiunt, cuius rubrica est: *de iure scripto vel non scripto*). Tum adduntur haec: *Solutio: varn. et b.* (Bulgarum nominat et Odofredus) sic soluunt: *hoc quod hic dicitur verum est de consuetudine populi scientis legem esse latam et nitentis in contrarium. Huic solutioni obuiat magister in Notis suis, et placent. in G. sua infra de R. Iud. Nemo ex delicto, ubi dicit miror etc. Alia solutio colligitur de R. I. Quociens equitatem* (L. 85. §. 2. D. cit.), *uel sic potest solui: hoc intelligitur de lege lata a populo, illud de lege lata ab imperatore. Vac. aliter soluit in N. sua Sed neque scripta, distinguens inter vincere et abrogare; uel sicut p. (?) dicit quod hic loquitur secundum antiqua tempora, ante legem regiam promulgatam, quando potestas concessa fuit populo legem condere. Albericus (de Porta Ravennate, de quo Sartius T. I. P. I. p. 61. sq.) et eius sequaces dicunt, tociens specialem consuetudinem legi derogare; quociens pactum speciale possit l. derogare. Ecce dicit l. quod usure plus quam centesime non sunt prestande. Infra de usuris super usurarum* (L. 26. §. 1. C. cit.). *Si ergo debitor paciscatur cum creditore ut usure excedant centesimam, cum alias pecuniam consequi non possit, non ualet pactum, ff. de usuris placuit* (L. 29.). *ergo cum in hoc casu speciale pactum non possit legi derogare, dicit Al. quod, si generalis consuetudo alicuius ciuitatis sit, ut plus quam centesime prestantur, minime derogare posset legi illi qua cautum est ne usure plus quam centesime prestantur. Multum uidetur comprobari hec opinio alberici per l. illam ff. eodem sed et* (L. 35. D. h. t.), *ubi dicitur quod consuetudo est tacita ciuium conuentio, et sic tantum uidetur ualere tacita quantum expressa. Quidam dicunt tociens consuetudinem legi derogare, quociens consuetudo legi subnixa est; sed isti parum uel nihil dicunt: quoniam quod consuetudo que lege subnixa est legem aliam tantum legis autoritate nitentem abrogat, hoc non contingit ex uigore consuetudinis sed legis, uno uerbo consuetudo l. non abrogat, sed lex legem. Quidam sic: est quedam consuetudo generalis quedam specialis. dicunt*

ergo quod uniuersalis consuetudo generaliter obseruata, quae ex certa scientia contra l. introducta est, legi derogat, sicut lex scripta posterior priorem, principe qui auctor est sciente et consensum prebente. Secus est in speciali consuetudine, quae l. nunquam abrogat. Ecce enim dicunt canones quod unicuique persone non nisi una ecclesia committenda est, nisi una non sufficiat: tamen quia inualuit uniuersalis consuetudo in contrarium, domino papa sciente et non contradicente dicimus per generalem consuetudinem illi canoni derogatum esse. Dns b. et cremonensis (Io. Bassianus) discrepant circa generalem consuetudinem, dicunt cuiusque civitatis specialem consue. derogare l. scripte, et eam consue. ex communi omnium ciuium consensu et certa scientia contra l. introductam, sed ibi tantum ubi inoleuit illa consue. Dicunt ergo illud quod dicitur tit. prox. (quae sit l. consuet.) l. II. intelligendum esse de speciali consuetu. illius ciuitatis, quae legem non inuertit nisi ibi tantum, ubi inualuit illa consue. specialis. Et nota: emergentibus alicubi nouis casibus, qui laqueis iuris non sint innodati, primo ad specialem illius ciuitatis consue. recurrendum est, quae non inuenta recurretur ad similia in iure. his non inuentis fiet ulterior processus ad generalem urbis romane consue. sic ergo specialis cuiusque loci consue. vincit generalem, sed generalis consue. legi prefertur, ergo a primo (sc. Bulgaro) specialis consue. legi prefertur, scilicet ibi ubi inualuit illa consue. Pro hac opinione facit ff. de leg. se. con. de quibus (L. 32. pr.), sed contra ff. de sepul. viol. l. III. (§. 5.), ibi dicitur, quod sepulcra non debent fieri in ciuitate, etiamsi consuetudo ciuitatis se habeat in contrarium. sed cremonensis Rsp. quod ibi consuetudo legem precesserat, sicut lex posterior priorem, consuetudo posterior priorem, sic et l. posterior priorem consuetudinem abrogat, ut in predicta l., et posterior consuetudo l. abrogat priorem. quod autem consuetudo l. abrogat dicit canon §. 4. (i. e. Dist. IV.) *leges instituuntur.* (Sunt verba Gratiani ibi post c. 3. posita).

Iam ipsae Vacarii Notae numero tres hae sunt. Prima spectat ad postrema vv. Iuliani in L. 32: *Generale et naturale congruum est, ut ex eo soluatur quid quo constitutum est.* Imperatoris autem constitutio inuito populo immo etiam reclamante interdum contingit, et ualet ergo et durat; ut nec per desuetudinem abrogari possit, nisi prius imperium et potesta-

tem a principe amotam populus recipiat. Altera nota quamvis spatio quodam separata, tamen cum hac una serie legenda videtur: *Legem non ignoravit* (sc. populus,) *secundum quosdam* (Irnerium sc. et Bulgarum in Glossa commemoratos) *ne error impediatur consensus.* Sed quid nocere potest error qui rem penitus non contingit nec circa eam uersatur? quemadmodum si emisses a me rem quam alii uendidissem te ignorante, nam isto errore tuus non impeditur consensus. Innuit igitur consensus civium qui ad desuetudinem necessarius esse dicatur, adesse etiam posse si legem ignorent. — Denique ad L. 2. C. cit. nota cuius initium in Glossa citatur haec est: *Sed neque scripta lex vincit rationem: lex tamen et consuetudo tam rationem quam legem derogat uel abrogat.* Vincere igitur legem nil aliud est, quam trahi ad similia contra legem: ut ecce in quibusdam regionibus conductor in re mobili conducta ex consuetudine omne periculum prestat: hanc non extendent contra legem uel rationem ad res pignori datas. Nam quod contra iuris rationem receptum est non est trahendum ad consequencias. Acuta certe interpretatio!

Porro ad L. 3. D. de const. princ. notat Vacarius: *Vt si tibi testandi ius concessit imperator, et ultime cuiuslibet uoluntatis condende facultas permissa uideatur.*

Ad L. 1. C. de LL. et Const: *Tunc inter equitatem iusque interposita interpretatio creditur, quando eorum dissonantie penitus soluit querelam.* Iudicis igitur interpretatio, licet inter litigantes litem interdum dirimat, interposita inter litem et ius dici non debet, quoniam in aliis non preiudicat.

Denique ad vv. L. 5. C. de Const. Imp. pro infectis habeantur haec legitur longior Glossa (cuius citationes inutiles omitto:), sed ad historiam dogmatum non inutilis:

Obiicitur de furtis et ceteris maleficiis que pro infectis non habentur, puniri enim debent cum hoc reipublice expediat. Item *obiicitur de uenditione liberi hominis et rei sacre, quia licet hoc contra leges fiat, ualet tamen uenditio, ut infra de contrah. emt. vend. liberi* (L. 70. cit.) *et Si quis* (ignoro locum nisi sit L. 62. §. 1. cit.) — Item *obiicitur de stipulatione d. m. (dolo malo) inducta, quod in tali sti. nascitur accio et exceptio, licet contra leges fiat ut infra de u. obl. l. Si quis cum aliter* (36.) — Item *obiicitur de muliere intra tempus luctus nubente quod ualet matrimonium, ut infra de his qui not. infra. G. excusatur.* (L. 11. §. 4. cit. vocatur Glossa quia a Vaca-

rio in margine posita). — Item obiicitur de depositario qui quid accepit ut depositum restituat, quia transfertur dominium etiamsi contra leges fiat, ut infra de condic. ob t. c. Si rem (L. 9. §. 1. cit.) et l. perpetuo (L. 6. cit.) infra de contrah. em. Si dolo et l. dolus. (Haec loca non reperio.) — Item obiicitur de distractione praedii minorum, ut infra de praediis minorum Si is (videtur esse L. 9. C. cit.) — Item obiicitur de eo qui factum alienum promittit ut infra inst. de inutil. sti. §. si alium (2). — — Solutio prime obiectionis: quod haec prohibitio refertur tantum ad ea, quae in iure consistunt, ut maleficia. — Secunde obiectioni ita respondetur, quod contractus quantum ad rem ipsam non ualet, et pro infecto habendus est, quantum autem ad b. fi. ualet, et ideo agi potest ad interesse. — Ad terciam dicit bul. (Bulgarus) quod hoc quod in lege dicitur sic est intelligendum: pro infectis habentur, sc. ipso iure, uel per exceptionem, uel iure repetitionis. Iure repetitionis, sicut in depositario recipiens aliquid ut restituat depositum, pro infecto habetur, quia ab eo repeti potest. Obiicit uac. quod non ualet solutio ista nisi quando turpitudine uertitur ex parte accipientis, quod in eo casu repetere potest ab eo, qui ei dedit. Rsp.: licet qui dat repetere non possit, tamen penes accipientem non residebit, sed a fisco repetitur. Nota ergo quod hec stipulatio dolo m. inita, quia elidi potest per exceptionem, non ualet secundum bon., ut prediximus. Hanc solutionem improbat uac.; eliditur per exceptionem, ergo est; quicquid desinit esse est, et quicquid uiuit moritur, et igitur pro infecto habetur. Soluit ergo ita: quantum ad stipulationem stipulatio ualet, stipulationem enim fieri non est prohibitum. Sed quantum ad dolum pro infecta habenda est. — Ad quartam sic Rsp. bul.: hec lex loquitur de perpetuis prohibitionibus, non autem de temporalibus, unde non tenet illa obiectio. Vac. autem distinguit sic: Quandoque prohibitio refertur ad ius tantum, ubi uerus effectus deest, factum tamen non est odiosum nec puniendum ut in stipulatione inter absentes habita. Quandoque refertur ad factum, ubi uerus non impeditur effectus, sed odiosum est factum persone, et ideo puniendum, ut in mul. nubente intra tempus luctus. Quandoque ad ius et ad factum, ubi uerus impeditur effectus, et factum illicitum punitur, ut in matrimonio cum sorore contracto. — Suprema omnium est solutio sc. quod hec lex loquitur de simplicibus prohibitionibus a lege

non determinatis ad ius tantum uel ad ius et factum relatis, non igitur facti sed iuris. Ut autem cognosci possit quando ius et quando factum prohibeatur, animaduerte, utrum prohibitio sit simplex uel determinata. si simplex huc eam retorquebis, ut simplicem prohibitionem ad iuris causam transferri dicas, et igitur contra eam factum inutile sit et infectum iudicandum. Si uero determinata determinatio teneatur.

(10) Memorabile hic est Scholion, quo Vacarius ea quae in f. L. 8. D. leguntur restringit: *Qui patronum in ius contra pretoris edictum uocauit, quinquaginta aureorum penam hoc pre-textu non euitabit, sicut nec is qui rem ecclesiasticam contra formam legis accepit penam legitimam non (negatio delenda) effugiet, vel is qui domum uel uillam diruerit lucri causa, vel qui negociandi causa emerit; et multa sunt talia in quibus nocere uidetur iuris error in damnis amittende rei. Sed in omnibus his casibus solus error iuris non nocet, sed obseruancie necessitas que ipsis legibus inest, sicut et in lege aquilia. ergo solus iuris error non nocet, quod quidem dicit presens Regula. Porro ad L. 1. C. h. t. Gl.: plura pro milite isto fecerunt, ut in N. mixta, unum contra eum sc. iuris ignorancia. Nota illa sic se habet: Mixta inspectio; res iudicata tibi nocet, plura uero pro te fecerunt, sc. ignorancia iuris propter simplicitatem armate milicie iusta; item quod defensionem postulas non accionem; item de dampno certas euitando non de lucro captando.*

Mox ad L. 4. C. h. t. ubi sermo est de pecunia heredi putativo e transactione soluta, everso testamento repetenda, hoc Scholion pertinet: *Per conditionem repetendo. non enim ut heres legatariis, et si testamentum iure ciuili non ualet, tamen naturaliter obligatur, et ideo per iuris ignoranciam soluens repetere non potest, ita et coheres coheredi eo ipso quod coheres, obligatur, qui ideo solutum repetere non potest per conditionem, ut d. fam. her. Cum putarem (L. 36). licet male quidam putent nullam hic fuisse solutionem, sed tantum diuisionem, et ideo conditionem non concedunt. Sed quid si per iudicem fiat adiudicatio? procul dubio sequetur solutio. Si ergo sine iudice diuisio fiat, quadam quasi permutatione exigenda fiet solutio. Iam ad ista verba Per conditionem Glossa alia est: bon. ob turpem causam, sed vac. condic. inbiti; alia ad ipsam legem se referens sic sonat: sed per quam actionem? vac. dicit quod medietatem uni~~us~~ medietatis, scil. quam tradidit uerus heres*

ut pecuniam putatiui heredis per condic. sn. ca (sine causa), aliam medietatem quam tradidit ut suam, quia transtulit dominium, per conditionem indebiti. Quae posteriora si praecepit Vacarius abusus est profecto subtilitate sua. Caeterum L. 9. §. 1. D. h. t. a Vacario omissam iam notavit Mühlenbruch in dem Archiv für die civilist. Prax. T. II. p. 445. not. 73. Negationem in eius loci fine a prima manu habent Codd. Paulini Digesti Vet. III. et IV., a correctore additam C. I., sed plane ea caret C. II.

(11) Deest sola L. 5. h. t. cum Auth. eam sequente. In marg. add. L. 1. ut lite pend., quae infra deest. — L. 4. h. t. et L. 1. C. de petition. bon. subl. (qui tit. hic citatur *de bonis petitis*, 10. 12.) a diversis manibus suppleuntur in margine.

(12) In ipso contextu est: *datus*, quod et edd., et *faciat contestationem*. Post L. 1. sequitur L. 2. a vv. *Sciant omnes* etc.

(13) In edd. Cod. est *vel post prov. aut def. sent.* quod haud dubie rectius,

(14) In ipso op. contextu legitur: *si contra vel ius vel utilitatem publicam vel pm. datum fuerit aut impetratum*. Num voluit: *privatam*? — Exhibentur in contextu leges huius tit. omnes. Sed L. 6. initium ita mutatum: *Omnes publice iudices monemus*.

(15) Sola L. 6. h. t. omittitur. Ad L. 5. glossa: *argumentum pro decano eboracensi*, quae verba spectant ad notissimam Eboracensis et Cantuariensis ecclesiae controversiam, et glossarum nostrarum Anglicanam originem probant. Cf. Collect. Decretal. Alex. III. a Boehmero ed. tit. LV. c. 2. et 3., et e posteriori depromptum cap. 1. X. ut lite pendente nihil innov. Glossula quid sit *pragmatica sanctio* non ineleganter sic interpretatur: *Pragma grece, causa latine, unde pragmatici i. causidici, unde pragmatica sanctio i. confirmatio super aliquo negotio in consistorio principis coram iuris peritis diffinito*.

(16) Om. et legati quod tam Cod. habet, quam Digesta. E solis Digestis compositum caput, L. 4. fere tota om. ut et L. 7 et L. 10 — 16.

(17) In contextu scribitur *praesidis prov.* cum Dig. Excerptae sunt L. 6. 13. 18. 19. 20. D. et L. 1. C. h. t. in contextu, in margine L. 1. 9. D. L. 7. C. h. t. Quum initio tituli omissum esset Ulpiani nomen, grandibus literis rubris nigrisque alternantibus, in margine suppletum est. In L. 7. Vac. habet: *qui*

ord. gess. potestatem; tum cum aliis ex veterē deleg. titulo, et intra provinciam positus, ubi Gl.: quia dicunt quod morari debet in provincia per l. dies, ut conquerentibus satisfaciat.

(18) L. 2. 3. 7. 8. 10. Cod. exhibentur, plura e Digestis. Caeterum hoc capite et sequentibus nulla loca Vacar. in margine addidit, omnia in textum recipiens.

(19) Brevior Inscr. quam in C. Exhibetur sola L. 1. a v. *si probav. etc.*

(20) Om. *com. priv. comm.* — L. un.

(21) Sola L. 2. h. t.

(22) Sola L. 4. Posteriora tria rubricae verba in contextu desunt, quemadmodum in magna horum capitum brevitate, qui contextum scripsit, etiam numerum huic capiti assignare neglexit, unde sequentium numeri nostris sunt uno minores. Sed nos sequimur indicem, in quo hic omnia recte se habent.

(23) L. 4. 5. 6.

(24) *adv. fisc. lat. edd.* Cod. In contextu add. *retractandis* ut item in C. — Caeterum L. un. quae hic exhibetur a scriba omissa erat, et in fine columnae suppletur. Signum qua locus ei assignatur in contextu factum est post cap. 21. *ne fiscus etc.*, ut hoc nostrum esset 22., quod conveniret etiam ordini titt. Cod. quem Vac. hucusque servat. — Sed tam numerus in contextu appictus, quam index quem sequimur repugnat.

(25) Rell. inscript. om. — Exhibetur L. 2. (ad v. *constituerint*) et 7.

(26) L. 1. 2. 11. 14. 17. 6. 7. 23. 24. h. t. Initio tituli haec Glossula ab antiqua et eleganti manu adscripta: *Agricole quidam sunt temporales ab anno in annum conducentes, et hi libere possunt recedere. quidam perpetuo conducunt, et hi similiter recedere possunt, prestito locatori interesse per actionem ex locato. quidam sunt ita perpetui, qui et ascripti, ex scriptura et professione glebe alligati. hi si habitationi edium sunt alligati siue ascripti, inquilini vocantur, si agris coloni; et hi nec uolente domino nec invito recedere possunt. ex his quidam originarii, quidam pactione sua effecti. quidam censiti, colentes cum datione census, quidam parciarii, dantes partem fructuum. — Porro ad L. 7. ubi irrita declaratur emptio praedii sine adscriptitiis, ut emptor pretium quod dederit amissum existimet, adscribit Vacarius in margine L. 52. D. de contrah. emt.*

et L. 48. D. de damno inf., ubi aedificiis negotiandi causa venditis iubetur emtor duplum pretii aerario inferre, ex parte autem venditoris irrita esse venditio. Quum igitur in L. Cod. videatur venditor, in L. Dig. emtor rem retinere, Vacarius haec addit quae inscribuntur: *Solutio: Hec prohibitio (nempe Digest.) et iuris et facti est. pertinet enim ad utrumque factum odiosum, tam scilicet vendentis quam ementis, prohibendum, unde uterque premium amittit. Ad ius uero venditoris tantum pertinet inhibendum, et non emptoris, qui actione ex empto rem consequitur, nec tenetur ex vendito ut soluat premium uenditori. Imo solutum repetit, quia duplum debet fisco pro se et uenditore. In ascripticiis uero sine predio uenditis, similis esse uidetur prohibitio, quantum ad facti odium. Quantum ad ius autem in eo est dissimilis, quia in eo casu uis emptionis omnino inhibetur, propter iuris necessitatem quam suo domino ascripticii debent, de iure uenditionis ut valeat ea ratione dici potest, quia duplum precii aerario (sic) debeat, ut tam dampnatum eius factum puniatur. sicut supra in uenditione domus dictum est. Hanc solutionem Glossa uberius persequitur, quae sic se habet: Nota: hic dicit, quod si quis ascripticios multos cum parua portione terre contra leges uendiderit, emptio nulla est, unde serui quasi non uenditi uendicantur. sed uidetur quod ualet uenditio, unde uenditor premium petere potest. In G. (glossa) uero dicitur senatus consultus esse, quod emptio ualet, unde rem petere potest, licet contra leges emerit, et uenditio non ualet, unde non potest exigi premium. Item in G. tenetur emptor duplum dare fisco, hic autem non, quia neuter. Solutio: Nota Vac. dicit, quod tam hic quam in G. utriusque factum, i. tam emptoris quam uenditoris, odiosum prohibetur et prohibitum punitur. In G. quidem irrita est uenditio, unde premium uenditor non petet, nec solutum retinebit, et quia emptio ualet, cogitur uenditor domum uenditam tradere emptori, sed tamen emptor quia similiter eius factum odiosum est, fisco duplum pro se et pro uenditore soluet. Hic etiam similiter quia emptio non ualet, res ab eo uendicabitur, et premium nihilominus uenditori soluet. Item uenditor quia similiter eius factum odiosum est, secundum Vac. fisco duplum inferet, pro se et pro emptore et ita utrinque refertur prohibitio ad factum utriusque. Sed solet queri quare hic referatur prohibitio ad ius emptionis non uenditionis, in G. uero e contrario? — Rsp. hic prohibetur ius emptionis et effectus, quia*

eius effectus attinet ad separandum colonos a terra et agricultura, quod est contra publicam utilitatem, et ideo permissa est facultas repetendi et uendicandi eos, ut sc. sicut prius agriculture et fructibus colligendis insistant, et sic restituitur communis utilitas. In G. uero uenditio prohibetur non emptio, quia per uenditionem et translationem edificiolorum deturpatur aspectus ciuitatis, que est causa huius prohibitionis. Retentio autem emptoris non deturpat ciuitatem, sed magis translatio et uenditio, unde licencia emptori conceditur, et per hoc emptionis effectus impeditur, punitur tamen factum emptoris, quia contra legis prohibitionem emit.

(27) Sic divisio vocibus Ms. — L. 3. h. t. brevissima.

(28) Edd. *de pasc. publ. et priv.* — L. 1. 2. (in qua om. vv. non minore — *devast.*) 3. h. t.

(29) E Dig. omittuntur solae L. 3 et 11. h. t., e Cod. Auth. *Siquis*. Sed L. 1. §. 2 et L. 2. D. ab aliena manu supplentur. Ad L. 9. pr. D. h. t. in marg. adscribuntur e L. 16. D. de minor. vv. *si comm.* — *extr. auxil.* Pertinent ad hoc caput versiculi in margine hi:

Actor cum replicat petit instrumenta negantis,

Et reus excipiens petit instrumenta petentis.

(30) Digestorum fere integer titulus, exceptis solis L. 9. 12. 16. 23., adscriptisque praeterea in marg. ad L. 10. §. 12. h. t. Lege 1. §. 3. L. 2. pr. D. de obseq. par. et patr., tum ad L. 22. §. 1. h. t. Lege 2. D. Si quis in ius voc. non ier. — E Cod. sola L. 3. Caeterum ad vv. L. 2. D. *qui propter loci relig.* etc. Gl. interlin: *ut monachi*; tum ad ista ibid. *nec eum qui equo publ.* etc. Gl. interlin: *veluti edilis curulis qui curam habebat edium civitatis*.

(31) Rubrica e Dig. petita (in quibus tamen: *iurato*), nam in Cod. est: *de satisdando*. Cum autem in indice duas occupet lineas, male etiam duo numeri positi, unde sequentes ibi numeri falsi sunt. E solis Digestis petita sunt omnia, adhibita etiam L. 1. D. Si quis in ius voc. non ierit. Ad L. 8. pr. D. h. t. (ubi Odofr. „*signantur infinita contra*“) notatur in Gl. L. 125. de R. I. ut contraria, additis vv. *Solutio in Nota*. Quae nota in margine haec est: *Nam sicut ea que in stipulationibus tacite insunt* (cf. L. 2. §. 3. D. de eo quod certo loco) *secundum promissorem tacite interpretamur* (cf. L. 99. pr. D. de V. O.), *ita actoris potestati ea, que circa iudicii institutionem ambigua sunt, plerumque debent committi.* (cf. Accurs. ad h. l. in vv. *Secundum*

quosdam etc.) Glossula autem ad eandem legem habet: *videtur tamen derogatum esse huic legi per Auth. infra de litis contest. offeratur, ubi precise dicitur quod XX dies dandi sunt.* Caeterum quod Mühlenbruch in dem Archiv für die civilist. Prax. Vol. II. p. 390. not. 69. notat, Vacarium in L. 8. §. 2. D. h. t. *interveniat* exhibere, non *inveniatur*, id et meus Cod. confirmat; nec aliter Paulini quatuor Digesti Vet., qui et *accipiatur* offerunt, et Cod. I. *indicium*. Omissio autem v. *quoque* quam not. 68. commemorat, scribae debetur: in meo enim exemplo haec vox compendiose scripta omnino legitur.

(32) Rursus in Ind. duabus lineis duo numeri dati, unde error ingravescit. In marg. adhibetur etiam tit. D. de eo per quem fact. erit. etc. Ad L. 4. §. 4. h. t. in Glossa ut contrariae notantur L. 7. §. 15. de pactis, L. 39. mandati, et L. 1. depos., adscriptis in ima pagina his: *Solo. dnr. bon.* (dominorum Bononiensium): *si expresse ibi* (sc. in mandato vel deposito) *essent omnes cause, pactum valet ibi sicut et hic: si non, nec hic nec ibi valet, et hoc videntur habere ex fine huius legis. — Sed hoc forte videtur impossibile, quia nemo potest exprimere causas, que possunt contingere circa depositum. Item ut habetur infra de pactis l. illud (L. 27. §. 3.) aliqua est causa in deposito, que si exprimatur non valet contractus, puta ne de dolo agatur: ergo non valet solutio. Infra (L. 7. §. 15. de pactis) dicitur de casu pactum valere si cause exprimantur. Magister sic soluit: Contractuum quidam necessarii sunt, et ex iure formam accipiunt, ut stipulationes pretorie, quidam sunt conventionales, quibus mentes contrahentium formam constituunt. In his itaque que necessitate contrahuntur, omni exceptioni renunciare contrahentes non compelluntur, nec permittuntur, si enim omni renunciarent, crearetur invidia in ius publicum, quod captiosum esset. In hoc quoque minus providis prospicitur, qui si sublimes raperentur quidlibet promitterent ne in ius traherentur. Renunciare autem his quas expresserit cuilibet permittitur, ut cum eas prouiderit exprimendo, et dampno se sponte subiecerit, habeat quod de se queri possit. Secus est in uoluntariis contractibus; nam in his cum nulla iuris necessitate contrahitur, sed sola uoluntate, merito ergo quod quisque de suo peccato patitur sibi non iuri imputabit. Pertinent deinde ad eandem quaestionem aliae quaedam Glossae, quas repeti non attinet. — Praestat notare Martino Gosiae hic*

adhaesisse Vacarium, Bononienses autem qui in Glossa commemorantur Bulgarum esse eiusque sequaces. Nam primum Rogerius (p. 201.) haec habet: *Dissentiunt an quidam inter se possint pacisci de omni casu prestando. B. dicit conuentionem istam non ualere, nisi (lege: vt) omnis casus prestetur in re deposita vel commodata, et in similibus, nisi specialiter eos expressit, ut ff. si quis caut. l. sed et §. quesitum. M. contra, ut C. commo. l. 1. et quan. mul. tute. off. f. po. l. vlt.* Uberius haec persequitur Odofredus ad h. l. qui tres discernit opiniones Martini primam, Bulgari secundam, tertiam Ioannis, Azonis, domini sui (Iac. Balduini), et omnium modernorum. Ac tertiam quidem a scopo nostro remotam silentio praetereo, spatii angustia coactus. Sed quae de Martino ac Bulgaro habet omissis Odofredi iudiciis repetam. Op. do. Mar. fuit ista, vt iste §. (*quesitum*) obtineat in iudiciis, sc. ut generalis renunciatio non ualeat: specialis sic. secus est in contractibus que celebrantur extra iudicia, quia tunc ualet generalis renunciatio et specialis: et ideo dixit ipse, si commodatarius vel conductor suscipit in se omne periculum et omnem casum, ualet talis renunciatio, et si res pereat quocunque modo tenetur, sicut ualeret si specialiter pericula enumerasset: puta si dixisset: *commodo tibi equum ita ut tenearis de casu fortuito siue periret incendio siue naufragio; et hanc suam opi. nisus fuit probare rationibus, argg., et ll. expressis. et statim nisus est probare ratione tali: ecce regula iuris est, quod quod operatur specialis conuentio quoad speciem, idem generalis quoad genus, et quod hoc sit verum probatur etc. item: quod operatur speciale mandatum quoad speciem, idem generale quoad genus: et quod hoc sit uerum probatur infra de procurat. l. 1. §. 1. etc. etc.* Item nisus fuit probare hanc suam opi. arg. tali: *lex dicit quod infiniti sunt casus fortuiti, et tot, quod non possunt intellectu percipi nec locutione exprimi, vt C. de tempor. appell. l. vlti. in princ. ergo cur non ualeret generalis renunciatio et requireretur specialis? nam si requiramus specialem renunciationem debere interuenire, ergo commodans et conductor si haberent specialiter necesse enumerare casus, obligaretur ad impossibile, quod esse non debet vt insti. de verbo. obli. §. impossibilibium etc. item quid plura? dicebat, ipse leges sunt expresse quattuor que dicunt, quod si commodatarius suscipit in se omne periculum et impedimentum, vel depositarius et procurator et conductor, quod ualet ista generalis con-*

uentio: et quod ita sit verum, probatur infra de pactis l. iuris gent. §. si paciscar. (L. 7. §. 14.), infra commod. l. si ut certo §. nunc videndum (L. 5. §. 2.) et infra mandati l. et Aristoni (L. 39.), et infra loc. et cond. l. si quis fundum in princ. (L. 9. §. 2. a qua in Vulg. incipit L. 10.). merito ergo si commodatarius vel conductor vel depositarius recipit in se omne periculum, valet talis conuentio, et tenetur de omni periculo ac si specialiter pericula enumerasset, vt supra dixi, licet secus sit in iudiciis ut hic dicitur. Sed si queratur ab eo, que sit ratio diuersitatis, quare aliud est in iudiciis et aliud extra iudicia, respondebit ipse dns Mar.: hec est ratio, iudicium redditur in inuitum, vt infra de verb. obli. l. inter stipulantem in princ. (L. 83.), et satisfactio iudicio sisti est necessaria, ut supra qui satisd. cog. l. si fideiussor (7) §. 1.; sed contractus redditur inter volentes, vt infra commod. l. 1., C. de act. et obl. l. sicut (L. 5.), vnde qui promittit iudicio sisti debet esse melioris conditionis, vt si generaliter renunciaret non valeat: sed specialiter, sic. sed qui ex voluntate contrahit sibi imputet, vnde siue renunciaret generaliter siue specialiter, valet renunciatio, nam et alias est inuenire differentiam inter contractus et iudicia etc. etc. Sed dno Bul. visum est contra, et dicit do. Bul. quod ista distinctio que fit hic in promissionibus que fiunt in iudicio, habet locum in contractibus que fiunt extra iudicium: vt si commodatarius suscipiat in se omne periculum generaliter non valeat, sed specialiter enumerando quedam pericula, puta si res perierat incendio vel naufragio, et postea adiicitur clausula generalis, vel quocunque alio modo, hoc casu tenebit ista conuentio sic: et dicebat hic do. Bul. non esse differentiam inter iudicia et contractus, quia in iudicio quasi contrahitur, vt infra de pecu. l. licet §. ibidem (L. 3. §. 11.) etc. etc. Ex his sufficienter apparet a Vacario qui Martino adhaereret, Bulgarum hic esse impugnatum.

(33) Hoc caput in contextu operis propter inscriptionis breuitatem non numeratur, ut sequens demum de transact. sit quintum. Sed nos ubique rectiores numeros exhibemus. Ceterum maxima utriusque tituli pars recipitur, ommissa tamen e Cod. maxime L. 1. 2. 3. 5. h. t. Glossarum ingens multitudo, quarum delectum hic habere non licet. Scholion ad L. 27. §. 3. D. h. t. vv.: si pactum conventum totam obligationem sustulerit ita se habet: *Vt in stipulatione sublata est* (sc. obligatio),

naturali ratione durante adhuc accione que nata fuit ex solemnitatem uerborum, sed inefficace: unde resuscitari potest per posterius pactum. Haec Vacarii nota hac Glossa illustratur: Prius pactum per posterius eliditur, non quidem ipso iure, sicut stipulatio per acceptilationem, sed per exceptionem, quia in pactis factum, in stipulatione ius uersatur. A rebus corporalibus transsumptum est, quia si uersatur substantia in quibusdam, non aliud quam ipsum corpus, ut in aceruo frumenti non aliud quam frumentum, inuenitur. uolue et reuolue non aliud inuenies. Similiter si pactum uersatur, i. e. si substantia pacti, non aliud quam pactum inuenietur. Nullum enim ius implet substantiam pacti, quare nec aliquod ius ibi reperitur, sed solum factum, i. e. conuenisse, quod nullo iure tolli potest; licet enim populus et imperator interueniant, dicendo non conuenisse, tamen non potest non conuenisse, et conuentio non potest tolli, nec eius effectus i. e. exceptio, quia cum causa est perpetua et eius effectus perpetuatur. Pactum ergo iure non eliditur, cum ibi nullum ius sit. Stipulatio fictio iuris ciuilis est, unde contraria fictione ciuilitur tolli potest, et stipulatio contraria stipulatione. Sed uidetur quod in stipulatione factum inuenitur, sine quo nec stipulatio possit existere: dicimus licet sine eo esse non possit, tamen non est de substantia eius; in omni enim re color inuenitur, nec sine eo aliqua res esse potest, et tamen non est de eius substantia. Similiter statua naturaliter aliud est quam aurum, quod permutatione partium et subrogacione probari potest, ut habetur de nauis infra de iudic. proponebatur (l. 76.), scilicet quod statua que modo est aurea postea erit enea, statua enim, sicut monetata, nomen est iuris, non naturale. Item Nota: in pacto tria notari possunt; ipsum conuenisse, et eius effectus i. e. exceptio, et ratio naturalis que ipsis assistit, unde et ipsa uires assumit. In stipulatione enim plura intelliguntur; est inibi consensus sicut et hic, equitas naturalis et ratio, et preterea fictio ciuilis unde nascitur accio. Si ergo per pactum tollas a stipulatione omnia que in eo (sc. pacto) reperiuntur, adhuc supererit ius, i. e. fictio illa ex qua est accio; et ea manente durat eius effectus, i. e. accio, sed quia deest ei equitas naturalis, obstat exceptio. Sunt hae reliquiae scholae Irnerianae, ut patet e uerbis Odofredi ad h. l.: Dixerunt quidam ut hyr. et sui sequaces sic: si prima obligatio est naturalis et ciuilis, si fit pactum a creditore de non petendo, tollitur naturalis ipso

iure, civilis non, quia naturalia sunt immutabilia, ut infra de cap. di. l. tutelae (L. 7.), et institut. de ca. di. in fi., et institut. de leg. agn. tut. §. ult., et ideo quia naturalis obligatio est quasi socia civilis obligationis, et ex eius societate corrumpitur, non per se, sed commixta civili, et ad hoc est simile, quod modicum frumenti totam massam corrumpit. Sed si prima obligatio esset solum naturalis non posset tolli ipso iure per pactum, quia continet naturale pactum, quod est immutabile, ut institut. de iure nat. gent. et civ. §. penult. etc. etc. In sequentibus Odofredus Irnerii sententiam refutat, aliasque plures affert. Add. infra Not. 420. in fine.

(34) Hic etiam uterque fere titulus exhibetur. L. 14. D. h. t. supplementum habet quod in Vulg. et Hal. ed. legitur. Citatur ut contraria L. 3. pr. D. h. t. addita hac Gl.: *Solutio: hic equitas ibi ius strictum attenditur. Vac.: ibi non negat mulier reum esse heredem, sed tantum dicit testamentum esse inofficiosum, et ideo tantum ille honeratur debitis hereditariis: sed hic ubi dubium fuit quis sit heres, uterque honeratur.* — Porro ad L. 33. C. h. t. notatur ut contraria L. 21. C. de pactis. Tum Gl.: *Solutio: ibi non est sublata pristina accio, unde ad eam rediri potest, cum non stetur transactioni: hic autem secundum magistrum abest facultas agendi pristina accione, et hoc propter exceptionem transactionis, que perpetua competit et exceptionem elidit, etsi eam non tollit ipso iure, unde datur accio praescr. uerb. Iohannes autem distinguit: quoniam accio quandoque tollitur ipso iure, ut semper quando secuta est acceptilatio, quandoque uiuit uitalis, ut supra tit. prox. l. cum proponas (L. 21. cit.), quandoque semiuiua est, ut hic, cum semper obstet exceptio. Quidam hoc modo soluunt, dicentes: hoc verbum liberum (in L. 33. cit.) esse uerbum imperatoris non conuentionis. Nota etiam euictionem prestari non debere de re super qua transactum est, sed de ea que datur nomine transactionis, ut C. l. ead. in fine.*

(35) L. un. C. h. t.

(36) Praeter plurimas leges huius tituli exhibentur etiam in textu L. 1. 14. C. de advoc. div. iudicior., in margine autem L. 14. C. de assessor. In L. 1. §. 8. de postul. legitur: *decreto, principum placito*, quae est vulgata et vera lectio. Tum ad eundem locum extat duplex glossa. Altera antiquior ita se

habet: *Lege*, ut qui capitali crimine dampnatus est. Sed hoc incongruum uidetur esse exemplum, cum hi qui capitali crimine dampnati sunt, item publici iudicii calumpnie dampnati, in secundo ordine continentur, quibus permittitur pro se postulare tantum. In tercio ordine continentur hi, quibus permittitur pro se et certis personis postulare, unde sic forsitan expediri potest: *lege*, i. e. *accione furti*, que descendit ex l. XII. tabb., uel *accione iniuriarium* que descendit ex l. *cornelia*; *plebicio* ut dampnatus *accione l. aquilie*; *Se. consulto* ut dampnatus calumpnie priuato iudicio, quia eodem forte Scto quo habentur infames publici iudicii calumpnie dampnati, fortasse et priuati iudicii dampnati. Altera recentior haec est: *Lege* sc. iul. *repetundarum*, ut infra ad l. iul. rep. hac *lege* (L. 6. §. 1.); *plebicio*, dns. azo dicit quod nescit plebicitum quod hoc prohibeat, uel *plebicio*, quo presides prohibentur ne aliquid accipiant preter esculentum et potulentum. (quod exemplum teste Odofredo ad h. l. posuit dominus Rosfredus), nec tales directo prohibentur postulare, sed indirecto, quia infames fiunt. *Senatuscons.* de quo supra eod. item *Senatuscons.* (L. 1. §. 6. h. t.), uel *Senatuscons.* de quo ff. ad l. Iul. de ambi. l. un. §. Quod si (1); *Edicto* de quo supra eodem *Remouet* (L. 1. §. 6. h. t.); *Decreto*, ut per sententiam iudicis, ut infra eod. l. *Ex ea* (L. 9.); *principum placito* ut infra eod. *Si qui* (L. 5. C. h. t.) ubi loquitur de redemptore litis, uel *principum placito*, quod placitum prohibet ne quis sit advocatus, nisi sit imbutus doctrinis catholice fidei, de quo C. eod. l. *Nemo in foro* (cit. 8.).

(37) Sic Index. Sed in contextu additur: uel libellos uel preces suplicantium, ut in Cod., in quo tamen pro postremo verbo rectius est: concipientium. Ceterum Leg. 1. et 3. in unam coniunxit Vacar. (tum sequitur L. 2). Ad vv. in continenti Gl: proprium autem errorem usque ad diffinitiuam possunt corrigere, et tamen tolerabilior est error in alieno facto quam proprio, ut infra pro suo L. ult. — Sed alius adscripsit: Terentius (Heantont, Act. III. sc. 1, v. 98.) dicit, quod ea est omnium natura, quod facilius diiudicamus aliena facta quam propria, unde non debet tam facilius admitti error in alieno facto, sicut in proprio.

(38) In contextu est *desit*. Pertinet ad hunc titulum nota quae in margine legitur haec: *Inquisitio ueritatis facti com-*

missa est iudici, et non autoritas iuris: et hinc a partibus litigantibus debet ueritatem inquirere, et secundum leges quibus astrictus est iudicare, et non secundum allegationes aduocatorum.

(39) Digestorum inscr. recepit Vac. non Cod. in quo: *ex quib. caus. inf. irrog.* Inter plurimas leges margini hic adscriptas initium faciunt L. 1. §. 1. 23. D. de var. et extraord. cogn. (sic enim cum Vulgata citatur lib. L. tit. 13.) in compendium redactae, praemissis vv. *Infamia est famae detrimentum.* Ad L. 6. §. 6. h. t. haec leguntur inter ipsas marginis leges verba, quibus recentior manus grandibus literis adscripsit: *Nota Vacarii: Tutela officium persone principaliter choeret (sic) non patrimonio, et ideo necessario cum persona finitur. Item societas ita personis ipsis velud (sic) quoddam ius fraternitatis videtur esse (cf. L. 63. pr. D. pro socio) ut nulla etiam re interveniente subsistat, et ideo ad heredes non transmittitur. mandatum uero et depositum ad rei familiaris curam et custodiam dumtaxat respiciunt, unde merito et in heredes cum ipso patrimonio transeunt.* — Singularem porro opinionem Vacarii notat Glossa: e qua primum asseram quae notantur ad L. 6. §. 7. h. t. Nam ad vv. *Contrario iudicio damnatus* Gl: *secundum Vac. si sit dampnatus ex negligencia, aliud si propter dolum; tum ad illa non de perfid. agitur sed de calculo, Gl: dicit ergo uac. quod in quocunque b. f. iudicio potest quis contraria accione infamari, si de perfidia agatur, non de calculo. alii dicunt quod non nisi in actione contraria mandati.* Illustrantur haec Glossa paulo ante ad vv. L. 6. §. 5. sed et is — praestat adscripta: *i. e. sed etiam in actione mandati contraria.* Magister dicit non esse hoc speciale in actione mandati, imo idem in omnibus b. f. iudiciis. Distinguit autem, quod si aliquis condemnatus sit iudicio uel ex negligencia uel ex culpa, non infamatur, si autem condemnatus sit propter dolum difamatur, ut infra depositi vel contra L. quod nerva (32., sed ibi profecto nihil huius rei). Idem est in actione tutelae ut in inst. de suspectis tutoribus §. suspectus. alii dicunt in contrarium, quod ex quo lex (nempe L. 6. §. 7. h. t.) generaliter loquitur, excipiendo tantum actionem mandati, non debemus aliter interpretari, ut aliquis diffametur in accione contraria, nisi in accione mandati, ut arg. est infra de penis L. interpretatione. (42).

(40) Integer fere Dig. tit.; e Cod. om. L. 2. 5. 7. 9. 11. 12. 13. 15. 16. 19. 22. 25. h. t., adduntur autem in ipso textu L. 1. (in compend. redacta) 2. C. ne lic. potentior. (II. 14.) — Ad L. 8. C. h. t. (quae in textu) in marg. adscribitur L. 8. §. 3. D. mand. — Ad initium capitis in margine exhibetur primo L. 1. §. 2. D. h. t., tum tria scholia, quorum duobus postremis expresse adscribitur: *No. va.*, sed et primum eiusdem generis est; nempe hoc: *Presencia domini qui suscipere litem compellitur, ei us procuratorem ne ad defensionem excusare cogatur* (lege inverso ord: *cogat. excus.*) solet, *neue in possessionem bonorum eius creditores mittantur prodesse, quia ad has causas dominus qui est in continentibus edificiis, si latitat presens* (cf. L. 6. D. h. t.) *sine periculo haberi potest. In re uero dampni infecti periculosa dilatio* (hoc e L. 1. pr. D. de damno inf.) *hanc interpretationem infra non amittit* (leg. adm.), *ut eo casu absens videatur qui non est in iure* (cf. L. 4. §. 5. D. cit.). Alterum sese refert ad L. 2. §. 1. h. t. cui Glossa contrariam citat L. 39. pr. de iudic., et solutionem in nota quaeri iubet hac: *Furiosus non potest dici absens, qui si diceretur, eius rati habitio confirmaret dationem procuratoris. Infra de iudiciis dicitur absens, quia ibi non exigitur consensus vel ratihabitio, quia iudex vel inuitus dari potest* (L. 13. §. 2. D. de vac. v. exc. mun.), *et furiosus pro inuito accipitur. Tertium denique in Cod. male secundo loco positum refert se ad L. 124. §. 1. D. de R. I. et L. 14. in f. 15. 16. pr. D. pro soc. quae in Gl. ut contrariae citantur: In quibus casibus presencia trahitur ad consensum, ut ibi, (nempe in locis citat.) furiosum pro absente habere sufficit, ut sic nihil actum esse intelligatur. hic vero furiosum pro absente haberi non satis est, qui ratum habere possit: sed magis pro nullo habetur, ut ratum habere non possit. — Legis 14. C. h. t. in textu positae ult. v. legitur: *convenit* (licet praecedat: *etas*) et inter lineas, *vel consuevit*, quae est vulgata lectio unice vera. Tum vero continua serie adluntur haec verba quae a Cod. lege absunt: *quia quod favore quorundam introductum est, ad eorum lesionem retorqueri non debet*, quae patet petita esse e L. 6. C. de legibus, quam tamen Vacar. iam supra capite de legibus, item in contextum, receperat. In L. 1. C. ne lic. potent. exhibetur vulgata scriptura: *quam potentiorum domorum opibus niterentur*, sed inter lin. notatur: *vel dominorum, vel domibus*; nec profecto ineptum esset: *dominorum domibus*; illud saltem non dubium videtur do-*

minorum scribi debere. Sic et ad L. 2. eod. v. debiti creditores notatur int. lin. vel huiusmodi, quod tamen non videtur probandum.

(41) Omitt. L. 1. 4. 8. 9. 10. D. h. t. Reliquae omnes in textu leguntur.

(42) Plura h. t. in margine Scholia leguntur, quorum exempla tantum afferam. Ad L. 6. §. 11. D. h. t. quae est in textu, hoc legitur Scholion: *Contra est si cura et sollicitudine ad te pertinet insule negotium, ueluti si pupilli tui sit, uel eius cuius negotia geris, et tui contemplatione fulsero, ne tenearis tutele vel n. g. accione.* Porro aliud: *Nec ergo si mandaueris hoc casu accionem habebis, cum omnis ratihabitio mandato sit non absimilis, ut infra ad macedonianum (Intelligitur L. 7. C. eo tit.).* — Deinde ad L. 10. §. 1. D. h. t. haec leguntur: *Nam si is qui b. fi. insulam alienam suo nomine fulsit, nullo alio modo quam per retentionem impensas seruare potest, multo magis is qui lucri sui causa sciens alienam fulsit, accione indignus videtur. Sed hic qui lucri sui causa, non tantum suo sed quasi alieno nomine gessit, et ideo hac accione agit. Ille vero suo nomine tantum, et sibi negotium ex proposito procurabat, et ideo retentionem dumtaxat habet non accionem.* — Ad L. 8. §. 2. h. t. exhibetur in marg. L. 7. §. 1. D. de compensatt., (quemadm. ad L. 31. §. 7. h. t. enotat. L. 39. D. fam. herc.) simulque ad vv: *ratio — non sit* haec additur Gl.: *hoc quidam sic exponunt: ita scilicet quod nulla sit facta mentio de compensatione. sed huic obuiat quod sequitur, ubi dicit post examinationem. Vac. III casus distinguit. si enim nulla mentio compensationis facta est in directo iudicio, post sententiam poterit agi contrario. si autem mentio facta sit et reprobata a iudice compensatio, minime. si vero non expresserit iudex utrum admittenda sit compensatio, vel non, contra iudicem habet regressum, qui eo ipso litem suam fecit.* — L. 8. §. 2. in textu sequuntur L. 9. 10. pr. h. t. in unum iunctae segmentum. Ad eius L. 9. verba: *Nam quomodo — tolletur* primo notabo Scholion minus idoneum hoc: *Et sic tolluntur emptio uenditio, et similes quae ex nuda uoluntate naseuntur, ut supra de pactis (Int. L. 58. cit.).* Lex 9. (petita e Scaeuolae lib. I. Quaest.) omissa ut semper inscriptione incipit: *Pomponius scribit etc.* Sed Gl. adscripsit: *Nota quod lator huius l. est Ceuola.* Tum ad vv. *Videndum ergo etc.* Gl.: *Verba ueteris pe-*

riti qui hunc titulum exponit, uel possunt esse uerba sceuole opponentis, quod melius est. Porro ad vv. *se putare*, Gl. interlin: *pomp. scribit.* — Deinde ad vv. *si do. m. a te absit* Gl.: *duobus modis potest hoc legi, si non dolose induxisti me ad probationem, vel si dolum non commisisti in ipsa gestione.* Vulg. *Sceuola* etiam *Vacar.* agnoscit. — Ad vv. *Sed eo dicto* Gl.: *haec possunt esse uerba pomp. et tunc plana erunt, uel uerba sceuole, et tunc exponendum est: tenetur de gesto non de male gesto.* — Tum legitur ut *Brenem.* coniciebat: *reprobari possit.* — Mox ad vv.: *Et quemadm.* etc. Gl.: *uerba sceuole opponentis.* — Tum v. *Ceterum* Gl. interpretatur: *alioquin*, et add.: *alia oppositio contra sententiam pomponii;* rursus ad v. *item:* *alia obiectio.*

(43) Paucis L. 6. et 7. verbis omissis totus Dig. tit. exhibetur, et quidem in contextu. In margine nihil. — A Cod. titulus hic generalis abest.

(44) Inscriptionem tit. Digestorum secutus est *Vacar.*, in quibus tamen simpliciter: *gestum erit.* Nam in Cod. paulo aliter se habet. — Exhibentur tamen plures etiam Cod. leges. Ad L. 9. pr. D. h. t. in margine est Scholion e L. 33. §. 2. D. de usucap, et L. 3. §. 6. 7. de vi et vi arm. petitum: ad Leg. 9. §. 4. 6. h. t. (quae uno segmento coniunguntur,) postrema uerba: *si in quadruplum quis egerit finiri in rem actionem vel contra aliud*, quod ita sonat: *Quia contribuuntur* (Gl: *nascuntur ex eodem edicto et ex eadem natura*); *si enim tantum concurrerent et non contribuerentur in edicto, altera non posset alteram, in qua plus est, tollere, ut infra vi bonorum rapt. §. ceterum* (L. 2. §. 10. D. cit.) Cf. inf. Not. 438. Sed cohaeret cum his Glossa ad L. 14. §. 13. h. t., in textu positam, haec: *Infra de dolo ait praetor* (L. 1. §. 4. cit.) *contrarium.* *Solutio bon.: nulla accio competit cum ista* (act. de dolo, sic ut alterutra eligi possit) *nisi sit eque famosa.* *Vac: quare ergo non competat accio furti, cum pereque famosa sit, cum hac actione nulla ratio est.* *Solutio magistri: nulla accio competit cum ista: nulla dico que certam formam ex iure ciuili accipiat, vel sic melius: iste actiones contribute sunt, accio quod metus c. et accio de dolo, et cum ex una et eadem causa et origine proficiscantur, pro eadem computantur. accio enim quod metus causa ex metu et ex ea* (leg. ex eo, aut subint: *causa*) *est actio de dolo inest enim ei dolus. propter ergo*

eandem causam dicitur eadem accio. Item propter effectum eundem utriusque. In utraque enim tantum res petitur, in accione de dolo in simplum re estimata, in hac accione quandoque in quadruplum, sed non est hoc ex natura accionis, sed propter contumaciam non restituentis, quod et ex hoc apparet, quoniam non ab initio in quadruplum estimatur, ex natura ergo sui utraque in simplum est. cum ergo idem sit effectus actionis de dolo et ac. quod m. c., ex natura accionis quae ab initio considerata est, eadem etiam causa, merito et eadem accio dicitur haec et illa. Secus est in ac. furti, et ui bon. rapt. iste enim contra (?) dantur cum accione de dolo, nec e contrario. licet enim videantur ex eadem causa procedere, ex dolo sc., in effectu tamen differunt. Ista enim tantum rem persequitur, illa penam. Nota, quod licet haec accio quandoque quadruplum persequitur, accio uero de dolo tantum simplum, iste differentie accidentales sunt non naturales, et alteratas faciunt, non autem alias. Apud Odofredum ad L. 14, §. 13. cit. et antiquorum sententiam refutatam reperies, et Ioannis sententiam Vacarianae similem propositam,

(45) Totus fere Pandectarum tit. E Cod. omittuntur L. 5. et 7. D. h. t. Ad L. 34. D. h. t. adscribitur in marg. L. 6. D. de donatt. Porro ad L. 18. §. 3. h. t. (in qua Vac. legit: *commodasset iniqua pondera*, ubi vocem in medio positam C. Flor. omittit, Hal. autem habet: *falsa*) Gl.: *Infra de furtis Si maiora* (L. 52. §. 2. D.) *contra*. *Solutio in N. Vac. Emptor*; quae nota in margine posita sic se habet: *Emptor fraudis conscius condictione tenetur furtiua et furti accione, et is qui commodauit furti, quia opem tulit, et furtiua condictione de eo quod ad eum peruenit. Item rei uendicatione tenetur emptor, post consumpcionem uero in eo tantum condictione sine causa obligatur, quo factus est locupletior, si tamen b. fi. possessor fuit, i. e. si fraudem ignorauit, nisi conuenit ut illis ponderibus maxime traderetur, quo casu emptor b. fid. non obligatur. Ergo is qui decipiendi causa commodauit, tunc accione de dolo conueniri potest. Item et in superiori casu si tamen emptor fraudis nescius uel non sit locupletior, uel non soluendo sit, accioni de dolo subiicitur qui maiora pondera commodauit. Cohæret cum his Gl. ad vv. legis repeti per condictionem potest haec: Secundum Vac. per condictionem si e causa, secundum bon. condic. indebiti; quod falsum uidetur,*

quia dominium eius quod excedit pondus non est translatum: error enim impedit dominii translationem, cum erratum est *re ipsa*. putavit enim rem esse IV. librarum, cum esset V. Competit ergo condic. sine causa secundum Magrum., et tunc demum, cum res consumpta sit, si enim extet potest vindicari. Ab Odofredo hic deserimur: nam is solam conductionem indebiti commemorat. Sed longe gravioris momenti est Glossa iisdem fere quibus contextus literis, et ab eadem ut videtur manu scripta. Nam ad L. 4. C. h. t. minutulis literis ut contraria notatur L. 3. §. 2. sqq. D. de condict. causa data (quo scilicet loco in specie plane simili condictio, non actio de dolo datur) Additis verbis: *Solutio ibi* (Cf. infra Not. 128.) Sed in ima margine grandibus literis haec scripta sunt: *Garnerius: hic* (nempe in l. Codicis) *est facio ut des, quia prius convenit fieri postea dari. ibi* (in l. Dig.) *do ut facias, quia primo convenit dari, post a fieri. ubi autem est do ut facias, uel do ut des, uel facio ut facias, est accio ciuili's. ubi autem est facio ut des, postquam cesses dare, nulla accio ciuili's est, sed ac. de dolo datur. — Bon.* (eadem manus correxit Bulg., quod rectius uidetur, quam Irnerius et ipse inter Bononienses sit): *non est mirum si genus competat cum sua specie, sc. condictio certi que generalis est, cum ac. de dolo. — Vac: hoc uerum esset, nisi genus caderet in oppositam speciem, cum condic. certi ex contractu, ac. de dolo ex delicto descendat. Garnerii solutionem non improbat Vac., rationem tamen quare ita solvatur assignat improbens, non enim ex conuentione, sc. quia prius convenit fieri quam dari, uel e contrario, sed ex interpretatione est accio. Hic enim* (in l. Cod.) *per interpretationem per inutilem ancillam, ut puta in alterius contubernio constitutam, nihil intelligitur actori abesse per manumissionem, ibi* (in l. Pand.) *deerat precium, quo erat distractum* (sc. mancipium). Sed si nihil abest cur competit ac. de dolo? Quia ac. de do. competit tam ad lucrum quam ad dampnum, u. gr. si tu promisi tibi mihi, ut ego facerem, et ego feci, et tu cesses dare cum ego non soleam operas meas locare, cum mihi nihil absit, tamen quia nulla alia accio uidetur competere, competit ac. de dolo. Acute profecto excogitata! Similem Azonis sententiam affert Odofredus ad leg. Cod., ipse Irnerianae addictus. Eidem etiam adhaerebat Placentinus qui in Summa ad tit. Cod. de dolo (pag. 69) haec habet: *Sed et mirabilissimo quodam modo ex contractu quodam, i. e. ex facio ut des, de dolo competit. Quid ergo*

dicemus quod Cod. l. IV. legitur? quod si tradidi ancillam meam manumittendam cui, ut tradat mihi suam, ago de dolo: forte de dolo, i. e. praescriptis uerbis de dolo (quae est Bulgari sententia). Vel forte de dolo proprio, propter insignem dolum, ab articulo facio ut des hoc in casu huic articulo do ut des accommodatur. Vel ideo datur de dolo, quia praedicta traditio pro traditione non habetur, sed pro facto: nec enim traditur ancilla ut habeatur, retineatur, sed ut manumittatur. Atque haec posterior est Irnerii sententia. Ceterum cf. Nota 128.

(46) Optimo consilio Vacarius intelligens discrimen, quod intercedit inter hunc titulum Pandectarum, in quo de civili, et eundem Codicis, in quo de criminali iudicio agitur, utrumque recepit, unde eadem rubrica, sed diversa ratione, redit lib. IX. c. 30. Recepit hic L. 1. 3. (in marg. L. 2.) 4. 5. 6. 7. §. 2. (in marg. L. 7, pr. et §. 1.) L. 8. D. h. t.

(47) In Dig. est: *de minoribus XXV. annis*. Vacarius rubricam Cod. secutus est, in qua edd.: *de in int. restitutione min. XXV. ann.*, sed pluralem habet etiam Hal., et posteriora vv. omittit etiam Cod. Gott. — Ceterum tituli D. potior pars, e Cod. solae L. 3. et 9. exhibentur. — Disputabo hic nonnulla ad L. 3. §. 3. D. h. t.; occasione eorum quae habet Mühlbruch in *Observ. iur. Rom. Spec. I. (Regiom. MDCCCXVIII. 8.)* pag. 36. Docet ibi Codicem Vacarii Regiomontanum cum Florentina lectione prorsus consentire, nisi quod *in qua*, et pro *v. tempus*, *diem* habeat. Sed in meo Vacarii Codice liquidis literis ita scriptum est: *Minorem autem XXV. annis natu *) uidendum an etiam diem natalis sui adhuc superesse dicimus, an horam in qua natus est, ut si captus sit restituitur, et cum nondum impleuerit ita erit dicendum, ut a momento in momentum tempus spectetur* etc. Tum signo facto, haec in margine leguntur: *Ergo qui minorem dicit esse, horam in qua natus est superesse signat, in usucapione uero magis diem, ut d. eod.* quae unde petierit Vac. ignoro, Digestorum certe

*) Hic Gl. interlinearis: *hoc materialiter ponitur*, i. e. ex edicto Praetoris (L. 1. §. 2. h. t.) ipsa verba interpretationis indiga repetuntur. Atque sic locum etiam intellexerunt Odofredus et Accursius, distinxit autem Haloander, idem etiam indicant Gll. interlineares Codd. Paull. I. III. IV.

verba non sunt: sed recte se habent si ita interpreteris: Minorenne kann also jemand genannt werden, wenn auch nur noch eine Stunde von den 25 Jahren übrig ist, oder fehlt; bei der Usucapion hingegen kommt es auf den Tag an, und sie kann daher nur so lange als unvollendet gelten, als noch wenigstens ein ganzer Tag fehlt (L. 15. pr. D. de usuc.). Ex his apparet Vacarium nostri Cod. utique recedere a Florentina, nec tamen in eo verbo, quod affert Mühlenbruchius. Nam nec illud verum, excusos libros, (quales ille affert tantum post Taurellianam editos) Florentinam constanter tueri. Sic in Dig. Vet. Baptistae de Tortis anni 1494. omittitur *etiam*, tum editur: *ad hoc, et an horam in qua*. Eadem lectio Dig. Vet. Franc. Fradini anni 1518, nisi quod ibi additur *etiam*. Nec dubito similes in aliis occurrere diuersitates. Ipsa autem qua Mühlenbruchius utitur loci restituendi ratio, quamvis sit iamdudum probata Cuiacio (v. Eius Comm. ad L. 6. D. de usurp. et usuc. in Opp. T. I. p. 1147. ed. Fabrot. add. Rücker de civ. et natur. temp. comp. cap. IV. §. 2. Glück Ausf. Erl. der Pandd. T. V. p. 541.) impugnari, nisi fallor, potest. Nam quum verba si *die* legas intellectu sint facillima, nec quidquam proclivius sit quam ut a lectione *diem*, vel *diē*, ad simpliciores *die* aberretur, quis credat mera librariorum pertinacia, factum esse ut faciliorem lectionem ferme omnes repudiarent, difficiliorem arriperent? Certe quatuor Paulini Codd., ut plerique omnes, uno quasi ore *diem* offerunt. — Accedit quod v. *natu* magnopere adiuvat Glossatorum atque Haloandri constantem interpretationem, priora fragmenti verba tamquam ex edicto repetita accipientium. Neque enim alias hoc titulo ista vocula additur, sed simpliciter vocantur *minores XXV. annis*. Quumque hoc solenne sit in Pandd., ut singularum edicti *ἡλικίᾳ* interpretatio fiat, (quae L. 7. pr. h. t. continuatur) nullus dubito verum vidisse Haloandrum, et posita hic fuisse vv. L. 1. §. 3. h. t. *Minore quam viginti quinque annis natu*, quae quum deinde ad sequens v. *videndum* referenda male censerentur, causa depravationis in promptu est, praesertim quomodo *quam* in *autem* abire potuerit. Iam in seqq. *etiam* omittit C. Paul. III. — *adhuc adicimus* habet Cod. Regiom. Dig. Vet. ap. Mühlenbruch. *adicimus* C. P. I., sed corrector literas *icimus* punctis subnotavit, et adscripsit *huc dicimus*, ut et in rell. est — *an eciam horam in qua natus est* C. I. III., et omisso *eciam* C. II. IV. Et latere vitium in recepta et Florentina lectione, verba *an etiam die*, vel *diem*

natalis sui adhuc dicimus profecto parum concinne posita persuadent, praecipue autem si distinctionem Glossatorum et Haloandri sequamur, fatendum est, quippe non habent sequentia quo referantur. Ac de eo quidem consensus librorum dubitare vix patitur, quod et nexus verborum suadet, *an horam* legendum esse, ut illud *ante* ex temone male posito (*an*) ortum esse statuamus. Reliquam autem lacunam lectio Cod. Regiom. et Paul. *diem* — *adiicimus*, aut Haloandri *diem ad hoc ducimus* explent quidem, sed verbis ambiguis et parum concinnis, quae interpretationes antiquae et melioris lectionis videantur. Quam mihi videor in meo Vacarii Codice reperisse in quo ut dixi est: *an etiam diem natalis sui adhuc superesse dicimus, an horam* etc. Nam ne hoc verbum e glossa insertum partem impedit elegans neque vulgaris illius usus, quo refertur ad id quod implendo cuidam temporis spatio adhuc deest, (die Zeit, die zu Erreichung eines gewissen Termins noch verlaufen muss,) cuius exempla rei nostrae prorsus accommodata in L. ult. D. h. t., L. 16. D. de manum. vind., L. 8. D. de V. O. reperies. Sed si quis quaerat quomodo ex hac lectione vulgata et Florentina oriri potuerit, respondeo, si quis verba Icti, ut Cuiacius et Mühlenbruchius, uno spiritu legerit, eum ad vocem *superesse* tamquam ad scopulum impegissee, quem ferre non posset, Codicis autem Regiom., et Paulini, ut et Haloandri (qui MSS. sine dubio consuluit) lectiones, esse verborum: *superesse dicimus* reliquias et interpretamenta parum felicia. Totum igitur locum ita constituerim: *Minore quam viginti quinque annis natu. Videndum an etiam diem natalis sui superesse adhuc dicimus, an horam in qua natus est, ut si* etc. (ob wir mit diesen Worten sagen: dass überhaupt der ganze 26ste Geburtstag noch nicht erreicht seyn müsse, oder nur die Geburtsstunde, wenn Jemand als hintergangen in den vorigen Stand wieder eingesetzt werden solle?) *Die natalis sui* pro: die natali suo, eodem modo dixit Spart. in v, Anton. Carac. c. 6.

(48) Hoc caput ex ipso opere suppleo; nam in indice quem alias sequor omittitur. — Exhibetur L. 2. 4. C. h. t.

(49) Postrema vv. in ipso opere absunt. In Cod. edi solet: *restitutio postuletur*, sed et haec in multis libb. omitt. — Caeterum exhibetur sola L. 1. h. t. in margine autem ad ipsam rubricam L. 1. (usque ad v. *admittit*) 4. C. Si advers. libert. (II. 31).

(50) *pignoris* noster cum Hal. et C. Gott., al. *pignorum*. Exhibetur L. 1. h. t. a vv.: *si pignori captis* etc. — Caeterum mirum omnino est generalem titulum 28. *Si advers. venditionem*, praetermissum a Vacar. cum Auth. *Sacram. pub.*, neque in Glossis ullum eius quae hanc legem praecessit controversiae (de qua quaedam notavi pag. 160), reperiri. Sed v. Not. 56.

(51) Sub hac inscriptione e C. petita, exhibentur L. 9. §. 2. D. de minor. (ad quam in marg. adscribuntur §. 3. 4. 5. eiusd. legis, L. 10. 11. princ. eod. ad v. *praestabitur*) tum verba L. 37. §. 1. D. eod.: *In delictis — produxerit*, porro *et non sit excus.* usque ad fin. (additis in margine reliquis eiusd. legis vv., et e L. 1. C. h. t. vv. *etenim — excusat*) denique reliqua L. 1. C. h. t. verba: *Cum delictum non ex animo* etc.

(52) L. un. C. h. t.; in marg. add. L. 45. pr. D. de minor.

(53) L. 1. C. h. t. cui in marg. admovetur L. 27. §. 1. D. de minor.

(54) Sic in Ind. Sed in opere ipso *causis*, ut in Cod., ubi *et nec. non est*. Exhibentur L. 3. 5. C. h. t., et ad marg. Scholion petatum e Leg. 1. 2. 4. C. eod. Ad Leg. 5. vv. *temporal. praescript.* etc. ut contraria notatur praecedens L. un. Si adv. usucap., addito Scholio hoc: *Dicit in re minoris hic quidem non usucapionem simpliciter vel prescriptionem inhiberi; sed ne post impletam etiam usucapionem, temporalis obiciatur exceptio, eam suo iure utiliter etiam apud arbitrum quemlibet vendicanti: sicut in re propria, quam metus causa ipse alienavit, non nocet talis exceptio, post impletam a quolibet alio usucapionem eius rei, quominus eam vendicet. haec interpretatio et ius minoris adversus possessorem integrum conseruat, et ius possessoris non ledit constitutum contra alios. Sed falsissima est!*

(55) In Cod. est: *Qui et adv., et non possunt*, quod haud dubie rectius. Exhibetur L. 1. C. h. t., L. 27. §. 4. D. de minor., et L. 2. C. h. t. a vv.: *Ut maneat in omnibus*. Margini autem adscribuntur: L. 11. §. 6. 7. D. de minor, Scholion de restit. min. adv. fiscum e L. 2. C. Si adv. fisc., denique compendium priorum verborum L. 2. C. h. t., et L. 2. C. Si adv. rem iudic.

(56) Sic in Ind., et in ed. Cod. Hal. In textu operis add: *vel probatus fuerit*, ut in Cod. Gott. et Russardinis, nam Vulg. *vel maior prob. f.* — Exhibentur L. 3. 4. C. h. t., (posterior in compend.), in margine adscriptis ad priorem L. 1. C. de his qui ven. aet. impetr. et L. 1. C. Si advers. vendit. cui prae-mittuntur vv: *Nam et impr. alexander Florencio militi ait his uerbis* etc. ut multum ponderis ei tribuisse videatur Vac. Sed tamen de controversia nihil.

(57) L. 2. 3. C. h. t.

(58) In cont. est *gesserit*. In cod. tria posteriora vv. absunt, et varie mutare nisi sunt inscriptionem. V. not. Spangenb. Est L. 2. C. h. t., adscripta in marg. L. 3. §. 2. D. de minor. a. v. minor.

(59) Sic in Ind. In contextu est *facienda*. Neutrum edd. Cod. agnoscunt, in quibus est: *ubi et apud quem cognitio in integrum restitutionis agitanda sit*. Sed C. Gott. vv. in int. omitt., et Hal. habet *agenda*. Continet hoc. cap. L. 16. §. 5. L. 17. L. 18. pr. §. 1. (ad v. *quaeratur*) D. de minoribus, tum L. 2. 3. C. h. t., utramque in compendium redactam; margo autem L. 41. (in qua ad v. *nec queri pot. venditor* superscriptum *em- ptor*). L. 18. §. 1. (a v. *denique*) 2. 3. 4. D. de minor.

(60) Sic cum Cod. Gott. Vacar., alias *iudicio*. Omitt. etiam Vac. vv. in int. *restitutionis*, quae in Cod. adduntur. — Continet L. 24. §. 4. D. de minor. (a. v. *Restitutio*) et L. un. C. h. t.; Margo vero L. 28. D. cit., L. 2. C. si adv. transact. et Scholion e L. 27. §. 1. D. cit. *petitum*.

(61) Sola L. un. C. h. t.

(62) In contextu est *reipublicae causa* ut in Cod., in quo et Vulg. *restitutionibus*. Exhibentur L. 3. 4. 7. 8. C. h. t., et in marg. L. 28. §. 6. L. 29. 28. §. 5. L. 30. §. 1. 31. 30. pr. D. ex quib. c. maior. Sunt hic memorabiles quaedam de controversia Bononiensium Glossae. Nempe ad prima verba L. 3. C. h. t.: *Quod tempore militie de bonis alicuius possessum ab aliquo est*, quaeque sequuntur, haec notat Glossator: *possessionem sc. tantummodo, non autem usucaptum secundum bon., sed secundum uac. possessionem sc. cum effectu, sc. usucaptum uel prescriptum. possessionis enim effectus est usucapio seu prescriptio.* — *Amota prescriptione medii temporis, i. e. amoto medio, tempore prescriptionis s. tempore*

absencie secundum bulg. sed extranea est ista expositio, quia tempus est causa prescriptionis, prescriptio autem effectus temporis. Ideo secundum Mag. sic lege: *amota praesc. m. t. i. e.* que medio tempore, absencie scilicet, completa est. tria tamen tempora consideranda sunt. presens quo adest, medium quo abest, illud presens quo adest iterum. Quandocunque ergo res incipiat possideri, si usucapta sit uel praescripta eo presente, uel in prima uel in secunda presencia, non restituitur. — *uendicare* secundum b. directa in rem actione, cum nec eo tempore prescripta uel usucapta sit. secundum Mag. *uendicare* utili in rem recissoria que datur aduersus usucapionem uel prescriptionem. *ultra*, hic sc. potest dici secundum uac. si tempore absencie impleatur usucapio restituitur absens, sed si *ultra i. e.* postea impleatur usucapio uel prescriptio, non leditur ius possessoris, uel sic: *ultra*, sc. *ultra annum utilem*, in hoc enim nulla est Magistrorum contencio. — His eadem manus inferius haec addidit: *Bulg. et Mag. dissenciunt. dicit bulg. id tempus non debere computari, quod rei publice causa absunt, siue ipsi petant restitui siue alii contra eos, unde si aliquis rem tuam prescribere uel usucapere inchoasset, et per biennium possedisset, et tu deinde reip. causa abesse cepisses, interim non currit usucapio, uel praescr. sed postquam redieris oportet eum per annum possidere, ad hoc ut usucapio impleatur. et ita tantum tempus quod precessit absenciam et quod secutum est in usucapione est computandum, medium subducendum.* — Magr. obicit quod sic bis impletur usucapio. de iure enim civili et medium tempus computabitur, et sic in eo ciuilitur impleta erit usucapio. Item computato eo tempore, per restitutionem de iure pretorio iterum implebitur, cum tempus illud transierit, et sic bis, et secundum hoc in quadriennio bis impletur usucapio. dicit itaque magister quod absencie tempus computandum est, siue impleta fuerit in absencia prescriptio siue contra. sed si impleta fuerit, per restitut. in int. rescinditur, si non fuerit completa non. propter absenciam enim restitui non debent nisi in absencia lesi sint. ubi enim nulla est lesio non habet locum restitutio. sed hi ius suum integrum inuenerunt, ergo non sunt lesi, ergo non debent restitui. unde si fere totum decennium absencia completum esset, ita tamen ut unus mensis superesset post reditum eius, uel unus dies, nisi eo mensi uel die interrumperet prescriptionem, non posset postea restitui, si copiam tunc haberet iudi-

cis, nisi in illo tempore sarcinulas compararet (L. 15. §. 3. D. ex quib. c. mai.), uel quereretur aduocatum, tunc tempus illud absencie imputabitur. Sed de opinione Vacarii quasi metuens Glossator, ad L. 30. pr. D. ex quib. causis maiores notat: Hec lex maxime aduersatur sentencie magistri, cum dicat, si heres impleuerit usucapionem, rescindi eam debere; ideo sic legetur (i. e. intelligetur): miles, sc. militans et absens — heres similiter absens, vel qui non adiit hereditatem sed deliberauit, et pendente deliberatione res usucapta est. aliter enim esset hoc contra sententiam magistri; quasi uero ad sententiam magistri legis uerba uel invita torqueri debeant! Fuisse autem hanc Vacarii sententiam etiam a Iacobo defensam ex Rogerio discimus, opusculum suum ab hac controversia inchoante, (p. 181): Contrarii sunt in quadam lege de in int. rest. mil. Nam dicit Iacobus eum qui abfuit caussa Reipub., si res eius sit usucapta, ita fore restituendum, si in absentia laesus est, vel postea infra modicum tempus, i. e. dum componit sarcinas, conducit hospitium, quaerit aduocatum, ut ff. ex qui. cau. m. XXV. a. in int. r. l. ab hostibus §. ult. (L. 15. §. 3.) et C. de rest. mil. l. 1. Alii contra, coniungunt enim duo extranea, ut tempus ante absentiam et tempus post absentiam; si ista faciunt usucapionem, restituunt eum infra annum totum post reuersionem, ex illa lege C. quod tempore milit. de resti. mil. Atque eandem Iacobi sententiam sequitur in Summa ad h. t. Placentinus, quamvis nullo auctore nominato. Sed Azo in Summa sua hanc opinionem, quam a Martino et Placentino profectam dicit, improbat atque in contrariam Bulgari descendit, probatam etiam Odofredo, qui de hac quaestione fuse exponit in Comm. tam ad L. 3. C. h. t., quam ad L. 3. §. 15. D. ex quib. caus. mai., atque sententiam Vacarii, praeter eos quos iam nominavi, (omisso tamen Iacobo) etiam a Rogerio, et Fregerio (sic in ed.) et domino Alberico antiquo doctore, et magistro Aldrico, contrariam autem non modo a Bulgaro et Azone, sed etiam a Ioanne et omnibus modernis doctoribus defensam ait, de praeceptore autem suo Iac. Baldوينo narrat: dns. meus in ista op. non stabat firmus, vno anno approbabat opi. dni. Ioannis, et in alio anno opi. dni. Mart. Bulgari opinioni etiam adhaeret Accursius, sed Albericus Rosata, fidelis antiquitatis observator, in Lectura in Cod. ad h. t. in Martini partes magis inclinat, quamvis Bulgari sententiam com-

munitur servari concedat: videntur enim ipsi dni. Mart. iura (i. e. leges quas allegat) *fortiora.*

(63) L. un. C. h. t.

(64) In contextu propius ad inscr. Cod. legitur: *tam minorum aliarumque personarum quae rest. poss., sed uti in Ind. omittitur apodosis: quam heredum eorum.* Exhibentur in textu L. 1. 3. 5. §. 1. 2. 3. L. 6. 7. C. h. t. In margine: Auth. *Si minor h. t.* (cui praemittuntur vv.: *Const. N. ult. c. VII.*), et breviora quaedam loca e legibus Cod. omissis. Hic quoque aliquot Glossae tangunt controversiam modo commemoratam. Nam ad vv. L. 1.: *toto militaris exped. temp. Gl. interlin: quod est contra uac. qui dicit quod non restituitur nisi in quantum le- sus sit. Rsp. quod hic dicitur, et in proxima lege sequente (3. C. h. t.), uerum est magis propter privilegium pupilli quoad aliud, i. e. quadriennium.* Tum ad vv. L. 3: *ex hoc quod dicit continuatum, videtur esse contra sententiam magri. si enim continuum fuit beneficium restitutionis, nunquam ergo amissum est, ergo nec per praescriptionem quadriennii, ergo non currebat prescriptio. subducitur ergo medium tempus.*

(65) Inscriptio e Cod. retenta. Plurima Digestorum loca, e Cod. tantum L. 3. 4. 5. h. t. Rursus de eadem opinionum diversitate Glossa; primum ad vv. L. 15. §. 3. D. h. t. *qui differt restitutionem sic: i. e. litis contestationem; ea enim est causa restitutionis, restitutio est effectus.* — Porro in marg.: *Ex hoc uidetur quod competat restitutio, ergo laesus est, licet res nondum usucapta est, quia post finitam absenciam res usucapta fuit. et sic potest restitui ante usucapionem imple- tam; et sic uidetur confirmari sententia bon. (i. e. Bulgari). uac. autem dicit quod hoc nomen restitutio ponitur pro causa restitutionis, sc. pro litis contestatione, et quod ita de- beat exponi uidetur per finem huius l. (videtur innui L. 16. D. h. t. quae statim sequitur): restituitur enim contra usuca- pionem si ante impletam usucapionem litem contestatus sit.* Denique ad 28. §. 3. D. h. t. Gl.: *Hec lex uidetur ob- uiare sententiae magistri qui dicit, quod solummodo ad id tempus restituitur quo leesus est, sed hic restituitur ad alia. Rsp. Magister: quod uel hec lex inconsulte po- sita est, uel bon. infirmat opinionem. si enim uera est eorum opinio, tunc in hac l. nihil erit questionis, nec aliquid dubium determinatur, et ita inconsulte ponitur, si autem aliquid que-*

stionis habet, nihil aliud querit, nisi: an sit restituendus ad medias absencias. et quidem uerum est, quod, si non esset le-
sus in ultima absencia, non deberet restitui, cum possit ei
imputari, quod, cum presens esset, litem non mouisset. tunc
enim non nocuit tempus sed negligencia. Sed cum impleta est
usucapio in eius absencia, restituitur ei omne tempus quod ei
nocuit. Intelligitur autem nocuisse tam ultimum quam me-
dium, quia omnia comparata sunt ad usucapionem. Si enim
attenderis omnes absencias preter ultimam, nulla earum le-
sus est, si autem ultima tunc qualibet earum, sicut simile uidetur
in exemplo de sagitta emissa. Nempe (ita hic suppleo) sagitta
emissa non nisi postremo momento laedit; tamen si nos tetigerit
ipsa emissionem laesi videbimur. Adscripsi autem haec omnia,
ut vis Vacarii in defendendis opinionibus in clara luce poneretur.
Add. Not. 331.

(66) Sic Ind. In opere ut in Cod. et Dig. est: *iudic. mut.*
Plura Pandectarum loca tam in contextu quam in marg. posita
excipit L. un. C. h. t.

(67) Sic Index vitiose. In opere est simpliciter: *de rece-
ptis*, quemadmodum et Codicis (quem h. l. sequitur Vac.) qui-
dam libri exhibent, ubi Vulg. *de receptis arbitris*. Post multa
Pandectarum loca in contextu et in margine exhibita, sequuntur
L. 1. 3. 4. §. 6. L. 5. 6. C. h. t. Sed L. 4. §. 6. tantum in
compendium redacta est, quod quia Graeca ibi plura occurrunt
repetam: *Si quis post arbitri diffinitionem subscripserit grecum,
etsi non adiecerit hō legō* (sic! Gl.: quod interpretamur:
consencio expresse), et sic omni modo per actionem in factum
eum compelli ea facere quibus consensit, cum non est uerisi-
mile etc.

(68) Sic Ind. In opere add. *dando* ut in Cod. Textus con-
tinet L. 2. pr. (a vv. *sancimus in omn. etc.*) §. 1. 2. (ad v.
affici) 6. (ad v. *litigator*) 7. C. h. t. Margo exhibet L. 14. §. 1.
C. de iudiciis, (ad v. *possibile sit*) tum Authenticas *In isto, et
Principales* (hanc usque ad v. *disponunt*, omissis iis de quibus
Odofredus: *in libro Ir. non erat plus et non debetis habere
plus, quidam tamen habent multa alia superflua verba, et si-
milis Accurs. cf. Bieneri Hist. Auth. p. 40.*) L. 2. §. 2. (*neque
— iurandum*) §. 4. (ad v. *exigi*) 5. C. h. t.

(69) Plane e Digestis receptum hoc caput. Ad rubricam
inter ipsas marginis leges hoc legitur Scholion Vacarii: *Licet*

nec istorum officia publica sunt autoritate instituta quia tamen re ipsa sicut et arbitri officium ad publicam utilitatem respiciunt, merito ad curam suam et sollicitudinem pretor ea revocavit. Ceterum farrago Glossarum, sed recentiorum,

(70) Pleniorum Pandectarum inscriptionem, breviori Cod. praetulit Vacarius, sed cum Hal. habet *quis*, pro Flor. *quisque*. Caput admodum diffusum, quo plurima ex hoc Digestorum et Cod. titulo loca exhibentur, et quaedam etiam alia, v. c. L. 3. C. de sportulis usq. ad v. *luant*, L. 3. C. de sententiis et interloc. Porro Auth. *Post iusiur.*, sed brevior, Auth. *Ad haec* (ad vv. *poenae sequentur*), et tertia item e Nov. LX. cap. 2. repetita, (*Illud recte se habere perspeximus* etc.) quae in edd. non legitur. Ad L. 13. §. 2. C. h. t. vv. *actorem requirere* Gl.: *quod minorum iudicium est: citare uel edictum proponere maiorum est: sed hodie possunt omnes citare; infra quom. et qn. iud.* (ap. Vac. VII. 39.) *obuiamus*. Intelligitur compendium Nov. 112. 2. 3. quod ibi apud Vacarium locum occupat Auth. *Qui semel*. Cf. Not. 339. Sic et ad vv. *X dierum spatium* Gl.: *hac corrigitur per autem, infra quom. et qn. iud. obuiamus*. Praecipue autem ad §. 5. eiusdem legis vv. *prope finem triennii* Gl.: *Quidam dicunt quod etiam non imminente formidine triennii, potest a iudice dari sententia absolutionis, non autem condemnationis. pl.* (legendum *bl.*; Bulgari enim, ut videbimus, haec fuit sententia, cui Placentinus adversabatur) *dicit quod contra absentem potest* (sc. dari sententia absolutionis), *et hoc dicit ex hac lege ubi dicit in absentem (§. 3.) vac. dicit quod nunquam contra reum nisi prope finem triennii potest iudicari, sed contra actorem potest ultra annum, ut infra Quan. et quom. iudex autem, obuiamus, non potest autem reus citra finem triennii nisi in expensas condemnari, sed contra actorem potest fieri diffinitiva sententia.* — Si ea quae ad §. 3. et 5. L. 35. apud Odofredum et Accursium (et in hoc quidem maxime ad v. §. 3. *licentia*, et §. 5. *proferatur*) leguntur, quae ad verba repeti angustia libelli vetat, diligenter inter se conferamus, triplicem fuisse de triennio in L. 35. constituto sententiam deprehendimus. Nam Bulgarus quidem statuebat, non hanc iudici impositam esse necessitatem, ne prius sententiam ferat, sed hanc, ne differat ultra triennium, ideoque contra reum aequae ac contra actorem absentem, volente iudice, prius etiam pronunciari posse. Et haec est quae in Glossa nostra commemoratur sen-

tentia, ubi pessime liber meus *pl.* exhibet pro *bl.* — Nam secunda sententia Placentini fuit, quam is videtur a Martino recepisse, (certe Odofredus ad §. 5. Martinum, ad §. 3. Placentinum nominat), e qua prorsus negatur alterutra parte absente ante finem triennii definitivam ferri sententiam. *Sane* (haec sunt verba Placentini in Summa ad h. t. p. 96.) *altero absente, contracto eremodicio, non nisi circa finem triennii et si de causa liqueat poterit terminari, hoc est ut semestre tempus tantum eis supersit.* Os aureum (Bulgarus) tamen in contrarium uidetur glossare ut *C. eod. l. properandum.* Sed et *authen. qui semel action. propon.* *C. quom. et quando iudex,* videtur obuiare, licet tamen iudex ante finem triennii non possit definire altero absente, praesentem tamen a iudicio suo interloquendo causa cognita poterit absolvere, et absentem praesenti in expensas condemnare. Qui locus, coniunctus cum Odofredi testimonio, docet, apud Accursium ad §. 3. in v. *Licentia* vitiosissime in recentioribus edd. quas contuli omnibus legi: *Sed secundum P. ante pronunciare licet,* imo negationem esse inserendam, quam et agnoscunt vetera impressa, v. c. editio Cod. ant. s. l. et a., et ed. Bapt. de Tortis anni 1496, in quibus legitur: *nunquam ante proz. lic.* — Tertia opinio Ioanni Bassiano tribuitur tam ab Odofredo quam ab Accursio, utriusque etiam approbata: ex qua triennii spatium actore tantum absente observandum est, quia olim hoc casu non contrahebatur eremodiciu, ut igitur reus actore absente, ante finem triennii absolvi nequeat; contra reo absente, quoniam eo casu etiam antiquitus contractum est eremodiciu, ferri potest sententia (puta condemnatoria) et prope finem triennii et ante. Sed hanc opinionem longe esse Ioanne antiquiorem probant verba Rogerii haec (pag. 183): *Dissentiunt in l. properandum C. de iudiciis. dictum enim est, siue actor siue reus abfuerit, sententiam esse ferendam prope finem triennii; si de causa liqueat.* (Martini et Placentini sententia, modo allata!) *Iaco. contra. dicit enim tunc esse spectandum (i. e. expect.) prope finem triennii, cum eremodiciu contrahebatur noua lege scilicet Properandum (i. e. actore absente), nam antiquitus actor non citabatur; reo autem absente quocunque loco prope finem triennii sententiam ferri posse cum actor praesens sit, qui probare possit et debeat: alioquin absoluitur reus, ut ex hac l. Cod. omnes argumentantur.* In quibus tamen verbis haud dubie legendum est: *quocunque loco vel prope finem triennii vel ante*

(quibus fere vv. et Odofredus utitur in referenda Ioannis sententia); cum alias nulla sit aut primae et secundae propositionis, aut opinionis a Iacobo propositae et eius quae praecesserat diversitas. Sed Iacobus rursus duce usus est Irnerio, cuius ipsa verba allegat Accursius ad §. 5. in v. *proferatur*: *Tu distingue secundum Ioannem ut dixi supra* (ad §. 3.). *Et Ir. dixit idem, his verbis: haec omnia accipe si ex hac lege* (i. e. absente actore) *contrahatur eremodiciu, non si veteri iure* (i. e. absente reo). — Eam vero sententiam quae in Gl. Vacarii quibusdam tribuitur, quamque Vacarius ipse adoptat, ante finem triennii absolutoriam quidem non vero condemnatoriam sententiam ferri posse, nusquam commemoratam vidi; Irnerianae certe e diametro opposita est, neque ad reliquarum accedit similitudinem, nisi a Placentino repetita videatur condemnatio in expensas ante triennium fieri solita, cuius tamen et in ipsa lege §. 5. aperta mentio fit. Videtur Vacarius in hac sententia defendenda nisus esse et favore reorum, et praesertim loco Novellae quam allegat; qua in re unum notatu dignum restat: Authenticam *Qui semel* a Placentino allegatam, Vacario, eius aequali aut ignotam fuisse aut parum placuisse, qui loco eius aliud plane Novellae compendium eiusdem argumenti recepit.

(71) L. 3. (ad v. *cognoscant*) 4., et in marg. L. 5. C. h. t.

(72) L. un. C. h. t., inter textum et marginem distributa. Legit Vacarius *parientiam*, cum Cuiac. et plurimis Codd.

(73) L. un. C. h. t.

(74) Om. Vac. et verb. *standi*, quod etiam in Cod. exemplaribus fide dignis deest, et vv. *vel non*, quae in Cod. leguntur. Exhibentur L. 1. 2. 3. C. h. t.

(75) In Cod.: *Ut nemo invit.* Est L. un. C. h. t.

(76) L. 1. 2. 3. 4. C. h. t.

(77) L. un. Cod. h. t. In marg. Authent. *Offeratur*, et *Libellum* h. t., dein. tertia quae in edd. non legitur, et incipit: *Generaliter iudex provideat libellum pulsato non porrigi* etc. petita e Nov. CXII. c. 2.

(78) L. 3. C. h. t.

(79) Titulum Pandectarum qui unus est in suas partes divisit Vacarius, sed Codicis leges praeposuit. In textu enim leguntur L. 1. (a vv. *Si ex ea provinc.*) 2. 3. 4. 5. 6. C. tum L. 7. (in duas partes divisa, quarum altera incipit a vv. *Illud sciendum*) 8. 10. D. h. t. Unde Gl. ad L. 7. D. initium: *Iste 4. leges se-*

quentes sunt de t. de feriis in ff. Et ab alia manu quae videtur antiquior haec adscribuntur: *Not. quod ponuntur leges C., et sequuntur l. ff. et hoc fuit magis uoluntate magistri, quam ratione, ut infra de legatis. Cf. infra Not. 270. Margo autem huius tituli continet initium L. 1. C. h. t., L. 36. pr. D. de indic. tum praeter Auth. Quod fieri C. h. t., duas alias quae in edd. non leguntur, alteram incipientem Hodie, e Nov. 69. c. 2. §. 1. (vv. Sed si quidem — sex) repetitam, alteram (Ad hoc si tempus) cuius fons est Nov. 53. c. 1. — Ad postrema vv. L. 5. C. h. t., ubi negatur principem in iudiciis cognitionum suarum dilationem tribuere, Gl: Mar. dicit quod hoc uerum est tantum in duobus casibus, i. e. in consultatione et appellatione: alii dicunt quod in omnibus. Unde provideant sibi litigatores ut instructi veniant. Sed nonne hodie dantur dilationes? (sc. a Principe). Solutio: Loquitur hic secundum leges illas, per quas non licuit appellare nisi post sententiam, quando omnia manifesta sunt, unde non locum habet dilatio. Secus autem secundum can., quia ante et post licet appellare. Huc pertinent vv. Odofredi ad h. l: Or signori hec lex secundum antiquos intelligitur ut dixi. Nam antiqui (in quibus est Martinus) erant in ista opinione, quod in causa principali siue agatur coram principe siue coram quocunque alio iudice, detur dilatio. sed si in causa apella. agitur coram principe, siue coram delegato ipsius, dicebant quod non dabatur dilatio, quia satis est quod in prima causa data fuit dilatio etc. Et sic dicitur fuisse allegata hec l. tempore domini Federici senioris, dum imperator in Italia in causa nobilium brixienis cognosceret, quia quidam milites principi accusati erant de crimine capitali, et hi ipsi petebant dilationem sibi dari. ex aduerso dicebatur: dne. imperator, non debetis eis dare per l. C. de dilatt. l. cum a nobis. dicebant nobiles: dne. imperator, l. illa loquitur in causa appellationis. Unde imperator voluit habere consilium: utrum deberet dare dilationem vel non, et habuit consilium cum dno. Bul. et Martino, et eorum consilio dedit illis militibus dilationem. et illi milites habita dilatione ab eo fugerunt, et nunquam postea comparuerunt coram eo, unde postea imperator dixit: dne. Bul. et Martine, tales qui accusati erant coram me fugerunt per consilium vestrum. et ipsi dixerunt: domine, nos consulimus vobis per talem legem. — Sed signori, ista lectura antiquorum continet euidentem iniquitatem etc.*

(80) Pandectar. L. 9. (ad v. *vacationem*) 6. h. t. Codicis L. 6. 7. 10. 11. (usque ad v. *spectacula*). Ad v. *cerimoniarum* in L. 6. C. obvium Gl: *Sunt quedam precepta cerimoniarum sc. veteris testamenti, ut: non arabis in boue et asino.* (Haec eadem fere verba occurrunt in libro cui titulus: Vocabularius iuris, sub v. *cerimonialia*) *vel dicuntur cerimoniarum quia cere- ris monia i. e. munera, vel dicitur cerimonia i. e. carimonia, i. e. carens more aliorum dierum.* — Porro ad L. 7. C. h. t. ubi feriae enumerantur quibus et iuris et spectaculorum copia reseretur, hi scripti versiculi leonini non illepidi:

Omniis his debent differri iura diebus,
Hoc est ius dictum magnis parvis quoque rebus:
Hoc ius non posset magnus subvertere phebns.
Vellent in cena fore tunc fortassis amena,
Copia sed cenae talis prohibetur amenae.
Istis temporibus non est concessa voluptas,
Non igitur debes alienas quaerere nuptas.

(81) Hoc caput e Digestis hic inserit Vacar., exhibens L. 1. pr. (ad v. *mandari poss.*) §. 1. (ad v. *utitur*) L. 5. §. 1. D. h. t.

(82) In indice hoc caput praetermissum est ob summam praecedentis brevitatem; sed in opere et rubrica legitur et numerus capituli. — Eandem Rubricam constat etiam Vulgg. Digg. libb. exhibere, cum Florentiae verba postrema omittantur; quod autem praeterea additur in Cod. *et de foro competenti*, Vacar. omisit. — Ceterum plurimae Pandectarum leges, e Cod. tantum L. 2. 3. 4. 5. exhibentur, Glossae plurimae, sed nimis prolixae.

(83) *Et Vacar. habet cum Hal., cum in Vulgg. Cod. sit vel, ut in v. extr. cognoscat.* Quod porro legitur in Cod: *et ne exhibeantur*, id in Indice quidem omittitur, sed in Opere ipso legitur omissa tantum copula. Caeterum est L. un.

(84) In indice haec rubrica cum duabus sequentibus coniungitur, quasi haec unum caput constituerent, quemadmodum et numerantur. Sed in opere omnia recte distincta. — Caeterum in Cod. omnes: *criminibus*. Exhibetur L. 1. C. h. t., tum in marg. Authentica *Qua in provinola*, vulgata brevior et in duas partes discerpta, quarum altera desinit in vv. *quod ius perp. c.*, altera tamquam ex alia Novella petita (incipiens: *Si ergo ambo*) in vv: *comitat. exhiberi.*

(85) L. un. C. h. t.,

(86) In Cod est: *V. fideicommissum peti oport.* — Est L. un. C. h. t., et in margine L. 50. D. de iudiciis.

(87) Sic cum C. Gott. Vacar.; vulg. *debeat*, L. 2. 3. C. h. t.

(88) *Vel ubi her. scr. — debeant* Cod. — L. un. C. h. t. — Ceterum in Indice haec rubrica quia duas lineas occupat male etiam duos numeros habet.

(89) Sic in Ind. In opere est *oportet*. In Cod. alio ord: *V. de rat. t. p. q. pr. a. op.* Est utraque lex h. tit., in marg. L. 19. §. 1. 2. (ad vv. *domicil. ej. sequi*) D. de iudic.

(90) Sic Ind. In op. est *oportet*. In Cod: *causa — debeat*, praeter Hal., qui: *causas — oport.* Exhibetur L. 3. 4. C. h. t.

(91) Sic huius capitis rubricam, e Dig. petitam, exhibet Vacar. Origo depravationis quaerenda in eo quod pro: *ut*, exhibent Codd. et Hal. *uti ipse*, quod cum pro verbo finito haberetur, postremum *utatur* omissum est. — Exhibet Vacarius totum fere Pandectarum tit. In margine autem, primum L. 7. C. de rescind. vend., tum hoc Scholion ponitur nescio unde petitum quod videtur ad L. 3. §. 3. h. t. pertinere: *Si tibi pecuniam debitam per XXX annos retinui, per temporis exceptionem possum te remove; sed tu replicas: at medio tempore solvisti usuras. Contra hanc replicationem tuam quia dicere possum: at tu impetrasti ne adversario tuo valeret exceptio, perpetuo securus ero, si tamen solvam, competit mihi repetitio.* (Sed hoc adversatur L. 3. §. 7. D. h. t. et inferiori Scholio unde legendum; *non competit*). Porro ad L. 3. §. 4. D. h. t. postrema vv. *ne mea condit. deter. fiat* hoc legitur in marg. Scholion: *Scilicet filii facto quo se condemnare videtur, licet hoc eius heredi noceret. Quod si alius filium meum dampnaret, mihi noceret, ut infra de peculio, Si quasi intercessor* (videtur innui L. 3. §. 9. D. de peculio). Deinde ad L. 3. §. 5. h. t. hocce: *Pena haec non tam ex delicto infligitur, quam e defuncti iudicio procedere intelligitur, qui quod in alium probavit idem in se statuuisse videtur, unde nimirum in heredem transmittitur.* Denique ad L. 3. §. 7. D. h. t. hoc pertinet Scholion: *Cum ex hoc edicto in penam tuam per exceptionem possim retinere, solutum non repetam, quia non favore mei, sed tui odio mihi competit exceptio. Qui autem sui favore non alterius odio habet exceptionem perpetuam, solutum repetere potest.*

(92) Sic in Ind., in opere ipso est *iudicare*; vitiose, et additur: *publicam devotionem*, quibus alia manus post se nigro addidit *siue*. — In Cod. est: *Quando lic. unic. s. iud. se vind, vel publ. devot.* — Exhibetur L. 1. h. t.

(93) Quum Digesta et Cod. conspirent in rubrica: *de in-off. testamento*, mirum est eam a Vacario immutari. Sed magis miror tam breve esse hoc caput, Habet enim nil nisi L. 1. (in cuius fine notandum est legi: *valerent*, fortasse rectius; Gl. interlin: *spem i. e. rem speratam*) 2. D., tum L. 3. 6. 8. §. 1. L. 14. 23. 35. pr. C. h. t., et in margine L. 27. 25. Auth. *Novissima*, et Auth. *Unde* C. h. t.

(94) L. 2. 4. 5. 8. 9. C. h. t. In margine L. 25. §. 7. D. fam. herc. et L. 87. §. 3. D. de leg. 2.

(95) L. un. C. h. t.

(96) Pandd. *de her. pet.* — Ceterum e Pandd. et Cod. sat multa hoc capite excerpsit Vacar., sed nihil occurrit admodum memorabile.

(97) Hoc capite ut praecedente, plurimae leges in marginem coniectae.

(98) Hoc caput atque sequens e Digestis recepit Vacar., nullus igitur e Cod. locus, sed multa in marg.

(99) Sic Ind. Sed in op. est: *emphiteoticarius*. Caeterum integer titulus exhibetur.

(100) Reliquam rubricae, vel in Digg. vel in Cod. partem omisit Vacar., quoniam Digestor. vv. *περιφρασις* continent, Cod. autem rubrica plura argumenta continet, quae noster, Digesta hic secutus, singularibus capitibus persequitur. Constat hoc caput solis Pandd. locis, quia loca Codicis inferius sequuntur. v. Not. 103.

(101) L. 1. pr. §. 3. 4. (in marg. L. 2.) L. 4. 5. 6. pr. L. 7. (in marg. L. 3. §. 2.) D. h. t.

(102) Sic tam in Ind. quam in opere per compendium scribitur, quod fortasse legendum: *usufructuario*. Sed in Pandd. est *Q. d. ususfructus l. c.* In hoc brevissimo capite omittuntur princ. vv. *Et ita* sqq., §. 1., §. 2. vv. *Hac ratione* sqq.

(103) *Amittitur* Pandd. Selecta huius tituli Pandect. loca, (quorum extrema est L. ult.) sequuntur denique loca Cod.; adscriptum est in marg. literis paulo quam reliquae Glossae maioribus, sed tamen nigris: *Hic incipit t. C. de usufr. et usu et*

ministerio servorum, (quae rubrica fortasse hic inserenda) omisso v. *habitatione*. Exhibentur autem L. 3. 5. 10. 12. pr. (ad v. *subtractus*.) §. 1. (ad vv. *apud eum*) L. 16. in compend. C. de usufr., additis in margine L. 17. et 12. §. 1. (a vv. *Cum enim possib.*) C. eod.

(104) Sic Vacar.; in Dig. est *earum rerum et vel min.* Exhibentur L. 1. 2. 7. 5. §. 1. (in compend.) 2. h. t.

(105) Pandectarum loca (quorum agmen claudit L. 19.) sequitur integra L. 13. C. de usufr.

(106) Recte quidem *petatur*, cum Hal., pro *petetur*., quod et Flor. est. Male autem, imo pessime, *pervenire*, cum sententia flagitet quod omnes libri tuentur, *pertinere*.

(107) Rursus mutavit rubr. Pandd: *Usufr. quemadm. caveat*.

(108) Denuo in hac doctrina Pandectarum ordinem magis diffusum secutus Vacar., omittit quod in rubr. Cod. additur: *et aqua*, tum hoc titulo nullas Cod. leges exhibet.

(109) *praed. urb.* Pandd. Male in Ind. hoc caput postponitur sequenti. Loca Pandd., quorum non multa pro longitudine tituli, et in margine vix duo exhibentur, sequuntur L. 1. 9. 10. C. de serv., quarum postremam rectius sequenti capiti servaturus fuisset Vac. Iam caput nostrum incipit a L. 6. D. h. t., hanc sequitur L. 20. pr., tum L. 23. §. 1. eod. Deinde vero e L. 15. D. h. t. hanc propositionem sane parum concinnam, consarcinavit Vacar: *Servitus si debeatur opus novum nunciari potest, si modo* (Gl. interlin: *vel in eo*) *sic fiat ut lumini noceat*. Ad haec Glossa marginalis: *Infra de novi operis nunc. qui viam* (L. 14.) *contra*. (Nimirum ibi legitur: *Qui viam habet si opus novum nunciaverit adversus eum qui in via aedificat nihil agit, sed servitutem vindicare non prohibetur*.) *Solutio: hic redundat factum alterius in damnum ipsius renunciantis, ibi non; vel secundum litteram Bon. non est contrarium, quia ipsi legunt viam in lege contraria, sed littera pisana est in via ut dicit Magister* Huius lectionis Bononiensis nullum nec in scriptis nec in editis libris qui mihi praesto sunt, vestigium reperi, praeter Digestum Novum quod apud Franc. Regnault Paris. 1539. 4. prodiit, et editionem Baudozac; in margine enim harum edd. e libris scriptis annotatur. Sed eadem etiam commemoratur lib. VIII. c. 20., ubi Vacarius ipsam L. 14. de novi op. nunc. e Florentina lectione posuit, et Gl. sic:

ut solvatur omnis contrarietas quidam exponunt: qui viam edificat, i. e. edificando restituit, i. e. construit et parat. Secundum hanc expositionem cum is viam construat et emendet, ad quid vendicaret is cui debetur servitus? preterea non videtur quod possit agere, cum per opus illud melioretur causa servitutis, unde Vac. aliter exponit. Iam enim citata antea L. nostra 15. de servit. ut contraria, sequitur solutio quae et superiorem Glossam ad eandem legem declarat: Qui edificavit in via ubi mihi debetur servitus, nil in meo facit, quamvis meam servitutem impediatur; qui vero lumina mea obscurat, non tantum in alieno aliquid facit, quia operis eius effectus qualitatem rei mee mutat, (hic forsitan obversata est Vacario L. 86. D. de V. S.), et ita in meo facit aliquid, quia in meum redundat, ideoque ibi possum nunciare novum opus, hic non. Nota: in omni servitute urbana locum habet nunciatio, in servitute rustica non, nisi forte in aqueductu. Cf. optimus huius legis interpres I. Lud. Conradi Opusculorum Vol. I. (Brem. 1777.) p. 281 — 296. qui tamen de lectionis diversitate nihil.

(110) *praed. rust.* Pandd. — Digestorum leges plures, etiam in margine conspicuas, sequuntur L. 11. 12. 4. 2. C. de serv.

(111) Sic Ind., in opere est: *tam rust. quam urb.* Vox utrorumque a Pandd. abest. Ceterum non alia nisi Pandd. loca, nec multa exhibentur.

(112) Etiam hoc cap. totum e Pandd. Ad L. 6. §. 2. h. t. Gl: *Duobus modis potest legi (i. e. intelligi) haec littera: ad eum modum qui in servitute etc. sc. uno modo ut is sit sensus: i. e. ad eum modum qui convenit in imponendo servitutem. sed hoc in omnibus servitutibus observatur. sed quia interpretari debemus speciale esse quod hic dicitur, secundum vac. sic lege: ad eum modum qui comprehensus est, non a litigatoribus, sed a iurisperitis.* Mox ad vv. cuius res servit Gl. interlin: *Quae opinio falsa est.*

(113) In opere ipso factum: *Quemadmodum*, ut est in Pandd., sed singularis numerus pro plurali remansit. Loca Pandd. excipiunt L. 13. 14. §. 1. C. de servit.

(114) Totus fere Pandd. tit., sed nihil e Cod.

(115) In Ind. scriptum *Aquil.* Excerpta e Digg. plurima sequuntur L. 2. 4. 5. 6. C. h. t. — Sed Glossas aliquot insigniores exhibebo. Ad vv. L. 5. §. 1. D. h. t. *interdum utra-*

que actio concurrit et legis Aquiliae et iniuriarum, adscribitur in marg. integra L. 34. pr. D. de Obl. et actt., et signo facto notatur esse illi loco contraria. Tum praeter leviora quaedam nullius pretii commenta, haec adduntur: *Solutio. Martinus: hoc* (nempe in tit. de l. Aqu.) *vetus, illud* (tit. de O. et A.) *nouum.* (Putabat ergo Gosias posteriorem locum ius recentius continere.) *Vac: quando quis verberat servum, vel scit eum esse servum uel non. si putat servum non esse, nullam iniuriam domino infert, quia non contemplacione domini hoc facit. Sed si tali servo facta est iniuria, licet nulla servo fieri possit, ut alibi habetur, quod ita intelligitur: ad hoc ut agere possit, potest tamen dominus. Si ergo dominus consecutus fuit estimationem una actione, cum non contingat eius personam iniuria, et ita unum solum sit factum, merito tollitur altera, nisi in id quod excedit, ut in G. (nempe L. 34. cit.). Si uero sciuerit eum esse servum et uerberauerit, dominum contingit iniuria servo illata, et ita plura intelliguntur facta, et ideo licet una fuerit actum non tollitur reliqua. Sed obicitur: siue sciat eum esse servum siue non, siue contemplacione dni. siue non (supple verberaverit), semper ex diuersis causis nascuntur he due acciones, et ita videtur quod una alteram non tollat. Rsp. licet ex diuersis causis nascantur tamen quando soli servo fit iniuria non respectu domini, unum est factum, et ideo una post aliam locum non habet, nisi quatenus in ea plus erit. Porro in textu una serie leguntur L. 28. pr. §. 1. L. 29. pr. D. h. t. in marg. autem ad vv. aut providere potuerit hoc additur Scholion: Et hoc factum eius qui foueam fecit est proxima causa damni dati, sicut et eius qui nauem mercium venaliciarum perforauit, qui et nomine mercium, quasi ipse eas ruperit, lege aquilia tenetur, ut d. eod. si seruus (L. 27. §. 24. D. h. t.) Tum Glossa: Secundum Gar. (Garnerium) nomine nauis perforate datur ac. l. aquil., non nomine mercis, quia merces non tetigit. — Vac: hoc (nempe dari etiam nomine mercium) nulli venit in dubium. dicit itaque quod competit etiam nomine mercium. quia ubi factum eius est proxima causa dampni, perinde tenetur ac si suis manibus fecisset, siue dampnum daret, quemadmodum de plaustro onerato, (L. 27. §. 33. h. t.) et de eo qui foueas fecit. at si factum eius esset occasio, non proxima causa sed remota, competeret ac. in factum; unde qui tenuit, in factum, qui occidit aquilia tenetur.*

(116) Sic depravatur rubr. Dig. *de his qui effuderint vel deiecerint*. Mera Pandd. loca, sed nihil magnopere dignum memoratu.

(117) Deserit paululum Vacar. ordinem Codicis et magis adhaeret Digestis, actiones noxales proxime cum l. Aquil., et edicto de effusis et deiectionis coniungens. Imo plane negligitur iste Cod. titulus, et nulla nisi Digestorum loca exhibentur. Ad vv. L. 2. §. 1. h. t.: *hac actione tenetur Gl.: i. e. actione quae competit ex hac causa, i. e. accione legis aquilie noxali*. Sed queritur utrum detur hic accio l. aqui. cum sua natura, scilicet in duplum propter inficiationem? Martinus dicit quod non, cum dominus possit iuste ignorare utrum servus dampnum dederit nec ne. Porro ad vv. L. 22. §. 1. h. t. *licet enim iuste possideant non tamen opinione domini possident*, Gl.: *ergo precaria possessio iusta est, alibi connumeratur iniustis, dicimus quod iniusta est quoad usucapionem, et uiciosa quoad b. fi. Est iusta ff. de adquir. poss. (L. 1. §. 15. L. 36. D. cit.)*. pignoratitius creditor possidet ad omnem causam, praeterquam ad usucapionem. Ergo ad hanc ut teneatur noxaliter dominis, creditor non possidet pro suo. possidere pro suo continet ut teneatur noxaliter, et causa possidendi ad usucapionem eadem est cum hac possidere pro suo, et haec pro suo continet ut aliquis teneatur noxaliter. Ergo cum non possidet ad hanc pro suo que est principium, et semper comitatur usucapionem, merito nec ad eius accessoriam, ut teneatur noxaliter, quae est accessoria huius, possidere pro suo, unde dicitur non opinione domini, ergo non pro suo, ergo nec pro eius accessorio.

(118) Rursus hic Vacar. in eo neglexit Pandectarum ordinem, Codicem sequutus, quod tit. *famil. hercisc.*, titulo *finium regundorum* praemittit; in eo autem Pandectas omisso Cod. sequitur, quod *communia utriusque iudicii* peculiari capite non exponit, imo hunc Cod. titulum in excerptando plane praetermittit. Exhibentur e Pandd. non multa, e Cod. vero L. 1. 11. 17. 18. 26. h. t., et in marg. Auth. *Si modo*.

(119) Praeter plura Digg. loca L. 1. 5. C. h. t.

(120) Plura e Pandd.; e Cod. L. 1. 3. 4. 6. C. h. t.

(121) E Cod. solae L. 7. 8. C. h. t. Ceterum L. 5. §. 1. D. h. t. in textu sequitur L. 8. (quam deinde excipit L. 5. §. 4.), sed ad marg. rubris literis adscriptum: *Glosa*, idque adeo inter

lineas repetitum, ut appareret, Vacarium L. 8. in margine collocare voluisse.

(122) Vv. *et interrogatoriis actionibus* omittuntur, quamvis et rubrica et totum capitis argumentum e Digestis sit repetitum. Multae leges in margine.

(123) Quod in Cod. additur: *et alearum lusu*, Vacar. omittit, omninoque nihil e Cod., sed aliquot Pandd. loca excerpfit. Caeterum redit ad ordinem Codicis, et quosdam Pandd. titulos alii loco servat.

(124) Quod in Pandd. add. *et ut funus ducere liceat*, hic abest. Caeterum in opere ipso scribitur: *rellig.* — E Cod. exhibentur L. 10. 11. 14. h. t.

(125) Videtur libros tres priores peculiarem operis partem constituere voluisse Vacar. Certe et membranae altera pars in fine libri tertii vacua relictæ est, quod alias non factum, et libro quarto praemittuntur vv.: *Incipit liber quartus*, quæ in aliis libris absunt incipientibus a rubrica primi capitis, et maioribus literis. Ceterum manifeste hic secutus est in rubrica Pandectas. Nam Cod. tit. *de reb. cred. et iureiur.* de solo iureiurando agit: ideoque noster titulum *si certum petatur* Pandectarum titulo hic conformem excerpfit. Cf. Clossii Descript. Codd. quorund. Dig. Vet. (Vimar. 1818.) p. 32. sq. Ad hanc ipsam rubr. et L. 2. §. 1. D. h. t. a qua incipit textus, hæc legitur Gl: *Datio rei est transitio in alienum dominium; quia dare est rem accipientis facere. hæc sola perficit mutuum, ut principalis eius forma, unde dicitur re contrahi, quia sola rei datio absque omni expressione, sufficit ad demonstrandum, quid et quantum et quale debeat. Si autem dem tibi rem ut aliam mihi des, datio quidem rei ibi est, sed non sola, quia datio subnixa est pactione, nisi enim exprimat quid debeat, nulla erit obligatio.* Porro ad vv. L. 1. D. §. 2. h. t.: *quia in genere suo functionem magis recipiunt per solutionem, quam specie, (sic enim legitur!) hoc pertinet in margine Scholion, signatum rubra litera W., quæ quem auctorem indicet non decerno: In quibus rebus genus magis per solutionem attendimus quam speciem, in his pondus numerus et mensura ita crediti representant indemnitate, ut etiam in alia specie idem solui intelligatur. quod in ceteris rebus fieri, singularum propria qualitas non permittit.* Ad L. 14. D. de rebus cred. ut contraria assertur L. 9. §. 1. D. ad SCt. Maced., in qua concilianda

laborant etiam Odofredus et Accursius, addita Gl.: *Solutio bon. est: hic propter personam patris cessat condictio, ibi non, propter personam filii.* (Hanc solutionem Irnerio tribuit Accursius). *Sed hec uerba (?) uel omnino sunt inutilia, uel difficile est adaptare significationem rei propositae. Ideo planius (hic mire aberrans librarius scripserat placentinus, sed ipse emendavit) soluit Magister, dicens: quod hic non fuit factus locupletior. Ergo cum b. f. possessor fiat, rei consumptione liberatus est. Ibi uero factus fuit locupletior, et ideo eatenus obligatus est patri condict. sine causa. Si uero male fidei possessor esset, tenetur utili in rem, quia si dolo desiit possidere dolus pro possessione habetur.* Haec ad eam accedunt solutionem quam Ioanni et Azoni tribuunt Odofr. et Acc. Res ipsa diligentius exploranda, quam ut hic eam tractare possim. — Ceterum L. Lecta 40. D. h. t. non recepta; e Cod. exhibentur L. 2. 4. 7. 9. 11. 13. 17. Si certum petatur. Authentica autem eiusdem tituli, quae his scripta est, primum ab antiqua manu in aduersa pagina, iterum in aversa a manu recentiore eius, qui eam illic non animadverterat, utroque loco ita se habet: *Constitutio: sed nouo iure neque quantitas ultra libram auri in ciuitate, neque contractus distinguitur, V testibus adibitis; quippe L. 17. C., ad quam pertinet Authent., tantum in chirographis quantitatem quinquaginta librarum auri excedentibus, pecuniasque creditas earumve redditionem concernentibus, trium testium testimonium exegerat, quo ista Authentica in ciuitatibus negat amplius esse respiciendum, modo, si libram auri chirographum excedat, V testes fuerint adhibiti. Atque haec est genuina Irnerii Authentica. Ita enim Odofr. ad b. 1: Or signori antiqui libri satis breuiter habent hanc auc. hic, secundum quod dns. Ir. extraxit eam breuiter de corpore auc., sed dominus Azo diffusius extraxit eam de corpore auc. et secundum quod dominus Ir. extraxit eam non vult aliud dicere nisi hoc: licet iure C. si instrumentum conficiatur supra l. libras auri, hodie nouo iure si contractus celebratur in vrbe et in scriptis ab imperito literarum, et excedit libram auri requiruntur quinque testes probate opinionis, qui debent subscribere. Hoc dicit ista auc. secundum Ir., sed secundum dominum Azonem qui extraxit eam diffusius, et plenius loquitur hec auc., et continet in se tria dicta. Primum dictum non mutatur a dicto Ir. Secundo dicitur etc.*

(126) Etiam hic Pandectas sequitur. In opere prius *siue* omittitur. E Cod. exhibentur L. 1. 2. 3. 11. 12. C. de reb. cred. et iur. Ad L. 3. vv. *causa cognita* hoc legitur in marg. Scholion: *A iudice; namque ita demum iusiurandum deferri debet, si ceterae desint probationes. Tutor quoque pupilli deferens, ita est audiendus, si alie omnes deficient probationes, ut d. eod. tutor pupilli* (L. 35. pr. D. h. t.). *A litigantibus uero, aliis quoque habundantibus allegationibus, iureiurando delato descidi* (sic!) *quid prohibet causam? cum sit turpitudinis et confessionis manifeste nolle nec subire iusiurandum nec referre.* (Postr. vv. e L. 38. D. h. t.). Sed Gl. ad eadem vv. *causa cognita*, sic: *Nota, quod quidam dicant: i. e. si quibusdam indicibus motus fuerit iudex. Vnde etiam dicunt non debere iusiurandum deferre* (sc. iudicem), *nisi alterutra pars iuuetur presumptione. Magr. dicit causa cognita i. e. cum cognouerit de causa et allegationes utriusque partis audierit nec tamen perfecte ei liqueat de causa. si enim presumptionibus iuuetur pars alterutra, pro ea debet ferre sententiam.* Apparet prouti aut gravior aut levior fuerit praesumptio, vel veram vel falsam esse magistri sententiam.

(127) Utrobique error. Nam in Ind. hoc caput praetermittitur, in ipso opere quartum numeratur quod est tertium. Caeterum hic rursus ab ordine Cod. recessit, in quo iuramentum in litem doctrinae de tutela adiungitur. Quare quum singulae eius leges causam tutelarem ponerent, nullam plane earum Vacar. recepit.

(128) In Cod. est: *De cond. ob caus. dator.* In Indice nostro vitiose: *causa tota.* Exhibentur e Cod. L. 3. (ad quam in marg. L. 5. C. Si manc. ita fuer. alien. ne manum.) 5. 6. 7. 8. 10. h. t. Ceterum est hic nobilis Glossa, cohaerens cum ea quam exhibui supra Nota 45. Namque ad L. 1. pr. D. h. t., unde incipit contextus, in margine adscribuntur L. 3. pr. usque ad §. 4. D. h. t. Ad §. 4. notat Gl. *supra de dolo legem cum proponas* (L. 4. C. cit.) ut contrariam, quippe quasi ibi actio doli tribuatur eodem in casu quo h. l. condictio. Sed in inferiore marginis parte haec leguntur: *Solutio: Iohannes dicit: Ibi (in l. Codicis) esse do ut des, inspecta structura uerborum. Sed quia ita traditur ancilla, non ut simpliciter habeatur, sed ut manumittat qui accepit, perinde est ac si ipse qui tradit manumississet, ut ita interpre-*

temur, dationem esse factionem, sicut in simili interpretamur per contrarium, factionem esse dationem, ut supra de transact. l. cum mota (L. 6. C. cit.), et ita ibi est facio ut des. Sed ei obicitur, quod nemo potest manumissionem exercere per interpositam personam, nisi in uno casu, ut, si pater uelit manumittere per filium, potest, et ita uidetur quod non ualet solutio. Rsp. Io.: hoc uerum est quando aliquis retinens seruum penes se, uult eum per interpositam personam manumittere; hic autem tradidit manumittendum, et ita transtulit dominium, ut dicitur ff. de donationibus inter uir. et ux. (L. 7. §. 9. D. cit.), et tunc de equitate in hoc casu admittitur predicta interpretatio. Est ergo ibi facio ut des, et ita competit accio de dolo. hic autem non est mirum si condictio competat, cum generalis sit, et sub se contineat acc. de dolo, et in hoc sentit sententiam bulg. — uel aliter potest dici, quod hic est do ut facias, licet prevenit in faciendo, quia cum ita seruus decesserit, perinde est ac si eum manumisisset, et ita precessit factum donationem, et ita uidetur hic esse facio ut des. tamen inspecto primo (sic!) contractus origine, est hic do ut facias, et ideo competit accio civilis — uel aliter, quod utrumque (i. e. utroque casu) utraque accione agere potest, quia potest agi ut stetur conuencioni, et tunc competit accio ciuili, ut hic dicitur, uel potest agere de fide rupta, et tunc competit accio de dolo, ut ibi. nec obstat quod dicitur, accionem de dolo non posse competere ubi alia, quia hoc ita intelligendum est, ut scil. competant ad idem. Apparet recentiore esse hanc glossam ea quam exhibui Nota 45., qui locus omnino conferendus. Nam Vacarius Irnerii sententiae, novis fulcris a se sustentatae, adhaesit, quae recepta ab Accursio, victoriam obtinuit.

(129) Sic Vacar., nec tamen ullus, quantum scio, alius li-
ber, cum in plerisque sit: *ob turp. v. iniustam c.*, vel: *ob turp. c. vel ex ini. c.* Certe nec Clossius in Descript. Codd. Dig. Vet. p. 41., nec Schraderus (in libello: *Tituli Dig. de condict. ob turpem caus. et de testibus etc.* Tubing. 1819. p. 1.) huiusmodi lectionem attulerunt, qua non parum confirmari videtur horum Duumvirorum coniectura, *iniustam causam* ex hac rubrica plane eliminantium, et, si omnino retinenda sit, potius rubricae tit. 7. lib. XII. agglutinantium. Nam Vacarium hic Pandectas secutum esse, qui Cod. lib. IV. tit. 7. et 9. rubricas contulerit, nemo dubitabit. Iam verba *turpem vel inhone-*

stam quum viderentur synonyma, ad emendationem invitarunt; unde mihi Florentina lectio in locum glossematis antiquitus *v. turpem* adscripti, et in textum recepti, successisse videtur. — Exhibentur e Pandd. L. 1. 2. 3. 4. (ad *vv. turpiter accepisti*) 6. (ad *v. condici*) 8. 9. §. 1. h. t., e Cod. L. 1. 3. 4. 7. Iam ad L. 1. C. in margine adscribuntur L. 3. C. de postulando, et compendium L. 1. §. 12. D. de extraord. cognit. Tum additur hoc Scholion, cui appicta est litera *W.*, quae Vacarium videtur designare: *Qui exceptione non numerate pecunie uti potest, licet ex improbata causa pecuniam accepisse cauerit, tamen si non infra tempus statutum siluit, sed aduersarium in querimoniam deduxit, exceptionem prefatam probare non cogitur. Si uero siluit, post tempus a probatione repellitur, et compellitur ad solutionem. Ergo iste debiti quantitatem in chirographum ex precedenti causa deduxit, quo casu omni tempore probationi subditur, ut infra de non num. pec. Generaliter* (L. 13). Nempe adversabantur sibi in huius legis interpretatione Bulgarus et Martinus, ut discimus ex Rogerio pag. 199.: *Diversa sentiunt in hoc, scilicet exceptionem non numeratae pecuniae perpetuo opponendam, in hoc casu: M. dicit perpetuari, quod, si caui me accepisse pecuniam ob turpem causam perpetuo possum opponere exceptionem non numeratae pecuniae, ut C. de cond. ob tur. cau. l. 1. B. inter biennium tantum, ut C. de non num. pecun. l. in contractibus.* Apparet igitur hic a Martini opinione recessisse Vacarium, et Bulgaro adhaesisse, cuius tamen sententiam *reprobata* dicit Odofredus, nec sequuntur Albericus Rosata, et Accursius, etiam post biennium actionem doli propter turpem causam concedentes. — Sed praeterea Vacarius eo respiciendum putavit, utrum praecesserit causa debendi, an in spem futurae solutionis data sit cautio. Quod luculentius prodit e glossa longiore, adscripta ad eandem legem, ut solveretur contrarium quod L. 3. C. de non num. pec. inesse videtur. Nam in ea expressis verbis Magister hanc solutionem e L. 13. C. de non num. pecun. et L. 25. §. 4. de probatt. repetiisse narratur, ut in nostra L. 1. de chirographo quod praecedentem causam debiti contineret, in contraria lege de chirographo, quod spe futurae numerationis datum, aut nullam aut futuram causam contineret, sermonem esse contenderet. Atque eadem distinctio reperitur in Summa Placentini tit. de non numer. pecun., nec abhorrent ab ea Odofredi animadversiones ad L. 13. cit., et

Albericus Rosata in lectura tam ad h. l. quam ad L. 3. cit. Cf. inf. Not. 158.

(130) E Cod. exhibentur L. 1. 2. 3. 4. 6. 8. 10. h. t., nec pauca e Pandd. Ad L. 8. C. h. t. in margine pertinet L. 18. D. de condict. furt., adscripta hac Gl: *Hinc sumunt occasionem bon. dicendi, quod qui sciens indebitum accipit, furtum facit. Magister dicit quod hic sumitur significatio ex aliquo, non ex uniuerso, i. e. equipollet hic infinita non uniuersali sed particulari; quod uerum est in duobus casibus, sc. quando ei soluitur qui assumit sibi nomen ueri procuratoris, cum sit falsus, uel si obsignatam accepit procurator pecuniam, et nihilominus eam in usus suos conuertit.* — Repudiat hic Vacarius eam Martini sententiam, quam Odofredus et Accursius ad L. 14. D. de cond. causa dat, et ipsi improbant: posse scilicet furti agi quoties falsus vel procurator vel creditor sciens indebitum acceperit; qua de re fusius exponitur in Scholio infra Nota 420. Sed eadem sententia et Bulgaro tribuitur in glossis nostris ad L. 45. §. 1. D. de furtis: *bulg. dicebat quod quilibet sciens indebitum accipiens, furtum committit; quod falsum est, quia si quis uoluntate domini indebitum accepit, non contrectat, ubi dominus erit.*

(131) Breue caput, non multa Pandd. loca, sed utramque Cod. legem complectens. Ad L. 7. §. 1. D. h. t. Gl. notat ut contrariam L. 71. pr. D. de furtis, et addit: *Ibi dicitur quod accio commodati tollitur accione furti, et e contrario. Quare ergo hic aliter quam ibi?* — *Solutio bon: Speciale est in commodato.* — *Magister dicit: quod accio furti non semper tendit ad duplum, imo quandoque ad interesse, sicut de lance rasa, et libero homine surrepto, similiter quando res ratione usus non dominii tractatur (i. e. contrectatur); in hoc casu habeo accionem furti et commodati. Sed quia omnino sunt ad idem, i. e. ad interesse, non immerito una tollitur per aliam.* De re cf. Not. 136. In his notandum, Vacarium et Bononienses L. 71. cit. adhuc retulisse ad actionem furti, quam recentiores Odofredus et Accursius de conditione furtiva intelligunt, quamvis posterior ipsam etiam Vacarii opinionem commemoret in vv: *Sed quidam hic dicunt idem de actione furti, quia datur ex eo quod interest, sicut commodati, licet in duplum.* — Deinde quod attinet ad furtum usus et actionem ex eo oriundam, diversas fuisse Bononiae opiniones, e Rogerio discimus, qui pag. 193. ita: *Contraria sentiunt in actione furti cum ea*

defertur gratia usus vel possessionis; et est quorundam sententia dicentium, cum furtum fit gratia usus vel possessionis, interesse duplari vel quadruplari, quod aetas (lege: aequitas) suadere videtur cum animus surripientis talis non sit, ut ipsius rei furtum committere vellet. Quorundam aliorum sententia est, quocunque modo furtum fiat, si ipsius rei gratia, siue usus, siue possessionis, semper verum rei pretium duplari, cum aliud ut corpus contractari (sic!) non potest; et hoc dicit B. teste Gar. (h. e. aut Bulgarus teste Garnerio, aut: Bulgaro teste Garnerius, quod posterius verum videtur), cum et in furti actione non quod interest duplatur vel quadruplatur, sed verum rei pretium, ut ff. de furt. l. in furti actione (50.) l. si quid fur (22.), nisi quid speciale dicatur, ut in lance rasa, ut ff. t. eod. (L. 22. §. 2. cit.) Itaque in Vacarii verbis: non semper tendit ad duplum, supplendum: sc. pretii; nam id quod interest duplari posse vel quadruplari haud dubie non negavit. De re ipsa v. praecipue Schömanni: Fragmente aus seinen civilist. und criminalistischen Vorlesungen (Ien. 1814.) §. 3. sqq.

Porro ad L. 17. D. h. t. in margine positam Gl: Bon. dicunt, quod interposita stipulatione statim evanescat condictio, quia facta est novatio. Magister dicit, quod non evanescit ante mortem sine mora contingentem, nec est illa stipulatio causa novandi interposita; ergo est quasi quedam oblatio, ut scilicet per eam purgetur mora sicut per oblationem; manet ergo re extante forma et figura agendi, per hanc enim conditionem repetetur res, ut infra de verb. obl. Apparet Vacarium respexisse ad L. 29. §. 1. D. cit. Sed ibi supponitur stipulatio eius: quod ex causa conditionis dare facere oportet, quae non coniuncta est cum animo novandi: h. l. autem genuina novatio; unde verior Bononiensium sententia.

(132) In Cod. unus est tit. de conditione ex lege et sine causa vel iniusta causa, e quo hic exhibetur L. 3. et 2., praeter quaedam loca Pandd.

(133) L. un. D. eod., quam sequebatur errore textui inserta L. 41. pr. D. de O. et A. Sed ea in margine rursus legitur, unde in textu adnotatum: *Va — cat*, (i. e. redundat), *Glosa est.*

(134) In opere fuit: *de accione triticaria*, sed recentior manus emendavit: *condict.* — Glossam etymologicam v. supra

pag. 147. Ad L. 1. pr. D. h. t. vv. *veluti usumfructum* Gl. contrariam notat L. 75. §. 3. D. de V. O., additis his: *Solutio bon: hic certum promittitur ratione rei, ibi certum ratione utilitatis. Sed idem dici poterit de proprietate, quia res certa est, utilitas uero incerta.* — Vac. dicit, quod hic fuit constitutus ususfructus, et ideo certus, et interuenit stipulatio ut traderetur. Si autem petat quis usumfructum non constitutum, sed constituendum, quia forte fuit promissus, incerti est condictio. Quod enim petitur nondum est, et quod nondum est incertum est. Verissima solutio, quacum conspirat Accursius.

(135) E solis Pandd. excerptum caput.

(136) Hic ad Codicis ordinem strictius observandum redit noster non servata tamen rubrica, quae in Dig. et Cod. est *de O. et A.* Multa Pandd. loca excipiunt L. 1. 4. 2. 5. 7. 12. C. h. t., quibus adduntur in marg. L. 3. 10. et Auth. Imo h. t. Praeterea ad L. 14. D. h. t. adscribitur in marg. L. 3. C. an serv. pro suo facto post man. ten. — Initium capitis faciunt L. 3. pr. et L. 6. h. t. Ad posteriorem in marg. citantur L. 31. §. 1. D. de usuc. L. 15. pr. D. de div. temp. praeser. ut contrariae. Tum haec adscribuntur; *Solutio: quod hic dicitur habet locum in personalibus, in quibus aliquid in diem debetur. Ibi autem loquitur de actione in rem, quae solent per usucapionem remoueri. Set tamen non minus queritur, quare in usucapionibus non a momento in momentum computamus? Ratio forte est quia in prescriptionibus ius alienum excludimus, quod quidem non posset excludi, quamdiu aliquis patet regressus; — vel sic: usucapio de iure civili introducta est, ciues autem annum non ad momentum imo ad diem computant, ut infra de uerb. sign. Anniculus (L. 132. D. cit.), philosophi autem imperatores praescriptionem induxerunt, unde ad momentum computant.* Tum ad eandem L. 6. Gl: *Nota, quod non fit hic mentio de perpetuis actionibus, quia tempore huius legis non obiciebatur prescriptio contra perpetuas actiones. Sed prescriptiones longissimi temporis postea ab imperatoribus inuenta sunt* — Deinde Scholion grauioris momenti pertinet ad concursum actionum. Nempe cum in textu legantur L. 34. §. 1. D. h. t., in margine adscripsit Vacarius L. 45. 47. 48. 49. 50. 51. D. pro socio, tum sequitur Scholion ad quod Gl: *Hanc notam ponit magr. ut ostendat diversitates quae circa hos articulos contingunt. Est autem eiusmodi: Rei communis nomine cum socio furti agi potest, si per fallaciam rem amouerit, uel celandi animo contra-*

stauerit. sed et pro socio accione obstrictus est, nec altera accio tollit alteram. Idemque in omnibus b. fi. iudiciis dicendum est. (Gl: nisi in accione commodati secundum bon.) At si alicui b. f. accionum concurrat furtiua condictio, alterutra contentus erit actor. Ratio diuersitatis ea est, quoniam et accio b. f. et condictio furtiua ad rei persecutionem sunt, furti uero accio ad meram respicit penam. Longe autem ab his recedere uidetur (Gl: i. e. his uidetur contrarium) quod alibi (L. 71. pr. D. de furt.) legitur, furti et commodati uidelicet acciones concurrentes inuicem se posse perimere. Respondetur autem (Gl: a bononiensibus), hoc in commodato specialiter obseruari. Sed cum legis aquilie pena post commodati maneat accionem, ut d. commod. l. unde quaeritur (L. 7. §. 1. D. cit.) cur pena furti per accionem declinetur commodati? Nulla est ratio. Quare mihi uerius uidetur eo tantum casu furti perimi accionem si actum sit commodati, quando ad interesse tantum furti accio competit, puta re abusus est commodata is qui eam accepit. Nam et is qui lancem rasis, licet tocius fur sit, tamen quia totum tollere non uoluit, ad interesse duntaxat tenetur. (Cf. supra Not. 131.) — Sed cur amissa re tua in nauis, alterutra contentus esse cogeris, scilicet uel accione in factum ad rem persequendam uel furti ad penam? — Sed hoc quando in alium furti competit accio, cum nauta in factum teneatur accione. Nimirum *) et fulloni subtracta ueste, aut locati cum eo, aut cum fure agere potest (Gl: ille cuius sunt uestimenta) furti, non cum utroque, et tamen in ipsum fullonem si rem contrectauerit utraque tibi dabitur accio. Neque contrarium est quod is qui pecuniam tibi dedit ne sibi fieret negotium per calumpniam, si a te pecuniam condicat, in factum accione nihil postea consequitur, quia in utraque accione eadem agitur causa. Sicut in accione in rem euidentius apparet, per quam accio quod metus causa tollitur. Hac ratione si ab accione in factum, non que ex contractu sed ex facto oritur, exercitor sit absolutus, deinde cum nauta ex eodem delicto agatur, exceptio dabitur, ne sepius de eiusdem hominis admissio quaerendo eadem penitus causa repetatur, ut d. t. pro socio, rei communis (L. 45. cit.), tit de furtis, Ita que

*) Ad h. l. Gl: Similitudinem inducit, ostendens quomodo acciones contra diuersos competentes sese tollant, que tamen si contra eundem agatur manent utreque.

(L. 12. pr.), *si is cui* (L. 71. pr.) *si quid fur* (L. 22. §. 1. cit.), *t. Naute caup. et ita* (L. 3. §. 5. cit.) *licet* (L. 6. §. 4. eod.) *et de calumpniato. In heredem* (L. 5. §. 1. cit.), *et quod melius causa metum* (L. 9. §. 6. cit.) *et de rei und. Quod si malit* (L. 14. cit.) *et locati cum in plures §. vesti.* (L. 60. §. 2. cit.) — Denique notantur ut contrariae L. 1. et 2. C. h. t., haud dubie propterea quod in posteriori delegatio quoad effectum litis contestationi aequiparatur, ut directa institui possit actio, in priore autem ubi facta erat delegatio, (si vocabulum latiori sensu accipias quo etiam cessionem complectitur) directa actio nihilominus denegatur. Itaque haec adscribuntur: *Solutio: bon. dicunt quod in hac l. nominibus erat accio b. f., unde a contractu semel in to recedi non potest, unde competit accio utilis, cum non potuit competere directa. Sed in l. data erat ac. stricti i. sc. do ut facias, quia dedit ut alius mandaret ei acciones, et sic superest ordinarium auxilium; potest enim mandator conveniri accione praescriptis verbis, si superest (i. e. si superstes est; nam in L. 1. ponitur creditor sine herede mortuus; eo igitur quod iam non supersit, neque actio cedi possit, putarunt niti Bononienses, quod non directa actio concedatur sed utilis) sc. ut cedat acciones, vel eius heres.* — *Vac: hoc quod dicit (nempe L. 1.) sine herede non ponitur ad differentiam, quia idem esset si cum herede esset, qui heres noluit ei cedere accionem, dicit ergo quod ex equitate tantum datur utilis accio, et loquitur ut ceterae leges codicis, in certo sc. casu.* Quamvis in re ipsa verius vidisse videantur Bonon., placet tamen quod Vacar. perspectum habuit de rescriptis in Cod. obviis.

(137) In Cod. praeterea add. *vel mater pro fil.* — Exhibetur in contextu L. 3., in marg. pars L. 2., (ad v. *uetant*), L. 1., et Auth. *Sed omnino* C. h. t., ubi ad vv. *secundum formam pignorationis* Gl: *i. e. ad modum pignoris, sic enim solent pignora aliquorum pro alio capi, et maxime fit in Anglia secundum Vac.*

(138) Sic Ind. In opere ipso est: *vel s. p. d. v. lib. p. patr.* Caeterum quod in Cod. est *filius pro patre* Vacar. omisit, quia nullam legem eo spectantem recepit. Exhibet enim L. 1. et 5. h. t. — Sed inferius, quasi extra oleas, adscripta est Authentica *Habita*, sola omissa subscriptione, ab ea manu quae plurimas Glossas adlevit, his premissis; *Const. Nov. Impr. Frede-*

richi. Cf. p. 133. Deprehendi autem has lectionis a Spangenbergiana diuersitates: habitent cum eis secure. — ut cum bona facientes nostram laud. et prot. omnes mereantur, quor. scient. mund. illum. ad obed. — Pro. v. quadam est quatinus — eos omittitur. — cum amore sci. facti exules exinaniuerint siue examinaverint, vera lectione, et errore ut saepe simul receptis. — omnibus peric. — grauissime ferend. — in eternum valit. — nec ob alterius eiusdem prouin. (quod haud dubie verum; supple; hominis) — Vv. siue deb. absunt. — ex perv. constitutione siue consuetudine. — aliq. eis damn. — scit. huius const. — et illis ipsis si hoc uind. neglex. loc. rector. — ablatarum abest. — notamque — irrogatam — careant — sap. al. neg. quisp. mov. praesumpserit vel voluerit — eos abest — aut magistro. comuenire vitiose. — eos ad al. iud. — a causa etiamsi iustissima fuerit pro tali conam. cadat, rectissime! — scilicet abest — Ne filius pro patre vel pater pro filio etc.

(139) E Cod. L. 2. pr. (a vv. hac apertissima — explicari) et L. 3. h. t. Ad prioris vv: in annorum metis triginta, hoc legitur Scholion in marg: *Omnium accionum metas in ultimo tacite hic comprehendit termino regulari, prolixioribus quibusdam et irregularibus exceptis uidelicet et XI et C annorum. Nam et ideo dicimus restitutionibus in integrum annum utilem uel quadriennium dari, non quia semper hoc tempus integrum detur, sed quia ex ordine ultra nunquam extenditur.* — Pro Authentica autem Si quando, haec legitur: *Const. Noua. Sed ita tenetur quis constituendo, si personaliter de se promittat, impersonaliter loquendo non obligatur.*

(140) Ferente ita Codicis ordine rursus deserit Pandectas, e quibus tamen supplet rubricam, nam in Cod. illa: *et praesumtt.* desunt. Post multa Pandd. loca, totus fere Cod. titulus exhibetur, aut in contextu aut in marg. Additur praeterea ad L. 29. pr. D. h. t. in margine Authent. repetita e Nov. 117. cap. 2., similis Auth. *Si quis liberos* C. de natur. lib., sed longe magis se applicans vulgatae versionis verbis. Porro praeter Auth. *Quod obtinet*, e Nov. 48. repetitam, exhibetur aliud eiusdem legis compendium plenius et diductius, versionem, ut videtur, vulg. premens. Sed Auth. *At qui semel* abest.

(141) Hic statim ad rubricam signo facto ponitur in margine Novellae XC. cap. 4. integrum: *Cum tercio ab aliquo etc.,*

nulla addita nota, nisi quod rubris literis initio scriptum est: *authent.*, haud dubie ad discernendum textum Novellae a reliquis compendiis quibus praemittitur: *Const. N.* Extat etiam in marg. Auth. *Si testis prod.* — Ceterum h. l. Codicem nostrum foeda lacuna invasit. Nempe in primis vv. L. 17. C. h. t. in textu positae *Si quis*, finitur folium. Proximum autem folium discerptum est ita ut inferior tantum pars supersit, in cuius altera columna incipit sequens caput *de fide instrumentorum*; sed hoc ut lacerum est deficientibus his quae in tergo paginae legebantur, ita exitu caret; exciderunt enim deinceps aliquot folia, duo capita proxima (quorum rubricas ex Indice supplevi,) et partem tertii complexa. — Ceterum in lacera capitis nostri parte agnoscitur exitus L. 18. C., tum L. 19. prima et postrema vv., L. autem 20. quousque eam recepit Vacar. (nempe ad vv. *factus accipere*) tota comparet. Porro marginis pars superstes praeter aliquot Codicis loca continet partem compendii cap 2. et 3. Nov. XC., et cap. 9 eiusd. (*Quidam ap. locor def., ad vv: licebit his uti,*) quod obtinet locum Authent. *Sed et si quis*, inde depromptae.

(142) Huius capitis superest initium L. 1. et. 2. D. h. t., tum agnoscuntur extrema vv. L. 6. h. t., e Cod. autem L. 2. 3. 10. 13., initium 14., exitus 18. 19. et initium 21, h. t. et in marg. Authent. *Apud eloquentiss.*, paullo diductior, (incipit *Sed hodie*). Reliqua omnia desunt.

(143) Rubricam ex Indice suppleo, nigrum deest.

(144) Sic rubricam, ut est in Pdd., effert Ind., cum in Cod. sit *de commodato*. Caeterum hoc quoque caput integrum deest in Msto. meo.

(145) Hoc capite ad se redit Cod. noster. Nam a vv. L. 22. §. 4. D. h. t. *Nam usu* novum folium incipit, ita praecedentibus coniunctum, ut, nisi e numero capitum et argumento, defectum agnoscere nequeas. Sequitur deinde L. 24. §. 1. D. h. t. etc. E Cod. receptae L. 2. 3. 5. 6. 11. (a vv. *Creditor citra* etc.) 7. 8. 12. Margo vacua.

(146) In Cod iunctim: *de exerc. et instit. act.* Sed Vacar. Pandd. sequitur, neque e Cod. quidquam recepit. Ad vv. L. 1. §. 20. D. h. t. *neque scientiam solam et nudam patris* adscribitur L. 2. a princip. ad fin. §. 3. D. ad municip. Deinde ad vv. *neque in pecul.* — *obligationem* Gl: *licet ibi* (sc. in pecu-

liaribus mercibus) *scientia trahatur ad uoluntatem, hic tamen* (sc. in exercitoria) *non debet trahi, quia hic est periculum ex eo, quod uoluntas trahitur ad solidi obligationem. secus est ibi.*

(147) In Pandd. est *de l. R.* — Breve caput; L. 9. h. t. abest.

(148) Neque hic e Cod. quidquam, sed solae L. 3. 5. §. 11. 12. L. 7. §. 1. 2. L. 8. 13. §. 2. L. 15. 17. §. 5. D. h. t., quibus in margine accedunt L. 5. a princ. ad fin. §. 6., §. 9. L. 11. §. 2. 3. 4. (ad v. *teneri*) 5. 6. L. 9. D. h. t. —

(149) Paulo longius praecedente, item e solis Pandd. Ad L. 1. §. 3. D. h. t. in margine hoc legitur Scholion, prenotatum a prima manu rubris literis.: *N. vaca.: Hic, sc. in tributoria, trahitur scientia ad uoluntatem, et non uoluntas ad solidi obligationem. Si enim scit dominus intelligitur uelle, non tamen obligatur in solidum, quia merx peculiaris est. At in exercitoria non trahitur scientia ad uoluntatem, sed uoluntas ad solidi obligationem. In decurionibus uero (L. 2. D. ad municip. cf. Not. 146.) scientia trahitur ad uoluntatem, et uoluntas ad solidi obligationem. In primo casu nec principaliter nec secundario ad summam rem publicam (sc. pertinet causa), in secundo secundario ad r. p., in tercio principaliter. Nempe conciliatur hoc scholio locus hic cum L. 1. §. 20. D. de exerc. act., (unde et verba quaedam repetiit Vacar.) et ea quae illic adscripta erat L. 2. ad municip., et ratio cur diversa sit uoluntatis interpretatio ostenditur, unde cf. Nota 146.*

(150) Quae praeterea in rubr. Cod. adduntur Vac. omisit; Ceterum caput brevissimum L. 2. 4. §. 1. (ad vv. *cum eo*) 4. D. et L. 2. C., addita in margine L. 1. D. h. t. completitur.

(151) Hoc caput, e solo Cod. repetitum, comprehendit L. 1. 3. et 2. h. t. Ad initium L. 1. Gl: *possessionis causa i. e. possessione. Iohannes uero dicit, multum interesse inter possessionem et possessionis causam. Est enim possessionis causa omnis utilitas, quae ex ea prouenit, ut materia usucapionis et ita dominium, sicut dicitur de pignore quod transit ad creditorem cum omni causa i. e. cum omni emolumento. Lex autem 3. in hos redacta est versiculos, ab antiquissima glossatoris manu adscriptos:*

Si sibi, si dominis, sine nomine si stipuletur
 Servus communis, dominis quesisse uidetur;
 Nomina cum prefert, capient pro parte uirili,
 Cum prefert dominos, pro parte uocantur herili.
 Et rem si propriam stipulari quis sibi iussit,
 In nullo casu contingit ut alterius sit.
 In reliquis capiet quod uenerit in stipulatum,
 Cuius nomen erit seruo stipulante relatum.
 Sic habeo, quod, post ueterum certamina plura,
 Mencio plus domini quam iussio sit ualitura.

Atque ab eadem manu haec porro adnotantur: *Dicunt magistri bon. duos esse casus in hac lege. vnus est, quod, si duo communem seruum habeant, et unus ex his iusserit ut suo nomine stipuletur, ei acquirat si ex re sua stipuletur, sc. quod ei naturaliter debetur, uel in rem suam, puta si seruitutem fundo eius stipuletur. et uidetur hec lectio confirmari ex eo, quod dicit alienum lucrum, inde enim uideri potest quod alteri debetur. alius casus est ubi dicit sin autem in fine.* — Sed dicit magister quod inconueniens est dicere, quod aliqua lex sine distinctione aliqua continuo loquens, in diuersis casibus loquatur. Sed vac. legit in uno casu. Secundum vac. summa est: Si utraque fuerit per se, iussio, serui nominatio, utraque ualet, et eundem habet effectum, licet dissimili ratione nitantur. Si uero coniungantur, uidetur quod debeat preualere nominatio, sc. quia prius inuenta est, et sic est dignior, et quia in ea multo magis debet conferre ministrantis uoluntas, quam iussio herilis: sed tamen diminuitur eius dignitas, ut seruis adimatur malignandi facultas. Cum ergo simul iuncte sunt, prefertur herilis iussio, quasi ei debeatur. Nempe quum exitus legis initio repugnare videretur, tres solutiones apud Odofredum et Accursium reperiuntur. Antiquos enim dicunt statuisse initium legis corrigi per finem, quod sane ferri non potest. — Secunda est solutio quae hic magistris Bononiensibus, ab Od. et Ac. autem Ioanni, Irnerio, et Bulgaro tribuitur, atque versiculis superioribus continetur, secundum quam iussio in seruo communi praeualere censetur si causa stipulationis unice spectet ad iubentem: alias nominatio. Sed, ut taceam alia argumenta, nihil est in verbis legis quod hanc distinctionem iuuet, idque sensisse uidetur Vacarius, quemadmodum post eum Azo sensit, qui tertiam protulit sententiam,

discernendum esse: utrum unus e servi communis dominis *suo nomine* eum stipulari iusserit, tunc enim, quamvis alium nominaverit, iussionem praevalere: an *simpliciter* stipulari, quo casu nominationem, si quidem alium nominarit, praeferrri. Atque hac solutione verissima, profecto latior et obscurior est Vacariana, quamvis non prorsus ei contraria esse videatur: nondum enim satis intelligo, quid significant verba: *si utraque per se sit*, et *si coniungantur*, quibus tribui etiam potest sententia quae legi plane adversetur. Azonis autem interpretatio videtur mihi distinctione verborum adiuvanda. Nam quum initio legis ponatur casus, quo unus e dominis iusserit: *ut suo nomine servus ab aliquo stipuletur*, quo casu semper acquirere dicitur ei qui iusserit, sequuntur prope finem verba: *Quod enim saepe apud antiquos dicebatur, iussionem domini non esse absimilem nominationi, tunc debet obtinere, cum servus iussus ab uno ex dominis stipulationem facere, sine nomine stipulatus est: tunc enim ei soli acquirit qui iussit: sin autem expresserit aliam dominum soli illi necesse est acquisitionem celebrari etc.*; in quibus vv. *sine nomine* in edd. fere omnibus cum proximis *stipulatus est* coniunguntur, quae videntur iungenda antecedentibus, ut opponantur sibi: *suo nomine stipulari, et stipulationem facere sine nomine*. Sed distinctio post v. *nomine*, in sola editione Leeuweniana, et quae ex hac fluxit Amstelodamensi anni 1664. a me reperta est: in ceteris omnibus post *facere* comma ponitur. Verumtamen in E. A., deinde in ed. Bapt. de Tortis anni 1496., et in Haloandrina, ut et in iis edd. quae e Haloandrina fluxerunt, (e quibus inspexi Hervagianam 1541., Parisiensem 1542., Lugdun. apud Rovill. 1551., Hugonis a Porta 1553., Venetam 1591.) inserta copula legitur: *stipulationem facere, et sine nomine stipul. est*, quae copula nostram distinctionem confirmat: cum secundum omnem orationis nexum non aliter intelligi possit, quam: stipulationem facere eamque sine nomine.

(152) Neque hoc caput prolixum est, ipsa enim vv. SCti omittuntur; quippe incipit a L. 1. §. 3. D. h. t. E Cod. sola L. 7., ad vv. *subsecuta sunt*, et in marg. L. 5. ad vv. *credita est*. Iam ad L. 1. §. 3. D. Gl: *Hodie tamen secundum ius autentici dignitas eximit clericum a patria potestate, ut supra de episc. et cler. aut. sed hodie*; (est Auth. *sed dignitas* quae apud Vacarium et antiquos desinebat in v. *potestatis*,

v. supra Not. 3.). *Similiter secundum nouellam consularia dignitas, ut in nouellis Quomodo ius patriae potest dissolvitur in princ.* Innuitur Nov. 81., cuius tamen alia est inscriptio. Hanc vero prae se fert Iuliani epitome, Const. 75. (secundum edd. Pithoei et Miraei), ut manifestum sit eam esse ab auctore glossae adhibitam. Porro ad vv. L. 3. pr. D. h. t. *non uana simplicitate deceptus nec iuris ignorantia Gl: i. e. crassa et supina, sed (sc. deceptus ea) quae sapientissimum fallere posset; uel potest legi de ignorantia facti, quae si probabilis sit excusat, si improbabilis sit nequaquam, ut in nota magistri.* Quae quidem nota, in margine legitur his verbis: *Facti enim ignorantia excusat si possibilis (e Gl. legendum videtur probabilis) sit, non iuris, quia ignorare hoc non licet, nam citra inuidiam non est talis ignorantia.* Glossa rationem addit: *quia procuraretur inuidia in ius publicum, si illi qui ignorant ius, possent dare pecuniam mutuam, et illi qui sciunt, non.* Supra quod metus caussa a d. inuidiam. (L. 6. C. de his quae vi metusq. c.)

(153) Etiam hic nihil e Cod. Pandectarum tit. in compendium redactus.

(154) L. 1. pr. §. 1. 2. 10. D. h. t.

(155) Etiam hoc caput breve, et e solis Pandd.

(156) Pauca Digestorum loca sequitur L. 7. C. cit.

(157) Paulo longius caput. E Cod. L. 3. 13. 15. 20. 23. (a vv. *Sancimus mulierem*) 24. (*Sancimus — imperantes*) 25. (omissis vv. *neque enim fer. — postea compleatur.*). His in margine additur compendium L. 21., L. 22. integra, tum Auth. *Sive a me* (omissis tamen his quae in recentt. edd. §. 1. constituunt) quam continuo sequitur alia quae locum celebris Auth. *Si qua mulier* occupat, his verbis concepta: *Hodie licet crediti instrumento semel aut multociens mulier proprio uiro consentiat, aut scribat, non tenetur, nisi in utilitatem eius pecuniam processisse probetur.* Plane similia verba tam Odofredus quam Accursius afferunt, quorum in locum recentiores substituerint Authent. *Si qua mulier*, quam Odofredus quidem clavis verbis Azoni tribuit, sed minus recte, cum eadem iam a Placentino, qui Azone antiquior est, in Summa ad h. t. excitetur. Ceterum cohaeret ea res cum opinione antiquorum Glossatorum, qui Velleianum SCum iure Iustiniano, non in usu esse censuerunt; ei enim opinioni opposita est recentior Authentica.

Nostrae autem apud Vacar. additur Gl: *Hec constitutio precedentem* (Auth. *Sive a me*) *emendat, uel, ut dicit Garn., hec loquitur de fundo dotali, cuius alienatio omnino prohibetur, precedens uero de donacione propter nuptias.* Caeterum illius controversiae quae inter Martinum et Bulgarum de ratione LL. 23. 24. 25. C. h. t. fuit, vi cuius prior ille teste Azone *legem illam Antiquae* (23.) *ultimam habuit in libro suo*, nullum est apud Vacarium vestigium, qui vulgari ordini adhaeret. — Nec silentio praeterire possum dissidium ex ea lectionis diversitate ortum, cuius hodie nullum, quantum scio, superest vestigium. Nempe in L. 3. D. h. t. in margine posita, ita leguntur verba: *veluti si uenditorem hereditatis uendite uel fideiussorem suum defendat*; quibus Gl. addit: *Secundum bon. si ipsa uendidit hereditatem alii, et ille alii, si tercius agat cum secundo, et uincat eum, is habebit regressum ad mulierem.* Vac. sic ponit casum: *Si alius uendidit ei hereditatem, et transtulit in eam omnes actiones et omne emolumentum, et conueniatur ille postea a creditoribus hereditariis, habebit regressum contra mulierem, et sic supplet uac. uendite sc. ei, bon. uendite sc. ab ea.* Facile apparet huic controversiae, inserta post v. *hereditatis* *vocula sibi*, secundum Vacarium decisae, prorsus locum non fuisse futurum, nisi in primis Bononiensium libris, quibus usus est Vacar., illa vocula defuisset, e Cod. Florentino demum aliisve libris inserta. Nam in Mss. Paulinis impressisque exemplis, frustra quaesivi huius varietatis vestigium, sed nec controversia ulla de hac lege in recentioribus Glossatorum commentariis memoratur.

(158) L. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 8. 10. 11. 12. 13. 14. C. h. t. In marg. Auth. *Contra*, L. 9., et Auth. *Hunc autem*, C. h. t. — Ad exitum L. 8. spectat haec Glossa: *Hoc ita verum est secundum bon., nisi transferat (debitor) in se honus probationis, et hac ratione, quia secundum eos ciuilis tantum erat obligatio ab initio, et nunquam accessit consensus, quasi nunquam induceret naturalem obligationem, et ita non potest compelli si velit probare.* — Vac. dicit, siue uelit probare siue non, post biennium non competit exceptio. dicit itaque hic esse et naturalem et ciuilem obligationem. Interuenit enim consensus per interpretationem cum sileat per biennium, et hoc probat per illam l. supra de condict. ob turp. si sub specie. (Intelligitur L. 3. C. de postu., quam Vacar. in marg. receperat, capite: de con-

dict. ob turp. caus., cf. Nota 129. quae omnino huc spectat.) *Sicut autem semper qui intra X dies non appellat post latam sententiam uidetur consentire, et per interpretationem consentit, similiter et ipse qui per biennium silet.*

(159) Sat multa e Dig. et Cod. sed nihil occurrit admodum memorabile.

(160) Paululum recedit ab ordine Cod., dum praeteritis aliquot titulis statim transit ad argumentum depositi, ut in Pandd. — Prolixum caput. In marg. etiam Auth. *Sed iam h. t. Subsistam in duobus locis enotandis.* Primum occasione L. 1. §. 6. D. h. t. hos ponit Gl. versiculos:

Est in deposito praestanda levissima culpa
Cum tenor hic pacti, cum sola suscipientis
Contrahitur causa, cum res interveniente
Munere suscipitur, cum se reus obtulit ultro.

Porro ad L. 21. D. h. t. hoc in marg. Scholion posuit Vacarius: *Causa custodie officium et beneficium continens naturali magis nititur ratione, quam cause negotiorum et commerciorum; et ideo si servus apud se rem depositam post manumissionem retineat, conualescit in persona eius causa custodie, et non ceterae cause sic, nisi ei forte aliqua sit similis, ut commodati. ex delicto tamen in servitute commisso depositi non tenetur manumissus, ut supra eod. Si apud. (L. 1. §. 18. h. t.) Item pupillus suscipiendo rem custodiendam non tenetur, etiamsi doli capax sit, nam ex pecunia quam sumsit sine tutore mutuam non aliter tenetur, nisi sit locupletior. Haec manifesta de illo qui doli capax est, et tutorem non habet. Si doli capax non est et tutorem habet, similis est furioso, qui nec si factus est locupletior ex mutuo tenetur, sed alias conditione sine causa, propter locupletionem. Cum igitur omnes isti similes sint, et ideo mutui causa in eorum personis ex dolo postea commisso uel locupletione non posse conualescere uideatur, dicemus idem et in deposito. Sed magis puto si deponatur apud pupillum doli capacem, etiam sine tutore quem habet, ex dolo ipsius conualescere posse causam depositi, sicut in servo manumisso qui rem tenet. In furioso uero et pupillo qui doli capax non est, depositi causam credo non posse conualescere, nisi ex utriusque nouo consensu postea rem teneat. Haec omnia Vacarii esse apparet e Gl. ad vv. legis ex ceteris causis;*

quae sic: *excepto commodato secundum Vac.*, nam hanc ipsam exceptionem nota indicat.

(161) Etiam hoc caput admodum prolixum. Ad L. 6. §. 4. D. h. t. (ubi de mandato eius rei quam fieri mandantis non interest,) Gl: *Secundum placn.* (Placentinum) *quando certum est mandatum, puta ut credatur ticio, omnino tenetur mandator. Si uero incertum sit, puta mando ut pecuniam fenebrem exerceas, non aliter tenetur is qui sic mandauit, nisi non aliter (i. e. sine mandato) facturum esset creditor. aliter enim esset consilium. hoc ita quando mandantis non interest. ubi autem interest ibi sine distinctione tenetur. — Iac. (Iacobus) aliter: ubi mandantis interest ibi regulariter tenetur; ubi uero non interest, tunc si creditor aliter facturum non erat, obligatorium est; si aliter facturum esset, non est mandatum sed consilium; nec distinguitur certum an incertum sit quod est mandatum. — Ad vv. omnem culpam L. 13. C. h. t. Gl: *Secundum vac. et bul. et Ioh. et leuem et leuissimam. secundum Martinum ne leuem quidem. de hac ratione, quia cum sua gratia nihil gerat, nec alia ibi eius uertatur utilitas, non debet teneri nisi de dolo, ut depositarius, ut ff. de legatis l. Si servus §. cum quid* (L. 108. §. 12. de leg. 1.). *Rsp. de omni culpa uidetur debere teneri propter bo. fi. quam in toto negotio promississe uidetur, ut supra l. paullus.* (Videtur innui L. 59. §. 1. D. h. t.)*

(162) In opere fuit: *de societate*, sed emendatum. Hic e Cod. sola L. 5. Ad L. 65. §. 6. h. t. adscribitur Scholion, quod manifeste pertinet magis ad verba L. 14. eod. *potest rationem habere renunciatio*, quam legem ut priori contrariam glossator annotavit. Est autem Scholion hoc: *Si cum abitur, causa deterior fuerit non uidetur* (sc. rationem habere renunciatio). *Societatis iure quidem non estimatur renunciatio* (sc. intempestiva esse); *sed ex pacto posterior questus et lucrum communicantur, et in hunc casum frustra non est paccio.* Quod scholion ideo maxime memorabile est, quia glossatoris manus illud verbis *Nota Garn.* tamquam ab Irnerio profectum designavit, unde non esse omnia Scholia a Vacario profecta luculenter confirmatur.

(163) Rubrica e Dig. *petita*, (omissis tamen vv. *compositis, et quae res venire non poss.*) nam in Cod. simpliciter *de contr. emt.* — E Cod. L. 8. 9. 11. 13. 14. h. t. Ad L. 14.

D. h. t. (in qua cum Vulg. legitur *auriolam*, pro Flor. *viriolam*) Gl: *infra §. mensa*, (L. 41. §. 1. h. t.) *contra. Solutio in nota magistri ex contrahencium*. Iam haec nota inter ipsas marginis leges rubris literis Vac. distincta, ita se habet: *Ex contrahencium proposito aurum hic (in L. 14.) emebatur et uendebatur, ergo si quid auri habuit aureola, in eo quod non est erratum uenditio ualuit, infra uero (L. 41. §. 1.) non de informi argento distrahendo, sed de argentea mensa emenda agebatur, quae (mensa) aliud penitus ab argento fuit, licet argento chooperta. in tota itaque re error est non consensus, ergo nec uenditio.*

(164) Breve caput, quod e Pandd. inseruit Vacar.

(165) Ex Pandd. et Cod. adornatum caput. In Rubr. Cod. est *vel*.

(166) Secunda rubricae pars in Cod. separatum caput constituit (legitur tamen *discedere*). Sed Vacar. Pandd. secutus utramque coniunxit, et in textum huius cap. recepit L. 1. C. quando lic. ab emt. disc. Ceterum nihil occurrit memorabile.

(167) In Cod. est: *filios suos*. Exhibetur utraque lex huius tituli.

(168) In opere ut in Cod. *vel* Sola L. 3. C. h. t.

(169) Graviorem hic fuisse inter Vacarium et Bononienses dissensum Glossae aliquot, et Scholion ostendunt. Nam primum ad Rubr. haec legitur Gl: *Nota: Quando aliquid distrahitur aut pure aut sub conditione distrahitur. Quando sub conditione, non dicitur perfecta nisi existente conditione, sed ante existentem conditionem dicitur esse in suspensio. In quo casu si res tota perit uel pro maiori parte, periculum pertinet ad uenditorem. Si uero pro parte media uel pro minori, periculum pertinet ad emptorem, ut supra de contrah. emp. d. c. m. (L. 57. pr. D. cit.) Quando uero pure contrahitur statim perfecta est emptio, et tunc distinguitur, utrum distrahitur species uel quantitas; si quantitas, utrum ut quantitas uel ut species. si ut species, periculum ad emptorem pertinet, nisi sit uinum, cuius periculum pertinet ad uenditorem ante degustationem, nisi degustatio remissa sit, uel nisi uinum ita emptum sit aduersione, i. e. sub omni periculo. — Si uero distrahitur quantitas ut quantitas, ut uendo tibi X corbas uini, tunc distinguitur in genere uel in specie; si in genere, ut: uendo tibi*

X corbas uini, tunc periculum spectat ad uenditorem ante mensuram, ut l. Si doleare (L. 1. §. 4. D. h. t.) — Si uero in specie, ut X corbas uini quae sunt in illa amphora, tunc periculum amissionis precii pertinet ad uenditorem, non autem periculum interesse (sic!), secundum bon., nisi uenditor fuerit in mora ut l. Si doleare, et l. licet. (L. 1. §. 3. D. h. t.) Secundum Vac. autem periculum interitus pertinet ad uenditorem, periculum deteriorationis ad emptorem. Quum autem distrahitur species, quando apparet quid, quale, et quantum uenierit, perfecta est emptio et uenditio, et condempnatur is qui a contractu uult recedere, nisi arre date fuerint. Quod si emptor est qui penituerit, arras amittet; si uenditor, cum eo agi poterit ut stet contractui, uel ut arre duplicentur. — Porro ad L. 2. §. 1. D. h. t. Gl. habet: Supra de contrah. empt. et un. Sed et si (L. 35. §. 7. cit.) contra. Ibi dicitur omne periculum ad uenditorem pertinere, hic autem uis maior et dampnum fatale excusantur. — Solutio varn. (Varnerii): quod ibi dicit omne periculum ad uenditorem pertinere, eo pertinet, ut licet fato res periit, non possit premium retinere uel petere. Illi ergo periit, fatum autem uel maior uis eum excusat, ad hoc, ne teneatur ad interesse, sc. quanti interest rem emptam habere, sed tantum ad reddendum premium. Periculum itaque eius est quantum ad rem, non quantum ad interesse. Varn. ergo bene dicit, sed minus dicit, non enim omne periculum pertinet ad uenditorem, sed tantum periculum interitus, si res omnino interierit. Periculum uero deteriorationis ad emptorem pertinet, quemadmodum et melioratio pertineret. — Denique his conueniens Scholion ipsius Vacarii legitur in margine, pertinens ad L. 2. C. h. t. quae in textu, et ita se habet: Quod supra legitur (Gl. remittit nos ad L. 1. §. 4. D. h. t.) solum fatale dampnum et uim maiorem excusari, intelligunt quidam in eo tantum, ut uenditor ad interesse non teneatur. Secundum quos si nec culpa uenditoris nec fato, sed alterius culpa uinum sit mutatum, tenebitur uenditor; quod non est uerum, quia nec in commodato id praestatur, unde ego puto, si fato uel ui maiore mutetur uinum, emptoris esse dampnum, qui et commodum habere uellet, si forte res facta esset melior. Si uero uenditoris id acciderit negligencia, uenditor id senciatur, et cum in a iis condicionibus uicium fato contingens ante conditionis euentum emptoris dampno fit, quare ratione a ceteris mensura conditio (de qua scilicet in L. 2. §. 1.

h. t. sermo erat) *separabitur, ut non emptoris sed uenditoris sit detrimentum?* Multas de hac re dissensiones Azo, Accursius et Odofredus commemorant, quas persequi non licet. Id unum addam opinionem illam e qua periculum interitus venditor, deteriorationis emptor in vino subit, Bulgari etiam fuisse, teste Odofr. in Comm. ad L. 1. C. h. t.

(170) Plurima e Pandectis et Cod. Legi 1. C. in textu posita, adiungitur in margine collocata L. 2., sic: *Scilicet ad recip. etc.* Ad L. 1. pr. D. h. t. Gl: *Ex hac l. coniciunt quidam quod uenditor non tenetur ad rei traditionem, sed ad iustam rei estimationem, quia non distinguit lex utrum uenditor desierit possidere, uel an res perierit, sed precise dicit quod tenetur ad interesse emptoris.* Tum alia in inferiore margine sed ab eadem, ut videtur, manu profecta: *Si uenditor rem uenditam tradere noluerit, ad interesse agitur, nec secundum pl. precise ad rem tradendam tenetur, sed interesse prestando se liberabit. Hoc eo argumento argumentatur, quia C. e. (i. e. Cod. eod. tit.) l. IV. dicitur uenditorem ad interesse teneri, si per procaciam rem tradere nolit. Si uenditor interesse prestare malit, rem uenditam retinere poterit. Sed et C. de iure emphiteotico l. ult. dicitur, dominum emptorem emphiteoseos in possessionem inducere debere, si emphiteota uenditori emphiteotata tradere uelit. Haec omnia a. v. nec precise, e Summa Placentini ad hunc tit. Cod. in fine, repetita sunt, et in edit. quae Mogunt. MDXXXVI, cum Nicolai Rhodii praefatione prodit, pag. 180. leguntur, unde id saltem apparet Glossularum nostrarum partem esse Summa illa recentior, — Ceterum utrum ipse Vacarius illam opinionem cum Placentino habuerit communem, eius rei nullum reperi vestigium. Rem inter glossatores controversam commemorat Rogerius p. 192. his verbis, quae docent Placentinum hic Bulgaro adhaesisse: *Opinio M. ab omnium aliorum magnopere est aliena in eo, utrum venditor teneatur praecise ad rem tradendam quam vendidit, et dicit, cum res extat cogitur venditor rem tradere, nec est audiendus, volens interesse praestare. hoc probat ex l. ex empto (11.) ff. de act. emp. et vend., quae lex dicit (§. 1. 2.) quod, cum inter emptorem et venditorem nihil conuenit, ea praestentur, quae naturaliter insunt huius iudicii potestate, et inprimis ipsam rem praestare venditorem oportet, i. e. tradere: praeterea dicit (sc. Mart.): facere cogitur, necessitatem in**

se talem continere, ut cum res extat cogatur omnimodo venditam rem praestare; ex alia lege (46.) eiusdem tituli, (sc. probat M.) quae dicit, si quis rem alienam vendiderit, et medio tempore domino haeres extiterit, cogatur implere venditionem, et ex multis aliis legibus; et quia cum obligatus sit venditor ad rem tradendam, non posse dicit (M.) praestando interesse liberari. Si potest liberari, quaeritur, si panem vendideris, te non tradente, me mortuo fame, quia (i. e. quomodo) interesse poterit praestari? (Cf. L. 21. §. 3. D. h. t.) — Alii contra: approbant enim quod dicunt ex multis legibus, nam si res vendita non tradatur ad interesse agitur, ut ff. de act. emp. et ven. l. 1., et C. eod. l. si traditio (4.) et l. sicut (12.), ff. de evictt. l. venditor (8.), quam dicit M. in eo casu loqui, cum res non extiterit, quod falsum est. His similia habent Odofredus et Accursius, sed tamen Martino alia argumenta tribuunt quae hic asserri non possunt. Bulgaro etiam Ioannem, et Azonem, et Iacobum adhaesisse perhibent. — Porro ad L. 6. §. 4. D. h. t. plures pertinent glossulae. Prima: Non distinguitur hic sciens ab ignorante, ut (sc. non distinguitur) infra locati si quis dolia (L. 19. §. 1. D. cit.). Sed speciale est in doliis, secundum p. Rursus hic ad Placentini summam remittimur, in qua loco supra cit. haec: uenit et hoc ut si uenditor sciens pecus a se venditum esse morbosum, ad omne interesse teneatur, si ignorauit quanto minoris: in uase uendito uicioso uel locato, non distinguitur sciens ab ignaro, ut ff. eod. l. tenetur (quae est nostra L. 6.) — Deinde ad vv. dolum malum duntax. etc. Gl: ut si sciuit uitiosum esse ad omne interesse teneatur, ut ff. eod. Iulianus (L. 13. h. t.), si ignoret, quanti minoris. In doliis locatis tenetur ad interesse, etiam extra rem, ut ff. locati Sed addes (L. 19. cit.), Cum enim res locatoris remaneat, et ab eo possideatur, diligentior esse debet quam uenditor. Secundum quosdam speciale est in doliis, quia facilius potest scire eorum vicia, quam tigni uel aliarum rerum, et ideo in aliis tantum tenetur quanti minoris, ut ff. eod. Iulianus. Tum ad vv. nisi in contrar. id actum sit Gl: Et nisi fuerit integrum, ad interesse omne etiam ratione dampni tenetur, etiam ignorans, ut infra de locatione Si quis dolia. Vac. tamen contradicit, quod non tenetur nisi ad interesse circa uasa. sed quare secundum eum in locatione aliud sit, difficile est rationem assignare. — Denique ad vv. Quod et in loc. dol. Gl: Hoc dicunt quidam

speciale esse in doliis locatis. alii dicunt quod hec ratio est, quando quis locat dolia sua, penes eum remanet dominium et possessio ciuilis, unde maiorem tenetur prestare fidem et diligenciam, quam si dominium transiret in alium.

(171) E solo Cod. compositum caput, legibus huius tituli fere omnibus receptis. Ad L. 3. ut contraria notatur L. 29. D. de mort. c. donatt., additis vv.: *Solutio ibi. solutio ibi in Nota vacar.*, quam v. infra Nota 301.

(172) Non strictissime observat ordinem Cod., in quo etiam: *vel aliena pecun.* Recepit Vacar. L. 6. 8. C. h. t.

(173) Quod in Cod. additur: *vel hypotheca om.* Vacar. Exhibetur L. 1. 3. 5. 6. 7. h. t.

(174) L. 3. C. h. t.

(175) In Pandd: *locati cond.*, in Cod. *de locato et conducto*, sed Gotting. tamen liber eand. quam Vacar. rubricam habet. — Prolixum est caput e quo Scholia aliquot breviora commemorabo. Quorum duo priora ad L. 9. §. 4. D. h. t. spectant. Nam ad vv. *citra tuam fraudem* haec legitur in margine nota: *Iste gregem fruendum conduxerat certa mercede. qui ne casum prestare cogatur, sed et ut sequentis temporis mercedem quam prerogauerat recuperet, gregem ita esse abductum docere debet, ut id citra eius culpam factum appareat.* Tum ad vv: *mercedes ut indebitas recuperabis* Gl. interlin: *condictione indebiti secundum vac.*, glossa vero marginalis: *Inf. eod. Si quis cum in annum (L. 19. §. 6.) contra. Supra de ac. emp, Ad recipiendum G. contra (intelligitur L. 2. C. cit., in locum glossae posita, ut dictum nota 170.) Nota Magistri hoc soluit Si non, uel sic: non demonstrat qua accione consequi poterit mercedes, sed dicit eas esse indebitas* Magistri autem nota haec est: *Si non prerogandi animo, sed te putans debere solueris. nam prerogatae mercedes non indebiti condictione — sed ex contracta accione repetuntur.* Porro ad L. 33. D. h. t. Gl: *Infra de evict. lucius titius. (L. 11. pr. D. cit.) contra. Supra de periculo et comm. l. post perfectam (L. 1. C. cit.) contra. Solutio: Quidam dicunt, quod ibi traditus erat fundus, unde non tenetur uenditor, hic non. sed idem esset si non esset traditus, quia post perfectam uenditionem, et ante traditionem pertinet periculum ad emptorem, et ita non ualet solutio illa. alii dicunt quod refert utrum fuerit publicatus fundus ex causa praecedente uenditionem, uel subsequente,*

quia si ex causa praecedente, tunc tenetur uenditor, et hic tenetur in eo casu: si ex subsequente, uerum est quod ibi dicitur. Hanc solutionem improbat uac. per Notam suam (quam mox exhibebo) per hoc scilicet, quod in lege dicitur *uacuu s*. Nec enim uidetur tradi *uacuu s*, cum causa publicationis praecessit uenditionem, et ita non solum tenetur ad precium, ut in lege dicitur, sed et ad interesse. Soluit ergo uac. sic: Refert utrum contemplacione rei uel persone publicatus sit fundus; si persone utrum contemplacione persone uenditoris, ut puta quia fundus habundabat (sic! fortasse fundis*), publicatus erat, hoc in casu tenetur, ut hic dicitur: an contemplacione persone emptoris, et tunc uerum est quod ibi dicitur, quod periculum est emptoris. — Si uero contemplacione rei publicatus fuerit, similiter in eo casu pertinet periculum ad emptorem. Iam intelligetur Scholion quod ad vv. priusquam vacuus traderetur posuit Vacarius, huius tenoris: At secundum eos qui uenditione antiquiorem causam publicationis esse debere aiunt, frustra hoc additum est, quia, etsi posteaquam traditus est publicatus fuerit, cum ex praecedente causa id acciderit, ex empto teneris, non ad precium tantum, immo ad interesse. — Gl. add.: hec G. apposita est ad improbandam solutionem illorum qui distinguunt utrum fundus fuerit publicatus ex causa precedente uenditionem uel subsequente.

(176) Integer titulus Pandd.

(177) In Cod. est: *de iure emphyteutico, vel emphyteuticario*. L. 1. 2. 3. C. h. t. E L. 1. quaedam vv. in marginem coniecit Vacarius, v. c. haec: scilicet ab utriusque memoratorum contractuum societate seu similitudine separatum, ubi Gl: superfluum uerbum est magistri. Porro ad hanc L. 1. Gl: Hic dicunt quod per duo extrema conici potest quod damna media sunt communia, scilicet si tale sit dampnum quod nec minus graue, nec minus leue. Secundum uac. si ultra dimidium, domini est dampnum, si medietatis uel minus, emptoris respicit periculum; nomine enim partis cum simpliciter ponitur, continetur medietas, ut infra de uerb. sign. porcionis uerb.

*) Non enim aliter intelligere possum haec uerba, quam de feudo, vasallo praepotenti erepto, ne principi metuendus esset: quod medio aevo non raro accidit.

(L. 164. D. cit. ubi in edd. *partitionis*), unde sic supplet: *ipsis rei, uel maioris partis*. (Hanc opinionem tamquam a quibusdam prolatam commemorat Odofredus ad h. l. et improbat, et Bulgaro non placuisse refert. Accursius autem Martino tribuit; quem igitur secutus est Vacarius.) Iohannes (cum Bulgaro) dicit, quod licet ultra medietatem perierit, dum tamen res prorsus non interierit, dampnum erit *emphyteutae*, nisi equitas suadet contrarium, unde sic supplet: *leue dampnum*, sc. ex quo rei penitus non ledatur substantia.

(178) In rubr. Cod. additur *et praescriptis verbis*. Exhibetur praeter tit. Digg. integrum L. 1. 2. 3. 6. C. h. t., et ad L. 1. C. in margine hoc Scholion: *Notandum quod ex proposito contrahencium colligimus quandoque diuersitates. ut ecce patruus istius si propositum habuerit uendendi, dicetur uenditio, quo casu si res postea euicta fuerit, ad interesse ex empto agi poterit. Alioquin erit permutatio, quo casu arbitrio istius erit, utrum uelit ad hoc ut contractus perficiatur agere, uel quod praestitum est retro recipere.*

(179) Prolixum caput, sed e solis Pandd. compositum. Glossas memorabiles, sed prolixiores alio loco exhibebo.

(180) In Pandd: *et redhibitione, et quanti minoris*, in Cod. simpliciter *de aedilit. actionibus*. In Ind. nostro vitiose: *redibita*. — Multa e Pandd., et integer Cod. titulus.

Magna, nec cognitu iniucunda opinionum diuersitas in interpretatione L. 44. pr. D. de aedil. ed. obtinuit. Nam statim ad initium Gl.: *dupliciter legitur hec L., secundum b. et secundum vac., secundum b. ut littera iacet*. Tum ad v. *hominem* Gl. interlin.: *nec aliam rem maiorem secundum vac.*; ad vv. *ei rei que minoris esset* eadem: *preterquam homini*. Ad v. *edicto* Gl. marg.: *quo cauetur ne homo alii rei accedat, secundum b.* Ad vv. *iuri ciuili fieret* Gl. marg. (e Vacarii mente scripta): *Quod fieret si alii rei quam homini possit res maior accedere, Ridiculum enim etc.* Ad v. *Alioquin* eadem: *si dices hominem non posse accedere rei minoris precii secundum vac.* — si non dices hoc esse propter hominis dignitatem secundum b. — Ad vv. *eandem rationem* eadem: *secundum vac.* sc. quod alii rei potest res maior accedere, sicut

homini; secundum b. sc. quod non posset res que maioris est minori accedere, quod uerum non est. — Denique ad vv. Ridiculum namque etc. Gl. interlin.: diceret ridiculum esse secundum b. interrogatiue, et ad vv. namque et plerumque eadem: probat quod res que maioris est potest accedere homini qui minoris est. — Porro ut contraria notatur L. 34. D. de contrah. emt., additis his: Solutio ibi; uel sic: distinguendum est, utrum rei uendite accedat res, uel uenditioni. si rei uendite in eo casu non distinguitur utrum fuerit naturalis accessio uel ciuilis, et in eo casu loquitur supra. Si uenditioni, uerum est quod hic dicitur, quia in eo casu distinguitur, utrum res fuerit minor uel maior. sed hic diuersa est magistrorum opinio. Quam accuratius cognoscimus ex his quae in superiore marginis parte manus fortasse antiquior notauit, proxime spectantia ad vv. ne qua fraus etc.: Sic ius ciuile non uult uenditorem de dupla cauere nomine rei accessorie, sed tantum principalis, et tunc demum si sit magni precii, ut infra de euict. Quod autem diximus (L. 37. §. 1. D. cit.), supra de ac. emp. si quis rem (L. 4. §. 17. D. cit.) Si in fraudem iuris uendat rem paruum, et hominem maioris precii dicat accedere, nulla est accessio edicto, sicut nomine accessionis non tenetur redibitoria. Si ergo uendat hominem maioris precii, ne teneatur redibitoria, fraudem fecit edicto, et ideo non ualet accessio. Secundum bulg. hec sola ratio non sufficit, sed propter dignitatem hominis, dicunt enim fundum tunice accedere posse. Secundum vac. nulla res maioris precii potest rei minoris accedere, et sic contra est quod dicitur supra de contrah. empt. si in emptione. (L. 34. pr. D. cit.). Solutio: in accessionibus naturalibus uel quasi potest res maioris pretii minori accedere; ibi enim de seruo qui instrumentum fundi erat loquitur, et ita quasi illi accessio est. Quando uero tantum ciuilis accessio est, ut uendo librum uel tunicam, et dico fundum accedere qui nunc primum erat in causa accedendi, non ualet accessio. — Iam post intervallum aliquod sequuntur haec: Lege: iustissime etc. usque: aut iure ciuili fieret, postea lege ridiculum enim usque namque, postea lege quod ut ait pedius, et ulterius lege namque et plerumque. (Haec scilicet est lectio i. e. interpretatio Vacarii, qui nolebat locum ita intelligi ut iacet litera.) Secundum hanc lectionem illa fraus que superius in omni uenditione possit accidere, preterquam si homo accedat,

non accidet nisi tantum in uenditione hominis. Secundum quosdam quod dicitur hominem rei minori non accedere, non ideo est quod homo sit maioris precii, sed quod est dignioris nature. Tum eadem manus haec adscripsit in ima pagina: Solutio: Secundum bon. quod supra dicitur de contrah. emp. Si in empt. (L. 34. pr. cit.) quod non refert etc. hoc uerum est, nisi accedat homo, quia secundum eos quolibet res alia ab homine tam alii rei quam homini accedere potest, dum tamen homo rei minori non accedat. Secundum quod videtur lex supra (44. h. t.) duos habere casus. Item si assignetur fraus que fieret edicto, improbabitur eorum sententia; edictum enim habet, ut si principale, redibeatur et accessorium. Si ergo res magna possit accedere rei minori, puta iumento fundus, redibito iumento et fundus preciosus rediberetur, quod esset inconueniens, cum propter rem minimam que displicet, res optima que placeret rediberetur, et ita quandoque in fraudem edicti retineretur, illa altera redibita. Item ius ciuile habet, ne pro re accessoria uili, cautio duple prestetur. fraus ergo iuri ciuili posset fieri, si rei principali uili res preciosa accederet, cum nomine rei principalis non caueretur, quia uilis est, nec nomine rei preciose quia accessoria est, et sic cum non caueretur de euictione, fraudarentur emptores nullum habentes regressum. ut autem huic fraudi occurratur constitutum est, ne res maior minori accedat. Vac. itaque dicit, nec homo nec alia res minori potest accedere, sed quolibet res potest accedere homini propter eius dignitatem. — Denique, ne quid desit, addam etiam notata ad L. 34. D. de contrah. emt., ad quae in superioribus provocatur. Nam primum ad vv: Stichum & seruum Gl: glebe adscriptum ut ita sit instrumentum fundi, et sic soluitur contrarium infra de edil. edicto. Tum ipsa lex nostra Iustissime citatur ut contraria, additis his: Solutio: hic loquitur de accessione que est quasi naturalis, ibi de illa que incipit ab emptione; et sciendum est accessionem multipliciter accipi, accessio aut ciuilis, aut naturalis, aut quasi naturalis, aut que nec est naturalis nec quasi. Dicitur autem accessio naturalis, ut in fructibus, qui accedunt rebus principalibus; quasi naturalis, ut domus columpne, fundo seruus glebe ascripticius; ciuilis, ut pensiones fundi medio tempore percepte fundo accedant. In omnibus his potest accessio pluris esse quam res cui accedit. Est et accessio diuersa ab his, que in emptione incipit esse, et non fuit accessio

prius ante emptionem, in qua non potest accessio esse plurius quam res cui accedit, preterquam in emptione hominis, ne fiat fraus edicto aut iuri civili. Edictum edilium continet ne res accessionis iure redibatur: si ergo preciosior accederet, fieret edicto fraus. Varneri enim edictum ut res uiciose propter uicia redibantur. (In his vitium scribae latere suspicor, nam ut hic exhibentur non intelligo, quid sibi velit Irnerii mentio.) Similiter de euictione fraus fieret iuri civili, si res preciosa uiliori accederet, cum pro re que accedit non committatur stipulatio ut in duplum possit agi. uult autem ius civile quod pro re preciosa possit agi.

L. 48. §. 8. D. h. t. ita legitur: *Simplariarum uenditionum causa ne sit redibitioni locus* (in edd. simpliciter: *ne sit redhibitio*) *in usu est.* Sed Gl. satis memorabilis addit: *alia littera: ut plurium uenditionum causa una sit redibitio in usu non est.* In omnibus libris digestorum signatur hoc verbum (scil. *simplariarum*) quasi falsum; et tamen dicunt *simplarias* esse uenditiones, in quibus exprimit uenditor, se nolle teneri propter uicium, et in usu est *ne sit redibitio*, et dicuntur *simplarie* quasi simpliciter facte. In ima pagina prolixior glossa adscribitur haec: *Simplaria uenditio dicitur que ita simpliciter proponitur, quod in ea non cauetur de illis que explicantur in hoc edicto, nec aliquid prestatur. Si tamen dolus eius appareat tenetur, ut supra eod. G. uicium* (innuitur L. 14. §. 9. D. h. t., quam Vacarius cum pluribus aliis locis sub initium tituli unam in glossam aggregauit, incipientem a vv. L. 1. §. 7. *Vitium a morbo* etc.); *uel aliter i. e. earum rerum que incorporalia sunt, que quidem iura dicuntur, ut puta hereditas, siue aliud ius. Iste enim res dicuntur simplices, que anima carent et corpore; cum ergo in istis non possit esse uicium, uel morbus, que in animo uel corpore consistunt, merito cessat redibitio, his ergo deficientibus que redibitionem suadent, si tamen ius incorporale consistat, occasione corporis fere redibitio fit, ut supra eod. Non solum* (L. 48. §. 6. h. t.) *Yr.* (Videtur indicari antecedentia petita esse e glossa Irnerii.) *§. G. M.* (i. e. glossa Martini) *i. e. uilium rerum, uel anima carentium, de quibus, scilicet anima carentibus, non erat in usu redibitio, quamuis hodie sit.* Harum opinionum plerasque etiam commemorat Accursius, neque hodie prorsus convenit de eo quae sint *simplariae ven-*

ditiones. (V. III. Glück Ausführl. Erläuter. der Pandd. T. XX, p. 45 sq., ubi tamen et Haloandri lectionem nota 25. falso recensuit, a Gothofredo et Duckero, quibus idem acciderat, seductus, quum veriore Gebauerus recte enotasset, nec Glossatorum, aut Scholiorum ad Basilica rationem habuit; in posterioribus enim vv. των ἀπλων πρασεων T. II. pag. 406. explicantur: μητε ἐπαινον μητε ψογον ἐχουσων). De qua re nunc quaerere non attinet. Sed gravissima ista quam glossae nostrae initium exprimit lectionis diversitas, quodque voci *simplariarum* falsitatis nota omnibus in libris Digestorum inusta dicatur, mirum me habet; quum de ea re in editis certe libris, quorum sat multos ab antiquissimis ad recentissimos contuli, altum sit silentium, nec alia sit quam a Gebauero enotata varietas. Et quamvis nolim contra Florentinam disputare, quae praesertim a Basilicis confirmetur, negari tamen nequit, lectionem in glossa nostra allatam, quam antiquiores Bononiensium libri, ad Florentinum nondum exacti, obtulisse videntur, optimam praebere sententiam, LL. 34. 35. 36. et 64. D. h. t. consentaneam. Atque huius lectionis quaedam quasi reliquiae etiam in Paulinis nostris Codd. supersunt; nam in Cod. I. est quidem pura Florentina, (quamvis initio fuisse videtur *sinplarum*, quod deinde correctum), sed gl. interlin.: *i. e. uilium uenditionum, uel alias plurium*; Cod. autem II. offert: *Simplariarum uendit. causa nescit una redibitio in usu est*; C. III.: *Plurium sinplariarum uendit. c. ne sit redib. i. u. e.*, imo corrector initio etiam particulam *Vt* adscripsit, quam glossa nostra affert; denique C. IV. habet: *Simplarium uendit. c. ne sit una redhib. i. u. e.*

(181) Sic in Ind. depravata voce: *ergolaborum* sensu caret rubrica, in opere ipso fuit: *et artificum gratia laborumque*, sed corrector inseruit *erga*, illa autem *nec non balneatorum* utroque desunt. Similis omnino est Cod. Gott. lectio ap. Spangenb. In Gl. tamen: *ergolabi i. e. laborantes in ergasteriis.* — Caeterum L. un. h. t. integra exhibetur.

(182) Pandd. titulo neglecto sola L. un. C. exhibetur. Sed praetulit rubricam simpliciore Pandd., quamquam illud quod in Cod. additur: *et mercationibus* etiam in Cod. Gott. deest. Ad vv. *ex negotiatorum mercibus* Gl: *vt si exigant de trussello unum numum uel duos, et sic de ceteris.* — Trussellus (Gallicum *trousseau*) est fasciculus, V. du Fresne in v. *trossa*.

(183) Sic depravata vox: *commissis* et in Ind. et in opere. — In Cod. simpliciter est: *de vectigal. et comm.* Exhibentur L. 1. (integra) 2. 3. 4. pr. §. 2. L. 5. 6. 7. 8. 9. §. 5. 6. L. 10. pr. L. 14. D. L. 6. 7. 11. 12. C. h. t., sed inter leges Pandd. et Cod. Gl: *Quidam dicunt haec esse partem t. sequentis; alia: Iste leges sunt C. de uectigalibus et commissis.* Nempe legibus Cod. praemittuntur semper grandes literae *Imp.*, unde facile quis potuit haec ad sequens caput trahere, qui *publicanos* in rubrica Codicis non occurrere videret. In edicto Praetoris L. 1. D. h. t. legitur: *si hi ad quos ea res pertineat non exhibebuntur*; sed Gl.: *uel exhibebunt, sc. domini illorum.* alia littera (nempe *exhibebuntur*) uidetur comprobari per l. infra *Quod nouissime*, (L. 1. §. 6. h. t.); *hec* (sc. *exhibebunt*) comprobatur per l. infra *Quod ait* (L. 3. §. 1. h. t.) Sed de hoc edicto hic exponere nimis longum foret, quod alio fortasse tempore illustrabimus. Lectio *exhibebunt* quantum scio nova est.

(184) Sic in Ind., sed in opere *mercatoribus*, quod haud dubie rectius, etiam ob rubr. Cod. tit. 60. — L. 1. 3. C. h. t.

(185) Tota rubr. e Pandd. Nam in Cod. simpliciter: *de usuris.* Multa e Pdd. et Cod., etiam Auth. *Ad haec* h. t. Ad L. 17. §. 5. D. h. t. Gl: *Supra de iure fisci fiscus* (L. 6. D. cit.) *contra.* *Solutio in N. M. (nota magistri) si fiscus.* Quae nota in margine posita sic se habet: *Si fiscus succedit in obligationem utatur iure priuati, aliter enim si succedat in rem* (Gl: *uniuersitatem*), *eo namque casu uti solet proprio priuilegio, ueluti si quis ceperit praescribere aduersus te, et fiscus succedat in ius tuum, non potest eadem prescriptio apud fiscum ualere.* *Contra hanc sententiam sunt bon., dicentes ecclesiam si succedat in ius priuati, uti oportere iure priuati, hac ratione, quod nemo plus iuris etc., ut supra de sacros. eccles. G. hoc ita* (Innuitur nota Vacarii, supra exhibita ad lib. I. c. 2. de Sacros. eccles. not. 2.). *Que quidem ratio uires non haberet, cum enim succedat in ius priuati ecclesia, quare non utatur iure suo proprio, sicut pupillus, ut infra de praeser. XXX. an. Cum notissimi.* (L. 7. cit. e qua princ. et §. 1.) *Cum ergo res publica utatur priuilegio minorum, merito et ecclesia, ut supra Qualiter maiores in integrum restitui. Res.* (L. 4. C. II. 54.)

(186) Pauca e Pandd., e Cod. sola L. 1. h. t. Crucem interpretum L. 5. D. h. t. (in qua eam quae gravissima est lectionis diversitatem silentio praetermisit Gebauerus) exhibet noster scribens: *condit. quamvis penali non existente*, (cum Flor., ubi Hal. *quavis*, quam lectionem tuentur Codd. Paull. I. et II.); tum: *si modo in aliam speciem non cadat*, (quae est vulgata lectio, Codd. Paulinis quatuor etiam firmata; Florent.: *aleae*); deinde: *ex quibus conditiones nasci solent*, (ubi vitiose Flor. *conditiones*, quod et in Codd. nostris tribus, sed Cod. I. verum cum Vacario); denique, ne quid, etiam levius, praetermittam, v. *redderet post cepisset* omittit, ut semel tantum in fine periodi ponatur, quam lectionem non inelegantem, etiam in quatuor nostris Codd. reperio. Caeterum difficultates loci agnovit Vacarius, qui ei duo Scholia in margine dedicavit, quorum prius ad vv. *Periculi pretium* sic se habet: *Scilicet quod* (pretium) *ex penali sequitur conditione. Puta piscatori in apparatus erogaturo credidi, ea conditione, ut si non cepisset, pecuniam non redderet, et athlete unde se exhiberet exerceretque, ut si non vicisset non redderet. huius periculi premium est, quod penali non existente conditione, recepturus sum quod dedi, et aliquid preterea, usque ad centesime usure quantitatem, si ita contingerit, sicut in traiecticia iuris est.* Alterum ad vv. *si modo in aliam speciem non cadat*, ita conceptum est: *Nam si in aliam speciem a mutui datione cadat, puta ob causam datum est, i. e. ut manumittas, nec nudum pactum ad obligationem augendam proficiet, nec stipulatio ad usure centesime quantitatem ratione periculi. neque enim omnino periculum suscipit cui penitere licet, cum in eius sit potestate penitendo periculum non subire eius, quod ob causam datur. nam in mutui datione penitere non licet.* Sane difficillimus est locus, in quo Cuiacius quae prius in Recitationibus (Opp. ex ed. Fabroti T. IV. P. I. p. 906 sq.) proposuerat, Basilicorum versione inspecta Obs. lib. IX. c. 28. ita retractavit, ut priora ne commemoraret quidem. Nuperrime de eo exposuit excitatis omnibus qui idem saxum volverant interpretibus Ill. Glück in der Ausführ. Erläut. der Pandd. T. XXII. p. 153—167. Sed fateor mihi sententiam V. Ill. non satisfacere, meque etiamnum haerere in quibusdam scopulis, quos optimi huius legis interpretes Zinzeringius et Noodtius praeternavigasse videntur, imo in hac lege prius Cuiacii iudicium posteriori longe praeferre. Nam in illis

verbis: *conditione quamvis poenali non existente*, persuadere mihi non possum *poenalem conditionem* eam dici, qua non impleta, is qui dedit iacturam faciat eius quod dedit; quippe huiusmodi conditio nautico foenori semper inest, eiusque substantiam constituit, sed non est *poenalis*; neque enim in poenam amittit creditor id quod dederat, siquidem amittit, sed vi conventionis, propter periculum negotiationis maritimae a se susceptum. In foenore igitur, quod ex hac lege confingunt, quasi nautico, creditor similiter periculum suscepisse debet, ut certo eventu iacturam faciat sortis, contrario casu *periculi pretium*, ut vocat Scaevola, i. e. sortem et usuras communibus ampliores, recipiat. Sed nec haec conditio *poenalis* erit. Quod intelligentes interpretes, quum praesertim Basilicorum fragmentum reperisset Cuiacius in quo omnia miscentur, *conditionem poenalem* restrinxerunt ad potestativas, quales paulo post afferuntur a Scaevola: *si manumittas, si non illud facias*, in quibus quum accipientis arbitrio commissum sit utrum implere eas velit nec ne, eius vero arbitrii quasi periculum suscepit creditor, possit etiam si defecerint, *periculi pretium*, maiores usuras, in hunc eventum sibi promissas, exigere, quae hoc casu recte dici possint poena non adimpletae potestativae conditionis, ipsaque adeo conditio *poenalis*. Sed quaeso quid hoc novi iuris est, *periculi pretium* admittere ubi verum periculum non adest? id quod in *aleae speciem cadat* (nam ita interpretes citati legunt) in quo solo *periculi pretium* cogitari potest *), excludere? Nam ponamus pecuniam cuiquam a me datam, retinendam si Stichum manumittat vel non manumittat, sin contra fecerit restituendam cum usuris, quis tandem has usuras dicat *periculi pretium*? quum nihil *periculi* suscepit creditor, sed ut voluntatis suae compos fieret, pecuniam erogarit, conditionem vero eius reddendae maioris securitatis gratia addiderit; — quis porro haec cum nautico foenore comparet, in quo eventus utrique parti incertus negotii arbiter est? — quis denique usuras maiores legitimis eo casu valide promitti posse statuatur, quum manifeste repugnet L. 44. D. de usuris, nec quidquam magis excitaturum

*) Sic certe et Quintilianus his verbis usus est Inst. Or. lib. XII. c. 7. extr. ubi de causarum patronis quotam litis stipulantibus: *Paciscendi piraticus mos, et imponentium periculis pretia procul abominanda negotiatio*. Scilicet incertus litium eventus aleae saepe comparatur.

esset usurariam pravitatem? — Caeterum ab illis inde vv.: *Nec dubitabis* etc. ea exempla affert Scaevola, quae in aleae speciem profecto cadunt. — Quae cum ita sint, quemadmodum *stipulatio poenalis* a Paulo et Ulpiano (L. 54. §. 1. D. loc. cond. L. 1. §. 6. D. quar. rer. act. non dat.) ea dicitur, in qua poena conventionalis constituta est, ita *conditionem poenalem* eam esse puto, qua poena ei qui moram commiserit infligitur. Huiusmodi poena, in nautico foenore, si quidem iusto tempore non redderetur, constitui solita (L. 23. D. de O. et A.) ipsis etiam LL. 8. et 9. h. t. commemoratur. Iam quod dicitur secundum communem lectionem, *conditione non existente* recipi id quod datum est, quum traiecitia pecunia reddatur si extiterit conditio, nempe navis salva advenerit, quumque idem locum habeat in exemplis quae inferius afferuntur (*si cepisset, si vicisset*), oppido falsum est, repugnatque his quae in L. 6. h. t. leguntur: *ipsius crediti obligatio non existente conditione defecisse videtur*. Qui enim eo confugiunt ut contendat datam esse pecuniam quam existente conditione accipiens retineat, deficiente reddat, in hoc sumunt, de quo modo diximus, in exemplis illis: *si manumiseris* etc. esse periculi pretio locum: negligunt autem quae deinde sequuntur (*si cepisset, si vicisset*) omninoque pecuniae traiecitiae similitudinem, ad quam hic omnia exigenda. Praeterea verbis (quod praesertim Glückio p. 159. accidit) abutuntur, quum manifestum sit, omnem conditionem, etiam pecuniae traiecitiae, ita posse formari, ut deficiente conditione reddenda videatur pecunia: si quis v. c. dicat: *si merces naufragio perierint, pecuniam tibi habe*. Veruntamen quum omnibus huiusmodi negotiis mutui forma subsit, naturae et fini negotii accommodatum est, ut ea exprimatur conditio qua restituendum sit mutuum, non ea qua retineatur. — Verba denique illa: *si modo in aleae speciem non cadat*, si de alea proprie sic dicta intelligantur nonne maxime frigida et ieiuna sunt? quid enim a casibus hac lege expressis alienius, lusu alearum? — Sin de alea improprie dicta accipias, nonne falsissima sunt? quum ipsa traiecitia pecunia aleam quandam contineat, cumque emptio aleae in legibus aliquoties ut licitum negotium commemoretur (L. 8. D. de contrah. empt. L. 7. D. de her. vend.), imo haec ipsa lex eius rei exempla luculenta praebeat. Quippe non quod in aleae speciem cadat negotium prohibitum est, sed quod in alea, i. e. ludi causa, et inter ludendum, gestum sit, ut manifeste docent L. 19. §. 4. D. de probatt. L. 2. §. 1. D. quar.

rer. act. non dat., ne dicam magnopere claudicare particulam *veluti*, quum quae proxime sequantur ne remotissimam quidem aleae speciem contineant. — Itaque ut tantae difficultates tollantur mihi quidem non dubium est, levissima mutatione cum Cuiacio (in Recitat.) et Borcholten legendum esse: *conditione quamvis non poenali existente*, tum vulgatam: *si modo in aliam speciem non cadat* praeferendam esse Florentinae, quamvis etiam a Basilicis defensae, in quibus hic locus non de verbo redditur, quorumque fragmentum, fortasse minus integrum, Cuiacius servavit. Et priora quidem vv. ita cum Cuiacio l. cit. accipio: periculi pretium praestari, quoties quis id quod dederit existente conditione recepturus sit, cum incremento, quamvis morae casus, quo poena conventionalis debeatur, nondum extiterit. — Posteriora vv. non quidem ad contractus innominatos refero cum Vacario ceterisque glossatoribus: nam quae de his et iure poenitendi narratur fabula, eam egregie ut mihi quidem videtur, refutavit Eduardus Gans (über Römisches Obligationenrecht, insbesondere über die Lehre von Innominatcontracten und dem ius poenitendi. Heidelb. 1819. 8.); sed ita interpretor: si modo conditio non involvat praestationem alius plane generis, quae si omittatur locus sit condictioni. Sed ut mentem meam aperiam, simul vero chartis parcam, addo liberam legis paraphrasin:

Als Ersatz für übernommene Gefahr ist es zu betrachten (und daher an die Vorschriften vom Zinsfuss nicht gebunden), wenn man beim Eintritt einer gewissen Bedingung, obwohl nicht der, die zum Eintreiben einer Conventionalstrafe berechtigt, das wieder bekommen soll, was man gab, und noch etwas ausser dem Capital; nur darf sich die Bedingung nicht auf einen ganz fremdartigen Gegenstand (eine Gegenleistung) beziehen, wie in den Fällen, wo Conditionen begründet werden, z. B. wenn du den und den frei lässtest, wenn du es nicht thust; wenn ich nicht genese. Ganz klar sind dagegen die Fälle, wenn ich dem Fischer, der es zur Ausrüstung braucht, ein bedeutendes Capital gebe, das er mir wieder geben soll, wenn er einen Fang thut; und dem Fechter, um sich zeigen zu können und zu üben, damit er es wieder gebe, wenn er den Sieg davon trägt. In allen diesen Fällen reicht ein Vertrag ohne Stipulation hin, die Forderung zu erweitern.

Sic intellectum fragmentum mihi certe mirum in modum satisfacit: nihil enim verius, quam conditione id tantum repeti

posse, quod ob causam vel sine causa datum sit, usurasque legitimas, nihil amplius.

(187) Pignoris materiam omnem e lib. VIII. Cod. huc translulit Vacar. in finem quarti sui. — Ceterum in opere ipso legitur ut in Pandd.: *qualiter contrah. et de pact. eor.* In Cod. simpliciter *de pign. et hyp.* — Multa e Pandd. et Cod., etiam Auth. *Hoc ita si debitor*, et *Hoc si debitor*, sed L. ult. C. h. t. omittitur. Ad L. 3. pr. D. h. t. ut contraria citatur L. 1. D. de except. rei iud. (quae tamen quantum scio in Vacarii opere non legitur.) Glossa duplicem, eamque longiorem solutionem exhibet; tum sequitur animadversio, cui haec praemittuntur: *Nota sequens sonat prime solutioni, non solutioni uac.* Sed ea omnia nunc typis reddere non licet.

(188) In Pandd. et Cod. additur: *vel hypotheca* et legitur *contrahitur*. Exhibetur L. 1. 2. 7. 8. D. L. 1. 3. 6. C. h. t.

(189) *Si aliena res* Cod. — L. 1. 2. 3. additis in marg. L. 8., L. 6. et 4. (quae in unam coniunctae) C. h. t.

(190) In opere: *vel non*. In Pandd.: *datae obligari non poss.*, in Cod. prolixior rubrica. Est L. 1. pr. §. 2. L. 5. D. L. 1. 2. 7. (ad v. *retardatur*) C. h. t.

(191) Breviorem Cod. rubricam prolixae Digestorum praetulit Vacar. Pandd. loca sequitur L. 1. 6. 9. 12. §. 1. (*Sancimus ex stip. — vallati. Exceptis videl. — matre eorum*) C. h. t. In marg. Auth. *Item possessor, Si quid ex rebus*, (ubi in f. ad vv. *quod nova* etc. Gl. interlinearis: *verba garnerii*) et *Quo iure*, usque ad v. *excepti*. Sed adduntur haec: *Scilicet in dote et ante nuptias donatione* (nempe: utitur privilegio), *ut in authenticis de qualitate* (sic! pro *aequalitate*, est enim Nov. XCVII.) *dotis*. Tum haec adduntur quae ad exceptionem pertinent in Auth. memoratam, sane ridicula: *Ibi enim nova constitutione* (nempe XCVII. cap. 4.) *excipiuntur qui pecuniam crediderunt ad militiam, i. e. praebendam emendam a publico, quia illi omnibus preferuntur creditoribus per constitutionem que hodie non est. Solebant enim prebendas emere a publico, sicut fit in domibus religiosis hodie*. Obtinent haec vv. locum Auth. *Quod obtinet*, cuius ut et Auth. *Quo iure* et *Si quid*, secundum Odofredum ad L. 12. C. h. t. auctor fuit Iacobus. Sed Odofredus ipse Auth. *Quod obtinet* ponit post L. ult. de pignoribus et hypoth. Gravius est quod parti illi excerptae L. 12. C. notatur repugnare praecedens L. 9., quia in ea pignoratitici cre-

ditores omnia privilegia personalia vincere, in illa mulier omnibus praeferrī dicatur. Additur haec Solutio: *Bulg. dicit mulierem praeferrī creditoribus omnibus in ipotecis tacitis, si creditores contendant de ipoteca, et non expressis. Martinus dicit eam praeferrī creditoribus in ipotecis et tacitis et expressis specialiter uel generaliter obligatis, et in pignoribus. yr. dicit eam praeferrī creditoribus in omnibus ipotecis tacitis, et in pignoribus expressis, si mulier et creditor contra tertium agant. Si uero mulier agat contra creditorem cui specialiter est obligata ipoteca, in hoc casu creditor praefertur mulieri. quidam dicunt eam praeferrī in ipot. generalibus non in specialibus. Martinus argumentatur hoc modo: cum supero te qui potes superare illum, ergo possum superare illum. Simile: mulier praefertur illis qui praeferuntur istis qui pignus habent, ergo mulier praefertur illis qui pignus habent, ut C. qui pot. in pign. in auctenticis quo iure utitur etc., et ita ratione scripta probatur hoc, quod mulier praefertur aliis creditoribus non solum in ipotheca sed et in pignore. Celeberrimam hanc controversiam, Rogerius, eo loco haud dubie mutilus, his paucis verbis absolvit pag. 197: *In varias abeunt sententias in eo, utrum mulier praeferatur omnibus creditoribus habentibus hypothecas, siue tacitas siue expressas, ut C. qui po. in pign. l. assiduis (12), quod ius B. tantum locum habere dicit, ut Inst. de act. actionum. (§. 28., sed vv. quibus usus est Bulgarus hodie leguntur §. 29.).* Sed tres sententias accurate distinguunt Placentinus ad tit. de privil. dotis, et ad h. t., Odofredus et Accurs. ad h. t. Quam opinionem secutus sit Vacarius non reperio. E Glossa nostra discimus quid statuerit Irnerius. Martinum auctorem fuisse triti illius *Si vinco vincentem te* etc. etiam Accurs. docuerat; quod Placentinus (Bulgari opinioni a recentioribus omnino probatae adhaerens) non male refellit his verbis: *respondeo, non sequitur, et falsifico. ego te diligo, et tu diligis illum. item ego debeo tibi servire, quia feudum a te habeo, et tu debes servire illi a quo istud feudum detines; ergo compellor ego illi servire? non procedit. Item uxor excludit mariti sui filios spurios, et spurii excludunt agnatos: ergo uxor excludit agnatos? non sequitur.* Caeterum cf. Walchii Diss. p. 149. iam commemorata.*

(192) In Cod. est *locum*. Sola L. 1. C. h. t. ad v. *succedat*, et in marg. L. 12. §. 5. D. qui pot. in pign. ad v. *succedere*.

- (193) Integer titulus Cod.
- (194) Quae adduntur in rubr. Cod. om. Vacar. — L. 1. 2. (a vv. *Cum invenimus*) C. h. t.
- (195) *In c.* — *p. c. s.* rubr. Cod. — Integer titulus.
- (196) L. 13. §. 2. D. de pignoribus et hypoth., ad v. *perimitur*, (reliquis in marginem collocatis), et L. 1. C. h. t. ad vv. *eius qui dedit*.
- (197) Verba *vel hypoth.* a rubr. Cod. absunt. — Coniecit huc Vacar. totum fere tit. Dig. *Quib. mod. pign. v. hypoth. solv.*, et multa e Cod.
- (198) In Cod. est *pignoris*. — L. 1. 2. C. h. t.
- (199) Sic utrobique depravata rubrica, nam in Cod. est: *Si unus ex* etc. vocabulis etiam aliter collocatis. — Integer tit.
- (200) In opere: *citogr.* — *posse* in f. om. Vacar. cum Hal. et C. Gott.
- (201) Plura e Pandd., e Cod. L. 1. 2. 4. 6. C. h. t.
- (202) L. 2. C. h. tit. a vv. *Nam si vel mod.* etc. Cf. pag. 136.
- (203) In Cod. praepositio deest quae argumento tituli optime convenire videtur; *ex vendito pign. i. e. ex causa pignoris iniuste venditi*. — L. 1. 4. C. h. t.
- (204) Integer tit. solo princ. L. 3. omisso.
- (205) In Cod. est: *de pact. pignorum et de lege commissoria in pignor. rescindenda*. — L. 3. C. h. t.
- (206) In Ind. vitiose *proscenicis*. Ruhr. Cod., nam in Pandd. simpliciter: *de sponsalibus*. Gl. recentior haec cum antecedentibus ita coniungit: *Audivimus supra de contractibus rerum, nunc disseramus de contractibus personarum, quibus persone coniunguntur, s. mas et femina sociatur et quia hoc fit per nupcias de nupciis dicamus* etc. Est L. 1. 2. 3. 4. 5. 7. §. 1. L. 12. §. 1. L. 13. 14. 17. D. L. 1. 2. 3. 4. C. h. t., additis in marg. L. 1. 2. 3. D. de proxenet., L. 18. L. 11. (a v. *et ideo*) 12. pr. D. L. 5. C. h. t.
- (207) Plurima ex hoc Cod. tit. — L. 9. suppleta ab ea manu quae plerasque Glossas scripsit et antiquissimas. Etiam Authenticae *Permissa*, *Sed iam necesse*, *Dos data*, et *Eo decursum*, in marg. leguntur. Ad Auth. *Sed iam necesse* Gl. interlin.: *i. e. opportunum, secundum pl.; secundum Vac., i. e. aliter fieri non potest*. Sed in Summa Placentini id non reperio.

Porro ad Auth. *Dos data Gl.*: *verba garnerii, usque praeterea.*

(208) Pandd: *de ritu nuptt.* — Nihil admodum memorabile occurrit, praeter Scholion Authenticae *Maximis* (quae sola ex Authenticis huius tituli apud Vacarium legitur) immediate praemissum: *Ab inferioribus militibus usque ad magistrum militum, licet contrahere matrimonium sine solempnitate omni, i. e. sine dotalibus instrumentis. ab illo uero usque ad illustres, non nisi dotalia conficiantur instrumenta, licet nuptias ante contractas retineant, exceptis barbaris, qui solo consensu et affectu recte copulant matrimonium, et similiter ceteri omnes ab his quos enumerauimus. barbari uero dicuntur omnes prouinciales, ut galli, anglici, teutonici etc. Nota praeterea tres esse ordines magistratuum. Clarissimi enim sunt: ut reges (?); spectabiles: ut comes orientalis; Illustres: ut praefectus pretorio. Hoc scholion forsitan antiquius Authentica *Maximis*, errores eius non habet. nam illa *exceptis barb. reliqui omnes*, manifeste abhorrent a sententia Novellae, et in Scholio recte se habent.*

(209) L. 2. 4. 6. 7. C. h. t., et in marg. utraque Authentica.

(210) L. 1. C. h. t.

(211) Pleraque huius tituli Cod. Ad rubricam Gl.: *Circa secundas nuptias duo puniuntur, festinatio nimia, quae locum habet in muliere tantum, et non seruata prioris matrimonii liberis affectio debita, quae in utroque locum habet. M.* Postrema haec litera Martinum designare videtur; sed memorabile eadem fere verba occurrere in initio Summae Placentini ad h. t. — Porro ad Auth. *Nunc autem Gl.*: *ergo potest aliis conferre, et ideo contra supra eod. Auth. uxore. Solutio: secundum vac. et pl. hic loquitur de lucris aliis a dote et donatione propter nuptias, supra tantum de dote et d. p. n., quod falsum esse dicunt Iohs. et B., quia in hac auth. integra sicut et illa, loquitur de dote et d. p. n. Io. ipse aliter soluit, sc. quia haec anterior, illa posterior quare potior. Nec mirum de hac diuersitate; temptat enim lex proficere filiis in his rebus, primum aliquantulum, supra eod. l. cum aliis (4), et l. illud (3. §. 1.), postea aliquantulum magis, sc. in illa auth. (Nunc autem), plene uero et perfecte in illa auth. uxore.*

(212) L. un. et Anth. *Hoc loc. hab. C. h. t.*
 (213) E Cod. solo depromptum caput; in margine tamen L. 58. pr. et L. 68. (a vv. *Nam et si*) D. de iure dot.

(214) Ad L. 30. C. h. t. vv.: *siue estimate — sint, Gl.: Non proprie estimate, sed ut summa declaretur, non ut uendicio contrahatur, ut supra eod. cum res* (L. 69. §. 7. D. h. t.). *Alioquin non competit mulieri uendicatio. Vac.: sed alii simpliciter legunt, ut uendicio contrahatur: tunc etiam poterit mulier uendicationem instituere per ipotecam, sed uir uel heres eius retinebit res si estimationem earum offerat. si non sunt estimate possunt ei res auferri, nec eas retinebit, arg. supra eod. l. quociens* (5. C. h. t.); *uel forte ciuilius secundum quosdam, reddantur singula singulis. sic ubi dicitur mulierem prerogatiuam habere ipothecae, intelligatur de rebus estimatis, et secundum hoc expone ut in textu continetur. Tum ad vv. neminem creditorum Gl.: Imo ipsa per ipothecam omnibus aliis potior est, etiam his qui simile ius habent, quin uxori priori mariti si quam habuit. poterunt ergo res iste uendicari per ipoth. secundum uac. unde cum omnes res uiri tacite obligantur mulieri, res sua mulieris sibi et pro se ipsa obligabitur, quod inciuile. ab hac tamen sententia non recedit uac., simile est enim in re legata, cum bona defuncti tacite intelligantur obligata legatario pro legato, res legata que ipsius legatarii est, ipsi pro se obligabitur. Ita ergo secundum uac. res sua mulieris sibi et pro se obligabitur, quod alias de facili non concurrit, licet forte contingit, quod etiam inciuile uidetur, quod res mea mihi pro se obligetur et sic mihi recte obligetur, ut supra de pign. ac. sed si conuenit. (quem locum hic excitet Vac. ignoro, quum legum uerba quae id doceant quod Vacar. contendit, non reperiam, caput autem de pignor. act. in exemplo meo sit mutilum. [V. Not. 145.]. Videtur Scholion quoddam illic positum innui). Caeterum cf. Accursium et Odofredum ad h. l., ut discas Vacarium hic Martini presisse vestigia. —*

(215) Vitiose ita editur in Ind. et in opere, pro: *in ex stip. actionem transfusa*, — Fere tota L. un. vel in textu vel in marg. legitur, etiam Auth. *Sed quamvis*.

(216) In Ind. rursus duo numeri huic rubricae apppositi, unde sequentes falsi. In Pandd. simpliciter: *de pactis dotalibus*. L. 6. 12. §. 1, L. 14. 15. 26. §. 2, D. L. 1. 3. 4. 5. 6. 7. 8.

(ad v. *imponat*) 9. (*licebit mul. — collapsa fuerit*) 11. C. h. t.
In marg. utraque Authent.

(217) L. 2. 3. et in marg. Auth. *Quod locum* C. h. t.

(218) Rubr. Cod., (in Ind. vitiose: *habitatione*) nam in Pandd. simpl: *de don. i. v. et ux.* — Sed breue caput, comprehendens L. 1. 2. 3. pr. §. 1. 10. 11. L. 5. §. 2. 8. (ad v. *locupletiore*) 18. L. 6. 9. §. 2. L. 10. 11. pr. §. 1. L. 23. 43. 65. D. L. 4. 18. 25. 26. C. h. t.

(219) Sic in Pandd. In Cod. est: *de repudiis et iudicio de moribus sublato.* — Est L. 1. 2. D. L. 1. 2. 10. C. h. t., et in marg. L. 3. D., Auth. *Hodie* et compendium L. 8. et 10. C. h. t.

(220) In Pandd. est *dos quemadm.* — Breue caput. E. Cod. L. 4. 6. 11. h. t. Colligam hic ea quae ad notissimam de repetitione dotis controversiam in Glossis nostris reperiuntur. Nam primum ad L. 6. D. de iure dot. Gl: *Quidam dicunt secundum bulg.* (legendum *M.*, nam Martini haec fuit opinio, Bulgari contraria) *quod hoc* (sc. dotem ad patrem redire) *uerum est, si filia decedat sine liberis. Sed uac. non distinguit siue sine liberis siue cum liberis decedat, semper redit dos ad patrem.* Bulgari igitur castra hic secutus esse videtur Vacar. — Spectat etiam huc Gl. ad L. un. §. 5. C. de rei uxor. act., et vv. *sileat ob liberos* etc. quae ita: *secundum martinum locum habet hec lex quando solutum est matrimonium, secundum bulg. etiam quando morte solutum.* — Sed longior est Gl. ad L. 4. C. h. t., in qua cum ipsa Martini opinio *Magistro* tribuatur, cui *Vacarium* modo audiuimus aduersatum esse, sequi inde videtur, in Glossis nostris *Magistri* nomine interdum alium quendam, non ipsum operis nostri auctorem esse intelligendum. Nam sic se habet: *Secundum magistrum dos a patre profecta ad eum redire debet liberis non existentibus; liberis existentibus, mortua filia in matrimonio, potest maritus sibi dotem retinere, ut ff. de pact. dotal. l. si pater* (12. pr. cit.) *ff. So. matrim. quod si* (L. 2. §. 1. cit.) *et l. post dotem* (40. h. t.) *et c. de collation. l. illud* (20. C. cit.), *quia non sit in hereditate patris, ut ff. ad l. falc. l. pater* (14. pr. cit.) — *bul. dicit hoc non esse uerum, siue liberi extent siue non, et hoc sic probat: quod acquiritur ex re que a patre profecta est ad eum redire debet, ergo multo magis res ipsa. Item: sicut extraneus siue filii extent siue non, potest dotem repetere, ergo*

et pater. Item: si filia a suo patre emancipata instituit extraneum heredem, uerum filio uno relicto cum effectu dotem repetere potest, hoc falsum est quod occasione filiorum dos remanet apud uirum. N. (nota) dotem aduenticiam mortuo marito uel matrimonio culpa uiri dissoluto, mulier etiam filia familias sine pacto repetet, ergo multo magis emancipata. N. profecticiam autem nec pater sine filia, siue sua siue emancipata, nec filia sine patre reposcit, nisi ubi filia matrimonium sibi sine patris consensu copulauit, ut c. de nupciis. porro dos data profecticia, in matrimonio mortua filia familias uel emancipata, non facto a uiro retentionis pacto, ad patrem redit liberis non relictis, quippe patrimonium est filie: ergo et eius filii succedere debent in eo, ut c. de rei uxor. act. Rem in praesenti, ff. de minoribus l. III. Idem quoque ius intelligi debet ex eo articulo, quod filii dotem conferunt, ergo et penes eos esse debet, imo est, nempe enim quod conferunt habent, ut c. de collatt. illam (19.), sed et ex hoc arguitur, quod ab initio ubi pater donauit filie ut dos eius esset, abscissit dos a bonis patris, ut c. de collat. l. ult., quod ergo dicitur sileat ob liberos retencio (L. un. §. 5. C. de rei ux. act.) non est contra. hoc enim tunc optinet cum matrimonium solutum est diuortio. sed nec illud obstat: ne et pecuniae damnum sentiat et filie amissae (L. 6. D. de iure dot.), nec enim filiam estimatur amisisse, cum filius filiae ex ea supersit. nec enim sine liberis decedit, qui nepotem relinquit. idcirco nobis filios edimus, ut ea prole nobis diuturnitatis memoriam in eum relinquamus ut ff. de uer. sign. l. liberos (220.). Haec a vv. dotem aduentit. etc. si a paucis uoculis recedas rursus ad verbum leguntur in Summa Placentini ad tit. Sol. matrim. pag. 215. Is partes Martini tuebatur: Vacarius Bulgari: sed quis sit ille Magister initio Glossae commemoratus, plane ignoro. Ceterum ad hanc controversiam (de qua in uniuersum videndus Brunquell de sectis et controu. etc. §. XVII. Opusc. T. I. p. 222.) pertinet etiam locus Rogerii satis prolixus pag. 189., quem quia mendis aliquot depravatus est, ut chartis parcam, omitto.

(221) E Cod. L. 2.

(222) Pauca e Pandd. et L. 1. C. h. t.

(223) Sic in Ind. et textu, sed posteriore loco correctum *ac*, quemadmodum in Cod. est. Rubrica Pandd. longe prolixior.

Nec in textu Vacar. quidquam habet praeter quatuor Cod. leges, sed in margine posuit nonnulla e Pandd., praesertim e L. 5. h. t.

(224) L. 1. §. 4. L. 2. 3. D. L. un. C. h. t.

(225) In opere: *et de matr.* In Cod. est: *et ex quibus causis iusti efficiantur.* Praeferrem Vacarii lectionem, si pro *quomodo* haberet *quando*. — L. 2. 10. 12. C. h. t. et in marg. Auth. *Licet, Item sine legit.* (ad v. *amplectantur*), *Sed nova const., Nova alia const., Quod ius loc. hab., et Praeterea.*

(226) Generalem Pandd. tit. *de tutelis*, quia in Cod. non est, omisit Vacar. Omnino nihil hoc cap. e Cod., sed L. 1. pr. §. 1. L. 3. 9. 10. pr. §. 3. L. 20. pr. (ubi Vacar. legit: *dari non pot. in testamento*) L. 21. 30. D. h. t.

(227) In Pandd. add. *vel curatore.* Sed neglexit omnino hoc capite Pandd. Vacar., qui nihil exhibet nisi L. 2. 4. C. h. t.

(228) In Pandd. est: *de legitimis tutoribus*, sed Cod. prorsus sequitur Vacar., qui exhibet tantum L. 5. C. h. t., (omissis vv: *Immineat — conservabitur*, et *Discretis — teneris*), et in marg. Auth. *Sicut*, sed tantum usque ad v. *emolumentum*.

(229) *Qui dari non poss.* Cod. — Pandd. neglectae, quarum et rubrica alia, L. 4. 7. 8. 11., et in marg. Auth. *Minoris* (ad v. *commiserit*) C. h. t.

(230) Sic in Ind. In opere ut in Cod: *fungi possit.* L. 1. 2. (ad v. *inveniatur*) et in marg. Auth. *Sacramentum*, et *Ad haec* C. h. t.

(231) Pandd. rubrica plane alia. In Cod. est: *et pecunia pupillari feneranda vel deponenda*, affirmative. Negativa iuri Canon. originem debere videtur, vel potius Authent. *Novissime.* Rubricae duplex numerus appositus, unde nostri iam nec cum Ind. nec cum Opere conveniunt. Est L. 33. pr. D. (e quibus aliae plures in marg. additae) L. 22. (omiss. vv. *Ante omnia — patrimonia deducantur*) 23. 24. C. h. t., et in marg. Auth. *Novissime*, (ad v. *periculo*), et alia quam in Cod. non reperio, quae ita se habet: *Item tactis evangeliiis curatores iurare debent quod per omnia adolescentum agent utilitatem, ut tamen a ratiociniis non sint excepti*; petita e Nov. LXXII. cap. 8.

(232) Sola L. 3. 4. 6. C. h. t.

(233) In Cod. et Pandd. *tutoris vel curatoris.* — L. 3. C. h. t.

(234) In Cod: *satis non*. — L. 3. 4. 5. C. h. t.

(235) L. un. C. h. t.

(236) Pandd. Rubr. *prolixior*. — L. 7. 11. 12. C. h. t., in marg. L. 40. D. de admin. et peric. tut., et L. 1. §. 21. 22. L. 2. pr. §. 1. D. de tut. et ratt. distrah.

(237) In Cod. add. *vel curatorum*. — L. 1. C. h. t.

(238) In Pandd. est: *de contrar. tut. et utili act.*, in Cod: *de contrar. tut. iud.* — Sed mirum est hoc capite ad Pdd. redire Vac. Neglecto enim Cod. exhibet L. 1. pr. (ad v: *administratione*) §. 1. 2. (ad. v. *dandum*) 3. 5. 8. L. 3. §. 7. 9. D. h. t.

(239) In Pandd: *de auctor. et consensu tutorum*, sed eas hic plane neglexit Vac., et solam L. 4. C. h. t. exhibet.

(240) In Cod. est: *Si tutor vel curator fals.* etc. Est L. 1. C. h. t. Ceterum frustra quaero rationem cur titulos *de excusationibus tutorum v. cur.* plane praeterierit Vacar. Si enim Graecum initium tit. Pandd. illum absterruisset, saltem e Cod. quaedam potuisset recipere. Ex tit. Pandd. quaedam afferuntur ad marg. lib. VI. c. 28. V. Not. 271.

(241) Rubrica Pandd. alia, sed is titulus neglectus, praeter L. 5. §. 2. quae in marg. In textu L. 1. 2. 15. 3. 4. 5. 6. 9. 12. 13. 14. 16. 17. C. h. t.

(242) L. 1. 3., in marg. L. 2. C. h. t.

(243) L. 1. 4. C. h. t.

(244) In Cod. est: *alien. fact. s. decr.* Est L. 2. 3. C. h. t. — Caeterum apparet admodum mancā esse hanc Vacarii de tutelis epitomen. Nam, praeter excusationes, etiam de suspectis tutoribus et remotione, de falsis tutoribus, de magistratibus conveniendis, etc. dicere omisit. — Additur in MS: *Explicit lib. V. Incipit VI.*

(245) In Pandd. tantum *de fugit.* Cod. rubrica *prolixior*. — Sed neglectis Pandd. exhibetur L. 1. 2. 4. 6. C. h. t.

(246) Hunc generalem titulum e Pandd. supplevit Vacar., et sine omni nexu, (qui in Cod. factus est per iura patronatus) ad argumentum alienissimum transiit. Recepit L. 1. 2. 3. pr. §. 1. 2. 3. 5. 7. 8. 9. L. 5. 12. §. 1., et in marg. L. 3. §. 4. D. h. t. — Glossae multa de bonorum poss. natura et speciebus; sed longae sunt, nec nisi in vulgus nota, bona malis mixta, continent.

(247) *intra quod tempus* Cod., sed tamen *infra* Hal. — L. 2. 4. 7. 8. 9. C. h. t.

(248) *possessione* Cod., sed pluralem Pandd., quas vel potius argumentum hocce Vacar. negligit. Nam in textu collocat L. 2. C. h. t., in marg. L. 1. §. 8. 9. 10. 11. D. de successor. ed.

(249) Sic et in Ind. et in opere, pro *quas* quod in Cod. Nam in Pandd. simpliciter de b. p. c. tabb. Brevissimum caput ut omnia huius argumenti, comprehendens L. 1. pr. L. 4. §. 2. D. L. 1. C. h. t., et in marg. L. 4. pr. D. h. t., et L. 15. pr. D. de leg. praest., ad vv. *suo iure*.

(250) In Pandd. *de bonis libertorum*; in Cod. numerus singularis, et *liberisque eorum*. — Continet nil nisi utramque leg. C. h. t.

(251) In Pandd. praecedit: *Si tabb. testam. nullae extabant*. — Est sola L. 1. C. h. t.

(252) *Unde legitimi et unde cognati* Pandd. Sed priorem bonorum possessionem omisit Vacarius, haud dubie propter iura agnatorum et cognatorum exaequata. Mirum tamen est, hoc caput e solis Pandd. esse excerptum. Continet enim L. 1. pr. — §. 8. §. 10. L. 2. (ad v. *petere possunt*) 4. 6. 8. D. h. t., in marg. autem nihil praeter hoc Scholion L. 1. §. 5. adscriptum: *Si alii sint proximiores alii ulteriores, proximioribus cessantibus, ulteriores succedunt pari efficacia, repudiatione forte uel morte eius cui offerebatur b. p.*

(253) Caput paulo longius praecedentibus. Utraque lex Cod.

(254) Sic recte in Opere. In Ind. vitiose *Si vir*. — Est L. un., et in marg. Auth. *Praeterea* Cod. h. t.

(255) Sic in Ind. et Op., non *repudianda*. — Est L. utraque C. h. t.

(256) In Pand. est: *de collatione bonorum*. Sed Pandd. neglexit Vacar. qui exhibuit tantum L. 5. 6. 7. 9. (ad v. *cessat*) 10. 13. 15. 20. pr. C. h. t., quibus add. in marg. Auth. *Quod locum*, et *Ex testamento* (ad v. *expressim*), et ad L. 20. haec adversaria e Pandd. quae Auth. *Ex testam.* continuo excipiunt: *Simplex donatio confertur, licet in quartam non computetur, nisi specialiter sit dictum. arrogatus quoque veniens ad successionem patris naturalis, fratribus in potestate constitutis confert quartam quam de bonis arrogantis ex constitu-*

tionem diui pii consecutus est, similiter et castrense peculium filii sui iam mortui, ut d. eod. L. 1. Similiter et omne aduentitium peculium, et hoc iure ueteri, quae iam in quarta non computantur. hodie tamen quae parentibus non acquiruntur non conferuntur ut d. eod. L. ultima. In his Vacarium, si quidem eius est hoc Scholion, Martini castra esse secutum, ex his Rogerii verbis (p. 202.) apparet: *Controuersia est inter eos in hoc, utrum simplex donatio conferatur. M. dicit, quod omnia data conferuntur, siue sit dos, siue donatio propter nuptias, siue simplex donatio, quae morte confirmatur, et hoc dicit ex authen. illud de triente et semisse (Nov. XVIII. c. 6. unde deprompta est Auth. Ex testamento C. h. t.) dicit quoque illam l. penult. C. de colla immutari. — B. dicit: simplex donatio non *) confertur, nisi nominatim dicatur, vel cum alius filius confert donationem propter nuptias, ut C. de colla. l. penult. et de inoff. t., et dicit quod non immutatur per authenticam, nisi quod ex testamento conferatur dos vel donatio propter nuptias, si non nominatim dictum sit ut non conferatur: et hoc probatur ex illo verbo: caeteris capitulis quae de collatione dicta sunt, suum robur obtinentibus **); item alio modo probatur: simplex donatio morte confirmatur, et habet vim relictii, et fructus detrahitur sicut de relictis; ergo sicut relictia non conferuntur, ita simplex donatio. — In Martini sententiam cum nostro discessit Placentinus in Summa ad h. t.; sed Bulgarum secuti sunt Azo, Odofredus et Accursius.*

*) Negatio enim, quae in Rhodii editione deest, necessario addenda est. — Mox in eadem editione: *cum alius fert confert donat propter nupt.*, quod item correxi.

**) Haec sunt verba postrema Authent. *Ex testamento*, nam in Novella eadem sententia aliis verbis exprimitur. Istam igitur Authenticam Bulgarus eiusve asseclae scripsisse videntur; Martinus autem, ut superiora Rogerii verba docent, ipsum Novellae XVIII. caput 6. in Codicem collocabat; quod Vacarius quidem non fecit, sed, extremis Authenticae *Ex testamento* verbis omissis, Scholion addidit quo Martini sententiam profiteretur. Nam etiam Gl. ad illam Auth.: *haec constitutio legi (sc. 21.) derogat*, quod ipsum Bulgarus negabat.

(257) Hanc atque sequentem rubricam ex Indice restitui, nam in opere ipso haec capita confusa sunt in unum, inscriptione huius varie correctae, sequentis plane omissa. Sed quod Pandectarum et Codicis legibus relatis, ad Pandectas reditur, docet et discernenda esse duo capita, et quo loco discernenda sint. — Ceterum secutus magis est rubr. Pandd., *qui testamenta fac. possunt et quemadm. testamenta fiant*, quam Cod.: *qui testamenta fac. poss. vel non*, sed minus recte deinde retinuit rubricam Cod. in sequente cap., nam haec: *quemadm. testam. f.*, et *quemadm. testam. ordinentur*, idem exprimunt, unusque titulus Pandd. respondet duobus, ut saepe, titulis Cod. Collocavit autem in hoc cap. L. 5. 7. 11. 13. §. 2. L. 15. 18. pr. (ad vv. hoc valebit) §. 1. L. 20. §. 4. (ad v. valebit) D. L. 1. 4. 6. 7. (ad v. habeant) 11. 12. C. h. t., tum in marg. L. 14. 8. §. 1. 2. 3. L. 18. pr. (vv. Merito — habeat) D., L. 9. (in compend.) 8. (item in comp.) C. h. t.

(258) Ex eodem Pandd. tit. hic ponit L. 1. 2. 3. 4. 20. §. 8. 9. 10. L. 21. §. 2. 3. L. 22. §. 3. 4. 5. (ubi: *dum tamen habeat caractera*, Gl.: *sculpturam*, reliquis omissis) L. 26. L. 22. §. 1. 2. L. 30., etiam in marg. L. 20. §. 6. 7. L. 21. pr. — E Cod. L. 1. 2. 3. 5. 6. 7. 9. 10. 12. 14. 16. §. 1. L. 21. §. 1. 3. L. 22. 24. 27. 29. (in comp.) 30. (in comp.) 31. C. h. t., et in marg. L. 28. (in comp.) 17., particulae quaedam L. 21., Auth. *Hoc inter*, et *Et non observ.* C. h. t.

(259) In Cod. add: *et que persone heredes institui non possunt.* — Plura e Pandd. et Cod. Ad vv. L. 9. §. 5. D. h. t. in marg. posita: *Sed si conditionem addidit etc.* Gl.: *Not. duobus modis hoc legitur, quia quidam dicunt, quod, si testator voluit pure facere institutionem, et apposita est conditio a testamentario, non erit institutus heres, ex hac ratione, quod testamentarius fecit conditionalem institutionem, quam noluit testator fieri, et ex quo una sola est institutio, illam fecit testamentarius, sed hec quam ille scripsit conditionalis est, nec illam voluit testator scribi, nec alia scripta est, ergo non valet, cum contra uoluntatem eius scripta sit; quare non erit institutus heres: et hanc lectionem per hoc quod in fine dicitur probat (?), quod, si ego uoluero instituere heredem primum, et secundus a testamentario scriptus sit, due scripte sunt institutiones, prima ualebit secunda non. sed hic non est nisi una sola conditionalis, contra uoluntatem defuncti facta;*

quare non valet. hoc modo legitur litera: Sed illud non ponitur aduersatiue. detracta i. e. remota, idem quod non scripta. ea i. e. institutione. nec nuncupatum i. e. non solummodo non scriptum sed nec nuncupatum. futurum heredem sc. qui futurus erat destinatione. Alii autem legunt ut detracta conditione valeat institutio, quasi pure facta. sed huic lectioni uidetur contrarium quod in proximo dicitur: Idem tractat, quia si testamentarius conditionem detraxit uel mutauit, non valet institutio. ad hoc dici potest, quoniam quando apposita est conditio que non debuit apponi, una sola est institutio, sed conditionalis, que contra uoluntatem testatoris scripta est, sc. quantum ad conditionem, et ita aliquid secundum uoluntatem eius factum est, sc. institutio, quasi pure facta. sed quando uoluit testator facere conditionalem institutionem, et detracta est conditio uel mutata, nihil factum est quod uoluit, et ita non valet quod factum est, et ita non est contrarietas.

(260) Rubrica Pandd., nam in Cod. est: *de institutt., et substitutt. et restitutt. sub conditione factis.* — Breviss. caput, L. 1. 3. 14. (in marg. L. 9.) D. L. 1. 4. C. h. t.

(261) In Pandd.: *de vulg. et pup. subst.*, in Cod.: *de im-uberum et aliis subst.* Sed Vacar., quod miror, pupillaris substitutionis mentionem in rubro, non in nigro sustulit. Comprehendit enim hoc caput satis breue L. 3. (ad v. *admitti*) 14. 27. D. L. 2. 4. 5. 6. 9. C. h. t.

(262) Postrema: *vel preter.* in Pdd. desunt, sed in Cod. simpliciter: *de liberis praeter. v. exheredatis.* Est L. 11. D. (in cuius fine recte ex iure recentiori, sed secundum omnem loci sententiam inepte scriptum: *quos occidere non licebit*) L. 1. 2. 3. C. h. t., et in Marg. Auth. *Non licet*, ad quam Gl. recenset singulas exheredandi causas Nov. definitas.

(263) Iterum accidit ut rubrica altera e Pandd., altera e Cod. recepta, parum sibi conveniant, nam haec nostra iam inest praecedenti. Est L. 1. 2. 3. C. h. t.

(264) Sic hae tres Rubricae, quarum duae e Cod., una e Digestis petita, (nam lib. XXVIII. t. 6. in Digg. simpliciter est *de iure deliberandi*) in Indice efferuntur, sed in opere ipso capita accurate non discernuntur, propter omissas posteriores rubricas. Inepte sane capitis XXI. rubricam retinuit e Pandd. Vacarius, quae et praecedentis et subsequentis capitis rubrica

iam continetur. Comprehendere autem videtur primum caput L. 19. (ad quam in marg. adscripta maxima pars L. 22.) 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 11. 12. 18. pr. §. 1. 2. C. de iure delib. — Secundum constat: L. 10. 19. 20. pr. (ad vv. *esse heres*; additis in margine reliquis: *Ceterum — gessisse*, et L. 1. C. de repud. hered.) 25. §. 4. L. 23. 27. 32. 34. pr. L. 54. 79. 90. pr. D. de acquir. v. om. her., quamvis iam hic (L. 23.) de repudianda hereditate agatur. Ad tertium denique pertinere videntur L. 95. 18. 13. 14. 15. 16. 17. pr. D. de acquir. v. om. her., et L. 3. 4. 5. 6. C. de repud. v. abst. her.

(265) *de his quae Pandd., in Cod. est: hereditates auferuntur et ad SCtum Silanianum.* Mirum est hic contra consuetudinem Vacar. leges Pandd. postponi legg. Cod. Exhibetur enim L. 1. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. C. L. 3. 4. 5. pr. §. 1. (ad vv. *consecutus est*) §. 6. D. h. t. Fortasse haec loca Pandd. Vacarius in marg. poni voluit.

(266) Non displicet quod *tabulas* commemorat Vacarius, quum in Pandd. et Cod. sit: *Quemadm. testam. aperiant., insp. etc.* Verum enim est non testamenta aperta esse antiquitus, sed tabulis apertis reperta atque inspecta esse testamenta. Sed illud vitiosum quod pro *describantur* in Ind. exhibetur *decernantur*, in opere *discernantur*. — Exhibentur tantum L. 1. 4. C. h. t. sed in marg. plura e Pandd.

(267) Totus tit. Cod., in quo est *scriptus heres mittatur.*

(268) Totus tit. C., et in marg. L. 1. pr. L. 2. pr. §. 1. D. eod.

(269) Pandd. *de iure codicillor.* — Totum caput e Cod., pauca in marg. e Pandd.

(270) In hac materia propter eius prolixitatem Vacarius peculiarem rationem iniit, ut e titulo Cod. primum, tum e singulis Pandd. a XXX ad XXXII, libris bina capita, exciperet. Itaque hoc capite exhibet L. 3. 4. 5. 6. 8. 9. 10. 13. 18. 22. 25. (cui in marg. add. L. 28. §. 1. et compend. L. 32. 35. D. de excus. tut. v. cur.) 26. C. h. t. Ceterum Gl. ad initium capituli: *hic precedunt leges codicis leges ff. sicut supra de dilationibus.* Cf. supra Nota. 79. Porro ad L. 5. Gl.: *Sed si acciperet ut ius sibi diceret, totum amitteret, quia secundum Warn. si in minima re debitoris ius sibi diceret creditor, totum amitteret.*

(271) Non tam difficilis fuit Vacarii diligentia, ut in hoc caput e solo libro XXX. Pandd. petita loca reponeret, sed occurrunt praesertim in margine quae aliunde petita sunt, veluti L. 88. de leg. 3., multa e titulo de suppellectile legata, L. 3. §. 1. C. Commun. de legat. — Ad L. 55. D. de leg. 1. Gl.: *Secundum leges tempus et locus et conditio non sunt modi tollende obligationis ipso iure, sed solutio et acceptilatio; unde non potest testator cauere, ut finiatur obligatio heredis tempore, nomine legatorum, videtur quod tempore possit finiri, puta prescriptione, sed non ipso iure. Tempore* (verbum in lege obvium quod illustratur) *ut si non teneatur heres ultra annum; loco, sc. ut non teneatur nisi in illo loco; conditione, ut non teneatur si rex uenerit in angliam. licet enim uideretur alicui obligationem finiri conditione, ut legato sub conditione relicto, si deficit conditio, tamen non est uerum, quia nunquam fuit obligatio; uel aliter dicitur conditione, sicut dicitur conditio seruilis, ut si cauisset testator, ut legatarius, qui modo est plebeus postea fuit decurio, amittat legatum. Commemoravi haec praecipue ob mentionem Angliae, quamvis lex illa suas habeat difficultates, non male hic enodatas. — Sed aliud notabo de optione. Afferuntur L. 32. §. 1. (in qua vulgatam: *quem heres elegerit debet praestare* tuentur cum Vacario uterque Cod. Paulinus, et ex edd. Veneta de Tortis 1500. Paris. Kerver. 1538. Paris. 1540. Lugd. 1541. 1562. Miraeana 1552. Contiana 1559. et Baudouza; Haloandrinam: *quem (heres) elegerit debet praestari* offerunt Syphrian. 1550. Lugd. 1552; Florentinam: *quem elegerit debet praestare* praeter Gebauerum Russardus, Pacius, et Contianae 1562. 1571. 1576.) et L. 20. de leg. 1., et notantur ut contrariae. Sed Glossa ad priorem locum: *Solutio: Semper legatarii erit electio, nisi eam heredi testator reservaverit, ueluti si fuerit error in proprio nomine, ut in hac l.; ibi autem* (sc. in L. 20.) *non in proprio nomine sed in appellatiuo, ubi dixit do lego ticio unum ex seruis meis, hic enim* (sc. in L. 32.) *certum legauit, ibi incertum; uel sic: in principio est electio heredis, si sit in mora est electio legatarii. Apparet priorem rationem longe esse praeferendam, et utrique legi accommodatissimam. — Sequitur L. 37. pr. de leg. 1. ubi ad v. accipiat Gl.: *et legatarii erit electio, dum tamen de mediocribus eligat. Si autem tantum duo essent, deficeret hec interpretatio. Vbi autem heredis est electio, secundum Magistrum, etiamsi multi fuerint,***

quemcunque uoluerit eliget etiam de pessimis. — Inferius in textu ponitur L. 108. §. 2. D. de leg. 1., et incipit: *Cum homo ticio unus legatus esset* etc., sed v. *ticio* inter lineas a scriba suppletum est. Vocem illam *unus* neque C. Flor., nec Paulini, nec editio de qua mihi constet agnoscunt. Sed Glossa rursus citat L. 32. §. 1. ut contrariam, et hec addit: *Quidam dicunt ticius* (sc. legendum esse: *Cum homo ticius unus* etc, quam item lectionem nusquam reperi). *Vac. dicit quod recta littera est ticio*, sc. legatario, *lex enim non dicit quod plures habuerit seruos eiusdem nominis; — uel aliter: cum plures habuerit ticios ita legauit hominem ticium, ut non appareat ipsum sensisse de certo, puta: do lego tibi unum ex hominibus, quorum quilibet uocatur ticius; hic procul dubio electio est legatarii, ut diximus supra l. qui duos (20); vel potest dici quod ab initio electio fuit heredis, sed quia postea fuit in mora, electio fuit legatarii.* Tum ad vv: *qua accione Gl.: i. e. cuius serui nomine uti uelit accione, et hoc si habetur ticius in litera, uel hoc dicit quia legatarius III. habet acciones: ex testamento, rei uendicacionem, ipothecariam.*

(272) Solae L. 1. 2. D. de leg. 2. Leg. 1. princ. praeter alias glossulas leuiores haec illustrat in vv. *quid enim interest* etc.: *Quantum ad figuram conditionis, sed quantum ad uim interest, ut dicitur in N. M. appositionis, quia si ascenderit* (sc. Titius), *est in mora* (sc. heres), *et ualet legatum; si uoluerit, non est in mora, imo statim non ualet.* Nota Magistri ad quam hic provocat glossator ita se habet: *Appositionis quidem ratione* (sc. nihil interest), *non eciam suspensionis effectum, et ut conditionis figuramentum, non autem uim et potestatem contineat conditionis.* Apparet haec disputari praesertim ratione L. 52. D. de cond. et dem., quae et L. 1. cit., et L. 43. §. 2. de leg. 1. interpretationem continet.

(273) Sola L. 22. de leg. 1.

(274) L. 6. (in qua Vacar. habet: *non possunt*) 8. §. 1. 2. 3. de leg. 2.

(275) Rubrica serius posita, sed error emendatus. Comprehendit hoc caput L. 65. §. 7. L. 87. de leg. 3.

(276) L. 27. (ad v. *arbitramur*) 49. pr. L. 56. 57. (ad v. *relicte*) 58. de leg. 2.

(277) L. 44. (ad v. *videntur legata*) 80. 78. §. 7. de leg. 3. L. 1. 11. (ad v. *inspicietur*) de ann. leg. et fid., quibus tamen

ad marginem a prima manu rubrisque literis appictum *Ulp. de leg. et fi. III.*, quamvis neutra harum legum sit Ulpiani.

(278) L. 2. pr. §. 1. 2. L. 4. 16. D. h. t.

(279) Sic in Ind.; in opere erat Florentina, sed corrector nigris literis addidit *fundo*. L. 1. 5., et in marg.: L. 8. 10. L. 12. §. 1. L. 12. pr. D. eod.

(280) Ut nihil commune habet Pandectarum titulus, qui est latissimi argumenti, cum titulo Codicis, ad ultimas voluntates unice spectante, (quod ipsum compilatores additis in rubrica Cod. *vv. et rerum*, sc. in ultima voluntate relictarum, indicare voluisse videntur, quae deinde verba ab imperitis librariis etiam in Digesta translata sunt, quibus non conveniunt,) ita Vacarius priore praetermisso exhibet L. 3. (ubi pro graeco ἀσφαλείας legitur: *Sancimus cautionis nomine uel agnera*, et Gl. interlin.: *quod idem est, grecum sc.*) et in marg. L. 4. C. h. t.

(281) Pandectarum rubr. prolixior. — Sed Vacarius acquiescit in toto tit. Cod. exhibendo.

(282) In opere est *de lege*, sed omitt. *iulia*, quod corr. nigro ductu addidit. Utrobique autem *micella* pro *misc.* Est L. 1. 2. (ad v. *dereliquit*) 3. (ad vv. *non est incertum*) et in marg. Auth. *Cui relictum* C. h. t.

(283) Sic in Ind. rubrica effertur, sine dubio recte, quamvis hoc vitii remanet quod posita sunt superius septem capita *de legatis et fideicom.* inscripta. — Sed id tamen facilius ferendum est quam quod in opere hic rursus exhibetur: *de legatis et fideicommissis primo*; idque intellexit etiam corrector, qui verba huius rubricae secundum, tertium et ultimum punctis subnotavit, ut iam cum indice conspiraret. Exhibentur L. 2. 115. 118. de leg. 1. L. 5. §. 1. L. 11. §. 2. (ad v. *deberi*) 4. L. 25. §. 1. L. 21. pr. L. 26. 22. §. 2. L. 30. §. 3. D. de leg. 2., et L. 1. 2. 4. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 16. 17. 19. 20. 21. 24. 29. 22. 32. (a v. *sancimus*) C. h. t., quibus add. in marg.: L. 11. §. 2. (*aliud — insinuare*) de leg. 2. L. 17. D. de codicillis. L. 19. D. de usu et usufr. leg. (quae sane huc non pertinet) et Auth. *Hoc amplius* C. h. t.

(284) In Cod. additur: *et de in rem missione tollenda*. Nec haec rubrica satis convenit praecedentibus. Exhibetur totus ferme titulus Cod. et in marg. Authent. Ad L. 3. §. 4. h. t. ut contraria notatur L. 27. C. de evict. ubi Gl. haec addit: *Solutio bon.: hic de equitate recuperat precium, ibi de iure*

stricto amittit: uel ibi non cooperatur ultima uoluntas sicut hic, sed totum agebatur inter uiuos. — Vac.: Magis hic quam ibi punitur, quia ibi si conuenisset, posset deberi dupla uel aliquid aliud: hic autem licet interposita sit cautio duple, tamen non potest agere ultra precium, quia emptio aduersatur ultime uoluntati; uel sic: hic emit ab herede domino, ibi a non domino. Sed contra hanc est Vac. Cf. Odofr. ad h. l.

(285) In opere est: *legatis vel fideicommissis*, in Codice: *legato vel fideicommisso*. — Est L. 1. 2. 3. C. h. t.

(286) L. 1. C. h. t.

(287) Sic prima manus in opere hanc rubricam e Codice (in quo tantum additur: *et libertatibus*) exhibuit, ab eo qui Indicem confecit plane omissam. Et ita esse inscriptionem a Vacario profectam, qui hic presse sequitur Codicem, e citationibus apparet (Cf. e. gr. Nota 420.). Correctoris tamen manus, verbis reliquis nigra linea inductis, Pandectarum rubricam: *de cond. et demonstrationibus* hic posuit, minus opportune. — Ceterum multa hic e Pandd. tam in textu quam in margine leguntur, e quibus enotabo quaedam quae ad Mucianam cautionem pertinent. Versus finem capitis nostri Vacarius exhibet L. 77. §. 1. D. de cond. et dem., quae ita editur: *Muciana cautio locum non habet, si per aliam conditionem actio legati differri possit*. Eam Accursius alique interpretes ita intelligunt: Si praeter negativam alia scripta sit conditio, a qua legati effectus suspendatur, Mucianae cautioni non esse locum. Quod fortasse non verum. Sed apud Vac. ad vv. *per al. cond.* Gl. interlin.: *quam per mortem legatarii*, pro *differri* autem quod Florentiae est, legitur *transferri*, quod Gl. interlin. explicat: *finiri*. Quae interpretatio, L. 73. h. t. aliisque locis conformis, ferri potest, si v. *conditio* pro quovis eventu h. l. accipias, *transferri* autem *actionem* dicas, quae aut immutatur, quum e conditionali pura fiat, aut tollitur, quum evenit id, quo eveniente testator legatum praestari noluit. Ita, ellipsi sane duriori admissa, sententia loci haec esset: Mucianam cautionem locum non habere, si per alium eventum, praeter mortem legatarii, de iure legati constare possit. Unde Gl. notat: *Speciale ergo est quod supra dicitur G. (glossa) cum patronus, et in nota Magistri*, Nempe ad L. 7. pr. D. h. t. antea positam, primum haec habet glossa: *Muciana cautio locum habet si conditio*

persone ipsius legatarii cohereat, et cum persona ipsius finiatur, aliter non. In uno tamen casu et si conditio in non faciendo morte legatarii finiatur, locum non habet muciana cautio, ut in lege micella, que hodie sublata est; deinde quoniam in hac lege Muciana cautio etiam locum habere dicitur scripta conditione: si Stichum non manumiserit, sic notat: hoc potest finiri morte alterius quam legatarii, puta morte Stichi, qualiter ergo locum habet cautio? infra eod. muciana (innuitur ipsa L. 77. §. 7.) contra. Solutio in nota uaca. Quamvis morte. Haec igitur nota in margine posita ad quam hic iterum provocatur sic se habet: Quamvis morte stichi conditio finiatur, quoniam triste ac periculosum uidetur serui mortem, ad instar mortis filiorum patroni expectare, ut d. eod. l. cum tale (72), ideo non interponendae cautionis interpretatio onerosa hic esse creditur; uel exemplum de numero earum esse conditionum, non in quibus cautio locum habet, sed que tantum in non faciendo consistunt, dicemus hoc esse. Hanc notam in margine excipit L. 72. §. 1. D. h. t. incipiens: Cum patronus, unde citabatur ut glossa; tum haec addit Vacar.: Et in aliis omnibus que morte legatarii finiuntur, ut d. eod. Ticio fundus (73), non autem in illis consistit (sc. cautio), que uiuo eo, uel alterius morte, uel aliter finiri possint, ut d. eod. cum tale (72).

(288) *leg. seu fid. in Cod. Est L. 1. 4. C. h. t.*

(289) Sic Vacar., fere ut e Cod. Gott. et aliis affert Spangenb.; coniunctis scilicet in unam rubricis duorum titulorum, quorum prior constitutionem Graecam, ideoque deperditam, complectebatur. Memorabile tamen quod ap. Vacar. ipsa copula deest, isque incertas personas recte (secundum Photii et Balsam. testimonium) praeponit SCto. Trebell., cum alias in verso ordine legantur. Addit etiam Gl. haec: *Non facit aliquam mentionem* (sc. SCtum) *de his personis; sed ideo forte* (sc. hic commemorantur), *quia sub hoc titulo continetur aliqua greca constitutio, quae de his facit mentionem, de qua noticiam non habemus.* — Ceterum praetermissis Pandd. recepit Vacar. L. 1. 2. 6. C. h. t., et in marg. Auth. *Contra.*

(290) Etiam hic in textu nihil, praeter loca Cod., nempe L. 1. 2. 4. 5. 6. 8. 9. 10. 11. 16. 17. 19., et in marg. Auth. *Sed cum C. h. t.* Sed margo etiam aliquot Pdd. loca offert, nempe L. 1. pr. L. 88. pr. §. 1. 2. D. h. t.

(291) In textu §. 1. et 7. L. un., in marg. magna pars reliquae materiae.

(292) L. un. C. h. t.

(293) *legatorum v. fideicommissorum* Pandd., sed eas hic etiam neglexit Vacar., exhibens L. 1. 5. 6. C. h. t.

(294) Vox *servandorum*, in opere ipso omissa, suppleta est a correctore, atque ibi etiam legitur *an satisfdari*, in Cod.: *quando satisfdari debeat*. — Pandd. rubrica alia, sed Vacar. exhibet L. 1. 6. 7. 8. C. h. t., et ad L. 6. commode affert in marg. L. 5. pr., et e §. 16. D. h. t. vv. *inde — satisfiat.*, repetita ex illa ipsa Caracallae constitutione quae in L. 6. C. citatur.

(295) Pandd. simpliciter *de s. et l. h.* In Cod. copula secunda vice non ponitur, quod haud dubie rectius. Exhibet Vacar. L. 3. 4. 8., et Auth. *In success.* C. h. t. — Apparet cum omiserit L. 9. et 12., iam maiorem partem rubricae non habere quo referatur.

(296) Rursus in Ind. omittitur haec rubrica. — In Pand. haec cum sequenti coniungitur. Est L. 1. 3. 6. et in marg. Auth. *In testam.*, et *Et cum solis* C. h. t.

(297) L. 1. 5. C. h. t.

(298) Pandd. titulus idem qui capiti 53., etiam huic respondet. Sed in Cod. alio titulo de reliquis legitimis exponitur, quod imitatus est Vacar., unde Gl. ad rubr.: *Hic alia habetur inspectio quam in suis, quia in suis ut dictum est fit successio sine gradus prerogativa, hic cum gradus prerogativa.* Exhibetur L. 3. (vv. *Cum fratris — desiderant*) 6. 10., et in marg. Auth. *Cessante, Post fratres autem, et Post fratres uter.*, C. h. t., item Auth. *Itaque mortuo* C. Communia de success., et Auth. *Defuncto* C. ad SCt. Tert.

(299) *materni gen.* Cod. Est L. 2. 4. C. h. t. et in marg. Auth. *Excipitur*, et *Item hered.* C. tit. seq.

(300) In Ind. vitiosius: *de bonis et lib. — quae ex. — Materno* vitiose pro *matrimonio*. Tum in Cod. est *pot. patris const., alias*, et omittitur *de*. Est L. 6. pr. (a vv. *Si quis fil.*) et §. 2. (ad v. *gubernare*) et L. 7. C. h. t. et in marg. Auth. *Nisi tric.* C. tit. praeced.

(301) Authenticam modo dictam in margine statim excipiunt loci de donationibus exponentes, quamvis sequens liber in aversa membrana incipiat. In fine enim eiusdem paginae rubris

literis scriptum: *Explicit lib. VI.⁹ Incipit VII.⁹ de mortis causa donationibus uel non mortis et de capionibus*, neque ea rubrica sequente pagina repetitur. — In donationibus autem mortis causa hic ante manumissiones collocandis, manifeste Pandd. secutus est noster. Sed rubricam ipse confinxit, ne *capionibus* quidem, quae in Pandd., neglectis. Nam ad ipsam rubricam in marg. collocat L. 35. §. 1. 2. 3. D. de mort. c. donat., tum textum constituunt L. 2. 3. 4. 5. 6. 10. 13. 14. 18. pr. 19. (a vv.: *si paterfam.*) 22. 29. 30. 31. pr. §. 2. (a vv. *legatum omit-tat*) L. 35. §. 7. L. 37. 38. (ad v. *donationis*) D. L. 4. (a v. *Sancimus*) C. eod., quibus alia quaedam eiusdem Digestorum tituli loca in margine adscribuntur. Itaque cum de donationibus simplicibus Vac. infra demum, cap. 18. huius lib. exponat, verba *uel non mortis causa* non ita accipienda sunt, quasi omnem donationum doctrinam hoc capite complecti voluerit, sed intelligenda de notione mortis causa donat., et simplicis, quam omnino illustrat. — Iam ad L. 29. D., ubi dicitur, defendi posse quod donatori, qui sub ea conditione donaverit, ut si conualescat vel peregre redeat, rem recipiat, existente conditione in rem actio competat, notatur primum inter lineas: *accionem directam secundum vac., secundum alios utilem*. Tum Gl.: *Vac. enim consistit in hoc verbo defendi, quia per hoc patet quod de hoc erat controversia inter iuris peritos, an competeret directa rei vindicatio, quia quod utilis competat non erat dubium*. Porro ut contraria citatur L. 3. C. de pact. int. emt. et vend., ubi venditione ita inita ut si pretium intra certum tempus non persolveretur res ad venditorem reverteretur, existente conditione, non vindicatio sed personalis actio tribuitur. Tum Gl.: *Solutio. Si pactum ibi (nempe in l. Cod.) non esset interpositum nulla accio competeret, unde ex pacto ibi appposito nascitur accio personalis, quae quidem provenit ex natura pacti in continenti apppositi. Hic autem, (sc. in lege Pandd.) citra omne pactum competeret, sc. ex sola penitentia, ergo pactum hic appositum omnino esset inutile, aut pareret accionem in rem, unde hic competit accio in rem, ibi accio personalis. Item Solutio haberi potest in nota magri. Et sane ex hac Glossa parum proficimus, Nota autem Vacarii quae inter marg. leges scripta rationem reddit cur h. l. actio in rem tribuatur, sic se habet: *Ex hoc pacto sc. si precium sua die solutum non fuerit sit res inempta in rem accio competit uenditori. Nam si in initio contractus fuit, substan-**

etiam contractus resoluit, contra est si: ut res ad se reuerteretur (quemadmodum in L. 3. C. cit.) *uenditor sit pactus, uel ut dominium haberet.* — Sed aliter interpretamur in hac donacione. Nam cum ex sola penitentia in rem utilis detur accio donatori, aut inutile erit pactum huiusmodi, ut si conualuerit donator, redderet qui accepit, aut ex eo, quod uerius est, uindicatio rei competit ei qui donavit. — Apparet acute quoad legem Cod. distinxisse Vacarium, inter conditionem resolutive et suspensive adiectam. — Ceterum in opere L. 4. C. falso pro capite secundo numeratur,

(302) Sic Cod. — Pandd. simpliciter et rectius *de manumissis vindicta.* — Est L. 3. 4. C. h. t.

(303) *De manumissis testam.* Pandd. — Est L. 1. 2. 7. 8. 11. 13. C. h. t.

(304) L. 1. 2. 3. 10. 15. C. h. t.

(305) *in civitatem* (quod hand dubie rectius) *R. transfusa* Cod. Est §. 1. 2. 3. (in comp.) 8. (in comp.) 9. (ad. v. *Romana*) 11. (in comp.) Leg. un. et in marg. Auth. *Ad hoc.* (ad v. *de servo.*)

(306) L. 1. 3. 4. 5. C. h. t.

(307) L. 1. 3. 6. C. h. t.

(308) Quod in Cod. add. *et ne in fraudem cred. manumittatur* Vacar. omittit. Pandd. Rubrica alia. — Est L. 2. 4. 7. (in qua legitur *Si debitori* quod unice verum, quamvis edd. *debitor*) C. h. t. et in marg. Auth. *Sed ex quo.* Iam ad L. 4. citatur: *Inst. quib. ex. manum. non lic.* (sic cit. lib. I. tit. 6. cuius rubricae dubia lectio) §. ult. ut contraria. Addit Gl.: *Solutio.* Quod hic dicitur *uetus est*, quod ibi (sc. in Instt.) dicitur *novum* (quod manifeste falsum; nam ad aetatem Alexandri cuius est rescriptum, profecto non respexit Glossator) Item quod ibi dicitur, quod non potest manumittere nisi sit XVII. annorum, et XVIII. annum tetigerit, hoc uerum est inter mortuos, quod hic dicitur uerum est inter uiuos. Similiter quod dicitur in inst. contrarium est autentice (nempe *Sed ex quo* h. t.). Vac. dicit quod autenticum hic loquitur tantum de donationibus inter mortuos, quod habetur ex hoc uerbo *relinquere*, (id vero v. in Nov. CXIX. c. 1. unde petita est Authentica non occurrit) quod proprie pertinet ad testamentum, ut infra de t. ex l. hoc interdictum ad uiui, (L. 1. §. 10. D. de tab. exhib.) Ex his coniunctim spectatis liquet Vacarium intellexisse,

loco Instt. derogatum esse per Authent., quod latuisse videtur Accursium.

(309) *Pro quib. c. — lib. accipiunt* Cod. In opere accipiunt. Est totus tit. Cod.

(310) *Si ingenuus esse dicetur* Pandd. L. 2. 5. C. h. t.

(311) L. 3. C. h. t.

(312) Ne hic quidem quidquam e Pandd., sed plura e Cod. Nempe L. 1. 2. 3. 4. 7. 8. 10. 13. 14. 17. 24. 26. 32. 36. 37. 38. 42. C. h. t.

(313) L. 2. 3. 4. 5., et in marg. L. 7. C. h. t. et L. 31. C. de lib. causa.

(314) L. 1. 2. 3. 6. 7. C. h. t. Hoc caput in contextu non numeratur; unde numeri qui ab initio huius lib. a nostris uno differebant, iam congruunt.

(315) Sic Ind. In contextu est ut in Cod: *et non adversus lib.* Sed Cod. praeterea *opponitur*. Exhibetur totus tit. C. h. t. — Caeterum haec rubrica rursus duplicem numerum in Ind. habet, unde sequentes falsi.

(316) Hic titulus generalis in Cod. deest; Vacar. igitur eum e Pandd. supplevit, multaque Ictorum fragmenta recepit, quae singula recensere piget. Commemorabo potius aliquot Scholia. Ad L. 36. D. h. t. hoc legitur in marg. Scholion quo videtur Vacar. hunc locum conciliare voluisse cum L. 18. pr. D. de reb. cred. *Qui ex testamento se obligatum tibi putans, fundum tradidit, non de contractu ineundo cogitat, sed de dominio ex causa transferendo. Cum igitur in accipiendo fundum in idem consencias, licet ex alia causa, puta ex stipulatione, non debet traditio esse inefficax. Idem intelligas in donandi causa, ut non de causa donationis ineunde sit cogitatum, sed quasi ex praecedente donationis causa sit pecunia numerata. Aliter uero si alter de donatione ipsa principaliter cogitabat, alter de mutui datione ipsa, ut sic in nullo reperiatur consensus.* Porro ad L. 38. D. h. t. Gl.: *supra §. alluvio* (L. 30. §. 3. h. t.) *contra.* Solutio in nota magistri hic posita *Hic per ambesum.* Ea autem nota in marg. posita sic se habet: *Hic per ambesum paulatim ager a flumine est occupatus. Cum igitur non cum impetu recessisset, sed minutatim, et alluvione in statum antiquum redisset flumen, nec de equitate priori domino redderetur ager. Est contra si cum impetu recessisset flumen, quando non per ambesum sed inunda-*

tionem occupatus fuit ager, siue paulatim siue non, ut supra eod. alluuius.

(317) Sic Pandd. (de acqu. v. am. p.) et Cod. (de acqu. et retin. p.) rubricam in unam coniunxit Vacar. — Satis proximum est caput, multa tam e Digestis quam e Cod. comprehendens. Inter Glossas haec est de possessione in unum: *Possessionum alia civilis est alia naturalis, hec diuisio equipollet huic: possessio alia corporalis alia iuris, et hoc secundum quosdam* (asseclas Mart. Gosiae, v. Savigny R. d. B. p. 128, sq. ed. tert.). *Nota quod corporalem possessionem retinet quis, siue ipse siue alius eius nomine possideat, siue nullus, dum tamen nullus alius ingrediatur possessionem suo nomine proprio, et ita solo animo retineri potest corporalis possessio. Corporalis itaque possessio amitti potest, et amissa recuperari et peti. Civilis autem interuerti non potest. Item licet alius me absente ingressus fuerit possessionem, et uelit sibi possidere, non tamen amitto possessionem nisi in duobus casibus, puta, si postquam cognouero eum fuisse ingressum, suspicer me eum non posse repellere, quia fortis sit uel potens, ut infra eod. in amittenda (L. 25. §. 2. et L. 3. §. 6. 7. 8. h. t.), uel si rediens non fuero admissus.* — E reliquarum farragine Glossarum, sed longiorum, unam seligam ad L. 40. §. 1. D. h. t., in qua Florentinus Cod. habet *aliud*, Vulgati plerique *Idem*. (Cf. Savigny R. d. B. p. 391.) Florentinam defendunt etiam Basilica ap. Meerm. T. V. p. 48. ubi ἐτερον. *Idem* extat in Cod. Paulino, sed miror Odofredum, qui valde se torquet in Florentina lectione explicanda, alteram ignorare. Iam in Vacario scriptum: *Idem estimandum ait*, sed corrector postrema voce deleta superscripsit: *erit*, ad primam autem notavit: *uel aliud i. e. diuersum, non contrarium*. Tum additur in margine haec glossa: *Aliud, In quibusdam libris habetur Idem, quod facilius est exponere, secundum pisanos aliud habetur, quod sic intelligendum est: aliud, non dico contrarium, si colonus recedit a possessione; quasi dicat, ita distinguendum est: refert quo animo recedat colonus; si enim eo animo recedat ut reuertatur, non amittit dominus possessionem, etiam si negligat, sed per eum retinet, perinde ac si esset in possessione; sed si eo animo recedat ut non reuertatur, nec uelit amplius ministerio suo domino retinere possessionem, si alius interim ingrediatur, intelligitur dominus desinere possidere. Et ita aliud, quasi dicat: idem*

iuris est si discedat colonus, sed si recedat sic distinguendum est. Item si decedat colonus, de stricto iure etsi recipias plenitudinem possessionis, omnino dominus desinit possidere. Sed propter utilitatem receptum est ut intelligatur possidere, donec per negligenciam amittat. Idem est si colonus causa deserende possessionis a fundo recesserit. hic queri potest, an dominus solo animo possideat defuncto colono, quia ministerio coloni non utitur, cum colonus non sit. Sed si solo animo possideat, ergo non potest desinere possidere nisi ui deiectus fuerit, uel uoluntate sua discesserit, ut supra In amittenda (L. 3. §. 6. h. t.) uel et putet se posse repelli si ueniat, ut supra per colonos. (L. 25. §. 1. h. t.) Item solo animo possidetur ergo non amittitur licet alius ingrediatur. Ad hoc dicendum forte quod licet animo tantum possideat tamen quia initium habuit possidendi per ministerium alterius, propter initium dicendum est, quod amittere potest si alius ingrediatur, aliud esset si initium non haberet.

(318) Cur donationes simplices et mortis causa plane segregarit Vacar., non satis intelligo. Certe priores h. l. incommode posuit. Separant enim possessionis doctrinam ab usucapionibus.— Ceterum prolixum est caput. Sed subsistam in Glossa insigni ad L. 18. §. 3. D. h. t. de ea controversia, quae ne hodie quidem sopita est (v. Thibaut Civ. Abh. pag. 48 — 64. Glück Ausf. Erläut. d. Pandd. T. XX. p. 256 — 268). Est autem haec: Magister dicit, donatorem teneri ex ordine de evictione, et hoc probat per legem quandam in Inst. de donationibus §. alie autem (2), ibi enim dicit, donatorem teneri necessario ad traditionem, exemplo uenditoris, H. (quis e Glossatoribus hac litera designari solitis intelligendus sit ignoro,) uero dicit, si tantum nudum pactum intercedit, donatorem teneri de euictione, [quod falsum est. Infra autem (i. e. enim) de euictionibus dicitur l. Quoniam auus (L. 2. C. cit.) quod non tenetur de euictione nisi stipulatio intercedat, nudo autem pacto interueniente certum est donatorem non teneri accione] si autem nullum est pactum non teneri, et hoc est speciale in hoc casu; et hoc probat a simili, ut puta ex nudo pacto donationis potest peti donatio, hoc namque speciale est in donatione. Id quod magister dicit nequaquam potest esse uerum; ille autem qui donat tenetur rem accipientis facere, uenditor autem tantum licere habere. Item sententiae H. potest obici, specialia

non possunt extendi ut figure. Yr. (Irnerius) dicit: refert utrum ille qui donat cogitauerit de remuneratione, nec ne. si de remuneratione, statim tenetur de euictione, si autem donauit mera liberalitate, non cogitans de remuneratione non tenetur. Iac. (Iacobus) dicit: refert utrum donacio initium sumat a pactione precedente, an ab ipsa traditione. Si a precedente pacto, tenetur donator de euictione, namque illud pactum obligatorium est, per confirmationem iust. ex ui namque et potestate illius obligationis precedentis traditionem, tenetur rem accipientis facere, quare tenetur de euictione. Si uero sumit initium ab ipsa traditione, non tenetur, exercet enim ab initio meram liberalitatem. Haec partim illustrantur partim confirmantur his verbis Rogerii p. 193 sq.: Dissentiunt in eo, utrum in donatione prestetur euictio, et dicit M. (cui igitur adhaesit hic Vacar.) sine distinctione, quod, si quis donauerit rem alienam, ea euicta omnimodo teneatur. Iaco. dicit ita demum eum teneri, si non a datione sed a praecedenti pactione donatio coepit, quo casu fuit condictione ex lege si quis argentum C. de donat. obligatus, quae compellit donationis causa rem tradere, non autem videtur tradidisse, qui rem non fecit accipientis; merito ergo conueniri potest. — *) etiam ea euicta non tenetur. Et haec est tertia sententia discrepans a superioribus, non est tamen lex quae dicat euictionem rei donatae praestandam. — In L. 31. §. 3. D. h. t. etiam Vacar. habet vulgatam omnium Codd. et edd. quae a Florentina non pendent, lectionem: *deposita mille de arca, ut ea etc.* ubi solus Florentinus: *deposita in aede arca ut eam*, cui tamen favent Scholia Basil. T. VI. p. 208. ἀποθετο τις ἐν ναῶ χρημάτων. (In ed. Amstel. 1664. pro arca est sacra, fortasse vitio typothetae). Mihi vera lectio e Florentina et vulgata sic videtur temperanda: *deposita M. in aede de arca ut ea etc.* Nam si numerus excidisset, praepositio *de* erat omittenda, et sic orta lectio Florentina: sin aliis in libris praepositio *de* absorpta esset a syllaba praecedente, primum erat, omissis verbis *in aede*, locum ita ut vulgo legitur restituere. Ceterum si hanc coniecturam sequaris, ad v. *deposita* supple: sunt, alias oratio claudicat.

*) Hic nonnulla excidisse, quamvis in editione Rhodii nullum appareat lacunae signum, iam monui pag. 158. nota xx.)

(319) *vel certo tempore* haud dubie rectius edd. Nam illa *vel certa persona* sensum non habent. — Est L. 1. 2. 3. C. h. t. quibus varia loca in marg. add.

(320) L. 5. 8. 10. C. h. t.; quibus alia adduntur, etiam Authentica.

(321) Usucapionem cum Vulg. praeponit usurpationi Vacar., cum Florent. aliter. Sed *seu pro et* haud dubie vitiosum. — In Cod. hic tit. deest, (nisi huc referre velis lib. VII. tit. 30. *Commun. de usuc.*) unde sola Digesta satis prolixè excerpserit Vacar. Ad L. 30. §. 1. D. h. t. in margine legitur L. 19. §. 13. 15. 16. 17. 18. L. 20. D. de auro arg. leg.; atque ibi Glossa adscripsit: *hec lex forciati est, titulo de auro et arg. leg.* — Porro ad exitum L. 44. §. 2. D. h. t. Glossa ut contrariam affert L. 4. §. 17. 18. h. t. et add.: *Solutio: ibi sciuit furtivam ancillam esse, hic alienam, secundum quosdam. Sed magister soluit in N. nec in puero*; et haec quidem ita se habet: *Nec in puero nec in servo haec scientia sola usucapionem impedit, ut hic, et in tit. pro suo* (L. 3. 4. pr. D. cit.) *Si uero dolo m. animo interuertendi nactus sit possessionem nati pueri, et postliminio reuersi, clam possidere uidebitur, nec igitur usucapere poterit, ut infra pro suo l. IIII. Quod in superiore lege Si ut* (L. 4. §. 17. 18. h. t.) *quae praesenti contraria uidetur intelligendum est.*

(322) Notum est hunc titulum in vulgg. Pandd. edd. praefigi iis legibus quae in Cod. Florentino tit. de usucapionibus adhaerent, eiusque L. 46. 47. 48. 49., sive quatuor ultimas, constituunt; quia tamen manus recentior verba haec *pro soluto* in margine Cod. Florentini adscripserit, Ant. Augustinum, et Henr. Brenemannum censuisse, inde hanc rubricam communi errore in vulgatos Pandd. libros migrasse, eoque inter alia usos argumento ut Cod. Florentinum reliquorum omnium fontem esse probarent. Sed recte iam monitum est ab aliis, longe facilius statui posse, vv. illa Cod. Florentino adscripta esse ab eo, qui alios libros discrepare et novam ponere rubricam animadverteret, quam una e notula omnium Codd. errorem fluxisse. Iam Brenemannus ipse (in nota ad h. l. ap. Gebauer.) ait vv. *pro soluto* adscripta esse Cod. Florentino manu seculi XIII. vel XIV. Vacarius igitur qui seculo XII. scripsit libris ad Cod. Florentini notam, quae illo aevo nondum extaret, deprava-

tis uti non potuit. Omninoque quum novam paginam inchoaret scriptor Cod. Florentini, veri similis est, ipsum negligenter omisisse rubricam, quam alium eandem inconsulte addidisse, quem deinde ceteri sequerentur, neque fontem erroris in Cod. Florent. toties inspecto animadverterent. Mihi igitur dubium non videtur rubricam *pro soluto* recte recipi in Pandd. et errore mero omissam esse in C. Flor. — Index tamen noster fortasse diversitatis indicium continet. Sed in opere simpliciter: *pro soluto*. Posuit autem Vacar. hoc capite ea quae in hodiernis edd. (ad Florent. Cod. compositis) constituunt L. 46. 47. (ad v. *usucapiam*) 49. D. de usucapi:

(323) Cod. rubr. est: *de usucapione pro emptore vel transactione*. Sed Vacar. secutus est Pandd., e quibus etiam plura repetit quam e Cod. Multa in marg., ceteroquin brevius cap., ut omnia quae sequuntur.

(324) *Pro hered. vel pro possessore* Pandd. *de usuc. pro her.* Cod. — In Ind. haec rubrica omissa. Continet L. 1. 2. §. 1. 2. L. 3. D., et in marg. L. 1. 2. C. h. t.

(325) Cod. rurs. *de us. p. d.* — Sed eo plane neglecto Vacar. ponit solam L. 1. pr. D. h. t. et in marg. add. §. 1. eiusdem leg.

(326) Haec rubr. a Cod. abest, et in opere nostro non numeratur, unde sequentes numeri falsi. Recepit Vacar. L. 1. 3. 6. D. h. t.

(327. 328. 329) Etiam haec e solis Pandd. petita.

(330) L. un. C. h. t. Memorabilis Gl. ad hanc rubr: *Olim erat usucapio biennalis in rebus tantum italicis immobilibus et ad acquirendum principaliter, et exceptio annalis in eisdem rebus ad remouendum principaliter. In rebus autem prouincialibus immobilibus praescriptio X. uel XX. annorum, et ad remouendum principaliter. In omnibus autem rebus tam italicis soli, quam prouincialibus sc. mobilibus una erat usucapio, sc. annalis, et ad acquirendum principaliter inuenta, quae omni retenta natura, formam mutauit, et facta est triennalis, et per hanc, sicut exceptione olim annali, dominium ciuile assumitur principaliter, et secundario dominium pretorium remouetur. In rebus immobilibus tam italicis quam prouincialibus prescriptio decennalis uel uicennalis locum habet, modo sublata usucapione biennali, retenta tamen eius natura, et exceptione annali sublata, et differentia rerum Mancipi et ne man-*

cipi (sic ubique scribitur). *Res autem Mancipi appellabantur Italice, res immobiles prouinciales ne Mancipi, quia sic usucapi non poterant.*

(331) Totus tit. Cod., in marg. utraque Auth. Ad Auth. Quodsi C. h. t. Gl.: *Quod uerum est secundum vac., si non absens fuit causa reipublice, sed ratione domicilii, puta in presencia possidebat VIII. annos, postea abfuit per biennium; adiciuntur ei alii duo anni supra decennium, et ita in absentia completur prescriptio XII. annis secundum M.; uel aliter, adiciuntur ei tot anni, sc. post reuersionem, quot annis absens fuit ex Xnio, puta in presencia possedit nouem annis, deinde absens fuit per annum, reuersus implebit prescriptionem per annum, et non in absentia, et hoc secundum bulg. Cf. Not. 62. 64. 65.*

(332) In quib. c. Cod. — L. 2. 3. 4. C. h. t.

(333) L. 3. 5. 6., in marg. L. 2. 4. C. h. t. — Iam ad L. 3; Gl.: *Supra si aduersus usucapion. (C. II. 36. L. un.) contra. Solutio: Quidam soluunt dicentes quod ista lex trahit illam ad se. Sed potest obici, quod, si ista lex trahit illam ad se, ergo illa euacuata est. Dicit autem Iust. in principio Cod. quod nulla lex erit euacuata in nostro Codice. hec autem lex Cod. est, quam dicunt euacuatam. Magr. dicit aliud est prescribere aliud usucapere, quia usucapere est quasi utendo capere et ad se trahere, prescribere uero est alium repellere; et aliud iuris est in hoc casu quam in illo, neque negatur per legem istam quin possit usucapi aduersus illos, et sic possunt ledi et restitui. Sed in prescriptionibus non est necesse restitui in int., quia manent illesi. in eodem ergo contingere potest quod locum habeat utraque istarum regularum. Si enim metu deiecisti minorem, et tu postea discedisti (sic!) a possessione, deinde tercius rem eandem b. f. uendidit alii, hic emptor nulla de causa usucapere impeditur, cum res non sit uiciosa, iusto etiam titulo possidet, et b. f., ergo ipso iure currit usucapio, non currit prescriptio, quia non possunt repelli acciones minoris, sc. utilis in rem recissoria et quod metus causa et si quam aliam habet. Si autem dicatur, ipso iure non currere (sc. usucapionem) sic obicitur: Is qui metu coegit rem suam dare, dominus factus est de iure ciuili, et tamen minor de iure pretorio dominus est, quia non uidetur re sua exclusus, quem pretor in integrum restituere pollicetur.*

Vterque ergo habet actionem in rem, iste directam, ille utilem. Sed si ille qui postea incepit b. f. possidere usucapere impediretur propter hanc actionem, ergo utriusque ius integrum maneret, et sic non solum minori succurreretur, sed etiam maiori, quod nequaquam fuit pretoris propositum. — Vel sic soluitur: Quedam res pupilli alienari non possunt, quedam possunt; que autem possunt alienari, possunt usucapi. hec ergo lex loquitur in uno casu, illa in alio.

(334) Tam in Indice quam in contextu sequens rubrica huic praeposita est. Sed nisi argumentum et Codicis collatio, glossa doceret errorem: *Hec rubrica debet esse in sequenti loco, et illa in hoc.* — Ceterum in Cod. est plenius: *Si adversus creditorem prescriptio opponatur.*

(335) L. 2. pr. L. 3. (*Sed scimus — prerogativa, et in marg. Omnes ergo alienatt. — quamc. actionem*) C. h. t.

(336) V. *longi* in opere ipso, ut in Cod. recte omittitur, in quo etiam *praescriptione*, non *exceptione*. Posterius praetulerim.

(337) Est totus tit. Cod. — Ad L. 8. §. 3. ubi de cautione suscipiendae litis, in marg. ponitur locus tit. Dig. *de privilegiis creditorum*, qui locus in hodiernis edd. ad Cod. Flor. accommodatis est L. 34. §. i. de reb. auctor. iud. possid. (V. Not. 377.). Eum deinde locum sequuntur verba haec, quibus Gl. *Nota Vac.* adscripsit: *Hec (Gl.: que dicta sunt de missione in bon. possessionem) ita demum secundum quosdam uera sunt, si constet de debito. Sed cum lex quidem specialiter loquatur, non est necessaria huiusmodi interpretatio, nec ullo modo tenet, nisi iuris ratione probetur. Ad hec quomodo poterit liquidum esse debitum, cum reo liberum sit negare, nisi sit res iudicata. Immo et post rem iudicatam inficiari possumus, cum huiusmodi missiones in possessionem ante litem contestatam fiant. Preterea cum in possessionem missum discedere oporteat, si reus sine dolo absuit, numquid offerre debebit cautionem de deffensione, (sic!) si manifestum sit debitum, quod esse non potest nisi per iudicis sententiam uel in iure confessionem, quibus casibus non est res ventilanda sed executioni mandanda. Porro in f. Leg. 9. Vacarius egregie legit: nullo modo triginta annorum exceptione sublatam (sc. causam), pro vulg. sublata, quod totius legis argumento et sententiae repugnat.*

(338) In opere est *itali contr.* In compend. redacta prolixior Cod. rubrica, sed ineptum, nam *eorum* non habet quo referatur. Pleraque huius tit. in textu aut in marg. leguntur.

(339) In opere est *proferre* et *uel pres.* In Cod. est: *una parte.* L. 1. 2. 3. 4. 7. 8. 9. 11. et in marg. L. 10. C. h. t., tum loco Auth. *Qui semel*, integrum Cap. 3. Nov. CXII. usque ad vv. *acceptam dereliquit.*

(340) Gl. ad v. *periculo: quia periclitantur sententie si non sint legitime late!!* — Totus tit. Cod.

(341) L. 1. 3. 4. 6. 8. 9. 13. 14. (a v. *Sancimus*) tum in marg. L. 11. 7. et Auth. *Et consequenter* C. h. t.

(342) *profertur* C. — Totus tit. Cod.

(343) *proferuntur* rectius in opere.

(344) In opere: *Si non a.* — L. 1. 4. in marg. L. 3. C. h. t.

(345) Utraque lex hui. tit., sed Authent. in ima membrana, a manu longe recentiore adscripta.

(346) *Sent. resc. n. p.* Cod. — Tot. tit. Cod., sed L. 3. praem. Legi 2.

(347) *litium* Cod. — L. 1. 2. 3. C. h. t.

(348) In Cod. simpliciter: *de re iud.*, idque recipere debuisset Vacar. Pandd. enim rubrica quam retinuit argumenta indicat praecedentibus iamiam capitibus et rubricis, praesertim XLI. comprehensa. — Sat multa sunt e Pandd. excerpta. — Ad L. 39. D. h. t. (in qua scriptum ut in edd. *Sed si assit et c. sent.* etc.) Gl.: *Supra de receptis si in tres* (L. 17. §. 7. L. 18. D. cit.) *contra.* *Solutio: absit est littera pisana, et ita legit uac., et secundum hoc contrarium est quod dicitur de receptis. alii hic legunt assit, et sic non est contrarium. et ut solvatur contrarium (nempe quod superest si absit legatur) suple: stabitur duorum sentencie, sc. si tercius postea fuerit presens et iudicet.* — Sed si recentioribus testibus fides Florentiae legitur *adsit*, ergo solutione non opus. Memorabile tamen falsas libri Pisani lectiones iam illo aevo esse excogitatas.

(349) L. 1. 2. 3. 8. 9. C. h. t.

(350) Hoc caput in Ind. numero caret unde seqq. numeri etiam ibi falsi. L. 1. 2. et 3. (ad v. *deductae sunt*) C. h. t.

(351) *sunt* Cod. — L. 1. (ad v. *discretus est*) C. h. t.

(352) L. 2. 3. 4. C. h. t.

(353) Sic Ind.; ex emendatione, sed fuit in eo ut in opere est: *epistolas pragmatikas*, docte quidem sed non accommodate ad hunc locum, ut patet e L. 6. h. t. omnique tit. argumento. Nec Gl. ita legit, nam quid sit *programma* recte interpretatur. Est tot. tit. Cod. Praeterea in opere *optinere* ut in Cod.

(354) Totus tit. Cod.

(355) Totus fere Pandd. titulus, et L. un. C., cui in margine additur Authentica haec: *Con. N. Si confessus debitor fuerit de debito, et de re aliqua quis confessus fuerit apud uicinos, uel V. amicis interuenientibus, pro eodem habetur, ac si coram iudice, uel apud magistratum confessus fuisset.* Huic Authenticae, quam in editis libris frustra quaeras, in glossatorum scriptis lux accenditur. Nam ita Odofredus ad L. un. C. h. t.: *Dixit Ia. (Iacobus) antiquus doctor, ideo dictum est confessus in iure, quia si quis confiteatur extra iudicium coram vicinis, non preiudicat sibi plene sed semiplene. si in iure confitetur, illa confessio sibi plene preiudicat, et pro ista sua opinione est arg. supra de proba. l. non epistolis (13.) et l. non nudis (14.), et similiter ff. de proba. l. quidam (15.). et ideo dicitur hic scripsisse quandam falsam auc., que dicit: si debitor coram vicinis et amicis confessus fuerit de debito vel de aliis rebus, perinde habendus est, ac si coram iudice confessus fuisset. Sed ista auc. est falsa ut videbitis. Sed nos dicimus, ideo dicit: confessus in iure, quia si quis confiteatur apud iudicem, plene preiudicat, ut hic, et ff. de interro. act. l. 1. in fi. Si autem quis confiteatur extra iudicium, regulariter non preiudicat sibi nec plene nec semiplene, nisi obtineat vicem pacti liberatorii, quia tunc preiudicat, ut ff. de pac. l. tale pactum (40.), nisi fieret adiecta causa ad deliberandum, ut notauimus supra de non nu. pe. l. generaliter (13.). Non obstant ll. allegatae pro opi. d. Ia., antiqui doctoris: quia dicunt ll. ille, iam scribenti epistolam extra iudicium ad aliquam ut ad sororem, ille epistolae non preiudicant, quia confessio facta extra iudicium inducit semiplenam probationem. Sed ibi persona ad quam directa erat epistola, erat in possessione sororitatis: unde scribenti epistolam incumbit onus probandi, ut insti de interdict. §. commodum (4. med.). Non obstat auc. si debitor per eum hic scripta, quia falsa est, et in nullo inuenitur corpore auc., et maxime ibi unde dicebat eam esse extractam, ut in*

auc. de testi. §. et licet (Nov. 90. c. 2.) quia si percunctemini totum illum §., vos non inuenietis ibi ista verba vel equipollentia, quod si debitor confiteatur coram vicinis se debere, confitetur ad obligandum: et sic non preiudicat, ut supra dictum est. sed in §. illo et licet dicitur, quod si creditor confitetur sibi solutum coram testibus rogatis, preiudicat sibi, quia fit talis confessio ad liberandum, ut in preal. l. ff. de pactis l. tale. quod ergo dictum est confessus in iure, non est dictum ideo ut dicebat Ia., sed dictum est ideo ut nos diximus. Brevius, et omisso Iacobi nomine hanc Authenticam ut falsam commemorat Azo in Summa ad h. t. in fine, fusius eam notat Accursius, qui sua ex Odofredo hausit; in Summa autem Placentini, quem Vacarii aequalem saepe commemoravimus, nullum eius comparere vestigium miror. Eatenus autem plenior e Vacario Authenticam exhibemus, quatenus apud illos scriptores numeri quinarum mentio non reperitur. Ceterum res ipsa ex Odofredo clara. Nam quum Iustinianus L. 18. C. de testibus solutionis probationem per quinque testes idoneos fieri iussisset, essetque de chirographis simile quid ab eo constitutum, (v. Nota 125.) non potuit sibi persuadere Iacobus, confessionem debiti coram totidem testibus factam, minorem probandi vim habere, utque suam sententiam fulciret abusus est cum aliis locis, tum Nov. 90. c. 2., unde hanc Authenticam petiit, quamvis ibi ad Codicem se referat Imperator, nec de aliis agat confessionibus, quam quae ad liberandum debitorem tendant; quod ipsum agnoscit ex eodem loco deprompta Auth. *Rogati* C. de testibus, fortasse Iacobo et Vacario recentior. Hunc tamen Iacobi castra hic secutum esse eo magis miror, quum ipsa Novellae verba huc spectantia cap. suo de testibus exhibuerit; quae quomodo cum Iacobi effatis conciliarit ignoro, quoniam haec de qua agimus Authentica omni glossula caret, illi autem ipsi de testibus loco damnum in libro meo iniuria illatum est. Cf. Nota 141.

(356) Haec rubr. in Ind. omissa, nec in opere ipso numeratur; quippe suppleta demum, sed a prima manu. Est L. 1. et 2. (ad v. *iuris est*) C. h. t.

(357) Totus tit. Cod. et in marg. Auth.

(358) *De appellatt. et relatt.* Pandd. de app. et consultationibus Cod. Satis prolixum caput; sed nihil animadversione dignum.

(359) Negatio in Ind. plane deest; in opere a recenti manu suppleta. *A. qu. appellare non lic.* Pandd., e quibus solis hoc et aliquot sequentia capp. depromsit Vacar. Est L. 1. pr. §. 1. 3. 4. h. t., tum L. 1. pr. (a vv. *Si Praef.*) et §. 1. (a vv. *nam generaliter*) D. quis a quo app. add. in marg. comp. Legis 32. C. de app.

(360) *Intra* recte in opere. Hanc etiam rubricam e Pandd. depromsit Vacar., et, quod sane mirum, congruum Cod. titulum: *de temporibus et reparationibus appellationum seu consultationum* prorsus neglexit, Authenticae autem quae nunc eo tit. leguntur *Ei qui appellat*, et *Sed et lis* capiti de appellationibus adscriptae sunt. (Nam duas quae praeterea hodie h. t. leguntur esse recentiores, docet Biener in Hist. Auth. p. 42.) Itaque hic solas Pandd. reperimus, nimirum L. 1. §. 6. 5. 7. 8. 9. 10. 11. 15. D. h. t., sed ad initium statim adscribitur Auth. *Hodie* C. de appellatt., qua pro *revocatione* recte legitur *recitatione*. Fortasse propter hanc Authenticam leges Codicis superfluas iudicavit Vacarius; nam Gl. ad illam: *haec aut. toti titulo derogat*.

(361) L. 1. 2. 6. (a vv. *eum qui appell.*) 5. C. h. t.

(362) L. un. D. h. t.

(363) Sic pro *innovari* vitiose et Ind. et contextus. — L. un. pr. §. 1. D. h. t.

(364) L. 6. 1. 4. 7. C. h. t.

(365) Poterat hoc caput, ut alias factum, cum antecedenti coniungi, nam rubricae idem argumentum indicant. In Pandd. est pluralis: *sententiae — rescindantur*. Recipitur L. 1. pr. §. 1. (ad v. *corrigitur*) 2. 3. D. h. t.

(366) L. 1. (*Divi Fratres — sciendum est. Generaliter — oportet*) D. h. t.

(367) Titulus brevissimus totus exhibetur.

(368) L. 1. 2. C. h. t.

(369) Neglecto Pandd. tit. exhibetur L. 1. 2. et in marg. L. 3. C. h. t.

(370) *appellarunt* Cod. — L. 1. (om. vv. *Omnes — repellantur*) C. h. t.

(371) Tit. Cod. integer.

(372) *fuerit* Cod. L. un. C. h. t.

(373) In Cod. *provocare*, sed rubr. longe prolixior. Est L. un. ad v. *provoc. uti*.

(374) *Qui bonis ced. poss. rubr. Cod. Est L. 1. 3. 4. 6. 8. 9. D. L. 1. C. h. t. et in marg. L. 6. C. et compend. L. 4. — Iam L. 8. D. h. t. ut in edd. sic legitur: Qui cedit bonis (Gl. interlin.: extra ius; alia manus: amicis presentibus et ad hoc convocatis) antequam debitum agnoscat (Gl. interl.: in iure) condemnaturae, uel in ius confiteatur, audiri non debet. (Gl. interl.: nec liberatur per illam cessionem). Sed cum hac interpretatione Glossularum pugnat quod in margine legitur: P. (i. e. Placentinus) dicit quod h. L. legi debet interrogative; nam tum vv. audiri non debet idem essent quod: nonne audiri debet? — Sed paulo prelixior Gl. in ima membrana reperitur haec: Ergo post condemnationem cedere potest. pla. dicit quod post sententiam non licet, ergo legit istam litteram sine non, et dicit quod si post condemnationem et confessionem cedere uelit non auditur, sed cogitur satisfacere rei iudicate, uel detrudatur in carcerem. Et quod ante condemnationem cedere debeat, hoc innuit l. II. huius t. (L. 3. D. h. t.) ubi dicitur quod si illum qui bonis cessit peniteat, repetere potest, (sc. bona) si tamen paratus est se deffendere. si superest facultas defensionis, ergo non prius fuit condemnatio, patet ergo ex hoc quod cessio fuit ante condemnationem. uel potest dici quod legatur litera ista sub interrogatione. Denique ad compendium illud L. 4. C. quod sic se habet: Si forte creditores huiusmodi bona diuidere, et iure domini retinere presumpserint, nec longi temporis prescripcione eum qui bonis cessit, si defendere se paratus fuerit, summouere poterunt (ubi quod in lege est petitorem declaratum est e L. 3. D. h. t.) Gl.: Ex hoc sumit pla. sententiam suam, qui dicit cessionem faciendam esse ante sententiam, sc. ex hac dictione defendere; sed exponendum est sic: defendere, i. e. quocunque modo satisfacere, uel sic: defendere, non subeundo iudicium sed soluendo. b⁹. (bulgarus) et eius sequaces dicunt contrarium, (sc. sententiae Placentini) et probant per illam l. infra Qui cedit. Opinionis huius Placentini nusquam, ne in Summa quidem Azonis, vestigium reperi: ipse enim Placentinus in Summa brevissime declarat, ante sententiam fieri debere cessionem. — Ceterum negationem deesse non posse in L. 8., secundum ipsas glossulas interlineares quas exhibui, in promptu est. Accursius tamen tam ad h. l., quam ad L. 1. C., eam omitti notat. Sed altum apud Gebauerum silentium!*

(375) Totum fere Pandectarum titulum exhibuit Vacar.

(376) *Seu Ind. seu uendundis Pandd. de bonis — seu uendundis et de separationibus* Cod. Multa e Pandd., in marg. plurā e Cod., etiam Authent. huius tit.

(377) Etiam hanc rubricam, quae in Cod. plane deest (pertinent tamen huc lib. VII. tit. 73. 74.) recepit Vacar. (Cf. supra Not. 287.) e vulgatis Pandd. libb., qui ab ea quae Florentiae est L. 16. D. de reb. auctor. iud. poss., novum titulum incipiunt, cui hanc: *de privil. cred.* rubricam praefigunt. (V. Not. 337.) Ac mihi quidem etiam hac in re cedendum videtur consensui omnium librorum adversus unum Florentinum, praesertim quum argumenta legum idem suadeant. Recepit Vacar. ea quae in hodiernis edd. ad Cod. Florent. compositis sunt L. 17. pr. (*Quicumque sit funer. — competere*) §. 1. L. 18. §. 1. L. 19. 20. 21. 22. pr. L. 26. 32. 34. 39. D. de reb. auctor. iud. poss.

(378) Brevius caput e solis Pandd. compositum.

(379) L. 2. pr. §. 1. 3. L. 4. D. h. t.

(380) *facta* Pandd. *de revocandis his quae — alienata sunt* Cod. Nihil plane e Cod., sed satis multa e Pandd. praesertim in marg. In L. 10. §. 25. h. t. scriptum est: *sed in heredes similesque personas non datur*; add. Gl.: *Nota quod littera pisana datur sine negatione, et ita legit vac., et hoc consonat littere sequenti (nempe L. 11.). bon. legunt non datur, et supplent: iis non datur accio in solidum ratione rei, sed ratione perventionis.* Huius autem diversitatis, ab uno Baudouza e veteri libro notatae, nullum amplius apud Accursium, aut in edd. libris, et Cod. Paulino, quos contuli vestigium comparet. Recentiores igitur Bononiensium libri omnes cessisse videntur veritati Florentini.

(381) Nullum hic in Cod. nostro novi libri incipientis indicium praeter literas maiusculas, et numeros capitum. Quae in Pandd. rubricae adduntur omisit Vac. Ceterum pauca utriusque tit. omisit. Recepit enim L. 1. §. 1. 2. 3. 4. L. 2. §. 1. 2. L. 3. 4. 5. D., et totum tit. Cod. h. t., et in marg. add. L. 2. §. 3. D. h. t. Iam ad L. 1. §. 3. 4. D. refero hoc Scholion quod in marg. inter leges positum est: *Nota omnes actiones personales non esse perpetuas. accio enim quanto minoris et redibitoria et multe alie sunt personales, nec tamen perpetue, licet hoc videatur per hoc, quod alibi quedam lex dicit (ipsa haec verba in lege quadam occurrere non memini, sed intelligitur haud dubie L. 3. C. de praescr. XXX. v. XL. annor.) metas omnium accio-*

num personalium esse spacium XXX. annorum; quia hoc intelligendum est ubi nulla ultra extendatur. Porro ad L. 4. C. h. t. in v. *efflagitet* Gl.: sc. ut promat interdictum, quod solet *efflagitari* quia a collegio pontificum interdicta impetrabantur. Inferius autem recentior manus haec adlevit: *Olim quando quis uoluit intendere interdictum, debuit efflagitare a pretore vel a collegio pontificum, et dabatur ei rescriptum sub certa forma, a cuius sillaba si caderet, caderet a causa, sed hodie ruptis illis ueteribus ambagibus, nulla observata huiusmodi subtilitate, iubeatur a iudice in ingressu litis rationes suas exprimere quibuscunque uerbis, ac suas allegationes ponere, nihil enim interest utrum dicat, ego peto possessionem ex interdicto unde ui, uel secundum int. unde vi, vel ex natura int. unde vi, vel hoc modo: ego peto possessionem quia deiectus sum. A Pontificibus certe impetrata esse interdicta, non memini legere, et unde auctor Gl. cognoverit nescio.*

(382) Sic Ind. In opere est: *Q. b. interdictum*. Brevem Pandd. titulum neglecto Cod. recepit Vacar., et ad vv. *Edicti: possideresve si nihil usucaptum esset*, hoc ponit in marg. Scholion: *Nam quod a te de bonis post litem cont. usucaptum est, etsi possideas, non tamen de bonis possides, et tamen restitues quasi de bonis adhuc sint, cum usucapio post litem cont. completa non impediat restitutionem, ut d. de rei vindic. si post* (L. 18. D. cit.) — Longe tamen rectius vv. edicti intelliguntur de bonis a tertio usucaptis, non ab eo ipso qui interdicto pulsatur, ut etiam innuit Accursius.

(383) Sic Cod. secutus Vacar., idemque e Cod. Rhed. in Pandd. notat Geb., pro Florent: *Quod legat. In opere est: Interdictum quorum l.* Neque hic quidquam e Cod., sed plura loca Digg. in textu et marg.

(384) L. 1. pr. §. 2. 5. 7. 8. D. h. t.

(385) L. 1. pr. §. 1. 10. L. 3. §. 7. 9. 10. 11. 16. 17. D. h. t., neglecta lege Cod., sed in marg. add. L. 3. §. 12 — 15, D. h. t.

(386) L. 1. D. h. t.

(387) Prolixius caput. In opere rectius *in itin.*

(388) Sola L. 1. §. 2. et L. 3. pr. omitt.; in marg. autem multa leguntur e L. 1. ne quid in l. publ., quae ad vias spectant, ideo Cap. praecedente praetermissa.

(389) *De fluminibus — in flum. publico* Pandd. — L. 1. pr. §. 1. 4. 5. (ad v. *tenens*) L. 3. 4. 1. §. 19. D. h. t., aliis quibusdam in marg. additis.

(390) *publico* rursus add. Pandd., sed om. *ripave eius*, et pro *quam* habent: *atque uti*. In textu L. un. pr. §. 3. (a v. *generaliter*) 11. 12. 13. D. h. t.

(391) Sola §. 2. L. un. omissa.

(392) Pandd. rubricam praetulit Vacar., nam in Cod. est: *Unde vi*. Prolixius caput. — In L. 1. §. 9. D. h. t. Gl. ad v. *civiliter: secundum civilem constitutionem sc. iuste*, tum ad v. *naturaliter: iniuste*. in sequentibus autem legitur: *nam et naturalis possessio et pro suo ad hoc interdictum pertinet*. (quod et e Vulg. notat Gebauer.) ubi rursus ad v. *naturalis* Gl.: *iniusta*, et ad v. *pro suo*, Gl.: *iusta*. Sed ad marg. haec: *Nota quod pise non habetur talis littera: et pro suo, sed bon. ita legunt quod videtur consonare priori littere*, (i. e. initio §.) Omnino haec lectio Martino Gosiae deberi videtur, egregie enim conspirat cum Gl. eius exhibita a Savignyo in dem R. des Bes. p. 129. 50. ed. III.

(393) *absent. perturb. sit poss.* Cod. Utraque lex Cod.

(394) Cod L. un. negligitur, sed plura e tit. Pandd.

(395) Totus fere Pandd. tit.

(396) Non longius praecedente caput.

(397) Pauca ex hoc tit. depromsit Vacar., multa in marg. collocavit.

(398) Nihil in marg., sed totus fere tit.

(399) Prolixum caput. — L. 5. §. 12. in f., et L. 6. D. h. t. designantur ut sibi contrariae; tum hoc Scholio inter marginis leges posito exhibetur solutio: *Interest, mandavi tibi ut opus fieri iuberis, aut ut faceres. Nam priori casu non teneris, si mandasti opus fieri, nec qui fecit tenetur, sed is cuius mandato factum est. Secundo uero casu nec tu mihi ministrasti, neque is qui tuo mandato fecit, sed nec tibi, quia non est inter uos actum ut tibi ministraret. Tenearis ergo et tu et ille, quia nulli ministrando fecistis, et ego quia initium rei prestiteram.*

(400) Manifeste novum hic ordinem comminiscitur Vacar., nec prorsus infeliciter, quum Interdicto Quod vi aut clam, Novi

operis nunciatio; et cautio damni infecti sane non inepte possint annecti. L. un. C. non recepta. — De L. 14. D. h. t. cf. supra Not. 109.

(401) In opere est *et subgr.* in Pandd. *et de s.* Multa ex hoc titulo. Sed memoratu dignum quod ad L. 30. §. 1. D. h. t. notatur de modulis et rivis. Nam primum ad v. *modulorum* Gl. interlin: *qui sunt in operto*, tum ad v. *riuuli* eadem: *qui sunt in aperto*. Sed praeterea in margine hoc Scholion: *Moduli dicuntur qui quasi riuuli sub terra fiunt, per quos modulos aqua sub terra ducitur, per riuulos autem aqua super terram ducitur*. Unde haec petierit Vacar., vel quisquis auctor est huius Scholii, ignoro. Apud Accursium nullum est huius interpretationis vestigium; sed Dion. Gothofr. contra eos qui *modiolorum* emendabant monet, videri modulos magis formas aquarum, et tabulas. Mihi igitur non displicet hoc Scholion; illud autem certum videtur Brissonium minus accurate de hoc vocabulo ita exposuisse quasi h. l. et in L. 8. §. 5. de op. novi nunc. eadem eius esset significatio, quam natura utriusque loci ostendit esse diversissimam. Porro ad L. 9. §. 2. h. t. in vv. *Sed nec ego potero tecum agere* Gl.: *directo secundum rigorem iuris. de equitate tamen potest utiliter, ut uarus et nerua putabat, quibus M. consenciebat, ut ff. de rei uin. Id. pomp. (L. 5. §. 3. cit.). Sed nos dicimus quod nec directo nec utiliter*. Iam ex citato loco inter marginis leges haec posita sunt: *Varus tamen et nerua utilem ei in rem accionem dabant ut ff. de rei vin.; ubi eiusdem scribae manus haec adnotat: sc. ex cuius fundo crusta prolapsa est (quod non plane verum, nam in L. 5. cit. unice sermo de arbore quae coaluerit). M. tamen admisit sententiam uari et nerue. et procedebat per simile, quia sicut mihi datur utilis in rem accio contra te, si fecisti uinum ex uuis meis, quae non possunt reduci ad pristinam formam (L. 12. §. 3. D. ad exhib.) ita datur mihi utilis in rem accio contra te, si crusta mea in fundum tuum prolapsa coaluit cum terra. Vac. contra: aliud est enim in his quae fiunt hominis artificio, ut contingit in musto, aliud in his, quae non hominis operatione, sed sola natura operante fiunt, ut contingit in crusta. Iniuriam autem sola natura illatam, equo animo debemus sustinere.*

(402) Satis prolixum et hoc caput. — L. 4. §. 2. in f. D. h. t. ita legitur: *Si tamen dominus desideret cauere sibi*

damni infecti ab eo, cuius praedio nocet (sc. opus), *equissimum erit caueri oportere*; quam lect. etiam citat Accurs., nam quod ipse et Hal. habent *nocetur* leve est, nec tamen necessarium. Florentiae autem est: *ex cuius praedio*, qua sane praepositione addita omnis loci sententia mutatur. Gl.: *hoc* (sc. v. dominus) *potest legi et de domino coloni, et de eo cuius praedio nocet opus. Sed legit uac. de domino coloni. si dominus coloni desiderauerit sibi caueri de dampno infecto, quod sc. non patietur dampnum de opere tollendo, cauebitur ei ab eo cuius praedio nocet opus. et legit uac. praedio, non praedium.* Hanc interpretationem esse veriissimam, sequens L. 5. h. t. luculenter docet atque argumentis ostendit Accursius; sed e Florentina lectione non aliter elici potest quam si, ut ipse suadet Accursius, structuram verborum violenter detorqueas, et verba: *ex cuius praedio nocet* coniungas cum v. dominus, tum vv. ab eo a sequentibus, ad quae necessario referuntur, segreges, supplendo: *cui nocetur.* Voculam igitur *ex* vel contra auctoritatem Cod. Flor. eiiciendam esse non dubito. — Ceterum lectio: *cuius praedium nocet* (cuius extra Vacar. vestigium non reperi) Florentinae plane conformis est, easdemque parit difficultates.

(403) *De remissionibus* Pandd. Huic etiam capiti idoneum locum assignavit Vacar. Ad vv. Edicti quod in L. 1. pr. est *nuntiatio teneat* glossa longior adscripta est cuius exitus est: *hec haberi possunt ex N. vac. Scilicet*; quae quidem nota sic se habet: *Scilicet ut iure nunciantis opus inhibeatur, non omnino edicto solo pretoris suspendatur. quo edicto per nunciationem opus inhibetur, ut siue iure siue iniuria opus fieret, nisi satisdetur differatur, donec per iudicem causa cognita prohibitio remittatur, ut supra de novi op. nunc. l. 1. Ergo qui nihil iuris habet nihil remittit, et tamen remittendo id agitur, ne aduersarius faciendo in edictum pretoris incidat. Tamen, et si nullam iustam causam habuit prohibendi, quia qui prohibitus est non cessauit ab opere, ex delicto eius punietur, quia incidit in edictum pretoris.*

(404) In Cod. est: *de precario et Saly. interd.* Sed Vacar. solas Pandd. sed parce excerpsit.

(405) L. un. D. h. t.

(406) In Cod. coniungitur cum seq. cap. argumento. Sed Vacar. hic omnino sequitur Pandd.

(407) Hic L. 1. C. h. t. legitur in margine. — Flor.: *item ducendis.*

(408) L. un. D. h. t.

(409) L. 1. pr. §. 1. 2. 3. 6. L. 2. D. h. t.

(410) *de precar. et Salv. int.* Cod. — Est L. 1. pr. §. 1. D. L. 1. C. h. t.

(411) Posteriora duo vv. in Cod. desunt; in quo et *seu praescr.* — L. 1. 2. pr. §. 1. (ad v. *exceptiones*) 2. (*exceptio — reum*) 3. L. 3. 7. pr. (ad v. *fideiussori*) §. 1. (ad v. *iurisiurandi*) L. 12. 9. 19. 21. D. L. 5. 6. 8. 9. 11. C. h. t. — Iam ad L. 3. D. pertinere videtur hoc Scholion: *Si pecuniam quam mihi debes ticio sub conditione promisi, exceptio que pendente conditione mihi obstat non est perpetua, quia non semper locum habet, uidelicet si defecerit conditio: nec est temporalis sed perpetua, si extiterit conditio. Nam quia solutam pecuniam repetere ante conditionis euentum possum, perpetua est ab initio accipienda exceptio talis. Sed hi qui in quantum facere possunt tenentur, et hic maxime qui bonis cessit, si ei nihil pinguius accessit postea, perpetuo et non infra certum tempus exceptione defenduntur, et tamen solutum non repetunt, quoniam magis humanitatis quam iuris ratione indulgentur huiusmodi beneficia, neque perpetuam habent defensionis securitatem que uni tantum persone choerent, ut in inst. de replicationibus. Unus fere est locus in toto opere quo Institutiones in Scholio citentur, quod in Gl. fit saepiuscule. Caeterum vv. omnia sunt Vacarii, qui tantum ad argumenta §. 4. cit. provocat.*

(412) *Exceptionibus* falso e praec. cap. retinuit Vac. Ad L. 1. h. t. commodè in margine adscribitur L. 17. §. 1. D. de inoff. test. hoc addito Scholio: *Cum ex sententia iudicis ius fit, ueluti cum testamentum inofficiosum pronunciatur, res inter alios acta aliis praeiudicat. Si uero ius ex sententia non fiat, ueluti cum ruptum uel irritum uel non iustum dicitur testamentum (sc. non respondente herede,) non praeiudicat res inter alios iudicata. Porro L. 7. §. 3. h. t. legitur: ut ista exceptio noceat; sed antiqua manus fecit: non noceat, quam fuisse genuinam Vacarii lectionem, glossa adscripta docet: quando iudicatum est pro actore, quia si contra ipsum iudicatum esset, obstaret exceptio, ut supra de rei uindic. ubi (L. 35. §. 1. D. cit.), bon. legunt sine non, et in eo casu, quando iudicatum est contra petitem. Ceterum Accursii aetate ab hac lectione iam recesserant Bononienses, nam is ita*

notat: *Si habes sine non plana est etc. Si vero habeas: non noceat, ut habent fere omnes communiter etc.*

(413) In opere est *et de access.* — *diversis temp.* omissa copula rectius Pandd. Margo hic farragine legum stipata.

(414) Sic Ind., in opere est *de d. m.*, ut legi possit quemadmodum in Pandd. recte est: *de doli mali*.

(415) In Pandd. et Cod. simpliciter est: *de litig.* — L. 2. D. omittitur, toto Cod. tit. recepto, cum utraque Authent. in marg.

(416) Cod. rubr. *de contrahenda vel committenda stipulatione* conspirat huic. Sed ex eo Cod. tit. sola L. 4. recepta est, omissis etiam vv. *Secundum — mei.* — In opere rubricae adscriptae sunt vv. *et stipulationibus*, sed punctis subnotata et sane superflua. E Pandd. plurima exhibentur, sed nihil occurrit memoratu dignum.

(417) Pandd. simpliciter: *de duobus reis constituendis.* — Etiam Authent. *Hoc ita* exhibetur.

(418) Ad L. 50. D. h. t. adscribitur L. 95. §. 2. (ad vv. *ex hered. retinet*) D. de solutt. et designatur contraria; quoniam in posteriori confundi dicuntur obligationes, quae in priore potius solutione intercidisse censentur. Sed additur Scholion: *Confusio magis ex persona quae deficit obligationem tollit, solutio uero magis ipsam obligationis substantiam dissolvit. Ubi igitur pro parte debitori creditor succedat, fideiussore choerede (ut in L. 50. cit.), potestate solutionis substantiam obligationis sublatam esse attendere debemus magis, quam iure confusionis ex defectu persone evanescere. Quo casu fideiussor remanet interdum obligatus in solidum, ueluti (i. e. quasi) si sine herede debitor decesserit.* His continuo iungitur L. 41. §. 2. D. de evict. quae exemplum eius rei continet. — Authent. *Praesente* C. h. t. his adscripta est, ab antiqua primo, iterum a longe recentiore manu.

(419) E Pandd. et Cod. sat multa.

(420) Multa e Cod. etiam Auth. *Hoc nisi.* Quod in Cod. et Pandd. additur: *et liberatt.* omittit Vacarius. Ad L. 38. §. 1. h. t. (quacum cf. L. 12. §. 2. Cod.) et vv. *conditionem furtivam quam adversus Titium habet* hoc pertinet Scholion uberrimum, cuius initium patet repetitum esse; saltem quoad sententiam e L. 43. §. 1. D. de furtis: *Sed hoc cum distinctione*

uerum est. Nam et si hac mente ei dederit numos debitor, ut eos creditori perferret, furtum ticius faciet. quod si ita det, ut numi ticii fiant, ipse autem debitorem liberet, non furtiua sed ob causam condictione tenetur (sc. ticius), et in his modis solet nuntiis debitum reddi. alii sunt procuratores, quibus non quasi nuntiis sed ut ministris et dominorum uicem agentibus soluitur, ut eorum pecunia fiat, statimque in solutum cedat, et hoc casu falsus procurator indebiti condictione obligatur. Secundum quosdam uero quicumque indebitum dolo recipit ab ignorante, furtum facit. Sed si dominium transferre creditur uelle qui soluendo errat, furtum qui recipit non faciet, uoluntate soluentis accipiendo, (Gl. hic citat L. 46. §. 7. D. de furtis) aut si nolle transferre dominium dicatur, qui errat soluendo, nec ille etiam qui putat sibi deberi, dominus fiet recipiendo. Nemo autem dubitat si ignorans indebitum accipias te dominum fieri, et ideo condictione teneri, quare idem erit et si scias, alioquin ex tua accipientis scientia, mea dantis uoluntas pendebit [Gl.: Quod inconueniens est, ut supra de cond. insertis l. In conditionibus (L. 19. pr. D. de cond. et dem)]. Secundum quae falsus procurator, cui solui non quasi nuntio, furtum non facit, nisi assumpto nomine ueri procuratoris quem creditor habet, debitorem circumuenerit, (Haec e L. 80. §. 6. D. de furtis) tunc enim et furti accione et furtiua condicione tenetur. Error enim non cause sed persone, consensum euacuat. Male putant quidam, ita demum falsum procuratorem indebiti condicione teneri, si quasi in rem suam datus acceperit, cum nihil intersit, utrum quasi in rem suam dato, an quasi omnium bonorum ministro, uel ad eam rem exigendam procuratori specialiter constituto, ei solutum sit. Nam cum in his casibus et rem in iudicium deducat si uerus est procurator, et post uictoriam tamquam sibi debitum cum effectu exigere possit, merito si ei falso sine iudice solutum est, indebiti condictione obligatur. In omnibus supradictis casibus, si dominus ratam solutionem habuerit, falso procuratori factam, indebiti condictioni fiet obnoxius, aut si uere debitor erat qui soluit, liberatur (L. 12. §. 4. h. t.) preterea sine ratihabitione si iusto errore deceptus soluit, per exceptionem defenditur, ut tamen condictionem furtiuam creditori cedat, quam habet aduersus procuratorem, cui malignanti soluit, tamquam nuntio, ignorans mandatum esse reuocatum a creditore. (Haec ex ipsa

L. 38. §. 1. h. t.) Idem observatur et in eo debitore, qui rati-
 habitione creditoris liberatus est, ut condiccionem furtivam,
 quam similiter habet, creditori cedere cogatur. At in accione
 furti separatur. nam ubi nullo errore debitor defenditur, ab
 initio ei furti accio nascitur, que ratihabitione postea cre-
 ditoris tollitur, nec creditori competere potest quia neque
 dominium neque possessionem habuit. quando autem iusto er-
 rore debitor excusatur, quia periculum eius quod solutum est
 ab initio creditorem respicit (?) merito furti accionem habet.
 Contra in emptore ante traditionem licet ad eum rei empte
 periculum pertineat, observatur, (Gl.: citat L. 80. pr. D. de
 furtis) quia in solutione iusto errore facta, uidetur ad credi-
 torem dominium, cuiusdam periculi ratione, quodammodo trans-
 latum, ut ipse potius furti agat: emptoris autem ante tradi-
 tionem dominium uel possessionem rei uendite nuda interpre-
 tatio facit, et ideo furti accionem non habet. Cf. Nota. 130.
 Porro ad L. 94. pr. §. 1. 2. hoc pertinet Scholion, quod a Va-
 cario non esse profectum ipsa verba docent: Si debitor uel fi-
 deiussor pro debitore alienos etiam furtiuos ignoranti credi-
 tori soluerit numos, statim ex quo consumpti sunt a creditore,
 sc. bona f., contingit liberatio, et fideiussori mandati competit
 accio. et hoc uerum est, maxime postquam ipse fideiussor do-
 mino cui surripuerat ex causa furti uel ex causa condictionis
 prestitit. uel aliter secundum uac. hoc est uerum maxime post-
 quam creditor qui bona fide acceperat prestiterit domino. Sed
 si creditor sciens alienos numos accepit, non contingit liberatio;
 nisi postquam ipse prestitit domino, ipse enim furtum fecit
 accipiendo sciens alienos numos. Hoc statim excipit aliud Scho-
 lion spectans ad L. 95. §. 4. D. h. t.: Naturalis obligatio que
 ex pacto nascitur non ex nudo conuenisse (sic!) nascitur, sicut
 exceptio, sed ex conuenisse bo. f., ideoque contraria conuen-
 tionis equitate ipso iure tollitur, sicut et per iusiurandum.
 Unde et fideiussores pupilli ex istis causis ipso iure liberan-
 tur. Non tamen per pactum sit sufficiens causa quare ipso
 iure sint liberati, sed quia sublata est per pactum principalis
 obligatio, sc. pupilli, ideoque et accessoria ipso iure, sed se-
 cus esset si non potestate solutionis sed ratione confusionis
 esset principalis sublata, sicut alibi dicitur. (v. not. 418.), et
 notandum quod exceptio que ex nudo conuenisse nascitur et
 doli mali, per replicationem elidi potest, sicut alibi dicitur,
 (L. 27. §. 3. de pactis.) non ipso iure tolli. Cf. Nota 33.

(421) Quamvis rubricam Cod. praetulerit Vacar., nihil tamen ex eo nec in textu nec in marg. posuit.

(422) *De stip. praet.* Pandd. — Totus fere Pandd. tit.

(423) Tit. *Rem pup. salv. fore* omittit Vacar.

(424) In Pandd. est: *Rat. rem. hab. et de ruti habitatione*, quae postrema om. Vacar. Ad L. 20. D. h. t. (quam Vac. exhibet ad v. oportet) Gl.: *Numquid idem est in aliis stipulationibus, puta iudicialibus et communibus? Vac. Rsp. non hic exprimit de his, nec ego sententiam precipitare uolo.* Quae attuli, quia alias non reperi in glossis directam Vacarii orationem, sed stylo relativo conceptam. Nam quaestionem quam hic ambiguam putat, negandam esse docent vv. legis: *si vicem repraesentant actionum* (sic enim Haloandrinam defendit Vac.) comparata cum L. 37. D. de O. et A. et L. 1. §. 2. D. de stip. praet.

(425) Cod. ordinem et rubricam (nam in Pandd. additur: *et duplae stipulationibus*) secutus Vacarius, materiam evictionum cum stipulationum doctrina coniungit, quae in Pandd. refertur ad emtionem. (Cf. Const. Tanta §. 5.) Ad L. 10. C. h. t. Gl.: *Secundum bulg. distinguitur utrum uenditor dixerit legem, sc. neminem ingressurum, ut in primo casu, ubi tenetur, an non dixerit, ut in secundo, ubi non tenetur. — Vac.: refert utrum demonstrando excesserit proprios fines, ut in primo casu (sc. Si fines — auctoris), ubi, siue legem dixerit siue non, tenetur qui vendidit fines alterius, ut supra eod. Qui fundum (45.) an uendendo agrum, demonstraui proprios fines agri, puta: uendo tibi hunc agrum suis finibus, quo casu si per litem finalem, i. e. finium reg., aliquid euincatur, non tenebitur uenditor, licet dixerit: neminem ingressurum, ut in secundo casu (sc. quod si — pertinet), quia, cum sui sint fines et contra iudicentur non sui, iniuria emptori facta auctorem non debet contingere, ut supra eod. Si per imprudenciam (51. pr.)*

(426) L. 1. C. h. t.

(427) *exceptione* Pandd. Totus tit. Pandd.

(428) Ex Cod. ordine hic sequitur doctrina de patria potestate. Sed Vacar. de statu in uniuersum exponit. Exhibet L. 3. 4. 5. pr. §. 1. 2. (ad v. anc. concepit) L. 6. 7. 9. 10. 11. 12. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. D. h. t. Ad definitionem libertatis, quae in L. 4. Gl.: *In inst. habetur: ex qua* (sc.

libertate) *liberi vocantur*. (§. 1. Inst. de iure person.) *quidam tamen male concedunt hanc diffinitionem* (i. e. eam libertatem quam definitio describat) *competere servis, a quorum sententia duplex abducit ratio. una quod in inst. adicitur: ex qua liberi uocantur, ad remouendum errorem, ne putaret quis hanc diffinitionem seruo competere. alia est quod cum diuisio facta sit per duo membra, incompetenter ageret si insequendo alterum membrum tantum, eam poneret diffinitionem, quæ utrique membro competeret.*

(429) In contextu v. iuris omittitur. Totus fere Pandd. titulus, et ad ea quæ L. 1. et 2. leguntur de potestate dominorum in servos, commode adscribitur in marg. L. un. C. de emendat. servor.

(430) Praecedens rubrica hanc fere complectitur, praesertim cum Vacar. praecedente capite ea omnia receperit quæ L. 3 — 11. de his qui sui v. al. j. s. de patria potestate leguntur; quod in Institutt. prudenter non est factum. Quare apud Vacarium hoc caput exhibet supplementum praecedentis e Cod., nempe L. 1. 3. 4. 5. 9. C. h. t.

(431) Exemplum Pandd. secutus in unum caput haec coniunxit Vacar., quæ in Cod. duos constituunt tit., in quorum postremo est *de emancipat. liberorum*; in Pandd. autem: *de adoptt. et emanc. et al. mod. quibus potestas solv.* Sed Vacar. hic nimiae brevitati studuit. Nam titulo Pandd. plane neglecto, nil exhibet nisi L. 1. 4. C. de adoptt. et L. 4. 6. (ad v. *dimittere*) C. de emanc. lib., qua in re profecto mirum est etiam L. 10. C. de adoptt. prorsus esse praetermissam. In marg. tamen additur L. 5. D. si a par. quis manum.

(432) In Pandd. *de captivis et p. etc.*, sed eas hic quoque neglexit Vacarius, exhibens tantum L. 1. 2. (ad vv. *manifestum est*) C. h. t.

(433) Rell. rubricæ Cod. verba omisit Vacar., exhibens tantum L. 1. C. h. t.

(434) Quum de pignoribus et donationibus, quæ doctrinae octavo libro Cod. comprehenduntur, Vacar. libro IV. et l. VII. exposuerit, ipse iam octavo quaedam de iure criminali, praesertim de delictis privatis et extraordinariis adiungit, praemisso e Pandd. hoc communī capite quod L. 2. 3. D. comprehendit.

(435) *De furtis et servo corrupto* Cod., in quo haec doctrina sane incommode coniungitur cum legg. de servis fugiti-

vis, ibi autem ubi sermo de criminibus, puta lib. IX., silentio praetermittitur. Memorabile est post excerpta e Pandd. quae desinunt in postremis Legis ult. verbis, continua scriptura, et sine ullo discrimine, praeter rubrum lit. S. colorem, qui in cuiusvis paragraphi initio adhiberi solet, haec sequi: *Si quis in testamento liber esse iussus fuerit, et post mortem domini ante aditam hereditatem aliquis surripuisse dicatur.* Apparet esse hanc rubricam Dig. lib. XLVII. tit. 4. depravatam, quae cum hic inter media textus verba posita sit, glossa adnotat: *In quibusdam libris non habetur hoc.* Nec tamen sine causa affertur haec rubrica, sequuntur enim e L. 1. §. 15. D. illius tit., vv.: *Scaevola — animi.* Videtur ergo, quum Vacarius nusquam soleat rubricas textui immiscere, nota eius, qui haec vv. non e titulo de furtis depromta esse animadverteret, in textum migrasse.

(436) L. un. pr. §. 1. 6. D. h. t. Ceterum in Ind. v. *nautas* male omittitur, add. deinde copula *c. et st.*

(437) L. 1. 2. 5. pr. L. 6. pr. §. 1. L. 7. §. 6. 7. L. 8. pr. D. h. t. Ad L. 7. §. 6. Gl.: *Omnis enim accio que ex legibus et XII. t. descendit, perpetua est. Mng. uoluit excipere ac. iniuriarum, que ex l. cornelia introducta est, dicens eam anno terminari, quod falsum est secundum Vac.*

(438) In Pandd. add.: *et de turba.* — Cod. neglecto, totum fere Pandd. titulum in textu et marg. disponit Vacar. Ad L. 2. §. 10. h. t. in marg. positam Gl.: *Ex hac lege sumitur solutio Magistri super illa l. supra, quod metus causa Volenti* (L. 9. §. 4. Cf. Not. 44.)

(439) Sic Vacar. legit rubricam, ut in Pandd. est. Nam in Ind. v. *naufragio*, in contextu v. *naue*, (a correctore nigris literis suppletum) deest, ut appareat alteram vocem alteri no-cuisse. Exhibet Vacar. tantum L. 1. pr. §. 2. 5. L. 2. 3. pr. (ad v. *fur sit*) D. h. t.

(440) Rubrica Cod. *de furtis et servo corrupto*, permovisse videtur Vacar. ut hunc huic capiti inter delicta privata locum assignaret. Ceterum solis hic usus est Pandd.

(441) In Cod. rursus duo tituli, sed Vacar. multa e Pandd., et solam L. 5. C. de iniur. recepit.

(442) L. 1. pr. §. 1. 2. L. 3. 7. D. h. t.

(443) Utraque lex D. h. t.

(444) L. un. C. non recipitur, sed L. 1. pr. §. 1. L. 2. 3. pr. §. 1. 3. D. h. t.

(445) *De praevaricatione* Pandd. Flor., sed noster Vulg. sequitur, quae sane e praecedente et sequentibus rubricis defendi potest. Est fere totus Pandd. titulus.

(446) Utraque lex D. h. t., adscriptis etiam in marg. ple-
risque e seq. tit. *de furibus balneariis*.

(447) L. 1. §. 1. L. 2. D. h. t.

(448) In Pandd. Flor. vv. *de crimine* omittuntur. — L. 1. 2.
§. 1. (ad v. *possessae sunt*) D. L. 2. 3. 5. 6. C. h. t.

(449) Sic in Ind. et opere. In Pdd.: *de termino moto*.

(450) L. 1. 2. 3. 4. 6. 8. D. h. t.

(451) Propter L. 1. D. h. t. videtur Vacar. id caput huc
reiecisce, ut inter privata et publica iudicia quasi medius esset
stellionatus. Rubr. est Cod., et Vulg. Pandd., nam Flor. sim-
pliciter: *Stellionatus*. E Cod. nihil recepit, sed L. 1. 2. 3. pr.
§. 1. (ad v. *persecutio*) 2. (ad v. *plecti*) L. 4. D. h. t., reliquis
in margine positis. — Gl.: *stellio animal uarium est, et per
hoc significatur uarii et inconstantis hominis factum*.

(452) Neque hic alia nota novi libri, praeter numeros capp.,
et litt. maiusc. Iure criminali satis breviter pertractando, finem
operi imponit Vacar. — Exhibetur totus fere tit. Dig. aut in
textu aut in marg.

(453) Multa e Pandd. et Cod.

(454) E solo Cod. petitum cap., in quo tamen est: *de his
qui* etc. — Ad L. 13. h. t. memorabilis Gl.: *Secundum alberic.
de tali crimine loquitur quod non est a fratre in fratrem com-
missum, ut patet in l. sequenti proxima. secundum rogerium
hoc uerum est in minoribus criminibus non in maioribus ut
infra eodem l. sororem*. (18.) Hic igitur is ipse Rogerius
commemoratur, quem solent cum Vacario confundere.

(455) *et exh. reor.* Pandd. *De custodia reor.* Cod. Compre-
hendit haec rubrica Pandd. latior, etiam argumentum tit. 3. lib.
IX. Cod., cuius inscriptionem nihilominus, ut iam aliquoties factum
notavimus, peculiari capiti praeposuit Vacarius. — In marg. hic
legitur etiam L. un. C. de irenarch., sed Authent. abest.

(456) V. not. praec. — L. 2. 3. C. h. t.

(457) In Cod. additur: *inhibendis*.

(458) *imp. maled.* Cod.,

(459) Pauca e Pandd., plura e Cod., in his quaedam ex eo
Marciani loco qui hodie constituit L. 6.

(460) Rubr. Cod.; in contextu tamen est: *adulterio*. Pandd. rubr. omitta stupri mentione habet *de adult. coercendis*. — Multa praesertim e Cod. — Loco Auth. *Si quis ei*, (nam reliquarum nullum vestigium) legitur in marg. Nov. CXVII. c. 15., usque ad vv. *exequi crimen*.

(461) In Cod. unus est tit.: *ad l. I. de vi pu. et privata*. Plura sunt e Dig. et Cod. — Ad L. 5. §. 1. D. h. t. (quae in margine legitur) Gl.: *Possessione uel dominio — hec duo sub disiunctione posita idem signant, sc. proprietatem, large accepto uocabulo, quia in eadem l. loco eorum ponitur hoc nomen: proprietate. sed strictius dicitur proprietas dominium. sed quia de hac non tantum agere intendit, sed etiam de eo quod habent emph^{rii} uel feudo^{rii} (nolo decidere de his verbis) uel alii qui sunt loco dominorum, ideo ponit nomen possessionis, i. e. rei possessae*.

(462) L. 1. pr. (ad v. publicatur) L. 2. 6. 7. (ad v. non habere) 8. D. h. t.

(463) In opere add. seu. In Cod. *raptu*. — Tota lex hui. tit. Ad vv. §. 1. *excepto raptore* Gl.: *hoc corrigitur per canones*. Porro ad vv. *hostili more* Gl.: *hinc argumentum spoliatorem non posse canonice possidere* (quam formulam non memini legere) *licet ei res ab episcopo sit confirmata*.

(464) Rubr. Cod., nam in Pandd. add.: *et veneficiis*; sed de his Cap. seq. Non multa e Pandd., sed e Cod. sola L. 4. h. t.

(465) Sic in Ind. — Sed in textu est: *de ueneficis et aliis similibus* ubi secundo uocabulo manus correctoris nigris literis adscripsit: *uel maleficis*. — In Cod. rubrica est: *de maleficis et mathematicis et ceteris similibus*, nec ibi Codd. aut edd. variant. Iam v. *veneficis* e Gl. huc intrusum esse, nemo dubitabit, qui meminerit, eandem et in Cod. Theod. rubricam occurrere, communi autem *maleficorum* uocabulo cadentem latinitatem veneficos designasse, uti vel unum omnium notissimum exemplum verborum *μετα Φαρμακων*, in versione vulgata Nov. CXV. c. 3. §. 4. translatorum: *cum maleficis hominibus*, luculenter ostendit. Itaque Glossam hic praetulit, vel potius si Indicem sequimur cum genuina lectione coniunxit Vacarius; *mathematicos* autem aut sponte aut Codd. vitio omisit, fortasse iudicans eos vv.: *ceteris similibus* sufficienter demonstrari. Exhibet Vacar. L. 1. 2. 4. 8. C. h. t. — Ad L. 2. vv.: *ars mathematica* Gl.: *diuinatoria*. Qua sc. utuntur incantatores. In-

terdicta est astronomia, quae olim honesta fuit. sed hodie eorum doctores abutendo causam faciunt damnabilem.

(466) Praepositionem omitt. Vacar. Propter L. 13. C. h. t., et sepulcrorum secundum canones sanctitatem, Vacarius hoc crimen non ut in Pandd. inter extraordinaria sed e Cod. vestigiis inter publica retulit. In marg. conspicitur utraque Authent. h. t.

(467) L. 4. (ad v. *acceperit*) 7. (a vv. *In hoc etc.*) D. L. 7. 9. 13. 16. (in marg. add. L. 3.) C. h. t.

(468) Sic Ind.; in opere est *pompegam et paricidis*. — Est L. 1. 9. 10. D. h. t., adscriptis in marg. L. 2. 6. eod.

(469) Sic et in Ind. et in opere, male, quasi lex Cornelia de SCto Liboniano lata sit. — Pandd.: *De lege etc.* Posteriora vv. in Cod. desunt. — Satis prolixum caput pro brevitate reliquorum huius libri. In marg. etiam L. un. Cod. de mut. nom.

(470) Totus tit. Cod.

(471) L. 1. 2. 3. 4. 7. §. 3. L. 8. 9, (in marg. L. 7. pr. §. 1. L. 5. 6. pr. §. 1. 2. (a vv. *utque*) D. L. 2. 3. 4. (in marg. L. 1.) C. h. t. Ad vv. L. 4. initialia: *Iubemus et hortamur*, Gl.: *Ordo preposterus, non ex necessitate mutatus, quia prius ortari debemus postea iubere. Rsp. quod ordo scripture non est sequendus. Videtur ergo Vacarius ordinem horum verborum invertere voluisse, levi sane de causa.*

(472) In contextu nigris literis adscriptum: *et de sacrilegiis et residuis*, quae est rubrica Pandd., sane etiam capiti nostro accommodata, recepit enim Vacarius praeter alia L. 4. §. 3. L. 5. etc. D. h. t. Recte tamen in rubr. haec vv. omisit Vacar., propter sequentem rubricam e Cod. petitam. — Ceterum in Cod. est: *de crimine peculatus*, sed L. un. eius tit. non recepit Vacar. — Ad L. 5. D. Gl.: *Infra de penis l. locus* (L. 16. §. 4. D. cit.) *contra. Solutio: quod ibi dicitur verum est si locus fuerit uiolatus. Secundum canones tamen largius accipitur, quia dicitur sacrilegium, siue sacrum de sacro, siue sacrum de non sacro, siue non sacrum de sacro surripiatur. sed aliter sacrilegium non fit nisi corruptio sacri interueniat. Cf. c. 21. C. XVII. q. 4. et Boehmeri Ius eccles. Prot. lib. V. tit. 17. §. 29. et §. 100 sqq.*

(473) L. 1. 3. C. h. t. — L. 1. incipit: *Qui diuine legis sanctionem*, (ut in Cod. Gott.), sed inter lin. adscr. Vulg.:

sanctitatem; sed prior nexui accommodatior videtur: Gl.: *sc. de diuinis rebus latam, uel aliter sc. per ora principum diuinitus promulgatam*. Porro L. 3. sic incipit: *Disputari de principali negotio in iudicio non oportet*; ubi vulgo simpliciter: *de princip. iudicio*. Memorabilis autem et pro conditione temporum mira est Gl.: *hoc uerum non est quando per se et sine alicuius alterius suggestione princeps aliquid fecerit, quia in eo casu licet de eius facto disputare*; quibus vv. innuitur profecto discrimen inter principem tamquam privatum, et tamquam summum reipublicae administrum, qui posterior nihil nisi consiliariis adhibitis iuste agere possit.

(474) *an utraque — possit* Cod.

(475) *occultauerint* Cod. — Ceterum leges has Cod. debuisse Vacar. ponere supra lib. VIII. c. 66. ubi posuit rubricam Pandd.: *de receptatoribus*, huic plane conformem. L. 1, 2. ad v.: *auxilia* exhibetur.

(476) Sic in Ind. In hac Pandd. rubr. (nam in Cod. simpliciter *de r. r.*) fluctuatur. Flor.: *de requirendis uel absentibus damnandis*. In opere nostro reperitur ea lectio quam e Cod. S. Cruc. II. citat Brenemannus: *de req. absentibus damnatis*; sed corrector addidit: *reis et*. Totus tit. Cod., e Pandd. pleraque in marg.

(477) Brevissimum caput pro longitudine titulorum.

(478) Cod. secutus Vacar. abolitionem et SCtum Turpilianum diversis tractat capitibus, quae uno Pandd. titulo coniunguntur. Exhibet tamen L. 1. §. 8. 9. D. et integrum tit. Cod.

(479) In op. *intra*. L. 1. 3. (ad v. *absolui*) C. h. t.

(480) In Ind. haec rubrica omittitur. — L. 2. 3. 6. pr. §. 1. L. 13. D. L. 1. 6. C. h. t.

(481) Cf. supra Not. 46. — Commode Vacarius (neglecto Pandd. *de calumniatoribus* tit., qui huc non spectat) recepit L. 1. pr. §. 1. 2. 3. 4. D. ad SCt. Turpill., tum L. 1. 4. 5. 10. C. h. t.

(482) Pauca tantum pro longitudine titulorum exhibentur. Ad ea quae statim L. 1. pr. D. h. t. leguntur, in margine adscribitur L. 5. D. si ex nox. causa agatur, et signatur ut contraria. Sed Gl.: *Solutio: in textu de stricto iure, in G. (i. e. loco in marg. posito) de equitate, sed hoc nullatenus stare potest, Quid enim si latro improbissimus tempore delicti, uir*

*probate vite fuerit tempore sententiae late: si de stricto iure puniendus sit pro statu delicti, non uidetur equum tempore sententiae statum considerare; uel e contrario si tempore delicti uir spectate vite, tempore sententiae fuerit improbate. (Apparet sententiam legis male esse intellectam.) Magr. dicit, quod si quis accusatus sit et liber sit, et conditio eius post litem cont. mutata sit, illa inspicitur quae fuit tempore admissi delicti, non tempore sententiae. hic autem (sc. L. 5. cit.) cum seruo lis cont. non fuit, sed accusari deberet, et aliquis eum sisti iudicio promisit, et ideo prodest ei mutata conditio, si enim lite preuentus esset inspiceretur conditio quae fuit tempore delicti. — In L. 16. pr. D. h. t. sic legitur: aut scripta ut falsa et famosi libelli, (hic omittuntur vv. aut consilia ut) aut coniurationes et latronum consilia (Flor. et Vulg. conscientia) quosque alios suadendo munisse sceleris instar est. Ad v. munisse Gl. interlin.: i. e. impulsisse ad maleficium, uel alia litera iuuisse. (quae est lectio Flor.) Porro in marg. quasi a correctore scriptum: innuisse, quando quis alii suadet ut scelus committat. Sane haec posterior lectio usui linguae prorsus repugnat, quamvis facile eo poterat aberrari. Sed suadendo munisse haud scio an sit genuinum, quum exquisitius sit illo iuuisse quod Glossam sapit. — L. 16. §. 8. D. h. t. est: *Eventus spectatur ut a dementissimo quoque facta*, sed int. lin.: *uel clementissimo*.*

(483) Pandd. simplic. *de bon. damn.* — Est L. 2. 7. C. h. t. in cuius ultimis vv. etiam opus nostrum finitur.

Addenda et emendanda.

Quum diu protraheretur huius libri editio, supplementorum et correctionum copia enata est haec:

Pag. 2. lin. 20. „eas“ (quod typographi nostri vitium, pro singulari quod hunc Chronici locum urget fato, iam repetitum est in H. Ed. Dirksen V. Celeb. Civilist. Abhandl. pag. 320.) *corrigere: eos.*

Pag. 7. nota q.) lin. 4. „seq.“ corrigere: seqq. et adde: et pag. 302. 305.

Ibid. ead. nota lin. 5. 6. „e schola Lanfranci Beccensi prodisse, tum“ corrigere: Bononiae a Bulgaro, mox Becci informatum, ao. etc.

Pag. 8. lin. 15. „hunc nuper sequutus est Ill.“ corrigere: hos nuper sequuti sunt viri Illustres.

Ibid. lin. 16. post „Spangenberg“ adde: et Aug. Lud. Diemer. yy.)

Ibid. post notam y.) adde:

yy.) In Commentationis de usu et auctoritate iuris Romani in Anglia, Partic. I. (Lips. 1817. 4.) p. XVI. sq. *) Omnia hic recte se habent: Rogerium tamen Normannum, iuris civilis doctorem fuisse statuit, seductus rubrica Sartii, qui tamen in contrarium recte disputat.

Pag. 17. in fine notae t.) post „§. 4.“ adde: Fuit ea schola a Scto. Germano, Autissidoriensi Episcopo, fundata, in qua Graecas et Latinas literas viguisse docet Io. Launoius de scholis celebrioribus per Occidentem etc. (Paris. 1672. 8.) p. 34 sqq.

*) Ut solent nonnunquam, dum remotiora curamus, proxima animo excidere, ita hunc libellum, a viro Doctissimo dum noster esset editum, commemorare turpiter oblitus eram.

Pag. 21. notae f.) quae nunc est deletae, substitue hanc:

f.) Grupenius p. 305. nostrum Bulgari discipulum fuisse ex Azone probat, confundens eum cum Rogerio Beneventano. Sed idem p. 290. 294. Vacarium ex officina iuris Beccensi prodiisse contendit, scilicet de Abbate Rogerio cogitans. Sed causa errorum patefacta, vix opus est ut moneam, Vacarium, Longobardum, non discendi sed docendi iuris gratia ex Italia in Angliam esse translatum, illaque aetate tantam iam fuisse Bononiae famam, ut nemo Italus illi Beccensem scholam fuisset praelaturus.

Pag. 22. in fine notae i.) post „confluxus“ adde; Rectius igitur Grupen. p. 294. extr. 302. 305. nostrum ab anno MCXLIII. docuisse tradit, nisus particula tunc in vv. Gervasii, legatosque Theobaldi Coelestino adhuc Pontificatum tenente Roma rediisse supponens. Quae sane fundamenta non sunt certissima. Hugo in utraque historiae literariae editione nostrum ao. MCXL. a Theobaldo in Angliam adductum scribit, Seldenum (nota c.) et Sartium (nota g.) secutus.

Pag. 25. nota t.) lin. 4. verbis post „adiutorem“ sequentibus deletis, substitue: Huguccio quidem (quod nomen Germanico: Haugwitz respondere, nuper edocti sumus in Ephemer. lit. Gott. 1820. sched. 120. p. 1200., ut hic Summista fortasse origine Germanus, imo in maioribus nobilissimae gentis ponendus sit) cuius verba, e Summa ad §. Forma post can. 31. C. II. qu. 6., plenius quam factum erat a Doviatio Praenot. Can. lib. IV. c. 3. §. 4. T. II. P. I. p. 150. ed. Schott., Sartius Codice usus Vaticano enotavit, in vita Gratiani §. 13. pag. 264., Decretum compositum dixerat: domino Iacobo Bononiensi iam docente in scientia legali, et Alexandro tertio Bononiae residente in cathedra magistrali in divina pagina ante Episcopatum eius; e quo loco opem et consilium Gratiano ab his duumviris praestitum esse iam coniecit Ill. Glück in Praecogn. uber. iurisprud. eccles. posit. Germ. (Hal. 1786. 8.) pag. 291. Sed Gervasius tamen quod ad Alexandrum attinet, rem conficit.

Pag. 30. in fine notae d.) post „celeberrimus“ adde: Nam a patria se esse cognominatum, ipse prodit in Summa (edita Moguntiae MDXXXVI. fol.) ad Cod. lib. VI. tit. 48. pag. 290. ubi vv.: „ergo et civitas Placentia, unde mihi origo est, nomenque accepi.“

Ibid. in fine notae i.) post v. „51.“ adde: (et in Oelrichs Thes. novo Diss. iurid. Vol. II. T. II. p. 211 sq.)

Pag. 35. lin. 20. post „eriperet“ adde: neque ullo modo probanda sit eorum sententia, quos Duckius non nominatos reprehendit, qui solum Gratiani Decretum a Stephano prohibitum autumabant, iisdem etc.

Ibid. nota z.) lin. 1. post „152.“ insere: Duck. lib. cit. pag. 362.

Pag. 40. lin. 6. post „voluisse“ adde: kk.)

Tum eadem pag. notae l.) praemitte hanc:

kk.) Hoc certe illorum temporum conditioni accommodatius videtur, quam quod Duckius putat, theologos et artium professores Oxonienses invidia percitos, hoc in Vacarium edictum a rege impetrasse. Nobiscum sentit Diemerus, Comm. cit. p. XV. sq., causam tamen non in solo rege, sed in nobilibus Normannis quaerens, qui cleri successibus inviderint. Quod propius etiam accedit ad exempli statim sequentis similitudinem.

Pag. 47. in fine notae e.) post „644.“ adde: Classicus de usu v. *magister* locus, cui simul nova tela insunt quibus *Rogerus Magister Vacarius* ad incitas redigatur, est apud Placentinum Vacarii aequalem, in Summa ad Cod. lib. II. tit. 3. p. 47., ubi haec: „*Ecce enim si dicimus: hic est Magister Petrus, artis literariae praeceptorem designamus; si dicimus: hic est Petrus Magister, aliquando cerdonem, aliquando locorum ipsorum purgatorem significamus.*“

Pag. 48. in fine notae i.) post „contententium“ adde: Atque ab hoc magistro scholarum in singulis monasteriis olim constituto, omnis illa fluxisse videtur magisterii dignitas. Sctus. Berengarius iam ao. MLX, vocatur *Magister Berengarius*, quia scholas Sti. Martini apud Turonos regebat. V. Launoium de scholis celebr. per Occid. p. 34 sq.

Pag. 52. in rubrica §. V. „Tres“ corrige: Quatuor.

Pag. 57. lin. 15. „tres“ corrige: quatuor.

Pag. 60. in fine notae n.) post „appetebant“ adde: Multa quoque de Lanfranco scholaque Beccensi loca collecta reperies apud Launoium de scholis celebr. per Occid. p. 137-148.

Pag. 62. lin. 10. post „agamus“ adde:

Ceterum quum non ita pridem, aggressus iter literarium, Lipsia Pragam contenderet Henricus Kellinghusen, Hamburgen-

sis, Vir Consultissimus *), dedit id precibus meis, ut hunc Praegensem librum praesens inspiceret, deque eius et conditione universa et singulis quibusdam locis, in literis ad me referret. Quo humanitatis officio mirum in modum se mihi obstrinxit. Et ea quidem quae ad singulas huius libri membranacei dotes spectant, ipsi disputationi meae inseram locis idoneis. Iudicium tamen meum pluribus deinde comprobandum, hic profitebor: videri mihi hunc Codicem Vacario haud dubie coevum, eoque quem §. VI. descripturus sum antiquiorem.

IV. Regiomontanus Vacarii Codex primum mihi innotuit e Mühlenbruchii, V. Cl., opusculis **), nuperrime autem accurate descriptus imo collatus est ab Henr. Eduardo Dirksen ***), eximio horum studiorum in Regio monte assertore. Qui Codex item membranaceus, illic in bibliotheca Academica, signis *Bbb.* $\frac{I^O}{I^I}$ instructus, asservatur, sed nonnisi lacinias offert. Nam quum sex et triginta eius folia Institutionum Iustinianearum tertiam ferme partem, ac ne hanc quidem ab una manu exaratam, contineant †), reliquam partem truncatum Vacarii opus implet. Incipiunt enim hae membranae a medio capite 13. libri I. Vacarii, sed in cap. 27. libri III., et quidem in L. 13. §. 9. D. de hered. petit., ita desinunt, ut statim sequatur libri VII. initium; neque vero reliqua pars operis sospes et sana est, sed in lib. VIII. c. 40. Codex plane abrumpitur ††), qui

*) Editor doctae Commentationis ad L. 31. D. Locati, quae prodiit Ien. MDCCCXIX. 4.

**) V. eius Observationum iuris Romani Spec. I. (Regiom. MDCCCXVIII. 8.) p. 36. et cf. Gensleri Mittermaieri et Schweitzeri Archiv für die civilist. Prax. Vol. II. p. 390. 445. et Append. nostram Nota 10. 31. 47.

***) Civilistische Abhandlungen. Erster Band (Berol. 1820.) Exercitat. V., (p. 315-477.) cui titulus: Kritische Bemerkungen über einzelne Pandecten - Fragmente, praecipue p. 319-322, et deinceps passim.

†) Quam Codicis partem iam antea descripserat Dirksenius in der Zeitschrift für geschichtl. Rechtswiss. T. I. p. 352.

††) Codicis Iust. titulos congruos retulit Dirksen Civil. Abh. p. 321. Equidem ad ordinem operis Vacariani, ex Appendice notum, revocavi.

non nisi II. et VII. libros integros, capita autem CCIII., ideoque ne dimidiam quidem Vacariani operis partem comprehendit. Quemadmodum igitur hac parte aliis cedit, ita creberrima scripturae vitia, aliaque indicia, produnt aetatem Vacariana longe recentiore, ut post Pragensem, atque eum quem mox commemorabo librum, tertio loco videatur ponendus, ipso auctore Dirksenio, ad seculi quarti decimi initia illum referente *).

Eadem pag. in rubrica §. VI. „Quarti“ corrige: Quinti.

Eadem pag. lin. 15. „biennium“ corrige: triennium.

Pag. 63. post „complectentibus“ adde: tt.)

Tum in fine pag. post notam t.) adde:

tt.) Codicem Pragensem meo exiliorem, etiam elegantius scriptum esse, membranis sat nitidis, indicat Kellinghusius. Glossae eodem teste pauciores, et pleraeque ab una manu profectae, ut non tam scribarum, quam atramenti diversitas molesta sit. Codici Regiomontano paucis tantum in paginis glossas allitas esse a Dirksenio discimus p. 321.

Pag. 64. lin. 29. post „censeam“ adde: ttt.)

Et paginae subiice notam:

ttt.) Etiam a Pragensi Codice anni nota abest, sed fortasse interiiit, ut dicemus inferius. Regiomontanus in fine mutilus.

Pag. 65. lin. 15. post: „autumaret“ adde: Codex autem Regiomontanus capite et calce truncatus sit, ut Vacarii opus illo contineri Dirksenius, a Savignio admonitus, ex interna tantum operis conditione intellexerit, ea inscriptio quae videatur etc.

Pag. 66. lin. 2. post „difficillima“ adde: Quod etsi non eodem modo factum sit in Cod. Pragensi, in quo prologus non prima ut apud me, sed aversa secundi folii pagina elegantissime scriptus est, partem tamen eius priorem iniuria temporis laesam esse, testatur qui verba inde mihi descripsit Kellinghusius. Sed quemadmodum hic prologus, exceptis etc.

Ibid. nota u.) lin. 3 sqq. verbis „Ceterum — possumus“ deletis, substitue haec: Ceterum quod indicaverat Savignius confirmatur Kellinghusii apographo, esse scilicet Cod. Pragensem duobus verbis *a natura* post *v. ratio* insertis locupletior. Quae lectio ut elegans ita recipienda videtur.

Ibid. nota v.) lin. 3. post „piaculo“ adde: Etiam Cod. Prag. *periculo*.

*) Lib. cit. p. 319.

Ibid. lin. 7. post „potest“ adde: vv.)

Tum post notam v.) insere hanc:

vv.) In Cod. Pragensi sine sensu corruptae hae duae voces: *predicte propter*; in quo etiam post v. *officium* male iteratur: *suum*, et postremae v. *beluarum* literae, cum tribus prioribus v. *vivere*, discerni a Kellinghusio non potuere.

Ibid. nota x.) lin. 4. post „sententia“ adde: Sed in Cod. Pragensi totus hic locus ita legitur: *Aliorum enim necessario commodo contempnere nos oportebit utilitatem, verum plerumque et insidiari saluti, quod nefas esse naturalis quae inter homines versatur cognationis lege probatur.* E quibus recipiendum: *quod nefas*, et *naturalis*, illud: *commodo* respuendum. Sententia enim haec est: Si nobis ipsis beluarum more vivimus, necessario (quod adverbium, caecutiens et verborum collocatione seductus antea pro dandi casu habebam, reddens vv. Vacarii: Denn bey Anderer Noth müssen wir unsern Vorthail verachten, cui sententiae sequentia non sunt occommodata) nos oportebit non modo contemnere aliorum utilitatem, sed etiam saluti eorum (unde non supplendum: *propriae*) insidiari, quod nefas esse etc. Sic plane se applicuit verbis Florentini, quae etiam repetiit pag. 91.

Ibid. lin. 14. post „obsequium“ adde: yy.)

Tum post notam y.) insere hanc:

yy.) In Cod. Pragensi est: *Cum et alia.* Tum: *que nos omnes ad dominum tua supnum invitat obsequium.* In his *ad dominum* prono errore ex *ad omnium* fluxit; *super-num* nemo nostrae lectioni praeferat, nec vv. *atque compellit* Pragae recte omissa censeo, quae augment rei gravitatem. Sed vera lectio est: *que nos omnes ad omnium vice mutua* etc.

Ibid. lin. 15. post „viam“ adde: xxx.)

Tum notae z.) praemitte hanc:

xxx.) Cod. Pragensis: *utriusque legis iura*, sed nostra haud dubie rectior. In eod. mox: *perficere cupivi*, quod ipsum non placet, propter sequentem orationem hiulcam.

Ibidem in fine notae z.) lin. 2. post „aequi“ adde: In Cod. Prag. inverso ordine est: *provoc. scient.*, ut mox: *artis perit.*

Pag. 67. notae a.) adde: Cod. Prag. et usum rer. cot. recte.

Ibid. notae c.) initio adde: Haec vv. *ex lib.* — *decerpendo* in Cod. Pragensi omissa haud dubie genuina esse, vel Chronici Norm. locus docet, manifeste ad ea alludens. Iam sigla quam Cod. noster exhibet legi posset *Dom.* etc.

In ead. nota lin. 12. post „Fasciculi“ adde: (de quo v. Chr. Gottl. Schwarzii Orig. Typogr. Exerc. tert. in Opusc. var. argum. ab Harlesio Norimb. 1793. 4. editis, p. 378 sq. et cuius editionum et versionum indicem conguessit Panzerus Annal. Typogr. T. V. p. 197 sq. et T. X. p. 340, e quibus penes me est editio etc.

Pag. 68. in fine notae d.) lin. 4. adde: Sed Cod. Prag. habet: *plura*, quod haud dubie verum, et opponitur *parvo* volumini. Structura: ea quae — visa sunt — *decerpendo*, — *plura* in parv. coll. vol., rectissime se habet. Atque idem denotare videtur scriptura Codicis mei, in quo iam animadverto puncti notam quam post literam *p* posueram, non reperiri.

Ibid. notae e.) lin. 2. post „instantibus“ adde: Sic Cod. Prag., in quo et *hoc opus.* Ceterum etc.

Ibid. lin. 6. post „locum“ adde: ee.)

Tum infra notae e.) subiice hanc:

ee.) Locum spargendo Cod. Pragensis.

Pag. 69. in fine notae g.) adde: Sic quemadmodum coniec-
ceram in Cod. Prag. legitur, in quo etiam pro numeri nota, *no-*
vem scribitur, et emendatius editur: *libros, titulorum tamen,*
quae scriba in nostro permutaverat.

Ibidem lin. 4. post „tangente“ adde: gg.)

Et post notam g.) insere hanc:

gg.) Tangendo Cod. Prag., haud dubie rectius.

Ibid. notae h.) lin. 2. post „videtur“ adde: Sed prius offert Cod. Prag.

Ibid. notae i.) adde: Habet copulam Cod. Prag., qui et: *iustiniano codice*, tum: *huic adieci pref.*

Ibid. lin. 19. post „epitomen“ adde: ii.)

Tum in ima pagina adde hanc notam:

ii.) Haec in Cod. Prag. eodem ordine legi, Kellinghusius re-
tulit, sed comparari omnia non potuere.

Pag. 85. nota q.) lin. 1. post „adhuc“ insere: usus.

Pag. 86. initio notae l.) deletis vv. „Nempe — intelligit“
scribe: *invid. causam ex huius compilatione* Cod. Prag. vitiose;
sic enim alius loqui et *huius*, Vacarii, compilationem commen-

dare videretur. Sed ipse praefatur Vacarius, et *huiusmodi compilationem* in universum defendit. Neque tam contra etc.

Pag. 87. lin. 2. post „*aliquem*“ adde: mm.)

Tum notae n.) praemitte hanc:

mm.) E Cod. Prag. Kellinghusius enotavit: *coll'e aliq*, quod solvit: *collatione aliqua*, eleganter profecto, quum collationis vocabulum istis temporibus solemne fuisse constet, alterum autem verbum non *aliquem* sed *aliqua* ex usu scribendi legi debeat. Fateor tamen nostram lectionem praeplacere, ut imagini qua utitur noster satisfiat, cui vv. *cumulare*, *quasi ex loco emin.* inserviunt.

Ead. pag. lin. 5. post „*conspiciendo*“ adde: nn.)

Tum post not. n.) insere hanc:

nn.) Intra C. Prag., recte. Sed in eod. est: *quasi ex aliquo eminenti facile conspiciendo*. In his *facile* glossam sapit, praesertim sequentibus vv. *sine magno labore*. Sed compendium illud quod in Cod. meo loco interpretabar, video etiam legi posse *aliquo*; est enim simile his: *ā*, sed littera *a* insolitae formae et longitudinis. Sed quum *eminentens* substantive inusitatum sit, fortasse legendum: *quasi ex aliquo eminenti loco conspiciendo*, ut glossema *facile* valuerit ad substantivum loco movendum.

Ibid. notae o.) adde: Sic Cod. Prag.

Ibid. not. p.) „*ad*.“ corrige: *ad*, et adde: quam agnoscit C. Pr., qui et *veniamus* recte pro *veniant*.

Ibid. lin. 8. post „*principiis*“ adde: pp.)

Tum post notam p.) legatur haec:

pp.) *Principibus et iuris or.* C. Prag. Copula recte inseritur, sed *principibus* hic locus non datur.

Pag. 89. nota m.) lin. 14. post „*auxilio*“ adde: Eandem lectionem e Cod. Instt. Bamberg. II. affert Rosshirt in den Beiträgen zum römischen Recht und zum röm. deutschen Criminalrecht, Partic. I. (Heidelb. 1820. 8.) pag. 56., et e Cod. Instt. Stuttgardensi Specker in Diss. qua Epitome Institutt. duodecimo saeculo conscripta describitur (Tubingae 1819. praeside Schradero defensa) p. 22. Quocum in eo consentio, e Digestis Institutiones non esse corrigendas: illud nullo modo concedere possum, quod ait vulgatam Institutionum lectionem: *quod est tripertite collectum; est enim ex etc.* quam secutus est Bienerus, difficiliorem et meliorem esse Florentina. Imo ne latinus

quidem est, immo Germanismum sapit, hic v. *esse* usus; unde in Pandectis Florentina retineri, in Institutionibus Vacarii lectio, aliis libris plane confirmata, aliis solo geminationis auxilio restituenda, recipi debere videtur.

Pag. 94. nota m.) lin. 22. post „poteramus“ adde: Ceterum ad L. 1. et initium Leg. 2. h. t. varias lectiones multas collectas v. ap. Schraderum in den Civilist. Abhandl. (Weim. 1816). Exerc. VII. et Clossium in Descriptione Codd. Dig. vet. p. 209 sqq., ubi nonnullas Vacarii lectiones confirmari reperies.

*Pag. 102. nota o.) lin. 2. post „IV.“ adde: quam lectionem praeferendam putat Dirksen Civil. Abh. p. 331., licet e manifesto glossemate ortam. Elegans enim et rarius est v. *quantum* usus, quo significat: quam leve, quam nihili. Neque in seqq. cum eodem Hal. et Dirksenio *reddere* scribendum, pro *regere*.*

Pag. 115. lin. 3. post „prologus“ adde: qq.)

Tum infra ante notam r.) insere hanc:

*qq.) Postrema duo vv. in C. Pr. non adduntur, qui desinit in v. *responderet*.*

Pag. 119. lin. 4. post „posuit“ adde: cc.)

Tum in ima pagina notae d.) praemitte hanc:

cc) Eandem plane esse operis nostri in Cod. Pr. oeconomiam Kellinghusius meus me docuit. Sed qui Codicis Regiomontani membranas scripsit, inertiae deditus, aut operis consilium non perspiciens, quae in margine collocata sunt omnia neglexisse videtur. Saltem Dirksenius quo uno hac in re sed classico utimur teste, ubi de interiore Cod. Regiomontani forma exponit (p. 321.) nullas plane leges vel Authenticas in margine positas, commemorat: inferius autem ubi ad singula Pandectarum loca disputat, saepius ea tamquam omissa a Vacario designat, quae in mei Codicis margine utique reperiuntur. Sic ad L. 51. pr. de pactis, et L. 13. §. 2. de his qui not. inf. (ap. Dirks. p. 343.) L. 14. de dolo malo (p. 347.) L. 15. pr. ex quib. caus. maior. (p. 348.) L. 63. de re indic. (p. 438.) L. 1. §. 1. de superfic. (p. 452.) L. 8. de V. O. (p. 459.) L. 27. §. 1. de fideiussor. (p. 462.) nullam facit Vacarii, alias non neglecti, mentionem, licet ea loca omnia in margine Codicis mei et quidem eius partis, quae Regiomonti superest, compareant. Quae illic abesse e propriis Dirksenii verbis p. 329. colligimus: „Da wo des Vacarius nicht ausdrücklich Erwähnung geschieht, ist dies ein Zeichen, dass das verglichene

Fragment in seiner Compilation fehlt. Imo L. 23. §. 2. quod met. cau. (pag. 346.) claris verbis dicit apud Vacarium deesse, quae in margine mei Cod. liquidis literis exarata est. Unde marginem Regiomontani Cod. legibus vacuum certissime intelligere mihi videor: quo ipso quum primum Vacariani operis decus neglectum sit, non parum id valet ad iudicium quod de aetate et pretio huius Cod. in superioribus tulimus, confirmandum.

Ead. pag. lin. 7 et 8. dele vv. „titulos librorum i. e. in novem“ et: „quorum singuli certos comprehendunt titulos.“

Pag. 121. lin. 14. post „deberi“ adde: Unde in libro Pragensi, atque indice ei addito, nec *tituli* nec *capitis* nomen occurrit, sed inscriptionibus rubro, ut in meo, pictis, additur: *R.*, i. e. *rubrica*. Proprium autem huic Codici est, quod rubris etiam numerorum notis adsignantur congrui cuilibet rubricae Pandectarum et Codicis tituli, quibus usus est Vacarius. Quae indicia cum in meo Cod. desint, consilio autem quod secutus est Vacarius egregie respondeant, (pauperes enim non nisi legum verba sibi exhiberi cognoscebant, locupletioribus eadem in ipsis fontibus quaerendi copia dabatur) haud leve argumentum offerunt pro ea quam supra declaravi opinione: Pragensem Cod. esse meo antiquiorem. In huiusmodi enim libro certae genti, certaeque aetati scripto, quanto ab hac aetate remotiores sunt scribae, tanto solent esse neglegentiores, qui, praesertim consilium auctoris non amplius intelligentes, levia et inania putant, quae ille prudenter et non sine molestia ita instituerat. Sic noster scriba titulorum congruorum notationem omisit, quam Pragensis, Vacario aequalis, addere debebat: Regiomontanus (a quo quae sit in libris ipsis adhibita distinctio non satis accurate docet Dirksenius) totam marginem neglexit!

Ead. pag. lin. 15. 16. „titulorum quidem rationem“ corrige: librorum quidem numerum; *tum lin. 16. „sed“ corrige:* titulorum.

Ibid. lin. 18. „numero“ corrige: ordine.

Eadem pag. lin. 24. post „viderentur“ adde: ii.)

Tum infra notae k.) praemitte hanc:

ii.) Unde temperandum quod refert Dirksen pag. 320. „Die Zusammenstellung der Materialien sei nach dem Muster der neun ersten Bücher des Codex geschehen.“

Pag. 124. lin. 7 — 10. deletis vv. „arbitratus — tradi“

substitue: (unde aut integros operi suo iunxisse, aut certe separatim illustrasse lectionibus videtur o.) deinde etc.

Tum ead. pag. dele notam o.) et pone hanc:

- o) Exemplari Augustini regulas iuris additas esse supra (p. 58.) dictum est. Pragensis autem Codex simile additamentum habet. Nempe post titulum *de bonis proscriptorum*, ubi L. 7. C. eod. postrema verba: *ex propriis facultatibus inferat*, sunt etiam Vacariani operis ultima, quibus apud me continuo illa anni nota subiecta est, (v. p. 64.) nec quidquam amplius, in Cod. Pragensi a diversa manu subiungitur statim: *De sententiam passis et restitutis R.*, sed contra morem nigris literis scripta, quam sequitur compendium L. 1. et 2. C. eod., aliquot vitiis deforme. Iam reliqua parte eiusdem folii vacua, in alio incipit titulus Pandd.: *de Verborum significatione* a tertia manu scriptus, sed in verbis L. 131. pr. D. cit. *Fraus enim*, abrumpitur, quippe in extremi Codicis folii fine scriptis. Unde etiam anni nota fortasse huic Codici addita cum reliquis foliis periit. Ex his colligere mihi videor Vacarium titulos Pandd. de Verborum Sign., et de R. I. totos non per compendia legi voluisse, ideoque aut libro suo addi, aut separatim scriptos emi iussisse; unde et in Glossis saepissime legitur: *Infra de R. I., Infra de V. S.* Suadet id etiam maxima quae semper habita est praesertim in Academiis horum titulorum auctoritas.

Pag. 125. lin. 2. „occurrunt“ corrige: occurrant.

Ead. pag. lin. 16. post „prodit“ adde: pp.)

Tum infra post notam p.) insere hanc:

- pp.) Quod idem in C. Pr., in cuius ipsa fronte, ante prologum, hic Index legitur, et ab alia manu, et minus eleganter scriptus quam reliqua.

Ead. pag. notae q.) lin. 2. dele „et 12.“ et substitue:
lib. II. c. 8. 12.

Pag. 126. nota qq.) lin. 2. post „10.“ adde: et ad lib. VI. c. 23.

Pag. 127. lin. 2. post „accommodaret“ adde: Neque enim ex scribarum arbitrio hanc locorum coniungendorum rationem esse ortam, inde colligimus, quod prorsus eadem et in Pragensi Codice, quemadmodum ad me retulit Kellinghusius, et in Regiomontanis fragmentis, teste Dirksenio, rr.) reperitur.

Tum paginae suppose notam
rr.) Lib. cit: p. 321.

Pag. 129. lin. 21. post „faciunt“ adde haec: Neque tamen omnes esse a Vacario profectas, unum quidem exemplum luculenter probat, quod glossatoris manus tamquam *Notam Garn. i. e. Irnerii* designavit *); in alio (quod tamen etiam glossa serius addita videri potest) argumentum, ipsiusque Vacarii commemoratio alium auctorem prodit **). Quae notae quamvis ubi externa huiusmodi indicia desunt ad quem primum auctorem sint referendae dubitemus, omnes tamen providae Vacarii curae catenus debentur, quatenus ille ne quid alienum, et suis opinionibus contrarium reciperet sollicitè cavet. Quo magis refellitur Dirksenii iudicium ***), fragmentis Regiomontanis, in quibus etiam residuae operis parti multa detracta esse docuimus, et verbis Chronici Normannorum nixum, nihil aliud praestitisse Vacarium quam ut legum verba repeteret. Quae ille non repetiit tantum et graviora a levioribus, axiomata a consectoriis separavit, sed etiam notas vel ipse elaboravit, vel alienas perpolivit, quibus diversitatem opinionum tolleret et explicaret. Quod eo dignius etc.

Ead. pag. lin. 28. post „queamus“ adde: Caeterum in Cod. Pragensi Kellingbusius meus easdem quidem notas, quantum brevi tempore exemplis quibusdam cognoscere licuit, nusquam tamen litteras quae auctorem proderent, quales e meo libro modo enotavi, additas reperit. Quod ipsum mihi antiquiorem huius Codicis aetatem denuo probare videtur, quippe quo usi sunt Vacarii aequales, qui quid ab hoc quid ab aliis profectum sit, vel ipsi sciebant, vel a Vacario facile cognoscere poterant.

Pag. 133. lin. 21. post „potuerint“ adde: Imo Pragensis liber in quo nec huius Authenticae ullum comparet vestigium, eam quoque ob causam meo mihi videtur antiquior.

Pag. 134. lin. 12. „scripturae“ corrige: verborum.

Ead. pag. lin. 31. post „recedat“ adde: Ceterum in Codice Pragensi multas quidem, sed ab una fere omnes manu, glossas adscriptas esse, iam supra notavimus.

*) V. Not. ad lib. IV. c. 38.

**) V. Not. ad lib. VIII. c. 40.

***) Lib. cit. p. 320. „die Arbeit habe sich auf blosse Angabe der eigenen Worte der angeführten Quellen (Cod. u. Pandd.) beschränkt.“

Pag. 135. lin. 10. post „refutantur“ adde: hh.)

Et notis inferius additis praemitte hanc:

hh.) Haec omnia in glossis C. Pr. additis eadem esse, et antea indicaverat Savignius (v. pag. 62.), et confirmatur novo Kellinghusii testimonio. Contra de fragmento Regiomontano Dirksen p. 321.: „*Nur auf wenigen Seiten ist dem Text eine, von der Accursischen ganz verschiedene, Glosse beige geschrieben; sonst ist keine Rand- oder Inter-linear-Glosse sichtbar.*“ Non igitur in usum scholae, sed longiore post Vacarium tempore scriptus est hic Codex. Vellem tamen de argumento glossarum paucis, ut ait, paginis allitarum, aliquid monuisset Dirksenius.

Ead. pag. lin. 26. post „m)“ adde: superfluum verbum est magistri, min.)

Et imae paginae adscribe notam:

mm) V. Not. ad lib. IV. c. 53.

Ead. pag. lin. 27. post „declaratur“ adde: mmm.)

Et infra subiice notam

mmm.) V. e. gr. Not. ad lib. IV. c. 46.

Pag. 136. nota o.) post „59.“ adde: et cf. Not. ad lib. VIII. c. 55.

Ead. pag. nota p.) post „34“ adde: lib. VIII. c. 40.

Ead. pag. lin. 26. post „animadverterim“ adde: pp.)

Tum imae paginae subiice notam:

pp.) Cf. Not. ad lib. I. c. 9. (p. 186. extr.) lib. I. c. 26. lib. IV. c. 56. (p. 253.) et alibi.

*Pag. 137. notae q.) lin. 5. post „etc.“ adde: His comparari non potest, unum quod reperi directae orationis a Vacario adhibitae (sententiam praecipitare nolo) exemplum, (v. Not. ad lib. VIII. c. 44.) quoniam ibi praecedunt vv.: *Vacarius respondet, quis loquatur? indicantia.**

Eadem pag. in fine notae r.) post „46.“ adde: Imo nonnunquam non Vacarium sed nescio quem alium magistri nomine designari, ostendunt quae allata sunt in Not. ad lib. V. c. 15.

Ead. pag. lin. 18. post „accommodatiora“ insere: Nam Pragensis Codicis glossas in summa qua premebatur temporis angustia ut accurate examiparet Kellinghusius, id neque ego, qui scirem quantum ea in re temporis perdiderim, taedii devoraverim desideravi, neque ille si desiderassem praestare potuisset,

Itaque aliquot loca speciminis causa illi exhibui. Ex his duo infra prolaturus sum *). Duobus aliis **) quamvis nihil aliud indicatum sit, quam verba illa: *Nota sequens sonat prime solutioni, non solutioni Vacarii*, et: *Hanc legem sic arbitror intelligendam* etc. Pragae non reperiri, sed alias ibi glossas legi, sufficiunt tamen ad coniecturam inde deducendam. Nam a nostri Cod. glossis non tam argumento, quam verbis saepe differre videntur Pragenses: quoniam nemo in illis obloqui videatur Vacario, aut oratione loqui directa, neque scripturae tanta quantà in meo libro diversitas reperiatur, adsint etiam alia in hoc Cod. quae supra attuli altioris aetatis vestigia, nihil obstat, quominus glossas ab ipso Vacarii auditore ei adscriptas statuamus: quamquam ut de ea re ab omni parte liqueat, longiori et accuratiori quam quod nunc institui potuit examine omnino opus est.

Pag. 138. lin. 1. „has glossas“ corrige: glossas meo Codici adscriptas.

Ead. pag. notae s.) lin. 1 et 2. dele vv.: „ad vv. — addit Gl.“ et substitue haec: ad cuius in margine positae prima vv. sub conditione, Gl. interlin.: si rex ueniet in angliam; tum ad v. repetitur eadem manus in margine notat: Si autem etc.

Ead. pag. eiusd. notae lin. 6. post „13.“ adde: et ad lib. I. c. 15.

Pag. 139. notae u.) lin. 4. post „leugae“ adde: Cf. Cellarii Notitia orb. ant. lib. I. cap. 12, (T. I. pag. 48. editionis a L. Io. Conr. Schwarz Lips. 1773. 4. procuratae.)

Eadem pag. lin. 1. post „lecator“ adde: trussellus †).

Et infra notae x.) subiice hanc:

†) V. Not. ad lib. IV. c. 58.

Ead. pag. notae y.) lin. 1. post „3.“ adde: lib. IV. c. 67.

Pag. 145. lin. 21. „lectionum“ corrige: lectionum.

*Pag. 146. lin. 8. post „constituendam“ adde: Sed quum de Regiomontano Codice interim accuratius exposuerit Dirkse-
nius, (nam ex Pragensi propter temporis brevitatem unius loci lectionem ***) mihi annotare potuit Kellinghusius) arripienda est*

*) V. infra addenda ad pag. 205 et 254.

**) Nempe ad lib. IV. c. 63. et ad L. 8. D. in quib. causis pignus v. hyp., quibus locis usus sum pag. 135., et pag. 137. nota q.)

***) V. infra addenda ad pag. 207.

occasio plura iam de usu epitomes nostrae critico dicendi. Et quamvis ut ex antea dictis apparet, concedam Dirksenio, lectiones apud Vacarium occurrere Bononiensi, quam vulgatam appellant, recensione antiquiores, illud tamen quod addit: has lectiones saepe absonas, criseos nullis limitibus circumscriptae continere vestigia *), nisi pernegandum, saltem restringendum esse videtur. Nam etsi paucos occurrere in fragmento Regiomontano scribae errores affirmet Dirksenius, accurata tamen locorum omnium in meo Cod. collatio, innumeros esse me docuit. Quippe quum antiquiorem esse meum Codicem supra demonstratum sit, nemo veram Vacarii lectionem e recentiori maxime cognoscendam statuet. Iam illarum lectionum, quas tamquam plane singulares, et fere mera insanientis criseos commenta, attulit Dirksenius **), pars longe maxima, in meo Cod. non comparet, qui iisdem in locis aut vulgatum textum aut alium certe idoneum sequitur; unde nullus dubito has Cod. Regiomontani peculiare dotes, turpi scribae negligentiae unice deberi. Nam et reliquis in locis manifestum est aliquoties interlineares mei Codicis glossas in Regiomontani textum migrasse. Quae ne fingere videar potiora loca Vacarii a Dirksenio excitata, (exceptis iis de quibus in Appendice disserui, quos illic inseram,) addita mei Codicis lectione percurram, ordinem tamen operis Vacariani sequar:

L. 6. §. 3. de off. Procos. *modum adhibere* ut R., sed mox: *quod ad exenia iam non pertinet*, ubi R.: *quae ad xen. — pertinent.* (D. p. 335.)

L. 6. pr. de off. Praes. *violentias*, ut R. (D. p. 336.)

L. 9. pr. de edendo, *per metum pene in factum actionis*; Gl: *que pena exigitur per istam actionem.* R. *vel factum* (D. p. 341.)

L. 4. §. 3. de in ius voc. *nec tantum ut servius dicebat ad solos iustos liberos, sed si vulgo etc.*, ut fere Flor.; sed R. glossam recepit. (D. p. 338.)

*) Lib. cit. p. 322. „unsere Handschrift, welche nur durch wenige Schreibfehler entstellt wird (!!) enthält zum Theil die seltsamsten Varianten, und ver-räth Spuren einer ganz regellosen Kritik.“ Cf. etiam p. 470.

**) Lib. cit. p. 470 — 477.

L. 17. pr. de pactis. *Si tibi X. m. dem;* Gl. interlin.: *mutuo;* mox in textu: *ultra decem milia.* Sed R. glossa recepta: *si tibi decem mutuo dem.* (D. p. 342.)

L. 27. §. 2. cod. *paciscendo efficere ut agere possit* ut R. (D. ibid.)

L. 34. eod. *nolle suum esse liberum,* ut R. (D. ibid.)

L. 14. de transact. plane ut R. (D. p. 343.)

L. 13. §. 7. de his qui not. infam. *verum hac ratione,* ut R. (D. ibid.)

L. 7. de procur. *eius praesentis* ut R. (D. ibid.)

L. 17. pr. eod. *a uiuo patre* ut R. Gl. interlin.: *naturaliter, sed mortuo civiliter per deportationem.* (D. p. 344.)

L. 30. eod. *ex iudicati actione* ut R. (D. ibid.)

L. 63. eod. *mandate* cum Flor., ubi R. *commisse,* (D. ibid.)

L. 34. de neg. gest. *tam filium quam filiam,* ubi R. cum Flor. *familiam.* (D. p. 345.)

L. 14. §. 10. quod met. c. *penam autem usque ad triplum prestat,* ut R. (D. ibid.)

— §. 11. *iudicationis,* ubi R. ad Flor.: *iudicate actionis;* mox: *non culpa eius cum quo agitur obierit,* quod et R. (D. ibid.)

L. 23. §. 1. eod. *rei sue equitati — restituitur,* ubi R.: *equitate — restituetur* (D. p. 346.) §. 2. quae in marg. est: *rem sue equitati.*

L. 1. §. 2. de dolo m. *simulationem* ut R.; sed *deseruiunt,* ubi R. vitiose: *decernant* (D. ibid.)

L. 7. §. 4. eod. *accedit* ut R. (D. ibid.)

L. 11. §. 1. eod. *percepte auctoritatis;* Gl. interlin.: *summe.* R. e glossa: *precipue.* (D. 347.)

L. 7. pr. de minor. *Quod gestum esse dicetur,* ut R. (D. p. 348.)

L. 24. §. 4. eod. *sicuti facit in ea pecunia que ei consumpturo creditur,* ut Flor., ubi R.: *s. fit cum pec. mea quasi ei cons. cr.,* vitiosissime, nam *facit* ad Praetorem referendum. (D. ibid.)

L. 32. §. 1. de recept. *si pena commissa sit,* ut R. (D. ibid.)

— §. 2. eod. *non erit compromissa propt.,* sed manus coeua inserit: *pena.* R. *pena commissa.* (D. p. 349.)

L. 38. eod. (haec enim intelligenda D. p. 349. ubi excusum: §. 11.) *compromisit,* ut R.

L. 4. §. 1. Naut. caupon. *res receperit eque tenebantur*, ubi vitiose R. *res subripiat*. (D. p. 349.)

L. 3. de iudic. *frustrande dilationis* ubi R. *frustratorie dil.* (D. p. 350.)

L. 18. §. eod. *ut si res moneat filius ageret utili iudicio*, ut R., cuius tamen vitium *in tali*, non debebat Vacario imputari. (D. ibid. Cf. omnino Clossius, in Descript. Codd. Dig. Vet. pag. 51.)

L. 32. eod. *prestita intelligemus*, ubi R. e glossa: *datā*. Sed Cod. meus etiam initio legis: *prestita*, ubi Gl. interlin.: *prestituta*, quod verbum utroque loco haud dubie retinendum. (D. p. 351.)

L. 15. de iurisdict. *presidem* ut R. (D. p. 336.)

L. 1. §. 1. quod quisq. iur. in alt. *eodem iure uti debet*, non *debebit*, quod R.; mox: *scilicet quod ipse in alterius persona*, ubi R.: *ut quod ipse quidem* etc. (D. p. 337 sq.)

L. 3. §. 3. eod. *tu uero non utaris*, ut R., sed correctum: *uteris*. (D. p. 338.)

Haec e prima parte fragmenti Regiomantani. Ex altera sunt haec:

L. 5. de mort. c. donatt. *aut aetate fessus*, ubi D. p. 429, Vacarium neglexit, quamvis haec in textu legantur.

L. 13. §. 1. eod. *si tamen*, ubi R. vitiose: *tantum*; mox: *et ideo nec si* ut R. (D. p. 429.)

L. 13. D. de acquir. dom. *dominium mihi et proprietas acquiritur*, ubi R. e glossa: *dominii m. iura et pr. acquiruntur*, (D. p. 431.)

L. 27. pr. eod. *infecto* ut R. (D. ibid.)

— §. 2. *remanere*, ut R., sed et ed. Amstel. 1664. 8. et haud dubie aliae. (D. 432.)

L. 33. §. 2. eod. *vires assumit* — *valet sententia*, ut R. (D. ibid.)

L. 48. pr. eod. *pupilli*, ut R. (D. ibid.)

— §. 1. eod. *puto uerendum*, ut R. (D. 433.)

L. 56. pr. eod. *et si insula in initio propior fundo tuo fuit, quam vicini eius* etc., ubi v. *vicini* alias deest. R. *et insula in initio proximior fundo* etc., nam reliqua non dedit D. ibid.

L. 13. §. 10. de acquir. v. am. poss. *si legatum uere ei fuit*, ubi R. *iure ei*. (D. ibid.)

L. 40. §. 1. eod. *continuaretur* ut R. (D. ibid.)

L. 7. pr. de donation. *Filiusfamilias donare non potest*, ubi male R. *passim don.* (D. p. 426.)

L. 10. pr. eod. *siue quod apud se habeat*, ut R. (D. p. 427.)

L. 15. eod. *donationes facte ualent*, ut R. Gl. interlin.: *potest dici quod donatio in pendentis est*. D. qui pag. 427. negationem defendit, externis criticis subsidiis intentus, non animadvertit, eam propter sequens: *nisi etc.* ferri nullo modo posse.

L. 27. eod. *pretorem — dici posse respondi* ut R. (D. p. 428.)

L. 31. §. 2. eod. *perfecte donatt.* ut R. (D. ibid.)

L. 15. pr. de usurp. *locum non habere*, ubi R. vitiose: *locata n. hab.* (D. p. 434.)

L. 23. pr. eod. *dominium* ut R. Sed *possessionem*, (quod cum hac lectione conciliari nequit) mutatum etiam a coeva manu in: *possessione*, quae lectio (*possessione temporis immobilium rerum, dominium mutet*) longe optima est, (D. p. 435.)

L. 15. §. 3. de re iudic. *de cetero* (Gl. interlin.: *uel decreto*) ut R. (D. p. 438.)

L. 35. eod. Inscriptio in meo libro nulla, sed *Impp.* in initio lineae grandi litera scriptum, ut fieri solet ubi ad leges Codicis, (qualem hanc esse scriba putavit) transitur. Utrum tota inscriptio, an tantum illa: *Lib. VIX.* in R. compareant, D. p. 438, commemorare omisit; sed quicquid sit huius rei, id non a Vacario profectum est, sed a recentiore scriba vel possessore, qui hanc non Codicis sed Pandectarum legem esse animadverteret, idque inscriptione aut parte eius e Pandectis annotata, indicaret. — Ceterum in nostro ut in R.: *Seuerus*.

L. 63. pr. eod. *aliis scientibus obest*, omisso *etiam* (qui locus in marg.). Mox: *Sed scientibus sententia inter alios dicta obest*, ut R. (D. p. 438 sq.)

L. 6. §. 1. de confess. *ueluti si corpus sit confessus uel Stichum*, ubi *si* om. R. (D. p. 439.)

L. 1. §. 4. de appellatt. *appellatorii* ut R. Sed ad v, *dantur* Gl. interlin.: *uel dicuntur*. (D. p. 467.)

L. 3. §. 1. eod. *comprehensa*, ubi R. *complexa* (D. ibid.) Mox in meo Cod. legitur: *quasi aduersus ipsos appellatum non esset* (Gl. interlin.: *quia non appellasset legitime*) *uel acquieverit sententiae*, ubi vv. quae distinxi a libris absunt.

L. 15. eod. *qui sententiam passus est triste auxilium*, ut R. (D. ibid.)

L. 29. §. ult. eod. *popularentur*, cui v. prima manus prae-
posuit: *de. R. vitiose: populantur.* (D. ibid.)

L. 7. §. 9. Quib. ex c. in poss. eatur. *occultandi se*, ut R.
(D. p. 440.)

L. 8. eod. *bonum*, ubi R. *bene.* (D. p. 441.)

L. 6. §. 7. quae in fraud. cred. *recepit* ut R.; tum: *qui*
uero post bona possessa debitum suum fecerit, ubi vitiose
bona sua R.; interpretationi Dirksenii glossae omnes repugnant;
innox preripere, ubi *precellere* R. mero errore. (D. p. 441 sq.)

L. 14. eod. *actiones restaurantur*, ubi vitiose R. *restituan-*
tur; tum: *qui rem non possident* ut R. (D. p. 443.)

L. 25. §. ult. eod. *si uero quedam disperdidisset, que*
nulla ratione recuperari possent, ubi R. vitiose: *reparari.* (D.
p. 444.)

L. 1. §. 2. de interd. *referuntur* ut R. (D. ibid.) Sic etiam
Amstel. 1664. 8.

L. 2. §. 3. quod legat. *noluit* ut R. (D. ibid.)

L. 1. §. 1. ne vis fiat ei qui in poss. a meo libro abest.
(D. ibid.)

— §. 2. eod. *siue dominus siue alter prohibuerit*, ut R.
(D. p. 445.)

L. 2. pr. ne quid in loco publ. fiat. *interdictum non dabo*
ut R. (D. ibid.)

L. 1. §. 19. de flumin. *factum immissumve* ut R. (D.
p. 446.)

L. 1. §. 3. ne quid in flum. publ. f. *et si quid aliud uicij*
acole ex facto, ubi male R. *uicini.* (D. p. 446.)

L. un. §. 5. de ripa mun. *etiamsi quid damni postea da-*
tum fuerit, ubi *etiam* male abest a R. (D. ibid.)

L. 1. §. 28. de vi et vi arm. *acquisitam rerum possession-*
em ut R. (D. p. 448.)

— §. 29. *uim sine corporali ui* — *ego etiam eum* ut R.
(D. p. 449.)

— §. 33. *uel si que ei quoquo modo locate sunt*, ut R.
(D. ibid.)

— §. 39. *interdicto* ut R. (D. ibid.)

L. 3. §. 4. eod. *concertatione* ubi *concursione* vitiose R.
(D. p. 450.)

L. 5. eod. *Si metu tibi* ut R. (D. p. 451.)

L. 1. §. 6. de superficieb. *usum quendam esse* sed a se-
cunda manu factum *inesse*, ubi R. *quem iam inesse* (D. p. 452.)

L. 1. princ. de rivis. *non clam non precario a te duxit* ubi R. *nec c. nec p. antea* (D. p. 453.)

L. 1. §. 5. quod vi aut clam. *mihi uidetur plenissima esse*, ut R. (D. ibid.)

L. 7. §. 2. eod. *clamque facere quamvis prohibeatur non ante* ut R. (D. ibid.)

L. 7. §. 6. eod. *pingandi causa*, sed correctum: *pinguendi*, ubi R. *pinguandi*. (D. ibid.)

L. 15. §. 7. eod. *id opus factum non esse* ut R. (D. p. 454.)

L. 1. §. 15. de operis novi nunciat. *si quis edificium fulciat*, ut R. (D. p. 419.)

— §. 17. eod. *ueluti ut*, tum *pronunciantur*, cum R. (D. ibid.)

L. 5. §. 14. eod. *non exigitur* (ubi R. *exigetur*) *ut iuremus antequam iusiurandum exigatur*, ut R. (D. p. 420.)

L. 15. eod. *nec edificanti uim facturum* ut R. (D. p. 421.)

L. 20. §. 1. eod. *nuntiatio omissa*, et *nunciationis omisse* (Gl. interl.: *remisse de facto*) ut R.; tum *contra interdictum*, ubi *edictum* R. (D. p. 421 sq.)

— §. ult. eod. *Interdictum hoc post annum et heredi etc.* fere ut R. (D. p. 422.)

L. 21. pr. eod. *uicinus et inuito se*, ubi pessime R. *uicarius*, et *uitiose*. (D. ibid.)

L. 4. pr. de damno inf. *ex hac causa uel renouare*, ut fere R. (D. ibid.)

L. 7. pr. eod. *postulabitur, iri et cum*, sed a secunda manu post *iri* insertum *iubebo*, ubi *mitti iubebo et cum* R. (D. p. 423.)

— §. 2. eod. *nec rudera uelit gerere* sed *e* in lineae initio excidisse videtur ut sit *egerere*, ubi *legere* pessime R. (D. ibid.)

L. 9. pr. eod. *non inique pretorem curaturum*, ubi vitiosissime R.: *non utique pr. esse facturum* (D. ibid.)

— §. 2. eod. *de damno iam facto* ut R. (D. p. 424.)

L. 15. §. 2. eod. *exigitur — prestituitur* ut R. (D. ibid.)

L. 1. §. 6. de aqua et aq. pluv. arc. *si quis salicta plantaret* ut R. (D. ibid.)

L. 1. §. 11. eod. *vel superficientem* (Gl. interlin.: *scaturientem*) ut R. (D. ibid.)

— §. 16. eod. *uel increscit* (Gl.: *sine mutatione coloris*). Vitiose R. *nigrescit*, scilicet *puncti nota* *deceptus*, quasi esset: *nicrescit*. (D. p. 425.)

L. 6. pr. eod. *posse me uel cum tercio missore uel cum primo missore primo agere*, vitiosissime. Gl. ad v. *missore: uicino qui aquam immittit per opus suum*. Sed nec melius R.: *cum tercio missore primo*. Nempe ex *tertio omissio* primo factum *tertio misso*, mox *missore*, unde ab aliis correctum *remisso*. (D. ibid.)

L. 19. eod. *si sciente uicino* ut R. (D. ibid.)

L. 24. §. 1. eod. *posse hoc eum cogere*, ubi R. om. *eum* (D. p. 426.)

L. 19. §. 2. de precario. *incerta accione*, ut R. (D. p. 454.)

L. 3. §. 4. de hom. lib. exhib. *pietas enim gemina* [Gl. interlin.: *humanitatis et paternitatis*, sed Gl. margin.: *b. (i. e. Bulgarus) gemina patris ad filium et filii ad patrem*] ubi R. *genuina*. (D. p. 455.)

L. 1. §. 1. de Salv. interd. Non modo illa absunt insititia: *propter parem scilicet causam*, sed etiam vv. *hoc interdictum*, quae R. agnoscit. Legitur enim: *inter ipsos enim si reddatur* (Gl. interlin.: *sc. interdictum*) *possidentis* etc. (D. p. 455.)

L. 3. de exception. in f. *que euitari possunt* ut R. Scripserat quidem librarius: *que non semper locum ha* — (quae vv. ex antecedentibus irrepserunt,) sed in fine lineae, animadverso errore, istas sex syllabas linea satis crassa induxit. (D. ibid.)

L. 7. pr. de exc. rei iud. *mox arborem excisam* (elegantissimi numeri singularis usu), e qua lectione manifeste corruptus est R., qui: *arborem etiam*. (D. p. 456.)

L. 2. de div. temp. praescri. *proficiet emptori*, ut R. (D. ibid.)

L. 4. §. 27. de doli except. *et per hoc traditur*, ut R. (D. ibid.)

— §. 29. *aliud autem est*, fere ut R. (D. p. 457.)

L. 1. §. 1. de litig. *et quod fieri pot.*, ubi perperam R. *quidem*. (D. p. 457.)

L. 1. §. 1. de V. O. *Qui presens interrogauit mox discessit inutilem efficit stipulationem. Qui uero presens interrogauit et antequam responderetur discessit* etc. transpositis vv. ubi aliter R. — Mox: *interuallum enim medium non uiciauit obligationem*, ubi R. ductibus litterarum male perceptis: *mutauit*. (D. ibid.)

— §. 2. eod. *Non tantum ciuilitur* (om. *autem*), ubi R. *uiose: non tamen inutiliter*. (D. p. 458.)

— §. 3. omittuntur vv. insititia ut in R. (D. ibid.)

L. 2. §. 1. eod. ut Florent., sed *dationem* ubi *donationem* male R. (D. ibid.)

L. 4. §. 1. eod. *uel non fieri* mox: *quod nisi in solidum peccari non poterit*, ut R. (D. p. 459.)

L. 18. eod. *ipso iure*, ubi *id ipso* R. (D. p. 460.)

L. 99. eod. *aut certe secundum* ut R.; tum *interpretatur*, ubi Gl.: *passiue, i. e. fit interpretatio*. (D. ibid.)

L. 137. §. 2. eod. *promiserit* ut R.; tum: *quia in eo quidem tempore atque facto quod finitum est, nullus etc.*, ubi R. cum Flor.: *quia in eo quod temp. a. f. fin. e. nullus*. (D. ibid.)

— §. 3. *utroque aut altero* ut R.; tum: *consummare oportuerit* ubi R. *vitiose, optauerit*, sed *efficere* ut R. (D. p. 461.)

— §. 4. *ut non multum referre videatur*, ut R. (D. ibid.)

L. 3. §. 1. de duob. reis const. *partes autem et*, unde corruptit librarius R. *partes aut et*. (D. ibid.)

L. 2. de fideiussor. *id fecerunt*, unde vitiosius: *idem fecerint* R. (D. ibid.)

L. 16. §. 5. eod. *appellatus — appellaretur*, (Gl. interlin. utroque loco: *interp.*) ut R.; tum: *quasi — verum esset*, ubi male *quia* R. (D. p. 461. sq.)

L. 27. §. 4. eod. *desiderare fideiussor fideiussoris* ut R. (D. p. 462.)

L. 31. §. 1. de novation. *cum quo commune stipulantis ius est, amittere deb.*, ut fere R. Sed corrector fecit *admitt.* (D. ibid.)

L. 1. de solution. *ei quod soluimus*; Gl. interlin.: *uel cui*, unde corruptum *cuius* in R. Mox: *quod uero cum non dicimus*, ubi R. male admixta Flor. *quotiens uero cum non dic.*; tum: *id est in id debitum* ut R. (D. p. 463.) Mox noster: *haut* (Gl. int.: *non*) *in illud quod etc.* Sed v. Cuiac. Obs. V. 34.

L. 49. eod. *solutionis verbum non proficiet, sed satisdationis sufficit* ut R. (D. p. 464.)

Ex his satis apparet multis in locis meliorem in Cod. nostro quam in Regiomontano lectionem reperiri: nonnunquam hunc ex Digestorum libris interpolatum, meliorem quidem sed non Vacarianam lectionem praebere. Sed quam parum fidei huic fragmentotribuendum sit, multo magis elucet ex illa farragine qua pagg. 470 — 77. implevit Dirksenius, quae nihil fere offert nisi scriptoris vitia, verborum compendia male lecta,

duas simul lectiones in textum receptas (ut in L. 7. §. 2. de damno inf. L. 1. §. 6. de rivis), et glossas eidem infartas; cuius posterioris erroris nullum luculentius exemplum est quam L. 7. §. 1. de pactis, in qua Vacarius ut omnes: *in suo nomine non stant*, Gl. autem interlin. Cod. mei: *sc. generali*, unde Codicis Regiom. scriptor exhibet: *in suo generali nomine*. Quae quum singula recensere nec per id quod superest chartae, nec per taedium meum liceat, brevi praecidam. *Quatuor et octoginta* sunt loci, quorum ibi lectiones Dirksenius e Cod. Reg. enotavit, in quibus ego omnibus meum quoque librum sedulo inspexi. Et *tres* quidem ex iis (L. 10. 11. de offic. Procos. L. 15. de iudic.) in meo libro non inveniuntur, quod quum iam antea ad L. 1. §. 1. ne vis fiat ei qui in poss. observaverim, oritur suspicio, librarium Regiomontanum etiam textum Vacariani operis e Digestis locupletasse. *Duobus* autem et *septuaginta* locis Cod. meus non vitiosam Cod. Regiom. scripturam, sed aut Florentinam, aut aliam certe idoneam offert. Earum vero legum in quibus mei et Regiomontani libri lectio saltem ex parte conspiret, *novem* supersunt, quas recensebo:

L. 8. §. 2. de procurator. *quacunque ratione praetermissum*, ubi hodie: *quocunque casu*.

L. 14. §. 11. quod metus c. *cautio ab eo interponenda est*, ubi hodie *extorquenda*. Sed propriam Regiomontano vitium: *pro eo*, quae praepositio iterata est e superioribus.

L. 18. §. 1. de minor. *permittere restitutionem adduci in adiutorium suum eum*, vitio scribae quod a secunda manu emendatum. Et in ea §. parte quae in marg. mei Cod. est (*Denique — finitam*) recte scriptum: *in auditorio*. Sed in Reg. aliud vitium additum, in quo est: *et adducere*.

L. 30. §. 3. de acquir. rer. dom. *flumina enim censitorum vice funguntur, ut ex privato in publicum reducantur*; ubi hodie: *in publicum addicant*. Sed Regiom. vitiosius: *amissa enim*, (quod haud dubie ex glossa irrepsit, in qua de his quae per inundationem amissa essent recuperandis agebatur,) tum: *in publicos redigantur*.

L. 3. §. 14. de acquir. v. am. poss. *quas in uiuariis miserimus*, ubi *includerimus* hodierni recte. Gl. Cod. mei ad v. *uiuariis: locis coartatis, non amplis, in quibus ferae includuntur, quoniam inclusarum facilis est persecutio*. Hinc corruptissima Regiomontani lectio: *quas in variis vel artis locis miserimus*.

L. 7. §. 3. de donation. *poterit hoc intelligi, ubi hodie colligi.*

L. 53. §. 2. de re iudic. *penam contumacis contemnit quem adversa valetudo, sed inter lin. adscriptum: uel non patitur, quae est hodierna lectio. Contemnit e fine §. 1. huc migravit. Sed in Regiom. aucto vitio: quando ad. val.*

L. 2. de superfic. *in conducto loco, ubi hodie solo.*

L. 25. de aquae et aq. pluv. arc. *quoniam ipsa, (sc. aqua) deteriore uia facta, fundo noceret, ubi hodie: quoniam deter. — nocetur.* Illam lectionem certe non pravam, corrumpit Regiom., scribens: *quum ipsa deter.,* compendio scripturae non intellecto. Sed num *noceret an nocetur* scripserit? ignoramus.

Et haec quidem satis docere videntur primum: esse sane apud Vacarium lectiones quasdam non ineptas, et fortasse hodie revocandas; deinde: graviolem etiam eius usum esse ad historiam criticam textus Pandectarum constituendam; denique: ei qui de usu critico cum aliorum huiusmodi operum, tum Vacarii velit statuere, quam maxime cavendum esse, ut libro utatur si non coaevo, saltem non multum quam auctor ipse recentiore, ne vel librariorum ineptias pro lectionibus Bononiensi schola antiquioribus venditet, vel quod aliunde postea emendatum est, ipsi operis auctori tribuat. Quodsi Pragensem librum nostro adhibere liceret, tum demum omnis haec quaestio ad quam alio tempore et loco redituri sumus, ad liquidum perduceretur.

Pag. 146. nota v.) lin. 1. post „37.“ adde: lib. IX. c. 22. lib. III. c. 3.

Pag. 150. lin. 23. „Odofredium“ corrige: Odofredum.

Pag. 152. lin. 18. post „recessisse“ adde: ff.)

Tum infra notae f.) subiice hanc:

ff.) V. c. in not. ad lib. VII. c. 18.

Pag. 153. nota i.) lin. 6. „integra q̄stus describitur“ corrige: integrae q̄stus describuntur. Tum lin. 7. post „46“ dele vv „ubi v. notas“ et scribe: et ad lib. V. c. 6. et 15., quae res unde explicanda sit dubius haereo, quum praesertim haec loca non ut a describente, sed quam maxime fugiente calamo conscripta sint.

Ead. pag. nota k.) lin. 2. „27“ corrige: 21. et 57. Tum lin. 4. post „assentitur“ adde: ut et ad lib. V. c. 2.

Pag. 154. lin. 11. 12. 13. „occlusi etiam mihi sunt libri Pragensis atque Regiomontanus quorum alterutrum“ corrige: occlusus etiam mihi est Cod. Pragensis, omnium haud dubie ad

quos facilius aditus est longe praestantissimus, quem accuratius praesertim etc.

Pag. 169. lin. 5. „canta“ corrige: cauta.

Pag. 176. lin. 36. „De.“ dele puncti notam.

Pag. 183. nota 5. lin. 12. „insert“ corrige: infert, et lin. seq. post „conveniri“ adde: Cf. I. H. Boehmer de varia iuris innovatione, per expeditionem cruce signatorum, Cap. I. §. 4. in Exerc. ad Pandd. T. I. p. 310.

Pag. 190. nota 24. lin. 3. „qua“ corrige: quo.

Pag. 191. lin. 29. „i tam“ corrige: i. e. tam.

Pag. 193. lin. 9. post „scribae“ adde: Regiomontano.

Pag. 203. notae 45. lin. 5. post „Flor.“ adde: et ad eum iam emendatus Cod. Vacarii Regiomontanus, teste Dirksenio Civ. Abhandl. p. 347.

Pag. 250. lin. 10. post „128.“ adde: Ceterum ut aliquod saltem de glossis Pragensi Codici adscriptis iudicium ferrem, ista quae in meo libro L. 4. C. de dolo malo allita est, descripta, petii a Kellinghusio, ut, si Pragae aliam inveniret, eius partem certe mecum communicaret. Reperit autem sententiam ferme eandem, verba diversissima, quae ut a viris me acutioribus iudicari possint, addam: *Solutio. Bulgarus. Hic competit actio de dolo, quae quasi species est actionis certi. In conditione certi non est mirum, si genus cum sua specie concurrat.* (Verba distincta etiam in meo, pag. 204.) *Sed Vacarius* (sic, absque compendio) *contra ibi (?) dicit quod competit civilis actio quae ex contractu nascitur. haec actio ex delicto est et delictum et negotium contraria sunt. Relinquitur ergo quod hic competit condictio certi cum actione ex delicto. Warnerius: hic est facio ut des, quo casu competit actio de dolo, ibi do ut facias, quo casu ex contractu est actio. bene dixit, non eque assignavit rationem. Dicebat enim magis inspiciendam esse figuram conventionis quam formam negotii in his quatuor contractibus innominatis do ut des, facio ut facias, do ut facias, facio ut des, quod falsum est, quia ex pacto cum nudum sit nulla competit actio. Vacarius: hic nihil ei abest qui manumissit etc., reliqua enim in ima pagina artissime compressa, penuria temporis expiscari non potuit Kellinghusius. Sed ex his quae exhibui apparet, argumento hanc glossam cum nostra fere convenire; ceterum verbis melioribus conceptam, rectius etiam compositam esse quam nostram. Sed quae diversae huius compositionis causa sit? acutioribus decernendum relinquo.*

Pag. 207. lin. 33. post „c. 6“ adde: In Col. tamen Pragensi cuius hunc locum inspexit Kellinghusius legiur: an etiam diem natalis sui adhuc dicimus an horam in qua natus est, cetera ut in nostro. Ad v. autem dicimus Gl. interlin.: superesse significamus, ad vv. an horam eadem: an horam ultimam, in quo vestigium Florentinae ante. Itaque illud superesse videri posset e glossa C. Pr. in nostri textum migrasse, ut multas nostri libri in Regiomontani textu deprehendimus. Cui equidem non repugno, modo quis ostendat, quomodo aut e verbis C. Pr. is elici possit sensus, quem eis tribuit glossa interlinearis, aut lectio Cod. Florentini, atque illud diem quod omnes omnino libros occupavit, quodque in de mutare longe erat facillimum, a mendo vindicari possit? Et gravius in loco nostro vitium latere, ea quoque lectio praeiit, quam ex antiquissima editione protulit Schraderus in den Abhandl. aus dem Civilrecht (Hannov. 1808. 8.) p. 261. an etiam diem natalis sui ad hoc dispiciemus, an horam etc. profecto non prava! Cf. Eiusd. Civilist. Abhandl. (Vimar. 1816.) T. II. p. 368 sq. 374 sq.

Pag. 212. notae 65. lin. 15. „ad 28.“ corrige: ad L. 28.

Pag. 219. lin. penult. „repete“ corrige: repetere.

Pag. 221, notae 104. lin. 1. post „mn.“ adde: Cf. Clossii Descr. Codd. Dig. vet. p. 31.

Ead. pag. nota 106. lin. 2. post „est“ adde: Cf. Clossii lib. cit. p. 25.

Ead. pag. nota 109. lin. 1. post „urb.“ adde: Cf. Clossii lib. cit. p. 26.

Ead. pag. eiusd. notae lin. 21. post „annotatur“ adde: (Cf. tamen Dirksen Civ. Abh. p. 421., a quo etiam in Regiom. libro Florentinam reperiri discimus, et Car. Frid. Reinhardt ausführl. Erläuter. des Pandectentitels de novi operis nuntiatione. Stuttgart. 1820. 8. p. 18 sqq. et praecipue p. 23., ubi ad Duarenum remittimur, cuius memoria nobis exciderat, qui de hac lectione disserit in Opp. pag. 600.)

Pag. 222. nota 113. lin. 2. post „remansit“ adde: Cf. Clossii lib. cit. p. 39.

Pag. 229. lin. 35. „L. 25. §. 4. de probatt.“ corrige: L. 25. §. 4. D. de probatt.

Pag. 234. lin. ult. „premissis“ corrige: praemissis.

Pag. 248 notae 175. lin. 2. post „habet“ adde: Lectionem Vacarii in L. 31. D. h. t. attulit carissimus Kellinghusius in docta ad eam legem Exercitatione pag. 7. Nota 10.

Ead. pag. eiusd. notae lin. 19. „contracta“ corrige: contractu.

Pag. 254. lin. 27. post „i. u. e.“ adde: Teste tamen Kellinghusio in Pigeasi Vacarii libro nullum est huius varietatis vestigium, sed ad v. Simpliarum glossula: in quibus res cum omni malo vicio suo venditur, tum ad finem §.: quia simplices sunt nec intricate actionibus.

Pag. 256. lin. 22. post „iuris est“ adde: (Cf. glossam huic scholio affinem quam exhibui p. 139. nota v.)

Pag. 260. notae 187. lin. 10. post „solutioni uac.“ adde: (Cf. supra addenda ad pag. 137.)

Pag. 264. notae 214. lin. ult. „presisse“ corrige: pressisse.

Pag. 291. notae 355. lin. 31. post „insti“ adde notam puncti.

Pag. 294. in fin. notae 374. post „silentium“ adde: Vide tamen quae observavi Dirksen Civil. Abhandl. pag. 439 sq.

Pag. 295. notae 380. lin. 10. post „comparet“ adde: V. tamen Dirksen lib. cit. p. 443.

Pag. 297. notae 392. lin. 6. post „Gebauer.“ adde: Vitiosius tamen in C. Vacarii Regiomontano est: et naturalis etiam pro seruo possessio, ubi scriba suo pro compendio habuerat. V. Dirksen lib. cit. p. 447.

Pag. 301. notae 412. lin. ult. post „communiter“ adde: Cf. idem observantem Dirksen lib. cit. pag. 456.

Pag. 304. notae 424. lin. 1. „rutihibitione“ corrige: ratihibitione.

LIPSIÆ

TYPIS IOHANNIS FRIDERICI GLÜCKII.

Wenck, Karl Friedrich Christian,

Magister Vacarius primus iuris Rom. in Anglia professor ex annalium
monumentis et opere accurate descripto illustratus Iuris Romani in
Bononiensis scholae initiis fortunam illustrans emendtionem
interpretationem hodiernam iuvans

Lipsia 1820

Biogr. 1189 r

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10067548-3